

Ensamkommande barn och ungdomar

- ett longitudinellt perspektiv

Åsa Backlund
Riitta Eriksson
Katarina von Greiff
Eva Nyberg
Eva-Marie Åkerlund

Rapporten kan laddas ner på respektive FoU:s hemsida:

www.founordost.se

www.fou-nordvast.se

www.fou-sodertorn.se

ENSAMKOMMANDE BARN OCH UNGDOMAR

- ett longitudinellt perspektiv

© FoU-enheterna och författarna 2014

Forskningsrapport 2014:4 inom samarbetet *Ensamkommande barn – studier av barns/ungdomars bakgrund, ankomsttid och framtid i Sverige*, mellan FoU Nordost, FoU-Nordväst och FoU-Södertörn i Stockholms län.

ISBN 978-91-637-6590-2

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	3
Inledning och syfte	3
Rapportens struktur	4
Om ensamkommande barn som definition och kategori	4
Tidigare forskning om ensamkommande barn	6
Mottagandets organisering i Sverige	10
Tidigare delrapport i detta forskningsprojekt	11
Metod	14
Referenser	19
2. Ensamkommande ungdomar - berättelser om identitet, kontinuitet och förändring	23
Inledning – om det som följer	23
Syfte och frågeställningar	23
Empiriskt material	26
Analys - från ett emiskt till ett etiskt perspektiv	32
Ungdomen i ursprungsfamiljen	33
Berättelser om den allra första tiden i Sverige	37
Den nya vardagen	39
Livet fortsätter	47
Återblickar	59
Samlad tolkning	60
Referenser	68
3. Ensamkommande barns globala tillhörighet – en resurs för individ och samhälle	71
Inledning	71
Att fly och att komma till Sverige	83
Egna resurser – förbisedda eller tillvaratagna	85
Ensamkommande barns och ungdomars hälsa över tid	87
Skiftande betydelser av tillhörighet	92
Strategier för att finna sin plats i Sverige	103
Sammanfattning	111
Referenser	117
4. Om meningsskapande, förhållningssätt och stöd – med huvudsaklig utgångspunkt i två ungdomars berättelser	123
Inledning	123

”Sirwan”	130
”Farzin”	143
Jämförande och teoretisk analys	157
Erfarenheter av och uppfattningar om stöd – en fördjupning utifrån kompletterande intervjuer	166
Sammanfattande diskussion	172
Referenser	177
5. Några nedslag i ett barns erfarenheter av flykt och migration – sammanfattning i en essäistisk betraktelse	180
Ett barn som typexempel.....	180
Några livsavgörande ögonblick ur en pojkes liv	182
Känslor av främmandskap och överklighet – något nytt.....	186
Att återhämta sig från en förlorad kontroll.....	191
När anhöriga är asylsökande och på väg mot familjeåterförening.....	194
En storytellers karta över sitt nätverk – i hemlandet och i Sverige.....	196
Ett möte mellan en ungdom och en ”särskilt förordnad vårdnadshavare”	201
Boende och kontinuitet – två behov som inte kompar ihop	204
Unga och relationer – ett försummat område återigen?	208
Till slut – kort om en oviss framtid.....	209
Referenser	211

1. Bakgrund

Inledning och syfte

Denna rapport utgör en delpresentation av ett större forskningsprojekt som har bedrivits i samarbete mellan forsknings- och utvecklingsenheterna FoU-Nordost, FoU-Nordväst och FoU-Södertörn i Stockholms län med stöd av medel från Europeiska flyktingfonden. Den första delen av forskningsprojektet redovisades i rapporten *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige* (Backlund, Eriksson, Greiff & Åkerlund 2012). Den rapporten (härefter kallad studie 1) behandlar ensamkommande barns livssituation och socialtjänstens arbete med dessa barn och ungdomar under deras första tid i Sverige. Projektet fick i januari 2012 fortsatta medel för att följa hur barnens/ungdomarnas livsvillkor och socialtjänstens arbete med dem utvecklas över tid. Föreliggande rapport ingår som en del i detta fortsättningsprojekt och behandlar uppföljningsstudien av barnen/ungdomarna, medan resultatet avseende socialtjänstens arbete presenteras i en separat rapport (Backlund, Eriksson, Greiff & Åkerlund 2014). Ett övergripande syfte med studien är att undersöka och analysera hur barnen och ungdomarna över tid skildrar, reflekterar kring och förhåller sig till sin livssituation i olika aspekter. Ett särskilt fokus har lagts vid barnens/ungdomarnas sociala relationer. Representanterna för de tre FoU-enheter som tillsammans utfört studien har utifrån det övergripande syftet gjort olika delanalyser som belyser barnens och ungdomarnas liv utifrån olika infallsvinklar. Dessa mer specifika frågeställningar presenteras i respektive författares kapitel i denna rapport.

Sammanlagt ingick 28 barn i den första studien (Backlund m.fl. 2014). Presentationen i denna rapport fokuseras huvudsakligen kring de 17 barn/ungdomar som har deltagit i båda studierna. Intervjuerna med dessa barn och ungdomar har genomförts under perioden 2009-2013. Det empiriska materialet består även av nya intervjuer med ytterligare 30 ungdomar som har genomförts under 2013, vilket innebär att studien som helhet baseras på intervjuer med 47 barn/ungdomar. De delanalyser som presenteras i rapporten baseras på olika delar av detta intervjumaterial. Fokus i presentationen ligger på de barn och ungdomar som har deltagit i båda studierna, i syfte att lyfta fram det longitudinella perspektivet.

Rapportens struktur

I resterande del av detta kapitel presenteras först en bakgrund om ensamkommande barn som definition och kategori med utgångspunkt i svenska myndigheters perspektiv samt i tidigare forskning om ensamkommande barns livssituation. Det senare görs med ett fokus på longitudinella studier och studier med utgångspunkt i barnens eget perspektiv. I detta sammanhang redogör vi också övergripande för resultaten från den delrapport som tidigare publicerats i detta forskningsprojekt (Backlund m.fl. 2012). Vidare ges en kort beskrivning av hur mottagandet av ensamkommande barn är organiserat i Sverige. Härfter beskrivs och diskuteras övergripande studiens metod. En kompletterande beskrivning av metodologiska och teoretiska ansatser görs i respektive kapitel, eftersom detta skiljer sig något åt mellan författarna. I de fyra kapitel som följer därpå presenteras resultaten med utgångspunkt i olika barns livshistorier och med olika forskningsmässiga infallsvinklar.

Kapitel 2 fokuserar frågor om ungdomarnas identitet. Detta kapitel ansvarar Eva-Marie Åkerlund från FoU Södertörn för.

Kapitel 3 behandlar frågor om tillhörighet. Detta kapitel är författat av Riitta Eriksson och Katarina von Greiff vid FoU Nordost.

Kapitel 4 är huvudsakligen uppbyggt kring fallbeskrivningar av två ungdomars berättelser med utgångspunkt i frågor om meningsskapande, förhållningssätt och stöd. Detta kapitel svarar Åsa Backlund vid FoU Nordväst för.

I kapitel 5 ger projektledare Eva Nyberg från FoU Södertörn några sammanfattande och generaliserande reflektioner med utgångspunkt i en fallbeskrivning av en pojkes berättelser.

Om ensamkommande barn som definition och kategori

Ensamkommande barn utgör en särskild kategori i Lagen om mottagande av asylsökande och definieras i detta sammanhang som barn *under 18 år som vid ankomsten till Sverige är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, eller som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare* (LMA §1).

Uttrycket ensamkommande barn används i praktiken dock även i en vidare bemärkelse än i ovanstående definition – barn och ungdomar som har definierats som ensamkommande vid ankomsten till Sverige kategoriseras ofta till denna grupp även då de inte längre är asylsökande, och/eller då de har fyllt 18 år.

Uttrycket ensamkommande *flykting*barn används också även om inte alla - juridiskt sätt - räknas som flyktingar, eftersom inte alla beviljas asyl av det som kallas flyktingskäl. Ur barnets perspektiv kan det dock vara rimligt att prata om barnen som flyktingar, eftersom de i regel söker asyl i Sverige och har lämnat sitt land ofrivilligt. Med flykting i juridisk bemärkelse avses någon som kan bli utsatt för förföljelse vid återvändande till hemlandet på grund av ras, nationalitet, religion, politisk uppfattning, kön, sexuell läggning eller annan tillhörighet till viss samhällsgrupp, och som inte kan få skydd i sitt hemland. Förutom flyktingskäl kan uppehållstillstånd beviljas på grund av alternativt skyddsbehövande/övrigt skyddsbehövande, vilket handlar om personer som av andra skäl än ovan nämnda inte kan återvända till sitt hemland och som inte kan få skydd och hjälp i hemlandet. Det kan t.ex. vara risk för tortyr eller övergrepp, eller behov av skydd på grund av väpnad konflikt i hemlandet. Det tredje skälet är synnerligen ömmande omständigheter¹, vilket handlar om en sammanvägd bedömning av personliga förhållanden såsom allvarliga hälsotillstånd, anpassning till Sverige och situationen i hemlandet. En viktig skillnad för barn som har fått asyl på grund av synnerligen ömmande omständigheter är att dessa inte har samma rätt till familjeåterförening i Sverige, som barn som har fått asyl av andra skäl (Migrationsverket 2014a, SFS 1994: 137).

I denna rapport använder vi oss av uttrycket ensamkommande barn i betydelsen personer som definierats som ensamkommande barn när de sökt asyl i Sverige enligt ovan. Vi använder växelvis uttrycket barn respektive ungdomar, eftersom det i praktiken oftast handlar om personer i övre tonåren.

Antalet ensamkommande barn som sökt asyl i Sverige har ökat sedan 2005, då antalet asylsökande ensamkommande barn var 398. År 2013 var antalet 3852 (Migrationsverket 2014b). Majoriteten av de ensamkommande barn som har kommit till Sverige de senaste åren har varit tonåringar och pojkar, främst från Afghanistan. Andelen flickor är större från Eritrea, Somalia och Syrien. Enligt uppgift från Migrationsverket beviljades under 2013 drygt 80 procent av de barn vars ärenden har prövats av Migrationsverket (exklusive barn vars ärenden avskrivits eller omfattats av den s.k. Dublinförordningen då barnet hänvisas till det land där det först sökt asyl) (Migrationsverket 2014b).

Att barn anländer till Sverige utan föräldrar är ingen ny företeelse i Sverige. Till exempel togs många finska barn emot i Sverige under andra världskriget (Lagnebro 1994). För de finska krigsbarnen handlade det om organiserade förflyttningar av ofta små barn. Idag är de unga som kommer till Sverige ofta

¹ Från och med den 1 juli 2014 ändrades detta till särskilt ömmande omständigheter för barn, vilket är ett mindre restriktivt juridiskt begrepp (Ds 2014:5).

tonåringar. Tidigare kom många av barnen från länder inom Europa. Under senare tid har detta förändrats, och nu har de flesta barn och ungdomar bott i länder utanför Europa.

Tidigare forskning om ensamkommande barn

I den forskning som finns om ensamkommande barn från de senaste decennierna tycks råda enighet om att dessa barn är att betrakta som en högriskgrupp när det handlar om psykisk ohälsa (se t. ex. Brunnberg, Borg & Fridström 2011, Derluyn & Broekaert 2007, Eide & Broch 2010, Oppedal m.fl. 2008, Wernesjö 2012). Internationell forskning om ensamkommande barn består till största delen av kvantitativa studier med fokus just på barnens psykiska (o)hälsa. Sårbarheten kopplas främst till traumatiska erfarenheter i hemlandet i kombination med frånvaro av stöd från föräldrar, men också till att själva situationen som asylsökande kan vara traumatisk i sig (Wernesjö 2013). Flera forskare har dock pekat på att livsvillkoren och stödet den första tiden kan få en avgörande betydelse för barnens framtida hälsa och utveckling (Andersson, Björnberg & Eastmond 2010, Cemlyn & Briskman 2003, Eide & Broch 2010, Eide & Hjern 2013, Kohli 2007, Wade m.fl. 2005, Watters 2008). Andersson m.fl. (2010) konstaterar utifrån tidigare forskning om asylsökande barn generellt, att barnens hälsa och välbefinnande påverkas av faktorer på flera nivåer, såväl innan flykten som under och efter.

När det gäller ensamkommande barns bakgrund i hemlandet vet vi ganska lite (Eide & Broch 2010). Forskare tenderar enligt Kohli (2007) att inte se till ensamkommande barns historia, som om deras historia börjar när de blir asylsökande (a.a., s.27). Att barnen själva ofta ger "tunna berättelser" om sin bakgrund i olika sammanhang har också beskrivits som kännetecknande för ensamkommande barn, vilket bland annat kopplas till att barnen befinner sig i en asylprocess där deras historia granskas kritiskt som underlag för deras asylansökan (a.a.). De studier som finns visar att ensamkommande barn är en heterogen grupp, men att traumatiska erfarenheter i hemlandet och under flykten är vanliga. Många barn har varit utsatta för förluster av nära anhöriga innan flykten (se t.ex. Ayotte 2000, Backlund m.fl. 2012, Brendler Lindqvist & Larsson 2004, Brunnberg, Borg & Fridström 2011, Eide 2000, Stretmo & Melander 2013). Beslutet att lämna landet kan ha flera sammanvävda orsaker, men är ofta ett vuxenbeslut i grunden (Backlund m.fl.2012, Hopkins & Hill 2008).

Den tidigare forskningens fokus på ensamkommande barns psykiska hälsa har kritiserats och behov av mer kunskaper om barnens hela livssituation och eget aktörskap efterfrågats (Eide & Broch 2010, Wernesjö 2012). På senare tid har det kommit mer forskning som fokuserar barnens livssituation i mottagarlandet i en mer kvalitativ bemärkelse. Ett tema i denna forskning handlar om barnens ensamhet och behov av nära vuxenrelationer (se bl.a. Backlund m.fl. 2012, Berg 2012, Oppedal m.fl. 2008, Watters 2008, Wernesjö 2013) Kohli (2011) pekar t.e.x på betydelsen av att ha en relation till åtminstone en pålitlig vuxen med vilken barnet/ungdomen kan få hjälp att skapa mening och kontinuitet, hitta sin egen "agens" och balansera upp känslor av maktlöshet (a.a., 2011. s.319). Skolan har framhållits som en mycket viktig arena för flyktingbarn i allmänhet och ensamkommande barn i synnerhet, både som en plats för lärande och framtidsinvestering och som en social arena (se t.ex. Andersson m.fl.2010, Wal Pastoor 2013, Wade 2005). Eide (2012) menar att Kohlis (2008, 2011) begrepp safety, belonging och success som kännetecknande för tre olika – men också sammanhängande - "spår" eller dimensioner i ensamkommande barns liv efter ankomst till det nya landet, är lämpliga för att sammanfatta mycket av den forskning som finns när det kommer till frågor om hur mottagandet bör utformas (Eide 2012, s.77). Tillhörighet framförs som viktigt både i förhållande till den egna etniska gruppen och till majoritetssamhället i mottagarlandet (a.a.).

I en brittisk studie (Wade 2005) baserad på en registerstudie av 212 barn, samt intervjuer med 31 ungdomar betonas vikten av kontinuerlig uppföljning och individuell anpassning av stödet eftersom behov och tillit förändras över tid. Boendets sammansättning avseende ursprungsland var betydelsefullt för ungdomarna. I denna studie var det vanligast med ej kulturellt matchade fosterfamiljer för yngre barn. De flesta av dessa placeringar fungerade bra med långa placeringar och goda erfarenheter, dock med svårigheter i form av kulturell isolering. Lite gjordes för att hjälpa barnen upprätthålla kontakter med etnisk minoritetsmiljö. De som bodde i fosterhem/släktingplaceringar hade en mer stabil skolutveckling än de med mer självständiga omsorgslösningar. De som hade en mer stabil omsorgssituation mådde bättre psykiskt. Äldre ungdomar fick mindre och mer rutinmässigt stöd, medan yngre barns behov blev mer grundligt utredda. De äldre ungdomarna klarade sig sämre – det var vanligare med "dropouts" från skola och social isolering. Majoriteten av ungdomarna fick inget stöd efter 18. Enligt författarna var ungdomarnas situation i regel sådan att stöd behövdes, men det framkom inte i journaler. Wade lyfter särskilt vikten av strategier för att stärka ungdomarnas sociala nätverk och att främja självförtroende, självkänsla och resilience. Wade pekar också på att bristen på

terapeutiska resurser och en del ungdomars kluvenhet i förhållande till terapeutiskt stöd kräver mer flexibla och kreativa former för att möta barnens och ungdomarnas emotionella behov (a.a.).

En del studier har fokuserat barnen som aktörer och hur de själva förhåller sig till sin livssituation. Goodman (2004) undersöker t.ex. genom kvalitativa intervjuer coping-strategier hos ensamkommande sudanesiska flyktingpojkar i USA. Fyra huvudteman identifieras: För det första relaterade dessa pojkar sig själva i regel till ett kollektiv, som också inkluderade ansvar för andra och att inte känna sig ensam om sina erfarenheter. För det andra var en huvudsaklig strategi som beskrevs av pojkarna bortträngning och distraktion. Att hålla sig aktiv för att slippa tänka och känna beskrevs som en ibland livsnödvändig strategi, vars långsiktiga effektivitet dock problematiseras av författaren. En tredje strategi handlar om att skapa mening i det skedda – vanligen genom hänvisning till religion. Slutligen definierar författaren det fjärde temat som att gå från hopplöshet till hopp, vilket var starkt kopplat till utbildning och känslan av att ”vara en person” (a.a., s.1189-1190). Raghallaigh och Gilligan (2010) framhåller särskilt religionens betydelse i ensamkommande ungdomars copingstrategier. Luster m.fl. (2010) intervjuade sudanesiska ungdomar och deras fosterföräldrar i USA sju år efter ankomst. Studien diskuterar bl.a. kulturella stigma förknippade med att söka terapeutiskt stöd som en förklaring till att fosterföräldrarna i högre grad än ungdomarna själva pratade om ungdomarnas psykiska hälsa. Att hjälpa anhöriga i hemlandet, förmåga att tillägna sig hjälp och stöd från andra i kombination med tillgängligt stöd, identifierades som viktigt för ungdomarnas resilience. Fosterföräldrarna såg dock ungdomarnas ansvarstagande för anhöriga som en risk. Både föräldrar och ungdomar lyfte fram utbildning som centralt för deras välmående, men ungdomarna lyfte mer fram utbildningen som viktig för att kunna hjälpa dem att hjälpa sina anhöriga.

Det finns ännu få longitudinella studier om hur det går för ensamkommande barn över tid. Eide (2000) definierar i en uppföljningsstudie av ensamkommande ungdomar i Norge olika ”faser” som barnen/ungdomarna går igenom; osäkerhetsfasen, trygghetsfasen, utvecklingsfasen, etableringsfasen och framtidsfasen. Dessa faser kopplar han till olika omsorgsbehov. I den första fasen är det viktigast att få grundläggande behov såsom tillit, tillhörighet, basala behov som mat etc. tillfredsställda. Om tillit uppnås till omsorgspersonerna i denna fas kan dessa i bästa fall leda barnet genom vidare faser då personen får en legitimitet som ”fostrare” i barnets ögon. Eide menar dock att många barn inte når denna tillitsfulla relation och att många upplever ensamhet och isolering vid övergång till självständigt boende. Eide lyfter också fram de ungas förmåga att

bemästra sin situation genom utbildning och arbete samt det sociala nätverkets betydelse.

I en norsk kunskapsöversikt (Eide & Broch 2010) dras slutsatsen att det saknas longitudinella studier om ensamkommande barns utveckling över tid och efterfrågar ett perspektiv som fokuserar barnens totala livssituation. Brunnberg, Borg & Fridström (2011) presenterar en forskningsöversikt av nationell och internationell forskning om ensamkommande barn från 2000-2010 (med avgränsning mot specifikt medicinska studier). I denna presenteras fem longitudinella studier, varav två svenska. Endast de två svenska har kvalitativa metodansatser. En holländsk kvantitativ studie visar att mer än hälften av de ensamkommande barn som ingick i studien (n=582) rapporterade fortsatt psykiskt lidande efter ett år i landet och att det fanns ett starkt samband mellan tidigare traumatiska erfarenheter och allvarliga psykiska problem (Bean m.fl. 2007). Wallin och Ahlström (2005) gjorde en uppföljande studie av ensamkommande barn (främst tonårspojkar) som anlant till Sverige i slutet av 80-talet, sju år efter att ungdomarna fått permanent uppehållstillstånd i Sverige. De flesta av de ungdomar som deltog i den uppföljande studien (11/34) uttryckte att de var tillfreds med sitt liv. Deras sociala nätverk bestod huvudsakligen av personer med samma etniska grupp. Några uttryckte att de kände sig ensamma och var nedstämda med begränsat socialt stöd. En annan longitudinell svensk studie (Hessle 2009), bygger på en registerstudie av 100 barn och ungdomar som forskaren även intervjuat vid ankomsten genom sitt arbete som psykolog. Av de 68 barn som fanns kvar i landet vid tidpunkten för uppföljningen efter en tioårsperiod har Hessle även intervjuat 20 vid uppföljningen. Hessle drar slutsatsen att det gått bra för de flesta av barnen, att de är etablerade i det svenska samhället och att de inte förblir ensamma utan har kontakt med släktingar i Sverige och transnationellt. Hon understryker vikten av att barnen kan ha kontakt med släktingar och andra anhöriga från hemlandet för att barnen ska få en positiv utveckling.

Svensk forskning om ensamkommande barn är än så länge relativt begränsad, men ett växande forskningsområde. Förutom ovan nämnda studier så har andra forskare bl.a. pekat på problem med bristande kontinuitet i omsorgen och ensamhet hos barnen. Vidare på barnens behov av att få information och stöd i förhållande till själva asylprocessen, svårigheter att få kontakt med ”svenska” jämnåriga, bristande delaktighet och inflytande i frågor som rör mottagandet samt önskemål om närmare relationer (Backlund m.fl. 2012, Lundberg & Dahlquist 2012, Malmsten 2012, Stretmo & Melander 2013, Wernesjö 2013). Forskning om flyktingbarn som anlant till Sverige med sina familjer har särskilt

lyft just föräldrarnas betydelse för barnen under asylprocessen och därmed stöd till föräldrar som en central hälsofrämjande åtgärd (Björnberg 2010, Ascher & Melander 2010). En viktig fråga mot denna bakgrund blir i vilken mån ett sådant stöd återfinns i de ensamkommande barnens liv.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns få kvalitativa studier som fokuserar ensamkommande barns och ungdomars livssituation och förhållningssätt till sin livssituation över tid. I den forskning som finns om asylsökande barn i allmänhet och om ensamkommande barn är betydelsen av det sociala sammanhanget i olika aspekter en röd tråd.

Mottagandets organisering i Sverige

När socialtjänsten i en kommun fått vetskap om att ett ensamkommande barn finns i kommunen, ska de erbjuda barnet tillfälligt boende och omsorg. Den kommunen kallas då ankomstkommun. Detta kan ske i alla kommuner, men handlar för det mesta om de kommuner där Migrationsverket har kontor för asylsökande. Migrationsverket ska omedelbart anvisa en kommun att ta emot barnet, som då får ansvar för barnet enligt vistelsebegreppet i Socialtjänstlagen (s.k. anvisningskommun). Det kan vara en kommun med överenskommelse om mottagande av asylsökande ensamkommande barn eller en kommun i vilken det finns en släkting eller nära anhörig till barnet.

Socialtjänsten i kommunen ansvarar framförallt för att utreda barnets behov av stöd och hjälp samt fatta beslut om insatser och placering i lämpligt boende. Vanligen placeras dessa barn i s.k. hem för vård eller boende (HVB), familjehem eller hos anhöriga. På ett HVB-hem arbetar anställd personal medan familjehem innebär att privatpersoner tar emot andras barn och ungdomar i sina hem mot viss ersättning. Det finns också mellanformer, såsom mer professionaliserad familjehemsvård (Sallnäs 2012). Socialtjänsten ansvarar vidare för att vid behov ansöka om god man, se till att barnet får skolundervisning och liksom för alla barn medverka till att barnet får god vård och fostran och gynnsamma uppväxtförhållanden inklusive tillgång till hälso- och sjukvård. God man för ensamkommande barn ska i vårdnadshavares ställe ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta barnets angelägenheter (2 § Lagen om god man för ensamkommande barn). Om barnet beviljas uppehållstillstånd medan det ännu är minderårigt ska Överförmyndaren utse en särskilt förordnad vårdnadshavare. Om barnet fortfarande är placerat då det får uppehållstillstånd har socialtjänsten ett ansvar för att ta reda på var barnets familjemedlemmar finns. Även då barnet är asylsökande har socialtjänsten ett ansvar för att främja barnens samhörighet med

anhöriga. Socialstyrelsen (2013) menar att ensamkommande ungdomar bör få vara fortsatt placerade, om de vill, tills de har fullföljt gymnasieutbildning eller ”annan likvärdig utbildning” eftersom de flesta ungdomar idag bor hemma tills de tar studenten. En successiv utslussning rekommenderas för ungdomar i HVB-boenden (a.a.).

Flera andra myndigheter är involverade i mottagandet av ensamkommande barn och ungdomar. Migrationsverket ansvarar för att pröva ansökan om asyl, men också för att efterforska barnets familjemedlemmar under asyltiden, handlägga frågor som rör ekonomiskt bistånd till barnen under asyltiden och arbeta med återvändandet för de barn som inte beviljas uppehållstillstånd. Att ansvaret mellan socialtjänst och Migrationsverket framstår som oklart när det handlar om familjeåterförening och återvändande har framkommit i tidigare delrapport i detta projekt samt i en studie av asylsökande barn som anländer med sina familjer (Backlund m.fl. 2012, Backlund & Malmsten 2013). Skolan ansvarar för barnens skolgång. Landstinget ansvarar för att barnen får samma hälso- och sjukvård inklusive barnpsykiatrisk vård och tandvård som övriga barn bosatta i Sverige. Länsstyrelserna har ett övergripande ansvar för beredskap och kapacitet för mottagningsplatser för ensamkommande barn. Socialstyrelsen ansvarar bland annat för att utarbeta riktlinjer samt utfärda tillstånd för att bedriva privata HVB-hem. Inspektionen för Vård och Omsorg (IVO) ansvarar för tillsyn av det kommunala mottagandet av ensamkommande barn.

I och med en reform 2006 så fick kommunerna och därmed socialtjänsten ett utökat och förtydligat ansvar för de ensamkommande barnen. En viktig bakgrund till denna reform av mottagandet var att gränsen mellan Migrationsverkets och kommunens ansvarsområden ansågs oklar och att socialtjänsten utifrån sin kompetens och erfarenhet av arbete med barn i utsatta livssituationer, bedömdes vara mer lämpad än Migrationsverket för det praktiska mottagandet av barnen. En annan central idé var den s.k. normaliseringsprincipen - att ensamkommande barn ska ha samma rättigheter och tillgång till stöd som alla barn i kommunerna (SOU 2011:64).

Tidigare delrapport i detta forskningsprojekt

Nedan ges en sammanfattning av resultatet från den delrapport som tidigare har getts ut inom ramen för detta forskningsprojekt (Backlund m.fl. 2012), med tyngdpunkt på resultaten avseende barnens livssituation. Rapporten baseras på 46 intervjuer med 28 barn/ungdomar. I sammanfattningen nedan används huvudsakligen uttrycket ungdomar då de flesta (dock inte alla) var i tonåren.

Ungdomarnas uppväxtvillkor var heterogena. Gemensamt var att de har vuxit upp i länder med osäkerhet och väpnade konflikter i vardagen. Deras livsvillkor inbegrep förluster och splittrade familjer. Det var ovanligt att de haft en fungerande skolgång i hemlandet. Ett dominerande mönster var att beslutet om uppbrottet initierats av de vuxna. En mindre grupp tycktes ha påverkat flyktbeslutet och i vissa fall också initierat det. Det stora flertalet ungdomar hade inte haft några föreställningar eller medvetenhet om Sverige innan ankomsten. Flykten till Sverige kunde vara en av många flykter. En längre flykt skildrades med mer dramatik än en kortare.

Ungdomarnas beskrivningar av ankomsten till Sverige skildrar att de haft små möjligheter att förstå sin omgivning och göra sig själva förstådda. En del visste inte ens vilket land de kommit till. Känslor av ensamhet och utanförskap var vanliga. De sökte ofta kontakt med landsmän. Få hade vid ankomsten haft släktingar som väntat dem i Sverige och kontakten med anhöriga var ofta bruten. Ett dominerande intryck var att den första tiden i landet ofta präglades av uppbrott och flyttar från boende till boende, vilket också kunde innebära att de behövde byta skola och gode män. Ungdomarna förmedlade liten möjlighet till egenkontroll i för dem centrala frågor i livet i Sverige. Generellt sett efterlyste ungdomarna närmare relationer.

Både ungdomar och socialarbetare vittnade om att ungdomarnas föräldrar är fysiskt frånvarande men mentalt närvarande i ungdomarnas liv. Att leva utan att kunna vara nära sina föräldrar kopplades i ungdomarnas berättelser till ansvar, sorg och skam. De framstod som ytterst angelägna att behålla någon form av kontakt med närstående. Det föreföll dock finnas få möjligheter för dem att få hjälp med att hålla sina transnationella relationer levande, eller att få stöd i dessa relationer.

Gemensamma teman i ungdomarnas berättelser om sina boendeförhållanden handlade om behov av trygghet, närhet, kontinuitet och utveckling. Andra viktiga aspekter som framkom var möjligheter till aktivitet, studier och umgänge med vänner. Flera ungdomar gav uttryck för negativa upplevelser kopplade till institutionsliknande förhållanden såsom stora boenden med stelbenta regler och opersonliga relationer med personalen. I en del fall tycktes ungdomarnas boende fungera som ett hem i en mer existentiell bemärkelse. I dessa fall talade ungdomarna om sina boenden (även gruppboenden) i termer av familj eller föräldrar.

En tydlig copingstrategi som ungdomarna gav uttryck för var att satsa på skolarbetet. De hade också en tydlig strävan och prioritering att lära sig svenska.

Över tid kunde vi dock se en tendens till att ungdomarnas ambitioner när det gäller utbildning ställdes på hårda prov och att de tenderade att börja tvivla på sina möjligheter till vidare utbildning. Många ungdomar fick inte det stöd som enligt forskning är viktigt för att stimulera språkinläringen. De flesta gick i särskilda undervisningsformer för nyanlända elever. Ett tydligt mönster var upplevelser av att känna sig annorlunda och utanför. När det gäller skolan som pedagogisk praktik möter ungdomarna olika slags hinder, varav en del finns i själva skolsystemet. Påfallande många av ungdomarna hade bytt skola minst en gång. Skolan som social miljö föreföll i liten utsträckning erbjuda kontaktytor mellan de nyanlända och skolans övriga elever och stöd i denna kontakt.

Att anpassa sig och finna sig i sin situation framstod som en annan form av copingstrategi, liksom användandet av olika slags fritidsaktiviteter, främst sporter. Ungdomarna kunde uppleva sina möjligheter till aktiviteter som alltför begränsade men också att de där sådana möjligheter fanns, kunde vara ett sätt att utöka sitt sociala nätverk.

Många ungdomar sökte sig till en språk- och erfarenhetsmässig gemenskap. Barn som bodde i familjehem saknade i vissa fall kontakt med den egna etniska gruppen. En del ungdomar sökte sig själva bort från den egna etniska gruppen, med det explicita motivet att de ville lära sig svenska. Det framgick också att det för ungdomarna kan vara förknippat med stigma att bli betraktad som flyktingbarn och att inte kunna svenska, vilket kan vara en bidragande anledning till att en del ungdomar väljer sitt umgänge på detta sätt.

Ungdomarna hade i regel diffusa uppfattningar om socialtjänsten och dess personal. Socialtjänstens personal föreföll generellt sett befinna sig långt ifrån ungdomarna – konkret och mentalt. Samtidigt gavs exempel på hur socialarbetare blivit betydelsefulla vuxna i ungdomarnas vardag. De som skildrade en nära relation med socialarbetare beskrev att den har en vardagsnära och personlig karaktär. Även om socialarbetaren inte gavs någon framträdande plats i ungdomarnas berättelser tillskrevs denne stor makt att bestämma om viktiga frågor i deras liv.

Ungdomarna föreföll lämnas utan stöd och bekräftelse i sitt identitetsarbete och förståelsearbete i förhållande till olika tillhörigheter. Detta bl.a. genom att deras bakgrund osynliggörs och att det är oklart vilka vuxna som ska ta en sådan (föräldra-) roll. Ungdomarna beskrev ofta brister hos sig själva, vilket ställer frågor om i vilken mån omgivningen tillerkänner och efterfrågar dessa barns och ungdomars resurser.

Sammantaget drogs i denna studie slutsatsen att det finns ett glapp mellan dessa barns och ungdomars livsvärld och systemets förmåga att möta denna. Samt att deras livssituation hade starka drag av ensamhet, trots att de har många vuxna runt sig.

Metod

Denna rapport bygger huvudsakligen på enskilda kvalitativa intervjuer med de barn och ungdomar som forskargruppen har fått möjlighet att genomföra uppföljande intervjuer med i projektets andra del (17 av 28 barn/ungdomar). I analysen har samtliga intervjuer som gjorts med dessa barn och ungdomar, d.v.s. även de som har genomförts i projektets första del, behandlats. En del av dessa intervjuer har genomförts i samband med fältstudier, vilket redovisas närmare i kapitel 3.

Förutom de barn och ungdomar som ingått i uppföljningsstudien har ytterligare 30 ungdomar intervjuats inom ramen för projektet. Majoriteten av dessa har intervjuats i grupp (sex grupper). Dessa kompletterande intervjuer har haft en mer tematisk ingång med olika fokus. Tre av gruppintervjuerna och två enskilda intervjuer hade fokus på tillhörighet. Övriga intervjuer (tre gruppintervjuer och fyra enskilda intervjuer) har handlat om ungdomarnas erfarenhet av och perspektiv på stöd i mottagandet. Intervjuerna genomfördes på skolor, gruppboenden/annan boendeform och på Sveriges Ensamkommandes Förening (SEF).

I den första delen av forskningsprojektet var de intervjuer som gjordes med barnen tematiskt uppbyggda och berörde på förhand bestämda områden såsom livet i hemlandet, familjen, boende, skola, professionella kontakter, socialt nätverk och hälsa. De uppföljande intervjuerna har varit mer öppna och byggt på att följa upp vad som kommit fram tidigare, vad som hänt sedan sist och hur deras livssituation ser ut för tillfället.

Samtliga fyra rapportförfattare har intervjuat "sina" barn och ungdomar – d.v.s. alla intervjuer med ett barn/ungdom har gjorts av samma forskare, vilket sannolikt har präglat intervjuernas utformning. Varje intervjusituation är ett unikt möte mellan två individer och vid flera intervjuer finns de tidigare intervjuer som gjorts som en gemensam referensram. Förutom att vi som forskare är olika som människor och på det sättet kan "färga" intervjusituationen, har vi olika infallsvinklar och perspektiv som forskare, vilket kan påverka vilka följdfrågor som ställs etc. Detta diskuteras mer nedan.

Till skillnad från den analys som den föregående delrapporten (studie 1) byggde på, så fokuseras i föreliggande studie frågor om process för de enskilda intervjuade individerna. I analysen av intervjumaterialet har varje forskare analyserat "sina" intervjuer, d.v.s. de intervjuer som respektive forskare själv gjort med barnen/ungdomarna. Detta huvudsakligen av två skäl som delvis hänger samman. Det ena skälet är mer organisatorisk – det är en delikat uppgift att som fyra forskare gemensamt analysera ett stort kvalitativt material. Det andra skälet har med frågor om etik och validitet att göra – den kunskap som skapas genom intervjuer uppstår genom tolkning som sker i intervjusituationen likväl som i analysen av den utskrivna intervjun. Detta kan innebära att olika tolkningar kan göras av den forskare som deltagit i intervjun och de som inte har gjort det. Det kan naturligtvis vara en styrka för validiteten att olika tolkningar kommer fram och diskuteras. Frågan är dock vem som har "rätten" till den slutgiltiga tolkningen. Forskargruppen har av dessa skäl beslutat att låta den/de forskare som genomfört intervjuerna analysera och redovisa dem. Därmed presenteras även analysmetod och teoretiska perspektiv i respektive författares kapitel.

Urval

Kontakt med barn och ungdomar har skett på olika sätt. De ungdomar som har ingått i uppföljningsstudien har i det första skedet kontaktats främst via boendepersonal, socialsekreterare, familjehemsföräldrar och gode män. Kontakter med ungdomar har också tagits genom att en av medarbetarna i projektet har vistats på ett boende under en tid. I några fall har även ungdomar som vi intervjuat tipsat om ytterligare ungdomar. I de uppföljande intervjuerna har ungdomarna i de flesta fall kontaktats direkt av respektive forskare.

En relevant fråga är hur representativa de barn och ungdomar som ingår i studien är för samtliga ensamkommande barn och unga som kommer till Sverige. Det är en fråga som inte går att ge ett säkert svar på. Barn med erfarenhet av att bo hos anhöriga är dock bara representerade med ett fall i uppföljningsstudien. Det är troligt att de som mår allra sämst, de som inte vill eller har mycket svårt att prata om sina erfarenheter, är underrepresenterade bland dem som har ställt upp i studien. Det är också troligt att en del av de ungdomar som har ställt upp i uppföljningsintervjuerna har gjort det utifrån att de själva funnit de första intervjuerna givande och att det därmed kan vara en övervikt på ungdomar som är socialt intresserade, reflekterande och verbala som deltagit i studien. När det gäller fördelning på kön, ålder och länder är den intervjuade gruppen tämligen lik gruppen som helhet, så som den har sett ut i Sverige under den tid som studien har genomförts.

Sammantaget har de 17 barn och ungdomar som ingår i uppföljningsstudien varit mellan nio och 17 år då de anlände till Sverige. 13 är pojkar, de flesta kommer från Afghanistan, Somalia och Irak. Andra länder som är representerade är bl.a. Iran och flera afrikanska länder. Ungdomarnas tid i Sverige vid tidpunkten för intervjuerna varierar från några få månader till tre år vid den första intervjun och från tre till sex år vid den sista intervjun.

Vid uppföljningsintervjuerna hade 15 av ungdomarna uppehållstillstånd, två hade fått avslag. Tre hade återförenats med sina mödrar i Sverige.

Av de 11 ungdomar som inte intervjuats i den uppföljande studien kan vi urskilja två kategorier. En grupp som inte gått att få tag på, respektive en grupp som inte velat delta/inte dykt upp eller hört av sig. En person har inte kontaktats för en uppföljande intervju. Detta av etiska skäl då det var många år sedan personen anlände till Sverige och då denna person redan i den första intervjuomgången både uttryckte tveksamhet till att delta samt att hen helst ville undvika att tänka på det som varit. Ovanstående beskrivning ger också exempel på etiska frågor som har väckts i samband med studien (se vidare nedan). Om bortfallet vet vi att åtta var kvar i Sverige, en (kvinna) var föräldraledig och fyra studerade. Tre personer som inte gått att nå saknas information om.

De ”nya” ungdomar som har tillkommit i denna studie har kontaktats via skolor, boenden och socialtjänsten samt några via Sveriges Ensamkommandes Förening. De ungdomar som har deltagit i gruppintervjuer har inte tillfrågats om individuella uppgifter. Det har dock framgått att de som deltagit har varit i olika faser av migrationsprocessen, att de har kommit från olika länder och haft erfarenhet av olika slags boenden. Endast fyra av dessa 30 ungdomar har varit flickor.

Metodologiska och etiska reflektioner

Den empiri som denna forskningsrapport bygger på är - som all kunskap - skapad i en speciell kontext. I detta fall handlar det om intervjusituationen, ett möte mellan ungdomarna och oss som forskare. Vad ungdomarna väljer att berätta i detta sammanhang påverkas av vilken tillit de känner i situationen, vilka förväntningar och föreställningar de har kring intervjusituationen och hur de vill framställa sig själva i detta sammanhang. Detta kan också ha förändrats under den tid som intervjuerna har ägt rum.

Ungdomarnas berättelser har tolkats av oss som forskare i intervjusituationen och i analysarbetet av de utskrivna intervjuerna. En del av de intervjuer som har

gjorts har genomförts med tolk men de flesta utan, efter ungdomarnas eget önskemål. Detta påverkar självfallet hur pass fria ungdomarna varit att formulera sina tankar och känslor, och möjligheten att förstå varandra i intervjusituationen. Samtidigt kan det vara etiskt problematiskt att insistera på att använda tolk när ungdomarna inte själva vill det. Samtliga gruppintervjuer har genomförts utan tolk. Grupperna har inte varit enhetliga utifrån vilket land ungdomarna kommit från. I de gruppintervjuer som genomförts på skolor har språksvårigheterna ibland varit tämligen stora.

Att intervjua ensamkommande barn, eller barn i utsatta livssituationer i allmänhet, väcker etiska frågor. I den första delen av denna forskningsrapport handlade dessa frågor bl.a. om huruvida vi skulle fråga om barnens bakgrund eller inte. Forskargruppen gjorde då bedömningen att barnens bakgrund är en viktig del av deras livssituation och att det därmed vore märkligt att inte fråga om detta. Vi gjorde det dock väldigt tydligt för barnen att det, liksom alla andra frågor, var högst frivilligt att prata om. En annan etisk fråga som har väckts handlar om gränsen för forskarens roll i förhållande till barnen/ungdomarna. Forskargruppen har under genomförandet av studien t.ex. mött ungdomar som gett ett intryck av att vara starkt deprimerade och självmordsbenägna. I sådana fall har vi gjort bedömningen att vi varit tvungna att agera på något sätt. Exempelvis har vi kontaktat psykiatri och socialtjänst i enskilda fall – dock alltid efter att barnen själva godkänt detta.

Ytterligare en etisk fråga berör angelägenheten att lyfta barnens perspektiv och berättelser i förhållande till deras egen önskan om att ”glömma och gå vidare”. I ett par fall har valet gjorts att inte argumentera för att ungdomarna ska delta i den uppföljande delen av studien, av hänsyn till att ungdomarna själv signalerat att de vill lägga det som har varit bakom sig. En konsekvens av detta blir att dessa erfarenheter osynliggörs i studien. Goodman (2004) ifrågasätter de långsiktiga effekterna av copingstrategier som handlar om att tränga undan svåra erfarenheter. Samtidigt är det problematiskt om själva intervjun kan få en terapeutisk funktion som inte önskas av ungdomen själv (jmf Kvale & Brinkmann 2009).

En annan etisk och metodologisk fråga handlar om möjligheten att de ungdomar vi har träffat kan ha haft egna förhoppningar, förväntningar eller intressen kopplade till att ställa upp i studien. Även om vi varit tydliga med att vi inte tillhör socialtjänst eller Migrationsverket, eller kan påverka myndigheters beslut, så är det inte orimligt att tänka sig att de t.ex. kan ha haft förväntningar på att vi som forskare ska kunna hjälpa dem med något i deras livssituation. Ibland har

också sådana konkreta frågor ställts – och i vissa fall har vi också, som nämnts ovan, gått in med någon form av praktisk insats.

I presentationen av intervjumaterialet har detaljerade uppgifter som kan innebära att ungdomarna kan identifieras utelämnats. I vissa fall har även smärre ändringar i faktauppgifter gjorts. De namn som presenteras är fingerade. Citat är ibland något redigerade för att öka läsbarheten och göra ungdomarnas utsagor rättvisa. Det handlar om att ta bort vissa talspråksuttryck och mindre grammatiska korrigeringar och inte något som vi bedömer kan ha påverkat tolkningen av utsagornas innebörd.

Referenser

- Andersson, H.E., Björnberg, U. & Eastmond, M. (2010) Ofrivillig migration, barn , hälsa och välbefinnande: En kort kunskapsöversikt. I Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Centrum för Europaforskning.
- Ascher, H. & Melander, L. (2010) Asylsökande barns tankar om hälsa. I Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Centrum för Europaforskning.
- Ayotte, W. (2000) *Separated Children Coming to Western Europe: Why They Travel and How They Arrive*. London: Save the Children.
- Backlund, Å. & Malmsten, J. (2013) *Barnets bästa? En studie om asylsökande barn i socialtjänstens barnavård*. Stockholm: UNICEF Sverige
- Backlund, Å. Eriksson, R., von Greiff, K., Åkerlund, E-M. (2012) *Ensam och flyktningbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Forskningsrapport 2012:1. Stockholm: FoU-Nordväst, FoU-Nordost och FoU-Södertörn.
- Backlund, Å. Eriksson, R., von Greiff, K., Åkerlund, E-M. (2014) *Socialsekreterares arbete med ensamkommande flyktningbarn*. Stockholm: FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn. Kommande publikation.
- Bean, T., Derluyn, I., Eurelings-Bontekoe, E., Broekaert, E. & Spinhoven, P. (2007) Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: one year follow-up. *Social Science and Medicine*, 64 (6), 1204-1215
- Berg, B. (2012) Fra et liv på vent til bosetting i kommunene. I Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykosocialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Björnberg, U. (2010) Socialt kapital, tillit och resilience hos asylsökande barn och föräldrar. I Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Centrum för Europaforskning.
- Brendler Lindqvist, M. & Larsson, J. (2004) *Att möta de ensamkommande barnen*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Brunnberg, E. , Borg, R-M, Fridström, C. (2011) *Ensamkommande barn - en forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryan, C. & Denov, M. (2011) Separated refugee children in Canada: The construction of risk identity. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 9 (3), 242-266
- Cemlyn, S. & Briskman, L. (2003) Asylum, children's rights and social work. I *Child and Family Social Work* 8 (3), pp 163-178. Blackwell Publishing.

- Christie, A. (2002) Responses of the social work profession to unaccompanied children seeking asylum in the republic of Ireland. *European Journal of Social Work*, 5(2), 187-198.
- Derluyn, I. & Broekaert, E. (2007) Different perspectives on emotional and behavioral problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity & Health*, 12 (2), 141-62.
- De Wal Pastoor, L. (2012) Skolan – et sted å laere og et sted å vaere. I Eide, K. (2012) *Barn på flukt . Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Eide, K (2000) Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger. Høgskolan i Telemark. I Eide, K. (2005). *Tvetydige barn – om barnmigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Universitetet i Bergen.
- Eide, K. (red.) (2012) *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Eide, K. (2012) Flyktningbarn i historien. I Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Eide, K. & Broch, T. (2010) *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Oslo: Regionsenter for barn og unges psykiske helse, region øst og sør (RBUP)
- Eide, K. and Hjern, A. (2013), Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. *Acta Paediatrica*, 102 (7), 666–668.
- Goodman, J.H. (2004) Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research*. 14 (9), pp 1177-1196
- Hessle, M. (2009) *Ensamkommande men inte ensamma. Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktningbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hopkins, P. & Hill, M.(2008) Pre-flight experiences and migrations stories: the accounts of unaccompanied asylum-seeking children. *Children's geographies*, 6 (3), 257-268
- Kohli, R. (2007) *Social work with unaccompanied children*. Palgrave Macmillan
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagnebro, L. (1994) *Finska krigsbarn*. Umeå: Umeå universitet.
- Lundberg, A. & Dahlqvist, L.(2012) Unaccompanied children seeking asylum in Sweden: Living conditions from a child-centered perspective. *Refugee Survey Quarterly*, 31 (2), 54-75

- Luster, T., Qin, D., Bates, L., Rana, M. & Ah L. (2010) Successful adaption among Sudanese unaccompanied minors. Perspectives of youth and foster parents. *Childhood*, 17(2), 197-211.
- Malmsten, J. (2012) *I transit – ensamkommande barn berättar*. Malmö: Stadskontoret. FoU-rapport 2012:1
- Migrationsverket (2014a) <http://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Asylregler.html> Hämtat juni 2014
- Migrationsverket (2014b) Aktuellt om ensamkommande barn och ungdomar Maj 2014 <http://www.migrationsverket.se/download/18.220d99db144da03853b653d/1399883300548/Aktuellt+om+maj+2014.pdf> Hämtat juni 2014
- Newbigging, K. & Thomas, N. (2011) Good Practice in Social Care for Refugee and Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review*, 20, 374–390.
- Oppedal, B., Jensen, J. & Seglem, K.B. (2008) *Når hverdagen normaliseres: Psykisk helse og sosiale relasjoner blant unge flyktninger som kom til Norge uten foreldrene sine*. UngKul – rapport nr 1 . Folkhelseinstituttet.
- Raghallaigh, N. & Gilligan, R. (2010) Active survival in the lives of unaccompanied minors; coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child & Family Social Work*, 15, 99 226-237.
- Sallnäs, M. (2012) Institutionsvård för barn och unga. I Höjer, I., Sallnäs, M., & Sjöblom, Y. *När samhället träder in – barn, föräldrar och social barnavård*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 1994: 137 Lag om mottagande av asylsökande m.fl.
- Shamsar S. & Shruti U. (2009) Lesser youth? Particular universalisms and young separated migrants in East London, *Journal of Youth Studies*, 12, 257-273,
- SOU 2011:64 *Asylsökande ensamkommande barn. En översyn av mottagandet*. Stockholm: Statens offentliga utredningar, Justitiedepartementet.
- Socialstyrelsen (2013) *Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stretmo, L. (2010) Bilder av ensamkommande barn – En studie av nationell policy riktad mot ensamkommande barn i Norge och Sverige under perioden 2000 till och med 2009. I Andersson, Hans E. (red.) *Mellan det förflutna och framtiden: asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Centrum för Europaforskning, Göteborgs universitet (CERGU)
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013) *Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Göteborg: FoU i Väst/GR

- Wade, J., Mitchell, F. & Baylis, G. (2005) *Unaccompanied asylum seeking children. The response of social work services*. BAAF Adoption & Fostering
- Wallin, A-M. & Ahlström, G. (2005) Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: A qualitative follow-up study. *Ethnicity & health*, 10 (2), 129-144.
- Watters, C. (2008) *Refugee children. Towards the next horizon*. London: Routledge.
- Wernesjö, U. (2013) *Conditional Belonging. Listening to Unaccompanied Young Refugees' Voices*. Uppsala: Uppsala universitet, Acta Universitatis upsaliensis
- Wernesjö, U. (2012) Unaccompanied asylum seeking children – whose perspective? *Childhood* 19 (4) 495-507

2. Ensamkommande ungdomar - berättelser om identitet, kontinuitet och förändring

Eva-Marie Åkerlund

Inledning – om det som följer

Denna undersökning är en intervjustudie som handlar om en grupp ungdomar. Vid studiens början lever alla i Sverige utan föräldrar. Den byråkratiska termen för dem brukar vara ensamkommande (flykting)barn alternativt ensamkommande ungdomar. Bakom den beteckningen finns unga människor - i olika åldrar och från olika platser i världen - som lämnat sin familj och sitt hemland utan mamma, pappa eller någon annan vuxen som står dem nära.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur ett antal ungdomar som utan närstående sökt asyl i Sverige berättar om och reflekterar över sina liv och hur olika aspekter av identitet kommer till uttryck i deras livsberättelser. Avsikten har varit att undersöka dessa frågor i ett givet här och nu *och* i ett longitudinellt perspektiv. När studien karaktäriseras som longitudinell innebär det att ungdomarna följts i återkommande tidsintervaller ett antal år efter att de sökt asyl i Sverige. Inom ramen för detta syfte finns ett riktat fokus mot hur sociala relationer framträder i ungdomarnas berättelser, i synnerhet i förhållande till ursprungsfamiljen och i förhållande till deras nya tillvaro. För att söka svar på detta har följande frågeställningar varit vägledande för analysen.

Vilka identitetsaspekter i förhållande till det förflutna och till ett nu träder fram och kommer till uttryck i de intervjuade ungdomarnas berättelser?

Vilka identitetsaspekter i förhållande till ungdomarnas ursprungsfamiljer träder fram och kommer till uttryck i de intervjuade ungdomarnas berättelser?

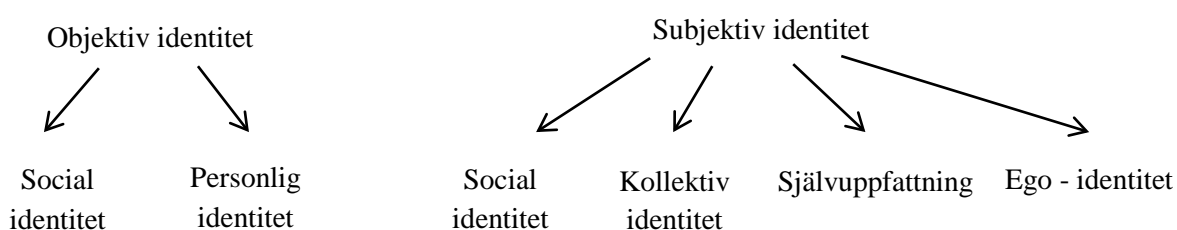
Vilka identitetsaspekter i förhållande till ungdomarnas nya sociala relationer träder fram och kommer till uttryck i ungdomarnas berättelser?

Teoretisk inramning - identitet

Som vi nu sett har studien ett intresse för identitet. Identitetsskapande är en dynamisk och livslång process där en människas identitet har många dimensioner, vilka överlappar varandra och uppträder med olika styrka beroende på tillfälle, plats och på vem hon samspelar med. En människas identitet berör relationerna mellan individen och hennes sociala omgivning. Identiteten, skriver Jansson (2001), bygger på en balans mellan autonomi och tillhörighet. Detta, fortsätter, han är en nyckelidé som under senare tid genomsyrar flertalet forskningstraditioner. Denna idé präglar såväl den psykoanalytiska teorin om individuation och integration som sociologiska teorier om relationen mellan individ och kollektiv.

Men även om det finns en generell samsyn, inom psykologisk och samhällsvetenskaplig forskning, om hur identitet bör förstås så existerar många identitetsdefinitioner som skulle vara möjliga att pröva materialet emot. Jag har valt att använda Lange och Westins (1981) modell över *Identitetens facetter* som presenteras i standardverket *Etnisk diskriminering och social identitet*, som teoretisk inspirationskälla i analysen. Lange och Westin (a.a) talar om att begreppet identitet inbegriper en upplevelse av att ”jag är jag” i relation till ett du. Identiteten innefattar därmed en människas upplevelse av kontinuitet i upplevelsen av jaget, att vara en unik och igenkänningsbar varelse bland andra.

Fig. 1. Identitetsbegreppets facetter, efter Lange & Westin 1981.

Den konstruktion av identitetsbegreppets facetter som visas i figuren ovan har alltså två huvudaspekter; en objektiv och en subjektiv. Förenklat kan man säga att tudelningen subjektiv/objektiv motsvaras av det psykologiska och socialpsykologiska identitetsbegreppen (a.a s 204).

På ett övergripande plan särskiljer modellen därmed mellan den externa identiteten och den självdefinierade identiteten. Den objektiva sidan

konkretiseras i begreppet ”identitet för och genom andra”, vilket syftar på hur andra identifierar och definierar en individ. Denna del av identiteten är i sin tur uppdelad i en social och i en personlig identitet. Den sociala identiteten innehåller de breda allmänt accepterade kategoriseringar som andra tillskriver personen, såsom kön, ålder och etnicitet. Den personliga identiteten syftar på den unika kombination av drag och attribut som andra ser hos individen. Den personliga identiteten smälter på så vis samman med den sociala identitet som tillskrivs individen men skiljer den från andra med samma sociala attribut.

Med subjektiv identitet avses den identitet människan har inför sig själv. Inom den subjektiva aspekten finns i sin tur en social, en kollektiv identitet, egoidentitet och självuppfattning. Den sociala identiteten innefattar individens egen syn på grupptillhörighet i samhället och den kollektiva identiteten beskriver egenskaper och uppfattningar hos dem som man upplever att man delar en känsla med. Egoidentiteten är personlighetens stomme medan självuppfattningen är personens medvetna och reflekterande sida.

Det är viktigt att lyfta fram att för ungdomar med utländska rötter finns den etniska identiteten förankrad inom modellens alla facetter. Men mot bakgrund av att studien utgår ifrån ungdomarnas egna framställningar är det först och främst den subjektiva identiteten som är tänkt att vara inspiration för analysen.

Under studiens gång har jag då och då fått frågor om hur det kommer sig att jag valt just denna modell att reflektera intervjumaterialet emot. Svaren är flera. Dels kan modellen sägas utgöra en slags bakgrundsfond för den svenska identitetsforskningen generellt. Dessutom är den hämtad ifrån en genomgripande teoristudie, som ur ett kritiskt perspektiv analyserar etniska relationer. En invändning jag stött på är att det har runnit mycket vatten under broarna sedan modellen utformades. Min utgångspunkt är emellertid att modellens övergripande karaktär, dess definitioner av den mänskliga identitetens olika aspekter samt betoningen på just etniska relationer, gör den relevant för materialets karaktär. Om det finns några påtagliga skiljelinjer mellan det rådande paradigmet i dag där identiteter ses som flytande, föränderliga och kontextberoende, och Lange & Westins modell (a.a.) så handlar de väl snarast om frågan ifall människan har en inre kärna, det som i modellen kallas ego-identitet. Det är en fråga som jag lämnar här.

Ungdomstid

Vi vet nu att studien handlar om ungdomar från många delar av världen. Ungdomstiden tillskrivs ofta en alldeles egen särart, inte minst inom västerländsk ungdomskulturforskning. Ungdomar finns i alla samhällen, men ändå är ungdom en svårfångad företeelse. Liksom termen barndom är ungdom ett tänjbart begrepp vars begränsning och definition är beroende av ett specifikt socialt och kulturellt sammanhang. Knappast i något samhälle glider en ung person omärkligt in i puberteten och senare över i en social vuxenhet. Enligt Norman (1996) visar både klassisk och sentida antropologi att ungdomar intar en mellanställning som sammanhänger med att den unge personen är både ungdom och vuxen, eller varken det ena eller det andra. Den västerländska kultursfären tenderar att betrakta ungdomstiden som en tid av dramatiska förändringar. I synnerhet det som brukar kallas tonår kännetecknas ofta som en krisfylld period i individens utveckling (Bustos & Ramos Ruggiero 1984). Kåks (2007) hänvisar i sin avhandling till modernitetsforskare, som Melucci (1996) och Giddens (1991/1997), vilka karaktäriserar tonåren som den period i livet då människan börjar uppleva och aktivt förhålla sig till tid som en meningsfull dimension av identiteten. Att uppfatta tid som en dimension av den egna identiteten handlar då i hög grad om att bli medveten om och förhålla sig till hur dåtid, nutid och framtid griper in i varandra och tvinnas samman i människans identitetsskapande.

Empiriskt material

I hela undersökningsmaterialet ingår tolv ungdomar. Alla utom en kom till Sverige under åren 2008 och 2009. Undantaget är en pojke som anlände till Sverige redan 2007. Under en fyra-årsperiod har jag sammanlagt genomfört 34 intervjuer med dessa ungdomar. Vid studiens början var de mellan 15 och 17 år och vid de sista intervjuerna var de mellan 18 och 20 år. Åtta av dem är pojkar och fyra är flickor.

Period 1 / 3- 6 månader, 12 ungdomar

Vid den första intervjuomgången hade ungdomarna varit i Sverige 3-6 månader.

Period 2/ 1-2 år, 6 av ungdomarna

Vid den andra intervjuomgången hade ungdomarna varit i Sverige mellan ett till drygt två år.

Period 3 / 2- 3,5 år, 7 av ungdomarna

Vid den tredje intervjuomgången hade ungdomarna varit i Sverige från två upp till tre och ett halvt år.

Urval och kort beskrivning av de ungdomar vars berättelser studien belyser

De ungdomar jag kunnat följa genom hela studien är åtta stycken. Från den ursprungliga intervjugruppen har alltså fyra fallit bort. Detta har berott på olika saker. En hade efter avslag på uppehållstillstånd troligtvis lämnat Sverige. Två avböjde fortsatt medverkan under studiens gång. En av dessa var allvarligt sjuk och den andra ville inte påminnas om det som varit. Ytterligare en ungdom hade troligtvis flyttat till en annan del av landet och gick aldrig att nå.

Global och lokal geografi

Ungdomarnas härkomst speglar de konflikter som pågick i världen vid tiden för deras flykt. Då det gäller de åtta ungdomarnas ursprungsländer kommer två från Somalia, tre är uppväxta i andra länder på den afrikanska kontinenten och två härstammar från Afghanistan. En har sin bakgrund i mellanösternregionen. Flera tillhörde en etnisk minoritetsgrupp i sitt hemland. Vid studiens början bodde alla i olika kommuner i Stockholms län. Under de år intervjuerna genomfördes skedde många förändringar i deras faktiska livsvillkor. Alla bytte bostad minst en, ofta flera gånger. Flera bytte även bostadsort. En av dem har under studiens gång tillbringat en tid i ett annat europeiskt land, för att sedan återvända Sverige igen. Följande är en kort sammanfattning av hur de åtta ungdomarna skildrade sin bakgrund, då intervjuerna påbörjades.

Dalmar var 17 år när han kom till Sverige. Han är uppvuxen med mamma och syskon. Dalmars pappa var sedan länge död och två av hans yngre syskon hade en annan pappa. I Dalmars hemland var det kaos och ingen fungerande samhällsstruktur. Familjen blev hotad och utsattes för våld. Dalmars äldre bror dödades och Dalmar blev själv misshandlad av en av de fraktioner som försökte ta makten i området. Dalmar blev fängslad men lyckades ta sig ut därifrån och tog sig till ett grannland. Därifrån tog en för honom obekant person honom till Sverige.

Annabel var 15 år när hon kom till Sverige. Efter att hennes mamma avlidit växte hon upp med sin mormor. Sin pappa hade hon bara sporadisk kontakt med. Det var pappan som initierade flykten och reste med henne till Sverige. Vid

ankomsten till Sverige lämnade pappan henne. Innan dess berättade han för dem hur de skulle bära sig åt för att få hjälp.

Arif var 15 år när han kom till Sverige. Under sina första barndomsår levde han med mamma, pappa och yngre syskon. Pappan försvann tidigt i familjens liv. I hemlandet var det krig. När hemmet utsattes för en attack skiljdes familjen åt. En manlig bekant till familjen tog sig an Arif. Denne anlät en person som tog med sig Arif till ett grannland och ”placerade” honom i en familj. Arif började arbeta, bl. a. för att tjäna ihop pengar till en flykt till Europa.

Abdul var 15 år då han kom till Sverige. Under sin barndom bodde han tillsammans med mamma, bror och morbror. Familjen tillhörde en minoritetsgrupp i sitt hemland och flydde till ett grannland när Abdul var tre år. Pappan var då redan försvunnen. Ingen vet vad som hände honom. Abduls morbror försörjde familjen.

Lucee var 16 år när hon kom till Sverige. När hon och hennes syster blev föräldralösa i unga år skiljdes de åt. Lucee bodde med olika människor och arbetade tidigt för sin egen försörjning. Lucee har en son i hemlandet som vid denna tid tas omhand av hennes syster. Det är oklart hur Lucee tog sig till Sverige. Vid ankomsten säger hon att hon rymde från dem som tagit henne hit.

Dellina var 17 år då hon kom till Sverige. Hon kommer från ett land med inbördes stridigheter. Hon är uppväxt med mamma, två äldre bröder och sin mormor. Pappan var död. Dellinas familj var inte fattig. Hon kunde gå i skolan. Då tiden för militärtjänstgöring i landets armé närmade sig för henne började familjen planera en flykt för Dellina.

Fadi var 16 år då han kom till Sverige. Han är enda barnet till sina föräldrar. Familjen tillhör en kristen minoritet i sitt hemland, vilken successivt blev alltmer diskriminerad i och med det krig som pågick i landet. Fadi kunde inte gå kvar i skolan och familjen tog även emot hot. Fadis föräldrar var rädda för att han skulle kidnappas. Fadi flydde hemlandet och togs emot av en morbror som bodde i Sverige.

Hamse var 14 år då han kom till Sverige. Han har vuxit upp med mamma och yngre syskon. När Hamse var 13 år miste han sin pappa. I och med att livsvillkoren i den stad som familjen levde i blev alltmer kaotiska och farliga flydde mamman till en lugnare plats tillsammans med barnen. En tid därefter betalade mamman pengar till en person som tog honom till Sverige.

Metod – möjligheter och begränsningar

Vägen till ungdomarna gick inledningsvis via socialtjänsten. De flesta – men inte alla – träffade jag i de grupphem där de bodde vid tiden då arbetet inleddes. Till en början vistades jag på två boenden för att skapa kontakt och möjliggöra intervjuer. Efter en tid inledde jag även ett fältarbete på ett av dessa boenden. Fältarbetet hade andra typer av frågeställningar och metodmässigt genomfördes det som deltagande observationer i ungdomarnas boendemiljöer. Den empiri som jag nedan presenterar är visserligen intervjubaserad och kopplad just till den longitudinella undersökningen, vars syfte och metod jag här presenterar - men min vistelse i ungdomarnas boendemiljö och påföljande fältarbete gjorde att jag kunde följa de flesta av studiens ungdomar på närmare håll – under en tid i deras liv. Detta har varit till hjälp vid förståelsen och tolkningen av materialet.

Nästan alla intervjuer gjordes alltså på ungdomarnas ”hemmaplan”, d.v.s. i det hem som de vid det aktuella intervjutillfället bodde i. Ett mindre antal genomfördes på mitt kontor. En intervju är gjord på ett kafe ”ute på stan”. Alla intervjuer utom en spelades in och transkriberades. I de flesta fall har intervjuerna varit individuella men då tillfällen för gruppsamtal uppstått eller om ungdomarna tagit egna initiativ om att vara fler vid intervjutillfället har detta fått avgöra. Några intervjuer fick därmed formen av ett gruppsamtal, där två eller flera ungdomar talade med varandra i lika hög grad som jag intervjuade dem. I ytterligare några fall tog ungdomen med sig en kompis som jag själv inte hade träffat tidigare. I denna bemärkelse är min empiri en intervjumetodologisk blandning där enskilda intervjuer har varvats med samtal/intervjuer i grupp. Man kan förstås fundera över om de olika intervjukonstellationerna har gett olika slags material. Så är det säkert. Den enskilda intervjusituationen har sina fördelar och i vissa sammanhang är den att föredra, till exempel då man som intervjuare vill ha en förståelse för var och ens specifika livshistoria. Till gruppintervjus förtjänster kan räknas att de intervjuade med hjälp av varandra utvecklar resonemang som leder till mer mångtydiga bilder av deras verkligheter (Fägerborg i Kaijser & Öhlander 2011).

Jag vill också säga några ord om skillnader i upplägg mellan den första och de fortsatta intervjuomgångarna. I den första intervjuomgången var intervjuerna, enligt Kvaless (1997) definition halvstrukturerade. Enligt projektets intentioner utgick jag ifrån en intervjuguide som kretsade kring ett antal i förväg uppgjorda frågeområden. Guiden innehöll frågor om livet här och nu; avseende boende, skola, fritid. Ett annat område rörde ungdomarnas uppfattningar om hur de såg på mottagandet och sina kontakter med socialtjänsten och dess personal, detta eftersom just socialtjänstens arbete spelar en stor roll i mottagandet av

ensamkommande barn och ungdomar. Ungdomarna ombads även att berätta om minnen och erfarenheter av barndomen och av flykten. Frågeguiden var till innehållet sig lik men samtalen som följde kom naturligtvis att få olika karaktär. De påföljande intervjuerna hade ett annat upplägg. Då var jag mer inriktad på att få ungdomarna att så fritt som möjligt berätta om sina liv och vad som hade hänt sedan vi sist hade träffats. Jag var särskilt intresserad av vilka sammanhang ungdomarna ingick i vid den aktuella tiden, vilka människor som var viktiga för dem, och hur familjerelationer utvecklade sig.

Ytterligare en kommentar är att jag inte introducerade begreppet identitet under intervjuerna. Det fanns en tanke bakom detta. Identitet är ett etiskt begrepp (se nästa avsnitt) och det låg ju inte i mitt intresse att undersöka ungdomarnas förståelse av själva begreppet. Däremot stannade jag till vid vissa samtalssekvenser, för att låta ungdomarna utveckla sig om sådant som relaterade till min egen uppfattning om vad i deras berättelser som kunde förknippas med identitet.

Några metodologiska verktyg

För att underlätta kommunikationen använde jag några metodologiska verktyg som gav mig möjligheter att konkretisera intervjuerna. Något som visade sig vara gynnsamt var att knyta samtalen till familjebilder eller fotografier. Ungdomarna hade ofta bilder av sina familjemedlemmar uppsatta på väggen i sina rum eller på sin dator, som de gärna visade mig. Dessa bilder gav stoff till fortsatta samtal. Vid några tillfällen bad jag även ungdomarna att rita en nätverkskarta som skulle visa hur de värderar närheten till viktiga personer i sina liv.

Språk, minne och narration

Precis som alla andra studier innefattar förstås även denna metodologiska implikationer. En man inte kan gå förbi handlar om språket och ordens betydelse. Ungdomarna hade varierande kunskaper i svenska språket och jag behärskade inte något av deras språk. Vissa av intervjuerna gjordes med tolk, men de flesta inte. Att använda tolk kunde ungdomarna till exempel se som ett ifrågasättande av deras svensk-kunskaper. Det självklara i att respektera dessa ungdomars önskemål innebar trots allt vissa bryderier för mig, särskilt när jag märkte att de kunde ha svårt att göra sina tankar och erfarenheter språkligt rättvisa.

Men språkimplikationer handlar givetvis inte bara om översättningsfrågor, utan också om hur man som intervjuare kan sätta sig in i och förstå vad språket egentligen förmedlar. Trots mina ansträngningar om att göra mig öppen inför ungdomarnas beskrivningar av sin situation är det troligt att en del nyanser i deras berättelser gick mig förbi. Ett annat scenario som kunde uppstå var att ungdomarna tystnade, och på olika vis markerade att de inte ville tala om vissa saker. Först och främst var inte detta knutet till person utan till att det just då fanns samtalsämnen som en ungdom inte ville tala om. När jag introducerade samma tema vid en senare intervju flöt samtalet ofta bättre, men det fanns också saker som en viss ungdom aldrig ville tala om. I det här sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att alla ungdomar varit med om svåra händelser i sina liv. Svåra upplevelser är svåra att verbalisera. Att översätta dem till ord, påpekar Norström (2004), blir lätt en reducering av desamma. Den tystnad som kunde inträda kan nog också förstås som försök att hantera de sammansatta konflikter som ungdomarna levde med.

Inom livsberättelseforskningen säger man att en människa skapar sin identitet genom sina berättelser. Ytterligare en utgångspunkt är att denna berättelse alltid är narrativt reglerad. Det betyder att en självberättelse aldrig görs i isolation, utan i interaktion med omgivningen. Murphy (2010) skriver om förhållandet mellan identitet, minne och publika narrativ. Han betonar att den individuella livshistorien *samverkar* med kollektiva berättelser och refererar till Somers (1994) som skiljer på *ontologiska* och *publika* narrativ, mellan vilka det finns en komplex relation. Här finner jag en parallell till mitt eget material. De ungdomar jag träffade hade behövt skapa en specifik berättelse om sig själva. Jag syftar på den berättelse som var adresserad till det svenska mottagningssystemets regelverk, och som utgjorde ett underlag för beslut om ungdomen skulle vara kvar i Sverige eller inte. Det är nog ofrånkomligt att den berättelsen även tvinnats in i min egen empiri.

Här vill jag också göra en koppling till Hacking (2000) som skriver om hur "sociala kategorier" skapas och talas om i offentligheten. Framöver i studien kommer det att visa sig att flertalet av ungdomarna uppfattade att omgivningen hade föreställningar om dem som grupp. Med Hackings terminologi uppfattade dessa ungdomar att människor i deras omgivning såg på dem som en social kategori. Hackings huvudpoäng här är att de föreställningar som omger människor som blir kategoriserade också får effekter på dem själva. Det får i sin tur betydelse för hur de talar om sig själva. För att sammanfatta: De intervjuade ungdomarna talade - liksom alla andra människor - om sig själva utifrån den situation de befann sig i, och om vad de trodde var giltigt (och inte giltigt) att tala

om. Min bild är att rätt så många intervjuer kom att röra sig just i spänningsfältet mellan den ontologiska och den publika berättelsen. Så förutom att intervjuerna handlar om ungdomarna så säger de också något om vår samtid och vårt samhälle. Eller med andra ord, något om oss själva.

Till sist är det viktigt att framhålla att studien inte gör anspråk på att vara en rekonstruktion av ungdomarnas liv. Här handlar det snarare om ett samspel där både ungdomarna och intervjuare är delaktiga i kunskapsproduktionen. Jag har velat föra en öppen och prövande dialog med ungdomarna. Den ambition jag försöker beskriva kallas ibland kulturell ödmjukhet och grundar sig på en insikt om att vi aldrig helt fullt ut kan förstå hur en annan människa tänker och känner, kanske i synnerhet inte om hon kommer från en kultur som är olik vår egen.

Analys - från ett emiskt till ett etiskt perspektiv

I analysen har jag haft fokus på de narrativ som anknyter till identitetsmodellen ovan samt på de reella villkoren som i ett givet här och nu trädde fram i ungdomarnas berättelser. Detta har jag sedan kopplat till den tidsprocess som studien ramar in. Den övergripande förståelsen av materialet jag har sökt genom tolkning av mening.

Om vi backar tillbaka till mötet med ungdomarna försökte jag se verkligheten ur samma perspektiv som de själva. Detta är ett ideal som innebär att man strävar efter att förstå människan på hennes egna premisser och mentalt ställa sig bredvid henne i hennes upplevelser. För att detta ska bli möjligt måste man som forskare sätta sin egen förförståelse inom parentes, vilket i ett vetenskapligt sammanhang brukar kallas för att inta ett emiskt förhållningssätt. När analysarbetet sedan inleds ändrar forskaren medvetet perspektiv och övergår till att behandla materialet och tolkningen genom sina teoretiska utgångspunkter. Detta innebär övergången till ett etiskt förhållningssätt (se t.ex. Fangen 2005; Nyberg 1993).

När forskaren samlar in, analyserar och presenterar sitt material så hamnar fokus gärna på de informanter som är öppna, som har lätt för att uttrycka sig och som ger illustrativa bilder av sina erfarenheter. När det gäller detta har min strävan varit att låta alla ungdomar som jag följt över tid få utrymme i studien, men det har inte gått att undvika att några får en större plats i den. Deras berättelser blir därmed mer framträdande. Dessa ungdomar kan med andra ord karaktäriseras som mina nyckelinformanter.

Ungdomen i ursprungsfamiljen

I det följande kapitlet kommer jag att ge en översiktlig bild av hur de ensamkommande ungdomar som ingår studien skildrade tiden före och under flykten. Deras skildringar av denna tid finns representerade i studien *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige* (Backlund m.fl. 2012). Här kommer jag att belysa och utveckla några av de mönster som där framträdde och även reflektera mot andra forskningsresultat än vad som gjordes då.

Tre bakgrundshistorier

Jag börjar med att förmedla tre berättelser om uppväxtvillkor i hemlandet. De kan ses som tre typfall, vilka ger en bild av hur ungdomarna i studien skildrade sin bakgrund, i inledningen av materialinsamlingen. Två av ungdomarna är pojkar, en är flicka.

Arif kommer från ett land drabbat av långvariga krig. Det senaste kriget har präglat människors livsvillkor i ett tiotal år. Under sin barndom lever Arif med mamma och syskon. Pappan försvinner tidigt ur familjens liv. Skälet till varför Arif tror att pappan försvann var att hans samhällsposition gjorde honom till måltavla för grupper som ville ta makten i landet. En dag när Arif kommer hem från skolan har familjens hem utsatts för en explosion. Av huset är bara en ruin kvar. Mamma och syskon är borta och Arif får höra att hans farfar har hjälpt dem därifrån. En bekant till familjen tar sig an Arif och ordnar så att han kan ta sig till det grannland där man tror att familjen finns. Arif kommer dit men hamnar hos en annan familj. Han börjar arbeta på en bilverkstad. Där blir han vän med en äldre pojke som han kallar för sin storebror. Den pojken har planer på att resa till Europa och undrar om Arif vill följa med. Tillsammans sparar pojkarna pengar för att kunna genomföra resan. De ger sig iväg, men en bit in i flykten visar det sig att pengarna inte kommer att räcka för dem båda. Kamraten övertalar Arif att åka i förväg. Tanken är att kamraten ska komma efter när han tjänat ihop mer pengar. Arif fortsätter flykten på egen hand. Efter att pojkarna skiljts åt ses de aldrig mer. Arif blir en tid senare uppringd av annan kille som berättar att kamraten är död.

Dellina kommer från ett land som tidigare var en portugisisk koloni. Hon har vuxit upp med sin familj. I familjen ingår mamma, två äldre bröder och mormor. Dellinas pappa är död. Mamman arbetar på bank. När Dellina jämför sig med andra barn hon kände kan hon se att familjen inte var fattig. Hon och hennes

bröder kunde till exempel gå i skolan. Dellina är intresserad av språk och talar tre språk flytande. Hennes dröm är att bli flygvärdinna. När Dellina reser från hemlandet gör hennes båda bröder militärtjänst. Dellina berättar att det var hennes mamma som ville att hon skulle fly eftersom hon önskade Dellina ett bättre liv än vad hon skulle kunna få i hemlandet. Mamman ville inte heller att Dellina skulle göra militärtjänst vilket alla ungdomar som blivit 18 år behöver göra.

Fadi kommer från ännu ett krigsdrabbat land. Han är sina föräldrars enda barn. De är gamla och ingen av dem arbetar. Båda har hälsoproblem. Fadis mamma har aldrig arbetat utanför hemmet och pappan har slutat jobba i förtid på grund av dålig hälsa. Familjen har dåligt med pengar och svårt att klara sig ekonomiskt. Samtidigt börjar Fadi och hans familj trakasseras och få hot till följd av sin minoritetsposition i hemlandet. Fadi slutar skolan och börjar arbeta som snickare. Det är pappan som råder Fadi att fly, till en anhörig som har bott i Sverige ganska länge och som Fadi inte har några egna minnen av. Fadi känner sig tvungen att åka, fast det känns jobbigt. Efter avresan har föräldrarna inte råd att bo kvar i sitt hus. De får ekonomiskt hjälp av kyrkan som också upplåter en bostad åt dem. Fadi har fått avslag på sin asylansökan och har överklagat. Han säger att han inte kan åka tillbaka eftersom han inte ser någon framtid i hemlandet. Det är stor arbetslöshet och svårt att försörja sig. Han skulle också vara orolig för sitt liv. Det har blivit alltför farligt att bo i landet.

Ungdomarnas familjebakgrund

Uppväxtvillkoren för studiens ungdomar var naturligtvis inte homogena. Långt därifrån. Men en sak hade alla gemensamt, de har vuxit upp i länder där osäkerhet och väpnade konflikter gjort stora avtryck i vardagen och starkt påverkat både vuxna och barn. I början av studien förvånades jag över att det tycktes ha funnits så få personer runt ungdomarna under deras barndom. Särskilt under de första intervjuerna hade dessa familjemedlemmar en ganska undanskymd plats i ungdomarnas berättelser. Ju längre studien fortsatte insåg jag att ett flertal egentligen hade tillhört ett familjesammanhang, vars medlemmar kan sägas bestå av en utvidgad familj, där till exempel föräldrarnas syskon, mor- och farföräldrar och kusiner ingår. Men vad som samtidigt var uppenbart var att familjenätverk slagits i spillror på grund av de konflikter och krigstillstånd som präglat livet i hemlandet. Nästintill alla ungdomar berättade om att de hade förlorat en eller flera anhöriga - oftast pappor eller bröder. Det allra vanligaste var att pappan var död. De vuxna som ungdomarna uppfattade stod närmast dem

mentalt var ofta kvinnor. I ett fall hade flickans mormor tagit hand om henne sedan hon var liten. Ett par ungdomar hade helt eller delvis levt utan egen familj under barndomen. En flicka berättade att hon tagit hand om sig själv under nästan hela sin uppväxt. Hon talade om sig själv som föräldralös. Det mest påtagliga i hennes berättelse om sin barndom var att hon i långa perioder hade varit självförsörjande, både i en mental och i en materiell mening. De ungdomar som haft en fysiskt närvarande mamma i hemlandet (vilket de flesta haft) talade konsekvent om henne som en av de viktigaste personerna i livet, kanske den allra viktigaste. De återgav en stark identifikation med mamman. I deras beskrivningar av henne symboliserade hon styrka, skydd och omsorg. I en mening var det närmast en idealbild av "mamman" som trädde fram.

Ungdomarnas beskrivningar och förståelser av flykten

När jag ställde frågor och bad ungdomarna berätta om motiven till deras flykt, var dessa flera och dessutom sammanflätade i varandra. Deras berättelser visade sålunda att flyktmotivet var en kombination av orsaker som överlappade varandra. Några berättade att de hade levt som flyktingar, antingen i ett grannland eller som s.k. internflyktingar inom det egna landets gränser, långt innan de kom till Sverige. Ett flertal berättade om hot, våld, diskriminering och trakasserier, ibland riktat mot familjen, ibland riktat direkt mot dem själva. Vissa kunde uttrycka att detta var något av ett normaltillstånd under deras barndom. För andra tycktes livet successivt eller hastigt ha blivit allt farligare. Att ungdomen skulle göra värnplikt eller riskerade att värvas till någon militant gruppering som stred om makt i hemlandet, var ännu ett flyktmotiv. Ordnad skolgång och ett framtida yrke var ytterligare motiv för flykten. Det fanns varken någon framtid för dem själva eller för den unga generationen i hemlandet.

En liten mängd tidigare forskning har undersökt ensamkommande barn och ungdomars livsvillkor omedelbart före flykten. En studie från England visar att det primära skälet för deras flykt är döda föräldrar eller förföljelse av andra familjemedlemmar. Därefter kommer i fallande skala förföljelse av den unge, tvångsrekrytering, människohandel och utbildningsrelaterade orsaker (Hopkins & Hill 2008). Andra studier identifierar orsaker som tvångsrekrytering, krig, våldtäkt och sexuellt våld (Lynch & Cuninghame 2000; Gracey 2003; Denov & Maclue 2007). En studie från Norge, Eide (2005), beskriver att ensamkommande barn och ungdomars uppbrott och flykt kan vara planerad eller oväntad, motvillig eller kaotisk. Alla Eides aspekter finns närvarande i mitt material men det mest

framträdande mönstret är att flykten hade föregåtts av någon slags förberedelse inom familjen.

De som levt med sin familj talade ofta om att initiativet till deras flykt hade tagit avstamp i de vuxnas tankevärld. Ungdomarnas egen grad av delaktighet i beslutet tycks ha varierat. Några sa sig ha varit med och påverkat beslutet om resan, men för de flesta verkade flykten ha beslutats av vuxna. Intervjuerna skildrade en process där ungdomen gradvis allierat sig med vuxenvärlden och införlivat flyktbeslutet inom sig själva. Man kan lätt föreställa sig flykten som en familjekris. Forskning om ensamkommande barn och ungdomar pekar på betydelsen av att familjen kan sätta in barnets flykt i ett större sammanhang. En amerikansk studie (Suárez-Orozco & Hernández 2012) visar hur ensamkommande ungdomars insyn i flyktbeslutet hänger samman med hur de sedan hanterar separationen från föräldrarna. Att det finns en överenskommelse inom familjen, och att deras flykt kan ses gynna familjen är bättre för barnet än om det hålls utanför beslutet.

När mamman var den signifikanta föräldern, framstod hon som en viktig aktör inför ungdomarnas avresa. I ungdomens föreställningsvärld framställdes hon ofta som den som hade beslutat och organiserat deras flykt, ibland med hjälp av andra personer inom den utvidgade familjen. Om denna person själv hade genomfört en flykt och bodde i ett västerländskt land kunde någon ungdom beskriva att den fick en viktig rådgivande roll i praktiska frågor som rörde flykten. Jag vill dock understryka att detta inte ska tolkas som att familjen därmed hade kontroll över ungdomarnas flykt. Det handlade snarare om att den försökt möjliggöra den.

Som jag tidigare skrivit om levde några ungdomar utan anhöriga i sitt hemland. Frågan som infinner sig är hur de skildrade vägen fram till flykten. De svar jag fick på mina frågor var att en av dem hade gjort upp planer på att fly tillsammans med en äldre kamrat. I det andra fallet förblev upprinnelsen till, och ungdomens egen förståelse av flykten, oklar för mig.

När det gäller berättelser om flyktens längd och villkor framträdde två flyktmönster, en långvarig och en komprimerad flykt. En del ungdomar berättade om en tidsmässigt kortare resa som då hade skett med flyg. Andra uppskattade att de varit på flykt i månader. De hade rest igenom och ibland också bott i ett flertal länder under flykten. De hade tagit sig fram med olika färdmedel och ibland gått till fots. En sådan flykt är full av strapatser. Det var en uppsjö av svårigheter som dessa ungdomar berättade om. Flyktvillkoren handlade bland annat om att vara hungrig och trött, att sova på gatan eller i skogen och hantera händelser och olika faror som hela tiden uppkom.

Så gott som alla ungdomar berättade om att de flytt på egen hand. Undantaget är den flicka, vars pappa följde med henne till Sverige. Att fly på egen hand ska däremot inte tolkas som att ungdomarna varit oberoende av vuxna under sin flykt. Några berättade att deras familj hade etablerat kontakt med en person som skulle bistå dem under flykten - en person som familjen inte kände. Ungdomarna kallade de här personerna för smugglare. De ungdomar som berättade mer om dem framställde kontakterna som instrumentella, obehagliga eller rentav hotfulla. Om man hade gjort en långvarig flykt och landvägen passerat flera nationsgränser, behövde man även etablera kontakter med smugglare på egen hand. Den egna förmågan att söka upp och iscensätta (ekonomiska) uppgörelser fick således relevans för den fortsatta flykten.

Under längre resor träffade ungdomarna andra flyktingar som också var på väg mot och igenom Europa. Flera talade om de tillfälliga gemenskaper som skapades bland flyktingar som under en tid reste ihop. Det fanns fördelar med att försöka hålla ihop, så länge det gick. Dessa möten var förvisso tillfälliga och utgjorde inte någon grund för framtida relationer men under tiden man reste ihop fann man stöd i varandra.

I vilket land ungdomarna sedan sökte asyl i var inte alls självklart. Även om en del berättade att de hade hört talas om Sverige så var kunskapen väldigt diffus. Flera talade emellertid om att de hade haft en önskan om att ta sig till Västeuropa. Att just Sverige blev slutdestinationen kunde beskrivas som slumpmässigt. För andra hade det berott på vad smugglarna bestämt. Även möten med andra flyktingar under flyktens gång kunde få betydelse för var ungdomarna till slut hamnade. Så kunde Sverige bli ett gemensamt slutmål för en grupp som följts åt en tid.

Berättelser om den allra första tiden i Sverige

”Varför har jag ingen pappa och mamma? Bara en syster som inte är här?”

”Alla har en mamma och en pappa men jag har ingenting. Det är svårt. Jag behöver min mamma. Jag vet ingenting om min mamma. Till exempel, när en person säger något om sin mamma blir jag jätteledsen. Jag har ingen mamma”.

Mina första möten med ungdomarna ägde rum då alla utom en hade varit i Sverige mellan tre och sex månader. Vid den tiden hade samtliga fått beslut på sin ansökan om uppehållstillstånd. Sex hade fått ett uppehållstillstånd och två hade fått avslag på ansökan. Som tidigare beskrivits var ett fokus för intervjuerna att tala med ungdomarna om hur de upplevde och såg på den första tidens

mottagande och hur livet såg ut för dem just då. Det var också då som jag började tala med ungdomarna om deras familj och bakgrund.

Alla ungdomar skildrade den första tiden i Sverige som mycket omtumlande. De kunde beskriva en första lättnad över att bildligt eller bokstavligt ha landat och ha fått någonstans att bo, men att det inte dröjde särskilt länge förrän den lättnaden övergick till en känsla av vilsenhet och nedstämdhet. Ungdomarna hade liten kontroll över sin nya tillvaro eftersom de nästan inte alls kunde påverka den.

Ett grundackord i berättelserna handlade om oron för och saknaden av familjen. Sådana känslor överskuggade deras tankar. På olika vägar hade flera av dem vid den här tiden ändå fått någon slags vetskap om var familjen befann sig och hur den hade det. Dalmar exempelvis, berättar att han hade träffat en tjej under flykten som kunde bekräfta att hans familj hade lämnat hemmet, och tagit sig till en plats där det var tryggare att bo. Vissa ungdomar berättade vid den här tiden att de talat med någon anhörig, ofta mycket kort. Dalmar igen: ”Det var så lite faktiskt vi pratade. Typ, allt är bra, vi har det bra. Hur är det med syskonen? Jo dom har det bra. Sedan började det höras sämre, säger han. Och till slut kunde vi inte höra”.

Nu är jag här och vill stanna

Två ungdomar hade fått ett negativt besked om uppehållstillstånd. Dessa var Fadi och Annabel. Detta faktum tog stor plats i de första intervjuerna med dem. Och när vi inte direkt pratade om det låg det som en undertext i nästan allt annat de sa. När Fadi kom till Sverige var han helt inställd på att börja ett nytt liv, berättar han. Att en myndighet skulle avgöra om han fick vara kvar hade han aldrig förstått. Nu gör all byråkrati honom helt förvirrad. Han säger att han märker hur myndigheter som socialtjänst och psykiatri inte vill hjälpa honom längre, eftersom han ska avvisas. Fadi har överklagat avvisningsbeslutet med hjälp av sin advokat, men han tror att chanserna att få stanna är mycket små. Och han har svårt att förstå varför.

Avslag hade också Annabel fått. I likhet med Fadi är det ett starkt tema i intervjun. Hon berättar hur arg hon kan känna sig över beslutet. Vissa dagar gör det henne nästan handlingsförlamad. Då stiger hon inte upp, utan stannar i sängen. Dom andra säger hon, och syftar på personal och ungdomar på boendet, kanske tror att hon är sjuk. Men så är det inte. Hon är arg, arg på så många saker. För att hon inte kommer kunna gå klart skolan. För att hennes pappa tog hit henne. När hon beskriver sig själv säger hon att hon tror att människor i hennes

omgivning tycker att hon är tuff men: ”Det är inte så. Jag är arg inom mig”, säger hon. Hon förklarar att hon ändå försöker hålla modet uppe. Hon vet till exempel att hon är duktig i skolan. Så hon fortsätter att gå dit. I hennes livssituation ger skolan henne mening. ”Om jag inte går i skolan finns det ingen framtid för mig”.

Här talar Annabel specifikt om hur hon försöker hantera ett avslagsbeslut. Men samtalssekvensen ovan ger också en god illustration av hur det kunde låta när ungdomarna generellt talade om känslor och skildrade känslouttryck. En genomgång av hela intervjumaterialet visar att ungdomarna gav uttryck för att de inte visade smärtsamma och svåra känslor inför sin omgivning. De talade i stället om att de försökte visa upp en glad och positiv sida av sig själva, detta både för att inte belasta omgivningen, men också för att de inte trodde att de skulle bli förstådda på riktigt. Att hålla känslor inom sig, kunde även beskrivas som ett sätt att försöka göra sig fri från det svåra de bar på. Arif säger: ”Om man är mycket ledsen så måste man skratta”. Den här typen av reflektioner kunde även handla om att ungdomarna inte heller ville att andra i deras omgivning visade sig ledsna. Arif igen: ”Jag säger till folk att jag vill att dom ska vara glada. Men dom vet inte hur jag känner”. Jag frågar om han tror att hans kompisar ser honom som en glad person. ”Ja. Men när jag är själv, då tänker jag mycket”.

Den nya vardagen

Nästa gång jag intervjuade ungdomarna hade de varit i Sverige mellan ett och drygt två år. Många saker hade förändrats i deras liv, både av konkret och av känslomässig karaktär. De två som hade fått avslag på sin uppehållsansökan hade efter överklagat beslut fått ytterligare ett avslag.

Nu har jag många kompisar och mer att göra

Några ungdomar talade om att deras tillvaro hade normaliserats mot fler vardagsrutiner. I sådana beskrivningar gjorde ungdomarna jämförelser med hur livet hade varit och känts precis när de kommit till Sverige.

När jag en bit in i intervjun ber Dalmar berätta om hur en vanlig dag för honom brukar se ut säger han: ”Jag lever normalt, som jag ska egentligen”. Den process han fortsättningsvis gestaltar handlar om att två viktiga saker har blivit bättre sedan vi sågs sist. Dels har han kommit i gång med skolan ordentligt, säger han. Han går fortfarande i en IVIK-klass (ett program som då intervjun genomfördes samlade ungdomar som behövde lära sig mer svenska innan de gick över till något av de ordinarie gymnasieprogrammen). Den andra viktiga saken som

Dalmar talar om är att han har fler kompisar än tidigare. Dalmar förklarar att de flesta är kompisar från klassen. De här kompisrelationerna sprider ringar på vattnet, och kompisarnas kompisar har blivit hans vänner. I det fortsatta samtalet får jag veta att det inte bara är i skolan de träffas. De umgås även på fritiden. Ibland är de hemma hos varandra, men oftast gör de något ihop, till exempel åker på bio eller spelar bowling, säger han. De brukar även spela fotboll. En lärare på skolan, har på ungdomarnas initiativ, ordnat så att de kan låna gymnastikhallen en gång i veckan. Att göra saker tillsammans är det bästa sättet att lära känna varandra, förklarar han.

Ingen ser mig

Andra ungdomar beskrev en mer bekymmersam tillvaro. Ett tema som började uppträda vid den här tiden handlade om att känna sig utanför. För Arif, exempelvis, har flera saker blivit svårare än vad han hade föreställt sig då han var ny i Sverige. Liksom Dalmar refererar han till skolan, men hans erfarenheter är att skolan har blivit ett problem. Det har till exempel gått upp för honom att han inte kommer få något betyg i matematik - trots att han har klarat proven. Matematikläraren hänvisar till att han inte kan uppvisa något betyg från skolgången i hemlandet. Nu behöver han fortsätta i grundskolan ett år extra, vilket han tycker känns som ett helt spolerat år. I ett centralt utsnitt av intervjun berättar Arif hur han varken känner sig sedd av lärarna eller skolkamraterna. I lärarnas fall talar han om att han varit med om att de inte känner igen honom, eller blandar ihop honom med någon annan kille. Jag frågar hur det är med kompisar och han svarar att han inga har, förutom två killar, som han spontant nämner kommer från samma land som han själv gör. Men de går inte i samma skola. Så på rasterna går han ensam, kanske sitter han på en bänk och skriver. Arif säger att han känner sig som en "extraperson", någon som andra inte ser. "Tänk", säger han till mig, "du jobbar här och din chef och de du jobbar med, ser dig inte. De kommer aldrig och frågar hur läget är eller hur du mår. Hur skulle du känna dig"? Lite senare i denna intervjusekvens ställer han en retorisk fråga ungefär så här: "Om inte lärarna ser mig, varför ska skolkamraterna göra det"?

Jag är lite speciell

Ytterligare en ungdom som talade om kamrater, eller snarare frånvaron av kamrater är Abdul. De första gångerna vi möttes hade han precis börjar gymnasiet. Under dessa samtal kröp det fram att han varit mobbad i högstadiet.

Han sa att det berodde på att han var den enda personen i hela skolan som var muslim. När detta kom på tal ändrades hans stämningläge märkbart: ”Jag har aldrig sett någon jävla terrorist i mitt liv. Jag har aldrig sett nåt vapen i mitt liv. Men man blir mobbad. På grund av ingenting”, konstaterade han. I det fortsatta samtalet berättade Abdul att han spelade seriefotboll i division fyra. På mina frågor om lagkompisarna förklarade han att det mest var ”svenska” killar i laget. Med tanke på vad Abdul tidigare berättat undrade jag hur han tyckte att de behandlar honom. Han började med att säga att alla är snälla. Men, fortsatte han, ”jag brukar inte umgås med dem utanför planen”.

När Abdul har bott i Sverige ungefär i två år spelar han fortfarande fotboll och går andra året på gymnasiet. Ingen mobbar honom längre, men han har fortfarande få nära vänner. Men en riktig kompis han har. När vi fortsätter prata får jag veta att kompisen är från Thailand, men har vuxit upp i Sverige. Jag frågar Abdul varför han tror att det är just de som har funnit varandra. Han tror att det nog har att göra med att kompisen är ”invandrare”. ”Vad betyder det för dig”, vill jag veta. Han hakar till exempel inte upp sig på ”om man inte pratar perfekt svenska” förklarar Abdul. I en senare sekvens berättar Abdul att den här pojken nog är den enda som vet att han inte bor med sin riktiga familj, utan i ett familjehem. ”Det är han som vet allt om mig tror jag”. Eftersom jag känner till att Abdul bor tillsammans med några andra ungdomar från hans hemland som kommit ensamma till Sverige, precis som han själv, frågar jag honom om dem. Han har inte så mycket gemensamt med dem, säger han. Och tystnar ett ögonblick innan han tillägger. ”Alltså, jag är lite speciell. Jag brukar inte umgås. Jag försöker hålla mig borta från dom andra killarna”. När jag undrar varför han vill göra det svarar han att han prioriterar skolan och sitt extrajobb framför att vara med kompisar.

Ovanstående exempel visar hur ungdomarna vid denna tid kopplar sina skildringar om den nya vardagen till hur människor i deras vardagsmiljö påverkar deras självuppfattning i olika riktningar. Självuppfattningen är en central aspekt av den självdefinierade identiteten. Den inrymmer två delar, självbilden och självkänslan. Självbilden är kognitiv, självkänslan är emotionell, men egentligen så står de i ett nästan symbiotiskt förhållande till varandra (Lange & Westin 1981; Stier 2003). I likhet med ungdomarna ovan är det typiska för många samtal kring detta att de refererar till ett skolsammanhang. Varför är lätt att förstå. Skolan är en viktig mötesarena för barn och ungdomar. Där spenderar de en stor del av sin tid.

Utifrån Dalmars framställning verkar det rimligt att kamraterna han lärt känna i klassen ger honom en känsla av att vara accepterad för den han är. Hans självuppfattning framstår här som positiv. Abdul och Arifs utsagor pekar i en annan riktning. Deras berättelser signalerar att de påverkats negativt av hur de uppfattar att andra människor bemöter och definierar dem. När Abdul i den tidigaste intervjun beskriver att han blev mobbad och bortvald verkar det nu vara han själv som väljer bort kamrater. En tolkning av förloppet är att han börjat sätta upp och värna om sina personliga gränser, för att inte riskera att de överträds igen (Jmf Runfors 2012). För att bibehålla självbilden och självkänslan skapar han en distans till andra. I Arifs fall framställer han sin position i skolsammanhanget som undervärderad och negligerad. Även i hans berättelse finns tecken på att han drar sig undan andra.

Mötesplats - boende

Mot bakgrund av att ensamkommande ungdomar inte har sin familj i Sverige, blir de föremål för samhällsvård inom socialtjänsten, i placeringsformen HVB-hem (Hem för vård och boende), alternativt i placeringsformen familjehem eller i släktinghem. I denna studie var bara en pojke placerad hos en släkting under en tid. Därav fokus på de förstnämnda boendeformerna här. Skillnaden mellan dessa kan mycket kortfattat beskrivas som att det inom HVB-verksamheter arbetar anställd personal medan familjehemmen består av privatpersoner som tar emot barn och ungdomar i sina hem. Vid denna tid hade alla ungdomar i studien bytt boende en eller flera gånger. I stort sett alla hade erfarenheter av att bo i HVB-hem. Med tiden placerades sedan vissa ungdomar i familjehem och vissa i mer individuella boendelösningar.

Även om dessa placeringsformer har olika benämningar var den gemensamma nämnaren att studiens ungdomar vanligtvis bodde tillsammans med andra ungdomar som kommit till Sverige utan föräldrar. En förklaring till detta är att de HVB-hem där ungdomarna var placerade enbart hade denna målgrupp i sin verksamhet. Också ungdomarna med familjehemserfarenheter hade ofta ensamkommande ungdomar som boendekamrater, eftersom flera då var placerade i samma familj.

Med tanke på studiens intresse för olika identitetsaspekter ville jag höra ungdomarnas uppfattningar om att bo tillsammans med varandra på detta vis. Sådana frågor gav varierande svar. De allra flesta tillskrev de kamratrelationer som skapades i dessa boendesammanhang stor betydelse. De kunde skildra sina boendekamrater i familjetermer. ”Vi är som bröder och systrar”. Kontentan i de

här resonemangen var att ungdomarna gav uttryck för att det kändes tryggt att bo med andra som de åtminstone på ett plan delade liknande erfarenheter med. Men det fanns också ungdomar som sa att det var konstigt att bo med människor från så många platser i världen. Blandningen av nationalitet, etnicitet och språk kunde göra att de kände att de inte passade in. En del ungdomar beskrev att de befann sig i periferin av en gemenskap och inte riktigt fick kontakt med de andra. Som jag redan berört innebar organiseringen av mottagandet även att ungdomarna flyttade många gånger under sin första tid i Sverige. Ett antal hade vid den här tiden även erfarenheter av att bo i familj. I inledningen av studien (då de flesta bodde i HVB-hem) var det flera som berättade om att de längtade efter att flytta till en familj. De såg med tillförsikt fram emot en möjlig familjehemsplacering. De hoppades att det skulle gå fortare och lättare att lära sig svenska om de bodde i familj. Det fanns också en stor nyfikenhet på att lära känna den ”svenska” kulturen genom ett familjesammanhang.

I takt med tilltagande familjehemserfarenheter var det flera som senare omvärderade sina förväntningar. En förklaring har jag redan varit inne på; på ett sätt blev det ju ingen större skillnad eftersom mycket av samvaron i familjehemmet kom att präglas av umgänge med andra ensamkommande ungdomar. Men denna omvärdering smälte även samman med hur ungdomarna kom att värdera relationerna i familjehemmet - och framförallt hur relationerna med familjehemsföräldrarna utvecklade sig.

När Arif beskriver otrivsel i skolan undrar jag om det finns någon vuxen han känner att han litar på, någon som är bra för honom. Som han gillar. Svaret kommer snabbt: ”Nej. Alla vill luras på något sätt”. När han fortsätter associerar han till egna och till andra ensamkommande ungdomars erfarenheter av att bo i familj. Han förklarar att han tror att familjehem som tar emot ensamkommande ungdomar bara vill tjäna pengar. Senare kommer han in på hur han uppfattar familjehemmets syn på barn och ungdomar från andra delar av världen. Han beskriver hur han irriterar sig på att familjehemmen kan ha alldeles felaktiga föreställningar av ungdomarnas tidigare liv. Till exempel att alla har varit mycket fattiga och aldrig gjort något roligt i sitt liv, säger han. Han tar som exempel ett familjehem som blivit alldeles förvånad när en av killarna där ville ha chips och cola. Familjehemmet hade inte trott att det fanns chips och coca-cola i hans hemland.

En annan av ungdomarna som hade erfarenheter av familjehem var Abdul. Abdul bodde alltså i ett familjehem där också ett par andra ensamkommande ungdomar var placerade. Familjehemmet bestod av föräldrarna och två yngre barn. Abdul hade nu bott i flera familjehem, och det är i det senaste han trivs bäst, säger han.

Jag ber honom berätta lite mer om familjehemsföräldrarna. Han säger att de är snälla och schyssta. Han uppskattar verkligen att de vill låta honom bo hos dem. Här har han eget rum, en egen dator och en egen nyckel (vilket han aldrig fick i ett annat familjehem). Han säger att han känner stor respekt för familjen som han bor hos idag. Men i samma ögonblick hörs en tvekan i hans röst så jag frågar om det ändå är något han saknar. ”Nej”, svarar han först men fortsätter, ” jag tror inte dom bryr sig om... om jag flyttar därifrån får dom ett nytt barn. Dom är vana med att få barn och släppa ut barn”.

I ett nationellt perspektiv har flera FoU-rapporter belyst frågan om ensamkommande barn och ungdomars boende (Backlund m fl 2012; Malmsten 2012; Stretmo & Melander 2013). I ett internationellt perspektiv vill jag nämna Sirriyeh (2013) som har studerat familjehemsvården för ensamkommande ungdomar i England. Studien visar prov på tre relationsmodeller; ”like a family” – (modell); ”guest”– (modell) samt ”lodger”- (modell). I den första relationsmodellen utvecklar ungdomen och familjehemmet en känslomässig relation med varandra, i den andra finns en respekt mellan ungdomen och familjehemmet men inga starka känslomässiga band och i den tredje finns ett mentalt avstånd mellan ungdomen och familjehemmet. Slutsatsen forskaren drar att de mest framgångsrika familjehemmen är de som kan upprätta intima relationer med ungdomarna.

Samtalen med Arif och Abdul om familjehemsrelaterade erfarenheter efterlämnar fragment som har beröringspunkter med Sirriyehs (a.a) resultat. Kärnfrågan i pojkarnas berättelser tolkar jag handlar om huruvida relationerna i familjehemmet får dem att känna sig både som en egen unik person *och* som en del av familjesammanhanget. Innehållet i pojkarnas berättelser tror jag också kan spegla kulturella variationer i hur människor som lever tillsammans handskas med sina relationer, och vilka gränser för den egna personen som förkroppsligas i en familj. I mitt fältarbete på gruppboenden (Åkerlund 2013) visade det sig att det fanns en ambivalens bland personalen om hur mycket de skulle närma sig och ”ta plats” i ungdomarnas liv, både i en fysisk och i en mental mening. Från personalens sida kunde detta ta sig uttryck i en strävan efter att låta ungdomarna behålla sin integritet. Man ville med andra ord inte tränga sig på i någon slags ”påtvungad intimitet”. Ungdomarna kunde å ena sidan tolka det som att personalen visade dem respekt, men också som en distansering. Att ett spänningsförhållande mellan närhet och distans även skulle kunna visa sig i ett mer utpräglat familjesammanhang förefaller som ett ganska rimligt antagande.

Återupprättade kontakter med anhöriga

Att ha möjlighet att återskapa kontakten med sin ursprungsfamilj är en grundläggande aspekt av ensamkommande ungdomars liv. Som jag skrivit om tidigare hade nästan alla ungdomar i den här studien kunnat återuppta en kontakt med familjemedlemmar och därefter ha någorlunda kontinuerliga samtal med dem, med telefon som det viktigaste kommunikationsmedlet. Att ungdomarna lyckats få kontakt med familjen igen innebar naturligtvis en stor lättnad, men dessa kontakter ställde dem också inför nya frågor. Studien ger exempel på hur de beskrev att det var svårt att prata med familjen utan att samtalet kändes ytligt eller ansträngt. De kunde också tala om att det var svårt att hitta gemensamma samtalsämnen, nu när man inte delade vardag längre. Föräldrarna visste ju inte så mycket om deras nya tillvaro. ”Dom kan inte förstå hur det känns att bo ensam. Eller, dom kanske förstår, jag vet inte. Men jag tror att man måste vara i den här situationen för att kunna förstå hur det känns”, säger Abdul. Och han är inte ensam om det. Liksom Abdul uttryckte flera ungdomar att de inte ville belasta sina anhöriga med egna svårigheter.

Om ungdomarnas vistelse i Sverige var osäker och hotad, dvs om uppehållstillståndet inte hade blivit verklighet, la det sten på bördan. Fadi vill inte berätta för sina föräldrar att han nog inte kan stanna i Sverige. Han tänker särskilt på sin mamma som är sjuk. Han vill bespara henne oro. Av sin morbror har han fått rådet att inte berätta för föräldrarna. Så när han pratar med dem säger han att han har det bra. Fast egentligen tror han att mamman förstår att allt inte står rätt till.

De här samtalen kunde även aktualisera frågor om att infria uppfattade eller reella förväntningar, som ungdomarna tänkte att familjen hade. Det som ungdomarna trodde att familjen tyckte var viktigast, var att de lyckades med skolan och att de delade med sig ekonomiskt. Att i möjligaste mån skicka pengar till familjen i hemlandet ansågs vara ett sätt att återgälda de uppoffringar som familjen kunde ha gjort i samband med ungdomens flykt. Ungdomarna kunde även tala om en fördelningsdimension, som handlade om en vetskap om att det var orättvisa ekonomiska villkor dem emellan. Abdul berättar att hans bror alltid har varit som en pappa för honom, och alltid ställt upp för honom. ”Det är just därför jag skickar pengar, det jag har. För det känns inte bra att jag har det bra här och dom har det dåligt där”.

Eastmond & Åkesson (2007) talar om hur de transnationella relationerna och släkting nätverken - både som idé och praktik - kan utgöra ett moraliskt kitt mellan människor. Samtidigt behöver relationer underhållas och uppdateras till

de nya villkor som råder. En sak som skiljer Eastmond & Åkesson (2007) antologi från den här studien är att antologin behandlar familjer, medan min empiri specifikt handlar om ungdomar där deras föräldrar - i en fysisk mening - befinner sig långt ifrån dem. i Abdus sätt att relatera till sin situation framhävs denna dimension. Han säger. "Om jag ska vara ärlig vill jag inte ringa till dom. När jag ringer till dom vill jag verkligen få en känsla av att jag har en familj någonstans. Att jag har en familj där nere. Men det blir oftast bara om ekonomi vi pratar". När jag frågar honom vad han egentligen skulle vilja prata med sin bror om svarar han: "Jag vill prata om livet med dom. Hur det går för dom där. Vad dom gör och vad jag gör här. Men vi kan aldrig prata om vad vi gör, att jag spelar fotboll här och att jag har match. Det blir alltid en sån där seriös konversation".

Att samtalen med familjen satte ungdomarnas känslor i rörelse var uppenbart. (Man kan anta att det gällde även för den som var i andra luren). Några avgörande aspekter i detta sammanhang är att ungdomarna beskriver svårigheter i att återställa och upprätthålla en emotionell kontakt med familjen och att mobilisera en känsla av fortsatt delaktighet i familjen. Abdul får vara exemplet på hur de framhäver en önskan om en fortsatt betydelse och tillhörighetskänsla i familjen, även om man nu inte bor tillsammans längre. Det handlar om en upplevelse av att vara beroende och samtidigt om en vilja om att vara behövd.

Jag har försökt ta hit dom men det gick inte

När ungdomarna hade återskapat kontakten med sina anhöriga var det vanligt att de försökte ordna och hjälpa familjen att migrera till Sverige. För att vara tydlig vill jag betona att ungdomarna inte kopplade samman känslomässiga kommunikationshinder i samtalen med viljan om att återförenas. Flera ungdomar talade om detta på ett sätt som lät som att mycket hängde på dem, ifall familjen skulle kunna återförenas. Dalmar får exemplifiera ett av de fall där en återförening aldrig skedde. Vid mina första samtal med honom, berättade han att hans familj, mamma, mormor och syskon troligtvis hade tagit sig till ett grannland - med allt vad det innebär av osäkerhet i ett krigsdrabbat land. En tid därefter vet Dalmar att de lever. Trots att hans familj fortfarande befinner sig i en slags flyktillvaro och trots att det råder inbördeskrig även i grannlandet så säger att han att de är i trygghet och mår bra. De har i alla fall det bättre än förut. Så visserligen har den värsta oron för familjen släppt, men han vill fortfarande ha dem i sin närhet. Han berättar att familjen har ansökt om att komma till Sverige på sk. anhörigskäl, men att de har fått avslag. Beslutet förklarar han på följande

sätt: ”Alltså, det är inte bara jag som har fått avslag. Man kan säga att det är alla somalier som har fått avslag på sina ansökningar. Man kan inte göra något mer åt det”, säger han lite uppgivet. En annan kille, som är med under intervjun, berättar att han varit med om precis samma sak. Han säger att hans ”hjärta blir alldeles svart av att tänka på allt det här”. ”Men”, tillägger han strax därpå, ”man försöker tänka positivt och tänka att dom någon gång ska komma hit. Man ska aldrig ge upp”. Jag frågar pojkarna vad det är som är värst med att bo så långt ifrån varandra. ”Att vi bor i olika länder och man inte kan göra något, åka dit”, svarar de nästan unisont.

Dessa berättelser är dubbla. Dels presenterar de ännu en bekräftelse på en önskan om att leva nära sin familj och en fortsatt förhoppning om att någon gång kunna återses. Samtidigt gestaltar de en anpassning till ett myndighetsbeslut som utifrån ungdomarnas horisont verkar avgjort. Möjligheterna till återförening framställs som uttömda, något som åtminstone just nu inte står i deras makt att påverka. Ett liknande förhållningssätt kunde jag finna hos andra ungdomar som försökt hjälpa sin familj till Sverige. Man kan även diskutera narrativen enligt devisen; när ett individuellt avslagsbeslut omvandlas till ett gemensamt problem blir det något lättare att bära. De ungdomar som såg att andra fick ett positivt beslut om uppehållstillstånd, men som själva fått avslag skildrade den andra sidan av samma mynt. Att (inte) känna sig ensam i en utsatt situation, blir alltså en skiljelinje här.

Livet fortsätter

Vid den sista intervjuomgången var ungdomarna mellan 18 och 20 år gamla och deras första möte med Sverige låg mellan två och nästan fyra år tillbaka i tiden.

Familjen kom – men inte hela

I det här intervjumaterialet har tre ungdomar återförenats med någon/några ur familjen i Sverige. Två av dessa är Dellina och Hamse. Första gången jag träffade Dellina hade hon varit i Sverige i sex månader. Hon skulle precis fylla 18 år. Hon bodde i ett gruppboende för flickor. När jag under intervjun började ställa frågor om hennes familj blev hon ganska fåordig men hon berättade att hon var yngsta barnet och den enda flickan i familjen. Hennes två äldre bröder och mamma fanns kvar i hemlandet. När hon talade om dem började hon gråta. Vi tog en paus. Det blev för sorgligt. Den sista gången jag träffar Dellina har hon varit i Sverige i drygt tre år. Under tiden har flera saker hänt i hennes liv. Hon har

flyttat från gruppboendet. Hon har också börjat gymnasiet, på samhällsprogrammet. Men den största förändringen är att hennes mamma kommit till Sverige. Att mamman kom blev en stor överraskning för Dellina. Även om Dellina hade lämnat information som skulle kunna göra det möjligt för mamman att komma var hon oförberedd den dag det ringde en person från Migrationsverket och sa att hennes mamma nu fanns i Sverige - i en norrländsk stad - och ville träffa henne. ”Det var helt överkligt”, säger Dellina och beskriver att hon blev alldeles mållös, chockad. ”Jag hade inga ord att säga när dom sa att min mamma var här”.

Några dagar senare återförenades Dellina med sin mamma i Stockholm. Mamman hade bestämt att det var bäst för dem att bo där eftersom hon inte kände några människor i den norrländska staden. I Stockholm däremot hade familjen några bekanta som de kunde flytta hem till en tid. Någon månad senare flyttade de till en ”egen” lägenhet, som socialtjänsten stod för. Jag frågar Dellina hur hon minns den där första tiden med mamman. Hon säger att hon kommer ihåg den som väldigt intensiv. De var tillsammans med varandra hela tiden. Det fanns så mycket tid att ta igen och så många saker att avhandla. ”Vi var hela tiden ihop och jag berättade massa saker för henne och hon berättade massa saker för mig. Hur hennes väg var. Och jag berättade för henne om hur min väg var. Vi hade saknat varandra rätt mycket”. Jag vill gärna veta mer om deras relation och säger att den här första tiden när man återförenas också kan vara lite svår, att det kanske inte riktigt blir som man tänkt sig. ”För mig är det lugnt”, säger Dellina. ”Det är mamma som behöver hjälp hela tiden. Det är jag som hela tiden visar henne hur allt funkar”. Dellina förklarar att hon känner igen sig själv i mammans osäkerhet, hur det var när hon själv var ny i Sverige. Jag frågar hur mamma trivs nu. ”Hon trivs bra”, säger Dellina. Hon har fått nya kompisar, men hon har fortfarande problem med svenskan som hon kämpar med, fortsätter hon. Nu har mamman varit i Sverige knappt två år. Hon har slutat på SFI – undervisningen och fått praktik, men det är fortfarande mycket hon inte förstår, säger Dellina. Det stora orosmomentet för Dellina är att mamman inte ska få något arbete. ”Hon måste få ett riktigt jobb”, upprepar hon flera gånger. Jobba på bank som hon gjorde i hemlandet tror Dellina inte att mamman kan fortsätta med. Det hänger på svenskan, förklarar hon och hoppas på att mamman till exempel kan jobba med äldre, som undersköterska eller sjuksköterska.

Också Hamse har förenats med sin mamma och dessutom småbröder i Sverige. De kom när Hamse hade varit i Sverige i drygt ett år. I samband med Hamses flykt hade mamman lovat honom att hon och småsyskonen skulle komma efter. Men tiden gick och Hamse började förlora hoppet. Så när familjen kom blev han

oerhört glad. Nu bor de tillsammans igen. Hamse är snart klar med grundskolan. Skolan är tråkig men till hösten, då han ska börja på teknikprogrammet, hoppas han att det blir bättre. Han har börjat ta körkort. Han använder sparade pengar från sitt extrajobb och mamman skjuter till pengar till körkortet så gott hon kan. Även skolan har gett ett bidrag. Jag frågar honom om hans mamma tycker det är viktigt att han tar körkort. Ja, svarar han, hon gillar bilar. Och sen behöver hon ju mycket hjälp också, fortsätter han. Han förklarar att han "får fixa mycket" för sin mamma. Hon kan till exempel inte läsa. Han berättar också att hans mamma har fått bra vänner i bostadsområdet där det numera bor en ganska stor grupp somalier. Jag ber honom berätta mer om hur relationen med mamma och syskon ser ut idag, och han säger: "Det är bra. Vi har ett bra liv. Det funkar. Alla går i skolan". Jag undrar om familjen brukar prata med varandra om det liv de hade tidigare. "Ja, ibland men inte ofta, svarar han, men mest om hur allt faktiskt ändrade sig". På frågan om de har kontakt med någon i Somalia idag svarar han: "Vi har släkt kvar i Somalia men vi har ingen kontakt med dem. Vi har ett bra liv här. Mina bröder har glömt livet i Somalia. Dem pratar inget om Somalia".

I samtalen ovan kan det verka som att det var vattentäta skott mellan separationen och dessa återföreningar, och att familjen bara helt plötsligt dök upp i Sverige. Vad jag vet och som även kommer att visa sig längre fram i texten, är att till exempel fanns vuxna i ungdomarnas närhet som arbetade för familjernas återföreningar. Hamse hade till exempel en lärare som engagerade sig i hans fall och som gjorde stora ansträngningar för att familjen skulle komma samman igen. Hans socialsekreterare gav praktiskt och känslomässigt stöd under väntetiden.

En av de frågor som sysselsätter migrationsforskningen är hur separationer och återföreningar påverkar föräldrar och barn/ungdomars relationer (Suárez-Orozco & Hernandez (2012) har genom narrativa intervjuer undersökt detta bland centralamerikanska familjer som återförenats i USA. Studien visar att den svåraste tiden för dessa ungdomar dyker upp vid återföreningen, då de börjar leva med sina föräldrar igen. Ungdomarna upplevde en minskning av närhetskänslor till dem.

Utifrån det aktuella intervjumaterialet går det givetvis inte att uttala sig om hur familjerelationerna i den nya vardagen i realiteten ser ut efter dessa återföreningar. Men reflekterat mot Suárez- Orozco & Hernandez studie (2012) finns det ganska lite som talar för att den känslomässiga närheten mellan förälder och ungdom skulle ha minskat, i Dellinas fall talar hon ju om att den snarast intensifierades efter mamman ankomst. Däremot finns det tecken på att rollerna mellan ungdomen och föräldern förändras efter föräldrarnas ankomst. I ungdomarnas beskrivningar hörs att det skett en rollförskjutning av praktisk

karaktär mellan mamma och ungdom i samband med mammans ankomst. Den nya situation som familjen nu befinner sig i gör det helt enkelt nödvändigt. Logiken som beskrivs handlar om att ungdomarna innehar ändamålsenliga kompetenser som mammorna ännu inte har i det nya landet.

Ett eget familjeliv

En av ungdomarna i den här studien har både återförenats med en anhörig och bildat egen familj i Sverige. Vid det första mötet med Lucee hade hon varit i Sverige i drygt ett år. Hon bodde på ett gruppboende och hade sedan en tid uppehållstillstånd i Sverige. Hos socialtjänsten fanns det misstankar om att hon hade varit utsatt för trafficking. Kvar i hemlandet hade Lucee en tvåårig son, som hennes syster tog hand om. Med sin syster kunde hon ha en ganska kontinuerlig telefonkontakt men sonen var alltför liten för att förstå vem hans mamma var när hon ringde. Socialsekreteraren och personal på gruppboendet försökte hjälpa så att sonen skulle kunna komma till henne. I slutet av studien är Lucees situation mycket förändrad. Hon har träffat en man, fått ett nytt barn - en dotter - och har fått tillbaka sin son som hunnit fylla fyra år. Lucee och barnen bor i en träningslägenhet som de har fått genom kommunen. Den man som är pappa till det yngre barnet bor inte tillsammans med dem men han är hos dem nästan varje dag. Det första mötet med sin son skildrar Lucee som mycket uppslitande. För att återföreina mamma och son hade socialtjänsten begärt hjälp från Röda korset. En person därifrån hämtade pojken hos systemen och reste till Sverige med honom för att överlämna honom till hans mamma. Lucee och två stödpersoner var på flygplatsen och mötte dem. ”Första gången jag träffade honom kände han inte mig”, berättar Lucee. ”Vi åkte till Arlanda. Och väntade och väntade”. När sonen kom säger Lucee att hon bara ville gå fram och krama honom. ”Men han kände inte igen mig. Han bara grät och grät. Han var så ledsen”. Lucee beskriver hur sonen klamrade sig fast vid mannen från Röda korset. Hon tror att pojken förstod att hon var hans mamma, men han ville inte släppa taget om mannen som rest med honom. Lucee försökte lugna sonen. ”Jag sa, nu ska du följa med oss. Om du vill du ska bo med mig”. Det hela slutade med att mannen från Röda korset följde med familjen hem och stannade kvar hos dem i några dagar. ”Sen åkte han och min son fick stanna. Men det var inte lätt. Jag var också ledsen”. Den påföljande tiden blev påfrestande för dem båda. Inom Lucee växte skuld känslor då hon såg att sonen var olycklig. Hon rannsokade sig själv och kände dåligt samvete för att hon ryckt upp sitt barn från hans trygghet. ”Jag sa till mig själv; varför skulle han komma nu? Jag tänkte: Nu är han med mig men han känner inte mig. Jag tänkte hur jag skulle göra för att han ska (lära) känna mig”.

Och fortsätter senare: ”Jag pratade med honom. Jag kramade honom. Ibland gick jag ut med honom. Jag köpte många leksaker till honom. När vi gick och handlade i affären och han sa ´ jag vill ha det där` köpte jag det. Då började han känna mig bättre och trivas lite grann”.

Socialtjänsten satte in olika stödinsatser. Bland annat utsågs en familjebehandlare som kom hem till familjen ett par gånger i veckan. Lucee fick hjälp att hitta fungerande rutiner i vardagen och mor och son fick hjälp att knyta an till varandra. Lucee har bara gott att säga om familjebehandlaren. ”Hon är så duktig. När vi träffas sitter vi på golvet och hon lär mig precis hur jag ska leka med barnet. Hur jag ska göra, när han ska börja äta. Och att jag måste passa tiden så där. Så det går bra. När jag lyssnat på vad hon sagt till mig då blev det bättre. Då blev det lättare. Jag fick bra hjälp så det blev bättre”.

Efter fem månader hemma med mamma började sonen på förskola. På frågan hur det går på dagis säger Lucee att i början ”tyckte han det var konstigt. Han kände inte barnen. Men jag var med honom några dagar. Sen började jag lämna honom lite grann. Tre timmar. Och sen gick jag och hämtade honom. Han började säga ´mamma jag vill gå på dagis´. Nu går det jättebra. Han vill inte stanna hemma. Han vill bara gå på dagis”.

En tid därefter fick Lucees pojke en lillasyster. Första gången han såg sin lillasyster reagerade sonen med att bli arg och ledsen igen, berättar Lucee. ”Han började gråta och när jag höll henne kom han [och satte sig] bredvid mig. Men nu går det bra. Han vet att hon är hans syster. Jag har berättat det så många gånger för honom”. I vår fortsatta dialog runt detta säger Lucee att det är viktigt för henne att hennes barn känner att de hör ihop. Därför försöker hon tala med sonen på ett sätt som gör att han känner sig som en storebror. Lite senare i intervjun frågar jag Lucee hur hennes kontakt med sin egen syster ser ut i dag. Hon berättar att de brukar prata med varandra nästan varje vecka. ”När jag får ett jobb ska jag bjuda min syster och komma och hälsa på”. Kändes det konstigt för henne att lämna ifrån sig honom, undrar jag. ”Ja. men nu är det mitt barn”, säger Lucee. ”Han måste vara med mig. Så är det. Nu har jag ett nytt liv. Jag vill tänka på barnen. Tänka på min framtid. Vad jag vill göra. Jag vill inte tänka mer på vad som hänt. Förut trodde jag att jag aldrig skulle träffa min son. Nu är min son med mig. Och jag har en man och ett annat barn. Jag vet var min syster bor. Livet blir bättre och bättre. Jag trodde att jag skulle vara ensam. ”Nu” säger hon, ”är det bra”.

Till skillnad från återföreningar mellan de ensamkommande ungdomarna och deras föräldrar handlar det här alltså om en återförening där barnet varit så litet

vid separationen att Lucees föräldraskap tycks få ”börja om från början”. (Det stod aldrig helt klart för mig i vilken omfattning och hur länge hon egentligen hade haft hand om sin son i hemlandet). Här talar Lucee i alla fall om en process där hon får hjälp att ”bli” mamma och det är nästan rörande att se med vilket förtroende hon tar emot den hjälp hon får. Den nya familjen utgör numera navet i hennes liv. Återförening med sonen gör att hennes liv känns helt igen. Sonens perspektiv kan enkelt tolkas som att återföreningen med mamman samtidigt innebar förlust. Det är i den skärningspunkten som Lucees föräldraskap nu utvecklas. Det är befogat att tala om en föräldraidentitet som innehåller utmaningar men som också är laddad med mening för Lucee, såväl i ett nu som i hoppet om framtiden.

Resor tillbaka

Hittills har vi sett hur några ungdomar återförenats med sin familj i Sverige medan det hos andra växt fram en insikt om att det skulle kunna dröja mycket länge innan hela familjen kunde träffas igen. Några ungdomar har emellertid besökt sitt hemland under den tid jag träffat dem. I mina inledande samtal med Arif talade han med stor inlevelse om sin dröm, om att åka tillbaka till sitt hemland och leta efter sin mamma som han inte hade sett på många år och som han inte visste om hon levde eller inte. Några år senare har det som då var en dröm gått i uppfyllelse. När han fick ett tillförlitligt tips från en vän till familjen om var hans mamma befann sig, gav han sig av. Ett mål med resan, förklarar han, var att hjälpa henne till Sverige. Det skulle visa sig vara mycket svårt att hitta henne, men efter en tids sökande fann han henne. Första mötet skildrar han som trevande. Mamman levde med Arifs yngre syskon och alla hade svårt att känna igen varandra. Arif hade diffusa minnen av sina syskon och det yngsta visste han inte ens om. ”Dom trodde inte att det var jag”, säger han. Men tack vare att han liknar sin pappa kunde mamman ändå känna igen honom. Arif berättar att mamman arbetar som hembiträde i rika familjer. Han slogs av vilket hårt liv hon levde. ”Ibland känns det som om hon inte har smakat på riktigt liv. Jag tycker synd om henne” säger han. Arif och hans mamma hade inte så många dagar att på nytt börja lära känna varandra igen, innan han skulle resa tillbaka till Sverige. Under den tiden var mamman tvungen att jobba som vanligt. Ganska snart insåg Arif att mamman tvekade inför att ta med sig småsyskonen och flytta till Sverige. På den korta tid de hade tillsammans försökte han få henne att ändra sig. Han använder själv ordet tvinga men kanske övertala ger en bättre beskrivning av vad han försöker säga. Mamman hade sagt att om Arif verkligen vill att hon ska

komma så skulle hon komma. ”Och jag vill att hon kommer”, säger han till mig och förtydligar: ”Hon ville inte, men alltså, hon måste komma”.

Arif säger senare i intervjun att han absolut inte vill att hans återfunna familj ska behöva fly på samma sätt han själv gjorde, med alla faror som hör en flykt till. Därför, säger han, försökte han fixa så mycket som möjligt av det administrativa innan han själv reste tillbaka. Han berättar bland annat om att familjemedlemmarna gjorde ”blodtest” för att försäkra sig om att de hade biologiska band med varandra. ”För min säkerhet. För att veta att hon är min mamma. Och det är enda sättet för dom att veta att jag är deras bror. Dom visste ju inte att jag levde”.

Sju månader efter att Arif återvänt till Sverige svävar han i ovisshet om mamman och syskonen kommer eller inte. Det är inte lätt att nå henne, berättar han, eftersom hon inte har någon egen telefon. Han får ringa till grannarna som springer och letar efter henne medan han själv sitter kvar i telefonen och väntar. En gång har de pratats vid efter att Arif kommit tillbaka till Sverige. Därefter har han inte fått tag på henne alls, han vet inte varför. I hans fantasier har hon blivit allvarligt sjuk. Nu börjar han tvivla på om hon alls ska komma. ”Jag vill bara få svar, om dom kommer eller inte. Om dom kommer blir det bra för mig. Om dom inte kommer måste jag hjälpa dom på något sätt. Sluta studera. Börja jobba. Och skicka pengar till dom. För min mamma är gammal. Hon kan inte försörja tre barn”. Han har även börjat fundera om det egentligen var rätt av honom att söka upp henne. ”Jag hade kommit överens med det minnet, att min mamma är död” säger han. Men nu känns det väldigt bråttom”. Allt detta har blivit en stor stress för honom. ”Jag vet inte hur länge hon ska leva. Om hon dör, det hoppas jag inte att hon gör men, vem ska ta hand om mina syskon när dom bara har mig och ingen annan”?

Också Abdul hade rest tillbaka till sitt hemland. Resan byggde på en känsla av att allt inte stod rätt till med hans mamma. Liksom flera andra ungdomar hade han initierat en ansökan för att få sin familj till Sverige. Sin del av byråkratin hade han skött genom att skicka ansökningshandlingarna till sin mamma. Därefter fick han ingen kontakt med henne. När han ringde hem fick han bara prata med sin bror, som sa att mamman var upptagen eller just då var någon annanstans. I rutinerna för anhöriginvandring ingår att familjen besöker den svenska ambassaden i hemlandet. När Abdul märkte att det bara var brodern och hans familj som hade varit på ambassaden förstod han att det hade hänt något allvarligt med mamman. ”Det kändes lite jobbigt, när jag åkte till [namnet på hemlandet] förstod jag vad som hade hänt. Men vad skulle man göra. När jag kom hem var min mamma inte där. De var tysta och så där och då märkte jag att

det hade hänt något väldigt dåligt”. Mamman hade alltså avlidit och Abdul vet fortfarande inte varför. Han säger att han var så förvirrad när han var där att han aldrig förstod varför mamman hade dött. Han och brodern har inte pratat om hennes död efteråt heller, men han tror att hon dog för att hon var gammal och sjuk.

Nyberg (1993) har i sin avhandling om barnfamiljers migration visat hur besök i hemlandet kan utgöra ett ställningstagande om ett definitivt uppbrott. I Nybergs studie definieras uppbrottet som känslomässiga process, som påbörjas senare än själva avresan. De familjer som gjorde ett definitivt uppbrott hade ett personligt migrationsmotiv, där migrationen var ett sätt att lösa en egen komplicerad livssituation där man mer eller mindre utestängts/blivit avvisad från familjegemenskapen. Ingen av berättelserna ovan kan enligt Nybergs definition karakteriseras som ett definitivt uppbrott - det råder inget tvivel om att pojkar fortfarande är känslomässigt upptagna med sina familjer. Men sett i ett vidare perspektiv finns det ändå intressanta beröringspunkter. I Abduls fall förstår jag det som att besöket i hemlandet ger honom insikt i att den familj han lämnat inte är sig lik och heller aldrig kan bli det. Hos honom framträder en ökad betoning och tydligare uppfattning om att uppbrottet faktiskt är en realitet. För Arif verkar det som att han uppfattar en aspekt av avvisande från mammans sida - framförallt i utvecklingen efter besöket i hemlandet. Den känslan paras just med oron för familjen, och är nu förankrad i kännedomen om hur de faktiskt lever. Arifs berättelse visar att han initierat en process som han inte kontrollerar. Huruvida mamman kan tänka sig att komma till Sverige är en öppen fråga. Ifall de inte kommer känner han att han behöver hjälpa till att försörja familjen. Det skulle ställa honom inför frågor som han tidigare inte behövt ställa sig.

Kärleksrelationer

De ensamkommande ungdomarna befinner sig i en fas i livet när tankar på parrelationer och på ett framtida familjeliv ofta infinner sig. Som vi sett har en av ungdomarna bildat egen familj i Sverige. Andra ungdomar har berättat om att de är eller har varit tillsammans med en flickvän eller pojkvän i hemlandet. När Dalmar visar bilder på sin familj dyker det upp flera bilder av en ung kvinna. ”När jag bodde i Somalia var det min flickvän”, berättar han. De hade känt varandra sedan de var små, som barn var de lekkamrater och senare var de ihop. Flickvännen visste att Dalmar skulle försöka ta sig ut ur landet. De höll kontakten ett tag efter Dalmars flykt, men nu har den upphört. ”Om du hade bott kvar i Somalia, hade ni varit gifta då”, undrar jag. ”Ja, kanske”, säger han. Jag

frågar honom om han vill gifta sig, ha familj och så i Sverige. ”Först vill jag fortsätta studera. När jag är klar med språket och utbildning så vill jag börja arbeta. Och när jag har arbetat och sparat pengar, då vill jag gifta mig”. Vill du ha en svensk fru eller en fru som kommer från Somalia från början”, undrar jag senare i samtalen. Han vet inte riktigt, säger han. Riktigt så långt har han inte tänkt. ”Är du kär i någon nu”?, undrar jag strax därefter och han svarar att han lärt känna en somalisk flicka i Sverige som han tycker om. Men Dalmar vill inte gifta sig för tidigt. Lite senare frågar jag hur han tänker sig sin framtida familj. ”Jag vill ha två barn. Som i Sverige”.

Ett samtal om gränsöverskridande kärlek

Lucee och Dellina var två ungdomar som hade erfarenheter av att vara ihop med någon i Sverige. Under en gemensam intervju med dem började samtalen handla om kärlek över kulturella gränser. ”Nu börjar det blandas”, säger Lucee, som initierar samtalsämnet. ”Om tio år kommer det att vara blandat. Det tror jag. Jag har sett så många svenskar som har gift sig med mitt lands killar. Så många! Nu på sommaren ser man många svarta män som har barn med sig”. Nu har ju Lucee en afrikansk man men innan dess ville hon gärna ha en svensk kille. Hon tycker att svenska killar är bra. Förut hade hon en svensk kille och han var jättesnäll. Flera av hennes kompisar som är tillsammans med svenska killar är nöjda, säger hon. ”På vilket sätt är svenska killar bra”, undrar jag. ”Man gör saker tillsammans. Och svenska killar vill bara ha en tjej, inte flera tjejer. Och fortsätter: I mitt land ”går” männen med alla tjejer. ”Men svenska killar vill bara ha en. Det räcker. Det är bra. Att de vill ha en i taget”. ”Jag tror att alla killar i hela världen är lika”, invänder Dellina. ”Det finns dom som är bra och dom som inte är bra. I hela världen. Inte bara i Sverige.” ”Varför tror du så?” frågar Lucee henne. ”För att det är så”, svarar Dellina bestämt. ”Har du kille”, vänder jag mig till Dellina och frågar. Hon svarar lite undvikande men också Lucee blir nyfiken och vill att Dellina ska berätta. Lucee vet nämligen att Dellina haft en pojkvän. Hon har själv träffat honom och beskriver honom som jättesnäll. Snygg. Lång. ”Muskler”, fyller Dellina i samtidigt som samtalen kommer igång. Ungdomarna träffades i skolan och var kompisar i några år innan de blev ihop. ”Vill du att han ska bli din man”, undrar jag. ”Jo, han är perfekt. Han är snäll och han tar hand om mig. Det är det man behöver”. ”Ja, det är det som är viktigt”, skjuter Lucee in. ”Men med hans mamma är det svårt, jättesvårt”, fortsätter Dellina. ”Varför då”, undrar Lucee. Hans mamma vill inte att han ska ha flickvän, förklarar Dellina. ”Oj, vad säger han då”?, utbrister Lucee. ”Han bryr sig inte, svarar Dellina. Han vill bara ha mig. Hans mamma vet att han har en tjej men hon vet

inte vem”. Lucee försäkrar att mamman kommer att ändra sig när hon får träffa Dellina. Men Dellina tror det ändå kan bli svårt. ”Nej, det är inte svårt”, säger Lucee. ”Lyssna bara på din man och strunta [i resten]. Om han är snäll är det bra. Om han är dum är det bara att glömma”. Jag frågar Dellina om hennes mamma vet om att hon har pojkvän. Jo, hon vet. ”Det är lugnt för oss tror jag”, säger hon.” Min mamma vill att jag ska ha en kille från mitt hemland för att vi ska komma överens. Ha samma kultur och tradition. Men det är jag som bestämmer. Min mamma ska inte bo med mig hela livet. Det är jag som ska bestämma”. ”Tror du att det hade varit samma sak om ni bott kvar i [namnet på hemlandet]”, undrar jag. ”Hade din mamma accepterat ditt val”? Jo, svarar Dellina, det hade hon nog gjort. Och fortsätter: ”För min mamma inte är som alla andra. Hon är typ: du ska välja. Om du inte hittar någon ska jag välja åt dig, har hon sagt till mig. Dom gör så i mitt hemland. Om man inte kan välja eller har svårt att välja så hjälper dom dig”.

En kärleksmotgång

Vid mina första möten med Abdul kom samtalet in på kontakter med tjejer/flickor, i synnerhet med dem på gruppboendet där han hade bott. Att boendet var könsblandat kom lite som en överraskning för honom. När han kom till Sverige var han ovan att umgås med tjejer, berättade han. I hans hemland hade killar och tjejer inte så mycket kontakt. Killar skulle inte ta kontakt med tjejer, inte hälsa eller kramas. Den erfarenheten, säger han, gjorde det svårt för honom att ha ett avslappnat förhållande till flickorna på gruppboendet, där han bodde den första tiden i Sverige. En gång hade han försökt att prata med en flicka som kom från samma land som honom själv men hon hade dragit sig undan.

Nästa gång jag träffar Abdul berättar han att han har haft en flickvän under en tid. De träffades i skolan. När de var tillsammans kände han att han hade hittat något han saknat så mycket i sitt liv. ”Alltså, jag trodde inte på kärlek men det var det. När jag lämnade familjen så saknade jag den där kärleken av mamma och så. Som alla barn får”. Efter en tid tog förhållandet slut. Han säger att de började bråka, men exakt vad som hände vill han inte gå in på. Men att flickvännen gjorde slut tog honom hårt. Han blev deprimerad och fick hjälp med att få en psykologkontakt. Han fick medicin som han fortfarande tar. ”Nu är det okej. Jag har lärt mig att gå vidare”.

De här illustrationerna visar att reflexioner kring att bilda familj var olika långt borta för ungdomarna. Liksom Dalmar var det vanligt att ungdomarna talade om att det här med familj och barn, det hörde till framtiden. Det var inte något som

de tänkte särskilt mycket på. Studier och jobb skulle komma först. Men för Lucee och Dellina var det annorlunda. Den första sekvensen i deras samtal inleds med att Lucee beskriver hur hon uppskattar och kanske till och med föredrar svenska killar. Hennes erfarenhet av att ha varit tillsammans med en svensk kille ger henne auktoritet. Hon drar likhetstecken mellan svenska killar och riktig kärlek. Dellina reagerar på Lucees generalisering av svenska killars förträfflighet och den omvända diskvalificeringen av killar från andra länder. Så kan det väl ändå inte vara. Det finns bra och dåliga killar överallt. När samtalet kommer in på Dellinas erfarenheter av att ha en pojkvän i Sverige är det något som hon egentligen är ganska ovillig att tala om; att hon är tillsammans med en kille, vars mamma nog inte skulle uppskatta att ungdomarna var ihop. När jag lite burdust frågar Dellina om vad hennes mamma tycker låter hon förstå att mamman accepterat hennes val, även om man kan ana att det kanske inte är riktigt önskvärt. Det förefaller å ena sidan vara viktig för Dellina att ha fått mammas sanktion. Å andra sidan deklarerar hon ett självständigt ställningstagande, vilket i västvärlden är ett starkt ideal och mindre förekommande i andra kultursfärer.

Kärlek kan ses som något allmänmänskligt, universellt, men antropologiska studier visar att människor världen över talar om och hanterar kärlek på olika vis (se t ex Trawik 1992, Wickström 2008). Tankar och föreställningar om kärlek och parrelationer är därmed ett livsområde som intimt hänger samman med identitet och vilka nedärvda värderingar som människan delar med sin omgivning.

I den västerländska kulturen, skriver Wickström (a.a) , hänförs kärlek till ett känslomässigt komplex. I andra kulturer är kärleken mer koppad till ett förhållningssätt och en handlingspraktik som uppenbarar sig i vardagslivet. I samtalet med Lucee och Dellina betonas kravet på att få respekt för att upprätthålla självrespekten i en kärleksrelation. Om flickorna talar om kärlek i termer av respektfulla handlingar så tonar Abduls tal om kärlek fram som en inneboende känsla. Dialogerna runt detta är en fingervisning av hur värderingar är föränderliga och kan förskjutas i riktning mot andra ideal, när de bryts mot en ny omgivning. Så tolkar jag att det har gått till när Abdul efter ett par år i Sverige, blev tillsammans med sin första tjej, efter att förut inte haft kontakt med tjejer alls. Så tolkar jag även hans tal om kärlek som en individuell känsla och så tror jag även man kan förstå Dellinas beskrivning av relationen med pojkvännen.

Möten med civilsamhället

Möten med det civila samhället var inte något som många ungdomar berättade om. Snarare var frånvaron av detta ett samtalsämne i flera intervjuer. Det hörde även till undantagen att ungdomarna talade om att de hade vänner med svensk bakgrund, vilket var något som de verkligen önskade, men som många hade accepterat som något mycket svårt. Den allmänna bilden var att ungdomarna beskrev svenska människor som blyga och försiktiga. De tog sällan kontakt. Men ibland hände det. Dellina berättar exempelvis om en granne som bara pratar med henne när han är full. Då frågar han om hon vill festa eller om han får bjuda henne på lunch. Arif berättar att det kan hända att någon kommer fram och börjar ”snacka” med honom, till exempel när han sitter på tåget. Ofta är det äldre personer som börjar prata med honom, säger han. ”Vad pratar ni om”, undrar jag. ”Dom frågar mig vilket land jag kommer ifrån och så där. Jag berättar att jag är från Afghanistan. Och dom säger: ´du liknar inte någon från Afghanistan´. Och jag bara: ´okej, men jag kommer från Afghanistan´. Sen kan dom fråga: ´vad heter du och vad gör du här och så där´. Dom frågar alltid om jag är född i Sverige eller hur länge jag har bott här”.

Arif säger visserligen att han inte har något emot att människor kommer fram och ställer frågor till honom om hans bakgrund. Trots detta är citatet ett exempel på att ett utseende som bryter av med det som uppfattas som normen (fortfarande!) kan väcka reaktioner. Det finns många studier som visar att hudfärg och utseende är avgörande faktorer för hur människor uppfattas av sin omgivning. Ibland talade ungdomarna, liksom Arif, om att möten med majoritetskulturen förpackades i en form där de förväntades svara på ett slags obligatoriska frågor som hade att göra med att de språkligt eller utseendemässigt stack ut.

Ungdomarna jämför

Som migrant är det viktigt att utveckla kompetens att röra sig inom olika sammanhang. Sådana möten synliggör det nya kulturella sammanhanget och därmed gör den tillgängliga för en kontrastering (Nyberg, 1998). Som belysts förekom många samtalssekvenser där ungdomarna kom in på hur de uppfattade, såg på och reflekterade över skillnader mellan dem själva och andra. Detta gällde i förhållande till omgivningen generellt, och i synnerhet i förhållande till jämnåriga. Ju längre jag träffade ungdomarna, desto tydligare blev beskrivningar av sådana jämförelser. Föreställningar och erfarenheter om kontraster mellan egna och andras förutsättningar väckte reflektioner. Särskilt vanligt var att ungdomarna jämförde sig med kamrater som bodde med föräldrar. Dessa

jämförelser gällde både ungdomar födda i Sverige och de som invandrat med sina föräldrar. Det fanns ett stråk av avund i dessa beskrivningar. Jämförelser visade ofta på brister i den egna situationen. Exempelen var många. Att inte bo med sina föräldrar, att inte kunna vila på helgerna utan behöva jobba extra, att behöva kämpa ”som en dåre” i skolan och att inte ha lite pengar att röra sig med. Abdul säger att han får en ”dålig känsla” när han tänker på det här. ”Varför har just jag det så här”? När han gått och lagt sig på kvällarna brukar han tänka på hur andra ungdomar i världen har det för att försöka trösta sig. ”Men”, fortsätter han”, det känns ändå jobbigt ibland”. Sociala jämförelser – hur man bedömer sig själv i jämförelse med andra är en identitetsaspekt. Att notera och reflektera över att bli betraktad som annorlunda, att se sig som underprivilegierad och uppfatta att andra har det bättre än vad man själv har, är en identitetsfråga.

Återblickar

I det sista empiriska avsnittet står de återblickar som ungdomarna gjorde vid de sista intervjuerna i förgrunden. Något som var kännetecknade för dessa återblickar var att ungdomarna gav uttryck för att de aldrig kunnat föreställa sig vad de skulle vara med om under flykten eller hur livet fortsättningsvis skulle bli, när de flydde hemlandet. Ingen av dem gav uttryck för att flykten var ett misstag. ”Vi flydde från vårt hemland med kunskap om att det var krig och farligt att leva där. Det gick inte att leva där och det visste våra föräldrar också. Dom var 100 % säkra på att vi skulle flytta därifrån”, säger exempelvis Dalmar. Att ifrågasätta den familj som möjliggjort flykten är sannolikt svårt och det var det som sagt heller ingen som explicit gjorde. Men hos vissa hördes över tid ändå vissa tvivel på hur bra det egentligen hade varit. ”Jag var egentligen för ung att komma till ett främmande land”, säger en av pojkarerna. Alternativet att ungdomarna skulle ge upp livet i Sverige och återvända till familjen förde de själva aldrig på tal. När jag ibland själv undrade om detta var något som de kunde fundera över var svaren samstämmiga. Nej, det gick inte.

I inledningen av intervjuarbetet talade alla ungdomar om att de hade lämnat sitt hemland med en stor dos av rädsla och oro. Under de fortsatta intervjuerna utvecklades även ett annat tema, vilket handlade om att resan också hade utövat en lockelse för dem. Vid den sista intervjun talar Arif om just detta. Flykten till Europa hade från början känts som ett spännande äventyr för honom, berättar han. ”När man är barn kan det [kännas] roligt att åka bort till ett annat land. För mig var det spännande när jag började resan men sen ser man hur döden närmar sig. Hur man kan bli [fråntagen] livet”. I samtalen från första intervjuomgången

om livet i hemlandet hamnade olika slags svårigheter och problem nästan uteslutande i fokus. I slutet av studien förmedlade flera ungdomarna även andra bilder, där hemlandet också förknippades med goda minnen.

Även om vissa ungdomar har återförenats med sin familj i Sverige hade de lämnat personer som varit viktiga för dem. I de första intervjuerna med Dellina hade hon liksom flera andra stor hemlängtan. Vid den sista intervjun frågar jag henne hur hon känner idag, nu när hennes mamma kommit till Sverige. Kvar i hemlandet finns Dellina äldre bröder och hennes mormor som alla bor kvar i villan. Hon förklarar att hon fortfarande kan längta hem. Särskilt vid speciella högtider. Hon tänker på hur lätt allt umgänge var och på alla fester de hade då familjen samlades. Hon och mamman har inte så mycket kontakt med resten av familjen. Bröderna studerar och har egna liv. Mormodern kan inte använda dator, så Dellinas kontakt med henne har nästan upphört. Hon beskriver att hon alltid har haft en speciell relation med sin mormor som har tagit hand om henne mycket. ”Min mormor är den bästa som finns. Mer än mamma. Mormor tog hand om mig jättemycket. Det dom gör för dig glömmet du aldrig”.

I Sverige måste man lära sig att vara ensam

Ett tema som genomsyrar studien var den känslomässiga ensamhet som många ungdomar skildrade. ”Nu är jag 18 och jag har sagt till kommunen att jag ska flytta härifrån”, säger Abdul sista gången vi träffas. ”Till en studentlägenhet eller vad dom kan hitta. För att det känns skönare att bo ensam tycker jag. Man slipper en massa människor. Jag vill helst vara ensam. Sköta mig och plugga. Den här familjen är inte min riktiga familj. Jag är typ ensamkommande ungdom så jag måste vänja mig med att bo ensam. Nu känner jag att jag kan sköta mig och bo ensam”, fortsätter han. ”På vilket sätt känner du det”, undrar jag. ”På alla sätt. Ekonomin och ensamheten. Det är dom två. Det är det viktigaste man behöver kunna. Och språket också. Jag har inget stort problem med det längre. Jag känner mig vuxen nu. Faktiskt. Jag har lärt mig mycket om livet. Och jag tror att jag kommer att kunna klara mig nu. Jag har bott i tre år utan föräldrar. Ensam. Man lär sig mycket på tre år”.

Samlad tolkning

Det finns vissa begrepp som är under ständig förhandling. Identitet är ett sådant. I inledningen av studien presenterade jag Lange & Westins (1981) klassiska modell över *Identitetens facetter*, och min tanke om att använda deras

definitioner av den subjektiva identiteten som raster i analysarbetet. Min utgångspunkt i studien har varit att fånga ungdomarnas berättelser, sett genom denna modell. Fokus har legat på deras skildringar av sina liv, i ljuset av ett närvarande nu och i relation till det tidigare livet och dess villkor. Forskningen kan inte vara sensitiv för varje enskilt exempel. I denna avslutning lyfter jag fram mina sammanfattande tolkningar av studien.

Tidens spel med familjebiografin i fokus

Omkring nittio procent av världens barn och ungdomar växer upp i ett icke-västerländsk livssammanhang. I dessa nittio procent ingår samtliga ungdomar i studien. I inledningen av studien presenterades de. I sakens natur ligger att alla ungdomar har sin bakgrund i separationer och förlust av något slag. Deras återblickar på sin bakgrund ger skärvor av barndomsupplevelser och en inblick i hur livet i hemlandet, och på flykt kan gestalta sig. För alla blev migrationen aktuell då de var i tonåren. De lämnade familj och sina bekanta bakom sig för att skapa sig ett nytt liv i ett främmande land.

I kapitlet jag kallat *Berättelser om den allra första tiden i Sverige* talar ungdomarna om sin ankomst och mötet med det nya landet Sverige. I och med flykten står de ensamma och skyddslösa. Man kan beskriva det som att de vid denna tid är existentiellt vilsna. Frågor som sysselsätter dem, och som är närbesläktade med begreppet identitet kan formuleras: "Jag är inte den jag var". "Vem är jag nu? Vad ska det bli av mig?" I detta sammanhang är det relevant att tala om en basal förlust av identitet - i bemärkelsen en förlust av den man varit van att vara.

Studier som behandlar familjeliv på olika platser i världen visar hur familjeliv fluktuerar. (Se tex. Sjögren 2006; Holm-Hansen, Haland & Myrwold 2007). Familjers idéer och handlingar präglas av kulturspecifika normer och praktiker, vilka står i samklang med historien och med de villkor som råder i det samhälle som omger familjen. En barndom är därmed alltid situerad – levd i en tid och på en plats. Ungdomarna i studien utvecklar sina berättelser om hemlandets familjeliv allteftersom studien pågår. Dessa narrativ lyser igenom som bitar och fragment i samtliga kapitel. Sett till helheten tycks samtliga ha sin förankring i vad som kan liknas vid en kollektivistisk familjeform - även om sociala spänningar och krig slitit sönder familjeband och gjort att familjenätverk splittrats och reducerats. När det sociala skydds nätet inte är så starkt blir människan beroende av familjen. Ett kännetecken för den kollektivistiska familjeformen är att gruppen – d.v.s. familj och släkt – är överordnad individen,

i så måtto att individen ingår som en del av denna enhet. I linje med detta känner individen ett grundläggande ansvar gentemot sin familj. Barn socialiseras in i detta ansvar. På ett konkret plan åskådliggörs detta ansvarstagande i denna studie bland annat av att ett flertal ungdomar talar om att de haft viktiga uppgifter i familjelivet, till exempel har flera varit involverade i familjens försörjning redan under barndomen. Flykten kräver att ensamkommande ungdomarna i stor utsträckning ansvarar för sig själva, men intervjuerna tydliggör att ungdomarna efter ankomsten fortsätter att ta ett ansvar som sträcker sig bortom den egna personen. Samtidigt kan man förstås fråga vad som egentligen är kulturspecifikt i detta. En hisnande fråga vore hur ungdomar uppväxta i ett samhälle med individualismen som särdrag skulle uppfatta och utforma ett ansvar för den egna familjen, ifall den mycket påtagligt behövde hjälp.

I kapitlet *Den nya vardagen* – har ungdomarna varit i Sverige mellan ett till drygt två år. De flesta - inte alla - talar om att de via telefon återknutit kontakten med åtminstone någon i familjen. I första hand innebär förstås de återupptagna familjekontakterna en stor lättnad. Den stora oro för familjen som alla ungdomar ger uttryck för mildras förstås en aning, om man får kännedom om hur familjens aktuella situation ser ut och får veta att människor faktisk lever. Men som vi också sett ger denna kontakt samtidigt upphov till motstridiga känslor hos ungdomarna. De avgörande aspekterna i detta sammanhang är att ungdomarna har svårigheter i återupprätta en emotionell kommunikation med sina familjemedlemmar och att de har svårt att mobilisera en känsla av fortsatt delaktighet i familjegemenskapen.

Samtidigt innebär de återupptagna familjekontakter att ungdomarna försöker hjälpa sin familj på olika sätt. Talet om detta knyter an till det ansvar jag precis beskrivit och står i förbund med en vilja om att uppfylla moraliska förpliktelser gentemot de sociala band som format dem. För ungdomarna handlar det även om att upprätthålla värdigheten i sina egna ögon. I detta sammanhang talar vissa om att familjen har olika förväntning på dem. Det kan dels handla om att ungdomarna uppfattar att familjen har anspråk på att ungdomen ska tillvarata de livschanser som familjen föreställer sig finns för ungdomarna i Sverige. Det kan också handla om att familjen har önskemål om att ungdomarna till exempel delar med sig ekonomiskt. Det ansvarstagande jag här beskriver sträcker sig även till att ungdomarna *försöker* hjälpa familjen att migrera till Sverige. I det senare fallet blir betoningen på försök särskilt viktig, men det finns starka gränser för vad som är möjligt för ungdomarna att åstadkomma i alla dessa former av ansvar. Två förhållningssätt kan kopplas till hur ungdomarna talar om att de hanterar de motgångar som inte sällan infinner sig. Analysen visar att upplevelser av att

behöva göra avkall på eller misslyckas med att uppfylla moraliska imperativ (på ett så viktigt livsområde som familjen) kan leda till en känsla av otillräcklighet och personligt misslyckande. Men som också framgår av analysen tycks vissa ungdomar utveckla en acceptans inför att deras moraliska vägledning inte är möjlig att omsätta i praktik, såsom förutsättningarna ser ut för dem just då. Materialet antyder vidare att detta särskilt gäller vid ofullbordade familjeåterföreningar, där ungdomarna uppfattar att de har gjort allt vad som står i deras makt att göra. Fritt tolkat handlar det då om att de sätter internaliserade moraliska principer inom parentes, vilket bidrar till att självkänslan och självrespekten kan upprätthållas. Vidare finns det tecken i studien som talar för att ofullbordade försök att hjälpa familjen till Sverige är lättare att bära om andra ungdomar de känner har varit med om samma sak. Att kunna dela dessa erfarenheter verkar i någon mån göra att de normaliseras. Men viktigt att betona är att det i så fall rör sig om en gradskillnad, inte en artskillnad.

I kapitlet *Livet fortsätter*, i vilket ungdomarna har varit i Sverige mellan två och fyra år, bygger en berättelse på de resor som några genomfört tillbaka till det land där familjen finns, för att återse den igen. Dessa återresor visar sig innebära olikartade utmaningar. Det kan till exempel vara väldigt svårt att hitta familjemedlemmar, fast ungdomen innan återresan trott sig veta var de befinner sig. Därtill tyder dessa intervjuer på att återseendena medför en annan relationsorientering mellan ungdomen och kvarvarande familjemedlemmar. Familjen framstår i en annan dager för ungdomen, än före resan. För ungdomen träder därmed den egna positionen i familjen också fram som förändrad. Detta ska inte tolka som att ungdomen uppfattar att ansvaret för familjen minskar, utan snarare omtolkas.

En annan berättelse vid samma tid utgörs av att några ungdomar har återförenats med mamma och syskon i Sverige. Den känslomässiga grunden och banden mellan mamman och ungdomen - vilket många ungdomar gett uttryck för haft en avgörande betydelse under deras uppväxtår - förefaller bestå. När det däremot gäller det faktiska vardagslivets villkor illustrerar vissa berättelser att det efter mammans ankomst sker en praktisk omfördelning i rollerna mellan henne och ungdomen. Ungdomen besitter helt enkelt kompetenser om det nya samhället som mamman inte har. I vissa samtal från den här tiden framstår dock mamman som en mer sårbar person i ungdomens ögon än vad hon tidigare gjort. Detta gäller både i de berättelser där ungdomen varit på besök i hemlandet och i de fall man återförenats i Sverige.

Det nya livets sociala ordningar

Hittills har jag genom att relatera ungdomarnas beskrivningar av sin ursprungsfamilj och sin roll i den enbart rört mig inom ramen för deras familjebiografi. I det följande vill jag sammanfatta mina tolkningar av deras nya sociala sammanhang.

I en bemärkelse råder det inget tvivel om att de ensamkommande ungdomarna i studien identifierar sig med varandra. Hur kan en sådan kollektiv identitet vara möjlig, trots att den saknar klassiska variabler som gemensam kultur, religion och språk, kanske man frågar sig? Ett fruktbart sätt att förstå den kollektiva identiteten bland de ensamkommande ungdomarna är att den har sina rötter i upplevelser av delade existensbetingelser, såsom livet kommit att gestalta sig för dem i deras nya tillvaro. Därutöver visar denna studie att dessa kollektiva gemenskaper även förmedlas av hur samhället organiserar de ensamkommande ungdomarnas vardagsliv. Kapitlet *Den nya vardagen* illustrerar exempelvis att ensamkommande ungdomar skapar sig ett (temporärt) vardagsliv med varandra i och med att de vid ankomsten till Sverige och tiden därefter ofta placeras ihop med varandra, ofta på HVB-institutioner eller i familjehem. I dessa hem tilldrar sig ett vardagsliv som möjliggör gruppgemenskap och en kollektiv identitet. Skolans organisering av mottagandet av ensamkommande ungdomar utgör även den en möjlighet för kollektiv identifikation. Detta i huvudsak eftersom studiens ungdomar ofta har andra ensamkommande ungdomar som klasskamrater. Men det är inte bara en identifikation med andra inom ”den egna gruppen” som de talar om. Denna identifikation sträcker sig till att omfatta invandrade ungdomar överlag. Det är något som känns igen från andra undersökningar av ungdomar med en utomeuropeisk bakgrund i Sverige (t.ex. Bons 2003; Sernhede 2006; Sjögren 2001). Detta visar även min egen fältstudie (Åkerlund 2013)

Vilken inneboende karaktär har då egentligen den kollektiva identitet bland ungdomarna och hur utvecklas den över tid, är en annan fråga. Eller med en annan formulering, hur framstår den känslomässiga valören i detta sammanhang? För att det verkligen ska vara befogat att tala om en kollektiv identitet måste en sådan identifikation nämligen överskrida en emotionell tröskel. Studien visar att ungdomarna uttrycker olika förhållningssätt till de kollektiva inslag som deras tillvaro i Sverige erbjuder. Vissa talar tidigt i studien om att de uppfattar en samhörighet med varandra, en del talar å andra sidan om att de inte passar in i gemenskapen. Över tid utvecklar några ungdomar en disidentifikation med de kollektiva premisserna. En tröskel för en kollektiv identifikation utgörs av bristande möjligheter att skapa varaktiga relationer. Heterogena erfarenheterna i etnicitet och språk utgör en annan.

Men nu handlar ju identitet lika mycket om vem man är som vem man tillåts vara. Redan i kapitlet *Den nya vardagen* börjar det visa sig hur ungdomarna kopplar sina skildringar om detta till hur människor i deras vardagsmiljö påverkar deras självuppfattning i olika riktningar. Ett tema som sedan binder samman detta kapitel med kapitlet *Livet fortsätter* tolkar jag i termer av uteslutning och exkludering. I sin klaraste form handlar det om ren mobbing. Därtill illustrerar studien att de flesta ungdomar har få kontakter med det civila samhället och att det är svårt att lära känna ”svenskar”. Ju längre studien pågår talar flera även om att de uppfattar att de bemöts och verkar bli betraktade som annorlunda, i bemärkelsen ”osvenska”. Samtidigt har vi sett att det ofta är ”invandraren” som de själva identifierar sig med. Omformulerat i identitetstermer kan man säga att de internaliserar den sociala identitetens objektiva sida inom sig själva. Vissa skildrar hur de börjar handskas med dessa upplevelser genom att försöka låta bli att uttrycka sig själv och sin bakgrund. Tankarna går till Goffman (2006) som har skrivit om intryckskontroll, vilket då definieras som individens försök att styra och kontrollera det uttryck som den förmedlar till omgivningen, och vilket intryck man vill att den andre ska få av vem man är. Goffmans teori kan ge vägledning i förståelsen av varför vissa ungdomar talar om att de undviker att visa upp eller underkommunicerar sådant i sin identitet som andra kan tolka som något avvikande eller negativt. Det är också att reproducera identitet.

Detta är nu inte hela bilden. Tolkningen om uteslutning och exkludering utesluter inte att ungdomarna också återger andra erfarenheter. Ytterligare ett spår, som framförallt utkristalliserar sig i kapitlet *Livet fortsätter*, handlar om att ett antal ungdomar - med bas i det nya livet - talar om erfarenheter som kan kopplas till bekräftelse och erkännande på ett socialt och personligt plan (vid sidan av den samhörighetskänsla som just beskrivits). Detta inkluderar exempelvis att någon har bildat egen familj och att några talar om kärleksrelationer med en pojk- eller flickvän, vilka de tillskriver viktig betydelse. I något fall tycks denna relation utgöra en slags kompensation för en grundläggande saknad av kärlek och tillhörighet i den nya tillvaron. Kärleksrelationer har också brustit. Det ger återverkningar på självkänslan. Men så länge relationen ger mer än vad den tar tycks positionen som någons pojk- eller flickvän ge ungdomarna stolthet och egenvärde. Detta trots att de samtidigt har ställt dem inför nya utmaningar och ställningstaganden.

Slutord: När denna studie avslutas är ungdomarna mellan 18 och 20 år. De har lämnat barndomen bakom sig. Att som ung person börja leva i ett i främmande land utan familj och släkt i sin fysiska närhet är känslomässigt krävande och

ställer stora krav på anpassning. Ungdomarna i studien representerar en bred palett av barndomar. Ett huvudtema som löper igenom empirin formas i skärningspunkten mellan individ och kollektiv och i dynamiken mellan traditionella och västerländska familjevärden. Detta är ett berättelsespar som får olika innebörder under studiens gång. Ungdomarna hade sitt ursprung i en kollektiv livsform och kom till ett land där individen är den enhet, kring vilken samhället är uppbyggd. I slutet av denna studie visar ungdomarnas berättelser hur alltfler alltmer söker en mening i det individuella systemet. Formulerat på ett annat sätt illustrerar studien hur de införlivat och bekräftat aspekter av en individualistisk människosyn i blicken på sina egna prioriteringar och livsval. När studien avslutas har organiseringen av livet tagit nya steg för de flesta. Familjer har återförenats, ungdomarna har hittat nya sätt att förhålla sig till livet och nya handlingsmöjligheter har uppenbarats sig.

Epilog

I den här studien nekades till sist två ungdomar uppehållstillstånd i Sverige. Efter att materialinsamlingen avslutats vet jag att en av dem avvisades från Sverige i och med att hon fyllde 18 år. Den andre pojkens öde – Fadis -är okänt för mig. När jag för den sista intervjuomgångens räkning sökte honom fick jag först inte tag i honom. Jag ringde flera gånger och antingen svarade han inte eller så kunde han inte träffas. Han förklarade att han arbetade på en restaurang. Jag föreslog att vi kunde träffas någonstans i närheten av hans arbetsplats men han hade inte tid. Ett par månader senare fick jag tag i honom igen och vi kunde träffas. Vi möts på ett café, han vill ses på en anonym plast där han inte riskerar att bli igenkänd. Under vårt samtal tittar han sig runt omkring och är rädd för att bli igenkänd.

Fadi berättar att han varit i Norge där han haft ett temporärt arbetstillstånd och kunnat arbeta "vitt" som målare under en tid. Arbetstillståndet har nu upphört. Han har även sökt uppehållstillstånd i Norge men har fått avslag på ansökan. Nu är han tillbaka i Sverige och bor hos sin morbror igen. Hans advokat ringde för två månader och sa att han måste komma för att prata. Advokaten har också ringt polisen. Polisen hade sagt att det inte fanns några papper om att han ska avisas men det vågar Fadi inte lita på. När han återkom tog han upp kontakten med några kompisar från skolan. De jobbar nu. Han skulle vilja åka med sina kompisar till Stockholm men han vågar inte. Han tror inte polisen tar honom utan anledning men om han skulle råka göra något fel ser de att han inte har rätt att vistas i Sverige

Morbrodern har svårt att fortsätta hjälpa honom. ”Min morbror köper kläder till mig eller jag lånar hans jacka. Jag jobbar bara lite nu. Jag får pengar från min morbror. Hans morbror ska snart gifta sig och då kan Fadi inte bo kvar hos honom längre. Han har en kompis som varit i samma situation som han själv. Kompisen har fått uppehållstillstånd i Tyskland och Fadi ser att det kanske kan vara en lösning för honom också, men han har inga pengar att ta sig dit. Samtidigt säger han att det är ju svenska han kan. Inte tyska. ”Jag kommer att bli noll där”. Irak var mitt hemland men nu är det inte det längre.

Referenser

- Backlund, Å. Eriksson, R. von Greiff, K. Åkerlund, E-M (2012) *Ensam och flyktingbarn: barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Serie: Forskningsrapport; 2012:1
- Bons, T. (2003) Ungdomar och framtidstro: en intervjuundersökning av gymnasieelever med invandrar- flykting- och svensk bakgrund. *I Flyktingskapet i ett långsiktigt integrationsperspektiv*. Franzén, E, C (red) FoU-Södertörn Skriftserie nr 26/03.
- Bustos, E & Ramos Ruggiero, L. (1984) *Exilungdomars frigörelseprocess: en beskrivning och analys av en grupp latinamerikanska ungdomars psykologiska verklighet för förståelsen av deras psykosociala situation*. Stockholm: Serie: Delrapport/Projekt Latinamerikanska ungdomar i Stockholms län.
- Denov, M & Maclure, R. (2007) *Turnings and epiphanies: militarisation, life histories, and making and unmaking of two child soldiers in Sierra Leone*. *Journal of youth studies*. 10 (2) p 243-261.
- Eastmond, M. & Åkesson, L. (2007) *Globala familjer: transnationell migration och släktskap*. Hedemora: Gidlund, 2007
- Eide, K. (2005) *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*.
- Universitetet i Bergen, det samfunnsvitenskaplige fakultet: Sosiologisk institutt (avhandling).
- Fangen, K. (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber ekonomi.
- Fägerborg, E. (2011) Intervjuer. I *Etnologiskt fältarbete* Kaijser, L. & Öhlander, M. (red) Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, A. (1999) *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos
- Goffman, E. (1959/2006) *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Nordstedts.
- Gracey, M. (2003) *Caring for the health and medical and emotional needs of children of migrants and asylum seekers*. *Acta Paediatrica*, 9(2), p 1322-1326.
- Hacking, I. (1999) *The social construction of what?* Cambridge, Mass: Harvard Univ. Press.
- Holm-Hansen, J, Haland, T, Myrvold, T. (2007) *Flerkulturelt barnevern - en kunskapsöversikt*. Norsk institutt for by- og regionsforskning. Nordberg A.S.
- Hopkins, P. & Hill, M (2008) *Pre-flight experience and migration stories: the accounts of unaccompanied asylum-seeking children*. *Children's Geographies*. Vol. 6 no 3, August 2008, p 257-268.

- Jansson, A. (2001). *Senmoderna livsvärldar*. I Sernhede, O. Johansson. T. (2001) *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*. Göteborgs universitet. Centrum för kulturstudier. Daidalos.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kåks, H. (2007) *Mellan erfarenhet och förväntan: betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. Linköpings universitet. Institutionen för samhällsutveckling och kultur
- Lange, A. & Westin, C. (1981) *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm: Liber.
- Lynch, M.A. & Cuninghame, C. (2000) *Understanding the needs of young asylum seekers*. Archives of disease in childhood, 83:384-387.
- Malmsten, J. (2012) *I transit – ensamkommande barn berättar*. FoU-rapport 2012:1
- Melucci, A. (1996) *Youth, Time and Social Movements*. Vol 4, No 2, 1996, s 3-14.
- Murphy, J (2010) *Memory, Identity and Public Narrative: Composing a Life-Story after Leaving Institutional Care, Victoria, 1945–83*. Cultural & Social History; 2010, Vol. 7 Issue 3, p297-314, 18p
- Norman, K. (1996) *Kulturella föreställningar om barn: ett socialantropologiskt perspektiv*. Stockholm: Rädda barnen.
- Norström, E. (2004) *I väntan på asyl. Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik*. Umeå: Boréa bokförlag (avhandling).
- Nyberg, E. (1993) *Barnfamiljers migration: familjers relationer i en förändrad livssituation*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Univ.,
- Nyberg, E. (1998) *Spädbarn och deras mödrar i ett mångkulturellt område: en spädbarnsverksamhet i samverkan*. Serie: FoU-rapport - Omsorgsverksamheten, FoUU-enheten, Stockholms läns landsting, 1402-3059 ; 98:01
- Runfors, A. (2012) *Toleransens intoleranta baksida: 18 svenska ungdomars verklighet*. Serie: Forum för levande historias skriftserie, 1653-5332 ; 2012:14.
- Sernhede, O. & Johansson, T.(red) (2001) *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*. Göteborgs universitet. Centrum för kulturstudier. Daidalos.
- Sernhede, O.(2006) *Ungdom och kulturens omvandlingar: åtta essäer om modernitet, ungas skapande och fascination inför svart kultur*. Göteborg : Daidalos, 2006
- Sirriyeh, A. (2013) *Hosting strangers: hospitality and family practices in fostering unaccompanied refugee young people*. Child and Family Social Work, vol. 18(1), 5-14.
- Sjögren, A (2001). Den lilla röda stugan i Fittja: institutionell svenskhet som uteslutande mekanism. I *Kritisk etnologi* . Barbro Blehr (red.) Stockholm : Prisma

- Somers, M (1994) *The narrative constitution of Identity. A Relation and network Approach*. Theory and society, 23 p 606.
- Stier, J.(2003) *Identitet: människans gåtfulla porträtt*. Lund: Studentlitteratur.
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013) *Får jag vara med: erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Serie: Rapport/FoU i Väst.Gr, 1651-7156; 2013:2
- Suárez- Orozco,C. & Hernández, M.G. (2012) *Immigrant family separations: The experience of separated, unaccompanied, and reunited youth and families*. New York University, *Contributions to Human Development*, 2012, 24:122-148
- Trawick, M. (1992) *Notes of love in Tamil family*. Berkeley: University of California Press.
- Wickström, A. (2008) *Kärlek i virusets tid: att hantera relationer och hälsa i Zululand*. Linköping: Institutionen för medicin och hälsa, Linköpings universitet.
- Åkerlund, E-M. (2013) *Vardagsliv bland ensamkommande ungdomar*. Kommande publikation.

3. Ensamkommande barns globala tillhörighet – en resurs för individ och samhälle

Riitta Eriksson & Katarina von Greiff

Inledning

Ungefär hälften av världens 52 miljoner flyktingar är barn (jfr UNCHR 2014). De flesta människor på flykt flyttar inte till något annat land utan stannar kvar som internflyktingar i sitt eget ursprungsland. Att barn under 18 år kommer ensamma och söker skydd i Sverige är inget tillfälligt fenomen. Antalet barn som kommer utan föräldrar eller vårdnadshavare har ökat markant de senaste åren och lett till ett ökat behov av åtgärder för att långsiktigt underlätta deras migrationsprocess - inte bara i Sverige utan i många andra europeiska länder. År 2011 sökte ensamkommande barn asyl i 69 länder, majoriteten av dem i Europa. Sverige och Tyskland var de största mottagarländerna, följt av Belgien och Storbritannien (UNHCR 2012).

Det är inte första gången barn flyr ensamma till Sverige. Under åren 1939-1945 flyttades cirka 72 000 finska krigsbarn till Sverige, vilket har kallats för "Världens största barnförflyttning" (Lagnebro 1994). De finska barnen kom i åldern upp till tio år i grupper av flera hundra barn och de kom från samma land. Nu kommer äldre barn, de flesta i 14-17-årsåldern - oftast ensamma - någon gång med yngre syskon och de kommer från olika länder och olika världsdelar.

Forskningslitteraturen om flyktingbarn domineras till tre fjärdedelar av studier av deras traumatiska erfarenheter och psykologiska anpassning i exil (Rutter 2006). Få studier handlar om barnens nätverk, sociala stöd, copingstrategier och framtidsplaner. Även denna studie tar sin utgångspunkt i hur barnen mår utifrån sitt eget perspektiv. Vidare har vi undersökt hur barnen både upplever och skapar sin tillhörighet och sitt hem samt vad de har för utbildningsplaner.

Vår första studie "Ensam och flyktingbarn" omfattade intervjuer med sammanlagt 28 ungdomar i 24 kommuner i Stockholms län (Backlund m.fl. 2012). I detta kapitel redovisas en studie som genomförts på FoU Nordost och som baseras på uppföljningsintervjuer med sju av de tio ungdomar som ingick i den första studien. Dessa intervjuer genomfördes mellan 2012 och 2013 (se tabell, s.59). Tillbakablickar till den första studien (a.a.) görs i syfte att följa

dessa ungdomar över tid. Kompletterande intervjuer gjordes med tolv ungdomar. Även dessa har legat till grund för analysen.

Syftet med detta kapitel är att longitudinellt följa upp hur ensamkommande barns och ungdomars migration och livsvillkor inverkar på deras livssituation. Ett annat syfte är att undersöka hur barnens/ungdomarnas nätverk ser ut transnationellt. Ett tredje syfte är att studera vilka föreställningar barnen/ungdomarna har om sin framtid.

Analysen i detta kapitel tar sin utgångspunkt i följande frågeställningar:

1. Hur visar sig barnens/ungdomarnas personliga, kulturella och språkliga resurser?
2. Hur yttrar sig barnens/ungdomarnas hälsa över tid?
3. Hur konstruerar barnen/ungdomarna sin tillhörighet och sitt hem?
4. Vilka strategier använder barnen/ungdomarna för att finna sin plats i Sverige?

Nedan följer metodbeskrivning samt tidigare forskning och teoretiskt perspektiv som använts i analysen. Vår teoretiska utgångspunkt har ett transnationellt perspektiv där vi fokuserar på ungdomarnas tillhörighet, identifikation och relationer inklusive språk, kultur och religion. Även resilience, coping, bemästrande, motståndskraft och Kasam är viktiga begrepp i den teoretiska referensramen.

Metod

För att besvara denna studies frågeställningar har kvalitativ forskningsmetod använts. Materialinsamlingen har skett genom intervjuer med ensamkommande barn och ungdomar och där en öppenhet eftersträvats för att kunna följa de intervjuades tankegångar och lyfta fram det som de anser viktigt för att kunna finna sin plats i Sverige. Redovisningen av materialet i detta kapitel fokuserar på de barn/ungdomar som deltagit i den longitudinella studien, d.v.s. sju av tio barn. Två unga vuxna ville inte delta i studien. En av dem förklarade att han både studerar och arbetar och har dessutom en lång resväg varje dag, vilket gjorde att han ansåg sig inte ha tid. En annan ung vuxen avböjde att delta. Den tredje har inte kunnat nås.

Materialet har kompletterats genom att ytterligare 12 ungdomar intervjuats, två enskilt och tio via fokusgrupp. Det empiriska materialet som redovisas i detta kapitel består således av sammanlagt 19 barn/ungdomar med betoning på den

longitudinella studien. De kompletterande intervjuerna har legat till grund för analysen och understödjer både kulturellt, språkligt och erfarenhetsmässigt de resultat som presenteras i uppföljningsstudien.

Intervjuerna i den första omgången gjordes med hjälp av tolk utom i två fall medan de uppföljande intervjuerna i samtliga fall genomfördes på svenska. En intervjusituation med hjälp av tolk innebär att man i kommunikation inte delar ett gemensamt språk vilket självfallet kan påverka hur samtalet går till. Det kan också vara svårt att avgöra om tolken är neutral och opartisk (Keselman 2009) och översätter samtalen korrekt. Även när intervjuaren och respondenten talar samma språk kan begränsningar uppstå p.g.a. språkliga svårigheter och av att kommunikationen sker på ojämlika villkor. Det förekommer att man inte förstår varandra fullt ut, utan talar förbi varandra eller använder ord och uttryck med olika innebörd. Förutom det kan samma ord ha olika betydelse för olika individer bl.a. beroende på vilka erfarenheter samt språklig och kulturell bakgrund man har. Ett språk som inte är barnets modersmål kan försvåra för dem att fritt lägga fram sina åsikter och berätta om sina erfarenheter.

Språkanvändning i intervjusituation där båda har svenska som andraspråk

En intervjusituation där både intervjuaren och den intervjuade har ett annat modersmål än målspråket, svenska, skiljer sig från en intervjusituation där intervjuaren har svenska som modersmål och den intervjuade har ett annat modersmål. Om båda har ett annat modersmål måste man anstränga sig mer för att få fram nyanser i språkbehandling p.g.a. liknande erfarenheter i en främmande språkmiljö. Man lyssnar på ett annat sätt, man talar högre, tydligare, man upprepar vissa uttryck eller meningar, man förenklar det svenska språket vid behov. Man är tvungen att anstränga sig och förklara både ord och begrepp, man använder synonymer vid intervjun för att skapa förståelse. Om båda bryter på svenska blir språkbarriären mindre; man vågar säga mer, man är inte rädd att säga fel vilket ofta innebär att man når varandra på ett annat sätt än om båda eller den ena har målspråket som modersmål. Man störs inte av språkmelodin, man bortser från om den intervjuade betonar fel och man gör färre avbrott. Om intervjuaren har egen erfarenhet av hur svårt det är att fullt ut nå fram och förstå hur människor med annan kultur- och språkbakgrund tänker, känner och uttrycker sig kan ett ödmjukt samtalande leda till ömsesidig förståelse. Man bryr sig inte om språkriktighet utan det viktiga är att kommunikationen fungerar och att budskapet går fram, med andra ord kan man ha fördelar i intervjusituationen av att båda har svenska som andraspråk.

Urval och presentation av barn

Barnens ålder vid ankomsten till Sverige varierade mellan nio och 16 år. Dessa barn var yngre än de flesta andra barn som ingår i projektet och som redovisas i denna forskningsrapport. Deras ålder var mellan 11 och 16 år vid det första intervjutillfället, mellan 13 och 19 år vid det andra och tredje. De flesta hade anlänt till Sverige 2008, en mindre andel 2009. Ungdomarna hade sitt ursprung huvudsakligen i Afghanistan, Somalia och Etiopien. Åtta av dem hade gått i skola i hemlandet, två berättade att de endast deltagit i koranskola. Av barnen var en flicka, de övriga var pojkar, två syskonpar fanns bland respondenterna. Några tillhörde en etnisk eller religiös minoritet i sitt hemland. Vid första intervjun var fyra ungdomar asylsökande, vid uppföljningsintervjun hade samtliga uppehållstillstånd i Sverige. I resultatredovisningen är deras namn fingerade.

Vid de första intervjuerna hade barnen bott mellan tre månader och två år i Sverige, vid den senaste intervjun mellan tre och fem år. De ungdomar som bodde på familjehem kontaktades antingen direkt, via familjehemsförälder eller den socialsekreterare som hade ansvar för dem. Om barnen var under 15 år frågade vi familjehemsföräldrar om deras godkännande. I tre fall förmedlade gode män kontakten. Intervjuerna genomfördes på gruppboenden, familjehem, socialkontor eller på forskningsenheten. I de första intervjuerna markerade en del barn att de inte ville tala om sin bakgrund vilket vi respekterade. En av ungdomarna i uppföljningsstudien ville inte att intervjun skulle spelas in. Då fördes anteckningar i stället. De tolv kompletterande intervjuerna gjordes på socialkontoret, i gruppboenden eller i Sveriges ensamkommandes förening.

I det följande ges en kort sammanfattning av hur barnen själva berättade om sin bakgrund och orsaken till flykten.

Ayana var nio år när hon kom till Sverige och är yngst av alla barn som ingår i forskningsprojektet. I sitt eget land bodde hon med sin bror hos en farbror. Hon berättar att hon inte har några minnen av föräldrar. Vid första intervjun har hon bott närmare två år i Sverige. De följande intervjuerna gjordes när hon bott tre respektive fem år i familjehem i Sverige.

Teshome var 14 år vid ankomsten. Han är föräldralös och bodde tillsammans med sin syster hos en farbror. Det var hans farbror som skickade Teshome till Sverige. I hemlandet bodde han i utkanten av huvudstaden. Som kristen gick han ibland i kyrkan. Teshome bor nu i samma familjehem som sin syster. I familjehemmet har det periodvis bott andra placerade barn. Vid tredje intervjutillfället är Teshome 19 år, går i gymnasieskolan och arbetar på sin fritid.

Nawin var tio år när han kom till Sverige. I hemlandet bodde han med sina syskon och föräldrar på landsbygden där han hjälpte till i familjens hushåll och med jordbruk och fruktodling. Han gick i koranskola i hemlandet. På grund av kriget hade han inte möjlighet att gå i vanlig skola och kunde varken läsa eller skriva när han kom till Sverige. Det fanns inte tillräckligt med mat på flykten och han var ofta hungrig. Det var pappa som bestämde att han skulle åka till Sverige. Nawin som har bott i fem år i Sverige har flyttat mellan flera familjehem. Vid senaste intervjutillfället säger han att han bor i sitt sjunde familjehem.

Mehran var 13 år då han kom till Sverige. Mehran har gått i koranskola men inte i någon vanlig skola eftersom de styrande i landet inte tillät barn gå i ordinarie skolor. Han har föräldrar och sex syskon, både yngre och äldre, kvar i hemlandet. Hela familjen försökte fly men tilläts inte fortsätta flykten, utan fick vända tillbaka till sitt eget land. Endast Mehran och brodern fortsatte resan, ofta till fots och under dåliga väderförhållanden, genom flera länder. Mehran är språkintresserad och förstår och/eller talar flera språk.

Asad var 15 år när han kom till Sverige. Asad kommer från ett krigsdrabbat land. Hans pappa är död. Mamma och tre yngre syskon bor kvar i hemlandet. Asad hade i början svårt att få kontakt med sin familj men har nu kontinuerlig kontakt med dem. Familjen drev en liten livsmedelsaffär i utkanten av huvudstaden. Anledningen till att han kom till Sverige var att hans mamma var rädd att han skulle bli värvad till en terroristorganisation. Vid uppföljningsintervjun hade Asad bott cirka fyra år i Sverige, han har erfarenhet av både gruppboende och familjehem. Det var en landsman som hjälpte honom att söka asyl. Han hade gått i skola i hemlandet och talar flera språk flytande.

Ramin var 15 år vid ankomsten och är äldst av fyra syskon. Fadern levde som papperslös i hemlandet. Det fanns en risk att hans pappa blev anhållen, berättar Ramin. På grund av att familjen tillhörde en minoritet krävdes ett speciellt tillstånd för att få gå i en vanlig skola. Därför gick Ramin i en privatskola i fem år. Samtidigt jobbade han i en skofabrik. I hemlandet fastade han under ramadan och utövade sin religion. På senare tid levde han på gatan. Hans mamma hjälpte honom att fly till Sverige. Resan tog fem månader och gick genom flera länder. Ramin har bott i gruppboende och i familjehem. Vid tredje intervjutillfället går han i gymnasieskola och bor ensam i en träningslägenhet.

Dawar var 15 år när han kom till Sverige. Anledningen till flykten var kriget. Han berättar att det i hemlandet där hans pappa dog var oroligt. Dawar har mamma och två systrar kvar. Som äldst av syskonen var han tvungen att ta hand om jordbruket. Han gick fyra år i en religiös skola. Det tog lång tid innan han

återigen fick kontakt med sin familj. Resan tog lång tid och gick genom flera länder. I några länder stannade han och jobbade för att sedan fortsätta sin resa till Sverige. När han kom fram visade polisen honom vägen till Migrationsverket där han skulle söka asyl.

Tabell. Deltagare i denna studie.

Intervjuer med ungdomarna, ålder vid ankomst	Tillfälle 1	Tillfälle 2	Tillfälle 3
<i>Ayana, 9 år</i>	2010	2011	2013
<i>Teshome, 14 år</i>	2010	2011	2013
<i>Nawin, 10 år</i>	2010	-	2013
<i>Mehran, 13 år</i>	2010	-	2013
<i>Asad, 16 år</i>	2009	-	2012
<i>Ramin, 15 år</i>	2009	2011	2013
<i>Dawar, 15 år</i>	2009	2011	2013
<i>Amir, 15 år</i>	2010	-	-
<i>Esmail, 15 år</i>	2010	-	-
<i>Omar, 16 år</i>	2010	-	-

Bearbetning och analys

Ett första steg i analysen var att lyssna på intervjuerna och läsa transkriberingarna. Därefter meningskoncentrerades och tematiserades intervjuerna. Materialbearbetningen utgick både från på förhand valda teman och teman som inte var specificerade från början. Efter att teman framtagits riktades arbetet mot forskning och relevanta teorier inom området för att därefter återigen kontrolleras mot materialet. För varje tema valdes sedan relevanta citat ut. Sedan kategoriserades och sammanfattades materialet utifrån de teman som framkommit i intervjuerna;

- 1) egna resurser
- 2) egen upplevelse av hälsa över tid
- 3) skiftande betydelser av tillhörighet samt
- 4) strategier för att finna sin plats i Sverige.

Berättelserna är retrospektiva bedömningar som både kan vara subjektiva och selekterade och bygger på barnens och ungdomarnas uppfattningar om sin nuvarande situation, livshistoria och önskningar inför framtiden. Det intressanta ligger inte först och främst i utsagornas sanningshalt utan i det som barnen/ungdomarna väljer att beskriva. Utifrån forskarnas yrkes- och utbildningsbakgrund som familjeterapeut, universitetslektor, psykolog och fil.dr. i pedagogik respektive internationell och komparativ pedagogik är vi självfallet präglade i vårt sätt att närma oss, analysera och tolka materialet. Det som ändå kan vara mest betydelsefullt i detta sammanhang är att den ena har levt med en person från Latin-Amerika och den andra är migrerad från Finland och har ett annat modersmål än svenska.

Tidigare forskning och teoretiska perspektiv

Kohli (2011) behandlar tre centrala begrepp (safety, success and belonging) som är tillämpbara på ensamkommande asylsökande barn: "The search for safety, the growth of belonging and the will to succeed within new environments" (s. 313). Eide (2012) tar upp fyra teman som anknyter till ensamkommande barns historier.

- 1) Separation från föräldrar och omsorgspersoner i hemlandet
- 2) barnens egna upplevelser av "bemästrande"
- 3) utnyttjade barn i samband med att bli offer för människohandel eller
- 4) olika motiv för flykt samt integration, familjeåterförening och återvändande till hemlandet.

Kristal-Andersson (2001) talar om flyktingars förhållningssätt i termer av ankomst, möte och tillbakablick.

Resilience och Coping

Ensamkommande barn och ungdomar uppvisar olika sätt att förhålla sig till tillvaron. Resilience innebär minskad sårbarhet för riskfaktorer i miljön, förmåga att komma över motgångar och stress och relativt god anpassning trots risker (Rutter 2006). Resilience utgör en process där individen visar positiv anpassning trots trauma och stress, en uthållighet och tålighet att hantera svåra levnadsförhållanden. Begreppet uppstod på 1970-talet i samband med att man upptäckte att motståndskraftiga personer hade en del gemensamma drag. Resilience varierar över tid och med kontext och omständigheter beroende på hur

skydds- och riskfaktorer runt individen samverkar. På senare tid har det funnits en märkbar tendens bland forskare och kliniker att skifta fokus från risk till resilience (Rutter 2012).

Enligt Bates m.fl. (2005) visade sudanesiska flyktingungdomar betydande evidens för resilience. I deras studie ingick 89 ungdomar som var placerade i fosterfamiljer i Michigan. Efter 12-18 månader efter placeringen upplevde ungdomarna stora framgångar; majoriteten rapporterade framgång i utbildning, socialt stöd, att de tillhörde en kyrka som de regelbundet besökte, att de kontinuerligt talade om sina känslor med någon och att de hade en person i sin närhet som hjälpte dem att lösa problem. Beträffande utmaningar i familjeliv och skola fanns det behov av mer intensiva utbildningssatsningar, mer kulturell träning och stöd för både fosterhemsföräldrar och skolpersonal.

Coping kan enligt Lazarus, en amerikansk psykolog, definieras som människors ansträngningar att komma till rätta med svårigheter som ställer krav på deras förmåga att klara av något som överstiger deras aktuella förmåga, något som kräver extra insatser och åtgärder. Han skilde mellan känslofokuserad coping (emotion-focused coping) och problemfokuserad coping (problem-focused coping). Känslofokuserad coping är inriktad på de känslor som svårigheterna leder till, problemfokuserad coping inriktas på att hantera situationen och hindren. Lazarus och Folkman (1984) menar att en individ som använder effektiv coping tillämpar både känslofokuserade och problemfokuserade strategier på ett kompletterande sätt.

Khawaja m.fl. (2008) undersökte vilka strategier som är tillämpbara i samband med flykt. Dessa forskare intervjuade 23 sudanesiska unga vuxna flyktingar i Brisbane i Australien och tar upp ett antal copingstrategier när det gäller flyktingarnas situation före migration, under transit och erfarenheter efter migrationen. Enligt dem är den första copingstrategin tron på Gud. Flyktingarna trodde att deras öde vilade i Guds händer. Andlighet användes som coping vid upplevelse av stress i en avogt inställd omgivning. Den andra copingstrategin enligt forskarna var användning av socialt stöd i form av nätverk och materiellt stöd. Flyktingar som använde etablerade sociala nätverk hade lättare att få tillgång till socialt och materiellt stöd och tenderade att lida mindre av sorg, depression, utmattning och ångest. Den tredje strategin enligt Khawaja m.fl. (a.a.) var av kognitiv karaktär och fokuserade på deltagarnas inre styrka och resurser som gjorde att de trodde att de kunde använda copingstrategier vid utmaningar. De flyktingar som var aktörer tenderade att lättare uppnå socialt och känslomässigt välmående vid bosättning i Australien, medan de som anpassade

sig på ett passivt sätt till livet lyckades sämre i migrationsprocessen. Den fjärde strategin handlade om att deltagarna hade önsknings om en bättre framtid (a.a.).

Bemästrande, motståndskraft och Kasam

Teorier om bemästrande och motståndskraft grundar sig på Antonovskys (1991) teorier om salutogent förhållningssätt. Antonovsky myntade tre begrepp – begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Begriplighet har att göra med att både inre och yttre stimuli kan upplevas som förutsägbara, förstaeliga, begripliga, strukturerade och sammanhängande. Meningsfullhet innebär att ungdomarna behöver känna att livet har en känslomässig innebörd och mening. Hanterbarhet handlar om upplevelsen av att ha resurser till sitt förfogande som möjliggör att ungdomarna klarar av de krav som ställs på dem och har möjlighet att påverka sin situation. Han betonade hälsofrämjande faktorer i stället för det patologiska i KASAM (känsla av sammanhang). Olika faktorer i livet som personliga egenskaper, omgivningens respons, bakgrundsvariabler; kön, ålder, kultur etc. kan bidra till antingen en stark eller svag KASAM.

Sommerschild (1999) har med utgångspunkt från Antonovskys (1991) teorier beskrivit en modell om bemästrandets villkor, som bygger på två huvudkomponenter: samhörighet och kompetens. Hon betonar samhörighet som det viktiga för ett barns utveckling, att ha en nära, ömsesidig relation under tidig barndom med åtminstone en förtrogen person men även stabila, nära relationer till människor i nätverket. Barnets motståndskraft byggs upp av den trygghet som de närmaste, familjen och dess nätverk kan ge. Känslan av att kunna behärska något, att få ta ansvar, att vara till nytta, att utveckla kärlek till nästan har att göra med barnets kompetens (a.a.)

Longitudinella studier

En longitudinell studie där man studerat skyddande faktorer för barn är Kauaistudien på Hawaii (Werner & Smith 2001). Dessa barns föräldrar hade migrerat till Kauai och talade vid ankomsten olika främmande språk som kantonesiska, japanska, koreanska, spanska, portugisiska m.fl. språk. Barnen följdes upp vid flera tillfällen från tidig till vuxen ålder. Forskarna fann att trots svåra förhållanden kunde många skyddande faktorer inom individen och i omgivningen bidra till psykiskt välmående. Några exempel på skyddande faktorer var inneboende egenskaper som väcker positiva reaktioner i omgivningen, förmåga att kunna engagera stödjande vuxna, begåvning och

externa faktorer som skolan som uppmuntrar kompetens samt språklig och kulturell tillhörighet. En bidragande skyddsfaktor var starka emotionella band till närstående som föräldrar samt mor- och farföräldrar eller äldre syskon som kunde fungera som extraföräldrar.

Hessle (2009) visade i sin longitudinella studie att ensamkommande asylsökande barn/ungdomar med permanent uppehållstillstånd tio år efter ankomsten etablerat sig väl i Sverige. Hon betonade i sin studie att flyktingungdomarna ges möjlighet att leta reda på sina anhöriga i hemlandet och att de knyter kontakter med landsmän i Sverige. Hon pläderade för att det transnationella perspektivet kunde ses som en bidragande förklaring för flyktingbarns lyckosamma etablering i mottagarlandet.

Transnationellt perspektiv

I detta avsnitt anlägger vi ett transnationellt perspektiv som gör det möjligt att se, begreppsliggöra och förstå aspekter av ensamkommande barns och ungdomars flykt, migration och liv i det nya landet som tidigare ofta förbisetts i forskning. Det transnationella synsättet tillför ett sammanhållet teoretiskt perspektiv på flykt och migration (Glick Schiller 1999) och baseras på empiriska undersökningar av människors upplevelser, erfarenheter och aktiviteter i samband med migration. Enligt ett transnationellt synsätt framstår flyktingskap och migration inte som en engångsföreteelse utan som en process som ofta innebär upprepade resor, förflyttningar, tillfälliga besök och andra former av kontakter mellan olika länder (Olsson 2001). En viktig aspekt med det transnationella perspektivet enligt Guarnizo och Smith (1998 i Gustafson 2007, s.16) är att uppmärksamma "transnationalism underifrån" genom att sätta migranternas och flyktingarnas aktörskap i fokus och se aktörskapet som en pågående process.

Med transnationalism menas en process där flyktingar genom dagliga aktiviteter och sociala, känslomässiga och ekonomiska relationer skapar sociala fält över gränser. Transnationalism handlar om gränsöverskridande kontakter och utbyten (Gustafson 2007). Det transnationella perspektivet har inom dagens samhällsvetenskap en tendens att uppmärksamma hur människors tankar och handlingar samt viktiga samhällsliga institutioner påverkas eller konstitueras av olika sorters rörlighet (Urry 2000). Urry skiljer mellan kroppslig rörlighet (resor, flyttningar), virtuell rörlighet (kommunikation med hjälp av internet, e-post, telefon) och imaginär rörlighet (baserad på intryck via tv, radio, massmedier etc.). Det handlar om att uppmärksamma dessa typer av rörlighet och samspelet dem emellan där resor ofta är en förutsättning för att skapa och upprätthålla

transnationella relationer. Det transnationella berör inte bara dem som flyttar utan har också stor betydelse för migranternas släktingar och för de samhällen som är präglade av migration (Gustafson 2007). Att migrera eller fly, att förflytta sig från ett land till ett annat är grundläggande i alla former av flyktingskap och internationell migration.

Den traditionella migrationsforskningen har framförallt intresserat sig för migranternas integration i det mottagande landet som ofta förväntar sig att de ska "integreras" och identifiera sig med det nya hemlandet, medan utvandringslandet försöker innefatta även migranter. De multipla identifikationer som en del migranter utvecklar kan vara frigörande och berikande men kan för en del innebära en känsla av exkludering, att inte fullt ut höra hemma någonstans. Multipla identiteter som flyktingar och migranter utvecklar genom identifikation med personer med olika kulturell och språklig bakgrund innebär att de inte begränsas till hemlandet eller det nya landet utan omfattar människor med samma ursprung bosatta runtom i världen. Multipla identiteter omfattar samhörighetskänsla med ett gemensamt, verkligt eller föreställt hemland (Alinia 2007).

Migration uppfattas numera som en process som innebär besök och kontakter mellan länder (Olsson 2001). Migrationen och flyktingtillvaron ställer stora krav på sociala nätverk som ofta leder till utvidgade transnationella familjer som bor i olika länder. Utbyten av erfarenheter och information får konsekvenser för både hemlandet och det mottagande landet. Flyktingar ser på sin tillvaro i det nya landet i ljuset av sina flyktingerfarenheter och de intryck de får i kontakter med släkt och vänner i sina tidigare hemländer. Många av dem som bor kvar håller kontakt med utvandrade släktingar och vänner som påverkar normer, förväntningar och referensramar även för dem som inte själva migrerar (Åkesson 2004). Transnationell rörlighet och sociala nätverk väcker frågor om flyktingskapets kulturella konsekvenser; vad innebär det när hemlandets kultur, språk och religion förs in i det nya landet?

Ensamkommande barn och ungdomar knyter ofta an till andra sociala och kulturella sammanhang än de "svenska". De influeras och tar del av det transnationella sociala rummets möjligheter att konstruera, upprätthålla och förhandla handlingsutrymme vilket har inverkan på deras identifikationsprocess och användandet av olika kapitalformer som exempelvis utbildning (Faist 2000). I och med detta influeras de av var de känner tillhörighet. Transnationellt liv kan i denna bemärkelse ses som strategier för överlevnad och förbättrade levnadsförhållanden.

Tillhörighet är ett övergripande, centralt och mångfacetterat begrepp som är applicerbart på vår studie. Tillhörighet i samband med migration och flyktingskap och i samband med existentiella och materiella förflyttningar blir, på grund av längtan efter stabila emotionella band, en brännande fråga som uttrycks i sammanhang som kan ha nationell, etnisk, kulturell eller religiös anknytning (Yuval-Davis, Kannabiran & Vieten 2006). Begreppet tillhörighet kan omfatta olika synsätt och erfarenheter, både individuella och kollektiva identifikationer som är socialt konstruerade på mångsidiga, motsägelsefulla och konkurrerande sätt. Dessa identifikationer är också beroende av varandra och kan betraktas som föränderliga livet igenom (Eliassi 2010).

Andra teoretiska perspektiv

Förutom det transnationella perspektivet har vi påverkats av utvecklingspsykologi och pedagogik, framför allt av Vygotskys (1986) tankegångar, vid granskningen av det empiriska materialet. Han menade att människan påverkas av det samhälle och den kultur hon lever i, inte bara av uppfostran och undervisning. Människan utvecklas kontinuerligt, framför allt genom att samspela med andra människor, och hennes utveckling och lärande sker alltid i ett socialt sammanhang (a.a.). Vår utgångspunkt vad gäller kulturbegreppet i detta avsnitt är ett antropologiskt-sociologiskt kulturbegrepp som inbegriper levnadsmönster, värderingar, normer, trosföreställningar och handlingssätt som kulturella yttringar.

Tidigare studier av flyktingbarn i Norden

Av de 72 000 finska barn som förflyttades under andra världskriget stannade cirka 15 000 kvar i Sverige efter kriget medan majoriteten återvände till Finland. En del av dem som stannade kvar blev adopterade, andra har av olika anledningar flyttat fram och tillbaka mellan länderna. Forskningsresultaten är mångtydiga; man beaktar barnens behov och barnets perspektiv på ett annat sätt på 2000-talet än i mitten av 1900-talet. Situationen för dessa barn var annorlunda och går inte att direkt applicera på dagens situation med de barn som nu kommer till Sverige. Fyra doktorsavhandlingar har skrivits om de finska barnens förflyttning (Paksuniemi 2014).

Enligt Lagnebro (1994) hade det bästa varit att hjälpa barnens familjer i Finland så att de aldrig behövt lämna sina föräldrar, sin sociala miljö, sin kultur och sitt språk. Räsänen (1988 i Paksuniemi 2014) kom fram till att de flesta barn, trots

erfarenheter av separation, klarade sig utan mentala skador - barnen hade en förmåga att anpassa sig till förändringar. Alastalo (2013) kom till en annan slutsats: de barn som flyttades hade en mycket svårare situation än de som stannade kvar. I vuxen ålder syntes skillnaderna i förhöjd risk av att drabbas av hjärtsjukdomar och diabetes samt av psykisk ohälsa hos dem som flyttades. Statsvetaren Kavén (2010) som undersökt politiska faktorer i samband med krigsbarnens förflyttning har kallat det "ett politiskt misstag" (poliittinen erehdys) (Paksuniemi 2014 s. 12). Målet från finskt håll var att alla skulle flytta tillbaka, vilket inte blev fallet för flera tusen (a.a.). Santavirta och Santavirta (2014) undersökte 723 individer som temporärt flyttades till fosterhem i Sverige under andra världskriget och jämförde dessa med 1321 matchade personer som stannade kvar i Finland. Forskarna fann inga statistiskt signifikanta skillnader i depressiva symptom mellan de två grupperna under vuxen ålder.

Kapitlets upplägg

I resultatredovisningen i de följande avsnitten presenteras våra tolkningar av hur ensamkommande barns och ungdomars migration och livsvillkor inverkar på deras skapande av sin livssituation. Hänvisningar görs också till annan forskningslitteratur. Inledningsvis redogörs för hur ungdomarna i de första intervjuerna upplevde flykten och hur det var att komma till Sverige. Därefter fokuserar vi på hur barnen och ungdomarna ser på sina egna resurser och sin hälsa över tid. Avsnittet därefter handlar om hur barnen och ungdomarna resonerar om sin tillhörighet och sina transnationella kontakter, var de hör hemma och hur de ser på sin nuvarande livssituation i ljuset av det förflutna. I det sista avsnittet redogörs för vilka strategier ungdomarna använder för att positionera sig i Sverige, vilka föreställningar de har om sin framtid och hur de uppfattar nuet i relation till det förflutna och framtiden.

Att fly och att komma till Sverige

Jag visste ingenting om det här landet och jag vet fortfarande inte varför jag har hamnat här. Barnens medvetenhet om Sverige före flykten var liten. De flesta hade inte någon djupare medvetenhet eller några specifika föreställningar om just landet Sverige. Flykten till Sverige beskrivs av ungdomarna som planerad eller oväntad, i vissa fall som icke-önskvärd och kan i några fall handla om flera flykter mellan olika länder. Något som har betydelse för flykten är vilka personer ungdomarna träffar under resan. De relationer som uppstår präglas ofta av intensiva känslomässiga möten men också av brist på kontinuitet.

De flesta barn berättade att de varken hade släkt eller bekanta boende i Sverige. *Man hamnar i ett främmande land och känner sig som en främling.* De hade svårt att skapa kontakt med nya människor. *Mina ögon var... stängda. Jag kunde inte läsa, jag kunde inte prata med någon.* I början av vistelsen i landet var betydelsefulla etniska markörer viktiga; barnen uttryckte att de sökte kontakt och tydde sig huvudsakligen till dem som talade samma språk eller såg ut att komma från samma land som de själva.

Det som några ungdomar angav som förväntningar på livet i Sverige var att få leva i ett fritt och demokratiskt land, att få utbilda sig och att få det materiellt bättre än tidigare. Några uttryckte att de haft problem med att familjen tillhört en etnisk eller religiös minoritet i sitt eget land. I de första intervjuerna uttrycker barnen förväntan, men också sorg, osäkerhet och rädsla inför mötet med såväl de nya människorna som landet. En av dem anger som skäl för flykten till Sverige att han sökte självständighet och acceptans oavsett etnisk och religiös tillhörighet. *Jag letade efter frihet... Jag hörde att i Sverige brydde man sig inte om religion. Alla var lika, om man var kristen, muslim, jude... Folk accepterar en. Inte som i Libyen....*

En ungdom beskrev att innan han och brodern skildes från sina föräldrar fick de några regler att förhålla sig till. Pojken sade: *Min far berättade att vägen kan vara farlig och jag ska ta hand om min lillebror, vara vaken hela tiden.* Liknande resultat redovisades för de finska krigsbarnen (Lagnebro 1994) även om de var betydligt yngre än de flesta ensamkommande barn som nu kommer till Sverige. Det äldre syskonet fick i uppdrag att ta hand om det/de yngre (a.a.). Vid andra intervjun blickar samma pojke tillbaka och minns flykten. *Det tog åtta månader för oss att komma hit... för det mesta gick vi, hela vägen. Alltså man är tvungen. Man måste göra det, annars dör man någonstans i bergen... det fanns inte mycket mat och dryck.* Han fortsatte att berätta att sedan de kom till Sverige drömmer den yngre brodern och gråter på nätterna efter föräldrar och har svårt att sova. Han själv gör det också men han kan inte berätta detta för sin lillebror. Pojken berättar att pappan sade innan de skildes: *Jag och min brorsa, vi måste ta hand om varandra. Och när vi är framme i Sverige, då måste vi gå i skolan, försöka bli nånting... så att vi kan hjälpa de andra människorna i framtiden. Alltså både familjen och de andra människorna i Afghanistan.*

Några av de äldre barnen berättade att de mådde psykiskt dåligt, medan de något yngre barnens psykiska hälsa uttrycktes i andra former. De äldre beskrev det bl.a. genom att tala om mardrömmar. De yngre sade att de var trötta, att de inte kunde sova, att de grät på nätterna och att de inte haft dessa problem tidigare. Ett fåtal av de barn vi intervjuade i början av vistelsen i Sverige sade att de var glada och

mådde bra. Vid fortsatta samtal visade det sig hur ensamma, ledsna, sorgsna och vilsna de kände sig. Barnens utsagor om hälsa handlade bl.a. om vad de varit med om och om en ambivalens att överhuvudtaget tala om hur de kände sig. Det handlade även om det jobbiga att berätta sin livshistoria för många olika personer och många gånger.

Egna resurser – förbisedda eller tillvaratagna

Med egna resurser menar vi de styrkor, den kapacitet, den kompetens och de kunskaper barnen/ungdomarna har med sig och som kan leda till inre tillit till sig själv och som gör att de klarar av sitt liv i en ny, främmande miljö. Vi antar att barnen/ungdomarna vid extra påfrestningar antingen får tillgång till sina extra resurser i form av copingstrategier eller resurser de behöver andras hjälp med att få - eller att de inte förmår att göra detta. Vid genomgång av uppföljningsintervjuerna framstår det tydligt att varje barn/ungdom har resurser som de vill utveckla. Parallellt med detta uppfattar de sin situation på många sätt som svår och komplicerad och med många hinder.

Att våga gå in i nära relation – ”Jag får uppmärksamhet och kärlek”

Redan vid första intervjun märktes att Asad var öppen och lätt att få kontakt med. Vad gäller den första tiden i Sverige lyfter han fram: *Första året var svårt. Jag hade ingen familj, var förvirrad, stressad, spänd. Det kändes tomt.* Vid andra intervjun drygt tre år senare har hans situation utvecklats och stabiliserats. Sedan två år tillbaka, efter att ha flyttat fyra gånger (tre gruppboenden och en träningslägenhet) bor han hos en ensamstående man som både är hans tränare och familjehemspappa. Han tycker att det är lättare att leva i Sverige sedan han kom i kontakt med sin familjehemspappa som tar hand om honom. Här trivs han riktigt bra och vill stanna. *Han är som en far för mig. Han hjälper mig med allt.* Asads styrkor enligt vår tolkning är att han vågar gå in i nära relation med någon samt att han har en talang som han vill utveckla. *Jag får uppmärksamhet och kärlek*, säger han. Asad har på egna meriter och genom det stöd han fått från sin familjehemspappa tagit sig fram inom en sportgren, där han tillhör elitgruppen i Sverige.

”Man ska ha minst ett intresse”

Flera av ungdomarna berättar att ett sätt att finna sig till rätta i en ny miljö i ett nytt land är att skaffa sig ett fritidsintresse. *Man ska ha minst ett intresse, skaffa idrott, att ha något att göra efter skolan för att inte hamna i kriminalitet och droger.* Meningen med att utöva fritidsintressen kan, förutom att träffa andra och ha roligt med kamrater, också vara spänningsreducerande. En av ungdomarna säger:

Jag har varit hos läkaren två gånger. Han säger att mina muskler, de sitter fast. Alltså jag måste träna så att de blir mjuka och elastiska, så det är därför. När de blir spända, då gör det ont. En annan berättar att han går och tränar: *för att kroppen ska vara frisk och det är bra för hjärnan.*

Att få tala sitt modersmål – ”Det är jättekul”

De resurser som ungdomarna har med sig vid ankomsten till Sverige är, förutom de personliga egenskaperna, det/de språk de har kunskaper i och de kulturer de har levt i. Ayana som kom som nio-åring till Sverige berättar vid det tredje intervjutillfället att hon börjat inse att hon håller på att förlora sitt modersmål. Helt på egen hand har hon efter att ha bott några år här, börjat söka sina rötter genom att besöka kyrkan. Det innebär att hon fått kontakt med sin bakgrund och vill återuppta sitt språk och sin kultur, något som hon märkt att hon håller på att förlora. Om att prata amhariska, sitt modersmål, säger hon: *Det är jättekul faktiskt. Man pratar inte så ofta, det är typ helt annan grej när man börjar prata... jag har tappat bort det.* Ayana beskriver att hon inte har problem att förstå vad som sägs på amhariska, men har svårare att själv tala språket. Hon har inte erbjudits modersmålsundervisning i skolan, i stället har kontakten med kyrkan delvis tillfredsställt detta behov. *De kan prata det språket... De har ju föreläsningar på amhariska... Det blir såhär att jag fattar vad de menar... jag kan ju inte prata lika mycket som de.* Hon går i kyrkan varje eller varannan söndag. *Det betyder jättemycket... jag följer inte precis alla regler för det skulle vara ganska svårt, men jag följer ju så många som jag kan.*

Av den tredje intervjun med Ayana framgår det att hon upplever att familjehemmet inte visar något större intresse för hennes behov av att komma i kontakt med sin religion och sin bakgrund. I hennes fall tycks kontakten med kyrkan i första hand stå för revitalisering som innebär att hon på det personliga planet vill återuppta och bevara sitt eget språk och sin egen kultur.

”Alla behöver hjälp”

För att ta tillvara ungdomarnas resurser vill en av dem ge följande råd till de professionella som kommer i kontakt med ensamkommande barn och ungdomar: *Alla behöver hjälp... för att du ska utvecklas eller du ska bli nåt.* Utifrån barnens perspektiv visar intervjuerna att omgivningen är relativt omedveten och ointresserad av ungdomarnas resurser och styrkor, de framstår också som förbisedda i det svenska samhället. I skolan saknas ofta både undervisning och stöd i deras eget/egna språk. Endast i vissa fall tar de vuxna hänsyn till ungdomarnas styrkor genom att bekräfta deras speciella intressen. Genom att ungdomarna själva tar upp sina resurser visar de att de är aktörer i sitt eget liv och agerar självständigt. En del saknar bärande relationer till andra människor vilket medför att de själva tar ansvar för avgörande händelser i livet.

Ensamkommande barns och ungdomars hälsa över tid

Hälsa och emotionellt välbefinnande är mångtydiga begrepp och har flera olika dimensioner (Andersson, Björnberg & Eastmond 2010). Enligt WHO:s klassiska definition från 1946 definieras hälsa som ”ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte bara frånvaro av sjukdom eller handikapp” (WHO 1946). Definitionen har kritiserats och man föreslår att den bör ersättas av två från varandra oberoende definitioner – en hälsodefinition *frisk* – *sjuk* och en välbefinnandedefinition *må bra* – *må dåligt* (Läkartidningen 2006). Eastmond (2000) talar om ”hälsa och mående” som ett tillstånd av balans mellan en människa och hennes sociala, fysiska eller andliga omgivning som återfinns i många kulturers hälsosystem.

Tidigare studier om ensamkommande barns och flyktingbarns hälsa

Forskning om ensamkommande barn visar att dessa barn är att betrakta som en riskgrupp (Brunnberg, Borg & Fridström 2011; Derluyn & Broekaert 2007; Eide & Broch 2010). Eide och Broch (2010) anser att mer kunskap behövs om hur ensamkommande ungdomars behov ska bemötas för att kunna förebygga en negativ utveckling. De understryker behovet av ett utvidgat omsorgsbegrepp som fokuserar ungdomarnas totala livssituation som bl.a. innefattar aktiviteter på fritidsarenor och förhållandet till lokalsamhället (a.a. s.82). Det som de också anser nödvändigt är att fokusera relationen mellan hur myndigheter förhåller sig inom områden som har särskild betydelse för ensamkommande ungdomars situation och den praxis som utövas.

Ascher och Mellander (2010) undersökte i en studie 25 barns (6-18 år) tankar om sin hälsa. Dessa barn tillhörde 14 asylsökande familjer. Forskarna fann att under asylsökningensperioden är det föräldrarna som är särskilt viktiga för sina barn. Lyckas föräldrarna bemästra den osäkerhet de lever under mår barnen bra. Orkar föräldrarna inte med detta känner barnen av det direkt. Situationen för de ensamkommande barnen är annorlunda eftersom de inte har sina föräldrar i Sverige.

Rätten till vård

Enligt FN:s barnkonvention (www.barnkonventionen.nu) och den svenska utlänningslagen (SFS 2005:716; SFS 2010:175) har varje barn i Sverige rätt till allmän sjukvård. Hänsyn ska tas till barnets hälsa och utveckling och vad barnets bästa i övrigt kräver. Landstinget ska erbjuda hälso- och sjukvård samt barnpsykiatrisk vård och tandvård på samma villkor som för övriga barn bosatta i Sverige (SFS 1982:763; SFS 2009:979). Trots rätten till samma vård, som alla andra barn i Sverige har, finns det brister i vården för ensamkommande barn.

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för de ensamkommande barnen då de söker psykiatrisk hjälp, men exempelvis BUP (Barn- och ungdomspsykiatri) kan avstå från att sätta in behandlingsinsatser på grund av att barnen befinner sig i asylprocessen. Konsekvenserna av detta får socialtjänsten hantera på bästa sätt, men ofta utan den expertkunskap som behövs. Enligt Dypdahl, Christie och Eid (2006) kan inte behandlingspersonal låta bli att hjälpa flyktingar medan de väntar svar på uppehållstillstånd. Vidare menar dessa forskare att behandlare måste intressera sig för omständigheterna runt flyktingen. De understryker att man i behandling har förmåga att röra sig mellan olika kulturer, vilket innebär att behandlare tar hänsyn till flyktingarnas bakgrund och erfarenheter, språk- och kulturskillnader samt asylstatus (a.a.), samtidigt som de är medvetna om sin egen kultur med egna normer och värderingar.

Hälsa – oro, sorg och saknad

Vår definition på hälsa är att vi uppfattar den som ett tillstånd av balans mellan individen och hennes sociala, fysiska, andliga, emotionella och kulturella omgivning. Hälsa handlar om både fysisk och psykisk hälsa. När vi vid uppföljningsintervjuerna ställer frågor om hur ungdomarna upplever sin hälsa och hur de mår svarar de flesta med att uttrycka sin oro över hur föräldrar och syskon har det i hemländerna. De är också bekymrade över sin egen framtid.

Oron och ovissheten får både kroppsliga och mentala konsekvenser och kan medföra att ungdomarna har svårt att sova på nätterna och koncentrera sig, har ont i kroppen och grubblar över sina problem. En av dem säger:

Alltså jag mår inte så bra. Jag kan inte sova på nätterna, för jag tänker mycket. På min framtid, på min brorsas framtid, på familjen och allt det här, och det gör att jag inte kan sova på nätterna... och då blir det svårare att koncentrera sig i skolan. Det blir jättesvårt alltså.

Han konkretiserar sin egen oro för familjen. *Jag är jätteorolig för dem, för du vet alltså, det händer massor med oroligheter där borta i Afghanistan, så jag är rädd att nånting händer dem... Livet är svårt här, med skola och allting.*

Nawin som kom i tioårsåldern till Sverige berättar om sin hälsa: *Jag mår sådär. Alltså jag saknar min familj. Det var typ... jag har inte sett dem på fem år och det är jobbigt.* Föräldrarna bor för tillfället i Kabul i Afghanistan. Hela familjen försökte ta sig till Sverige, men misslyckades. Bröderna fortsatte sin resa till Sverige medan resten av familjen fick vända i Turkiet via Pakistan tillbaka till Afghanistan. Nawin ringer till sina föräldrar och syskon en till två gånger i månaden. *Jag blir glad när jag pratar med dem, då är jag glad./.../ Vi [han och brodern] har ganska mycket kontakt med dem. Jag är lite orolig för dem. Alltså läget är inte så bra i Afghanistan.*

Föräldrarna har flyttat till en ny plats där de inte känner någon, berättar bröderna. De har mobiltelefon, men ingen dator.

Nawin: *det är jobbigt att prata ibland. Föräldrarna blir ledsna, fast de visar inte det. Det är klart, de är ledsna.*

Int: Visar du det?

Nawin: *Nej. Jag vill inte att de börjar oro sig för mig. De har tillräckligt mycket problem där och jag vill inte... Jag vill säga att jag mår bra och att jag har det bra och att jag trivs i Sverige.*

Bröderna döljer de negativa tankar och känslor som de bär inom sig, även för sina föräldrar och visar endast upp de positiva sidorna. Den nuvarande situationen jämfört med läget i de första intervjuerna har stabiliserats något för syskonen på så sätt att de ändå kan nå sina föräldrar per telefon.

Mehran hänvisar till den tidigare intervjun och säger:

Då hade de ingen mobil så vi kunde inte ringa till dem. Det var de som ringde oss ibland när de kunde. Så i dag kan vi ringa dem... Det har blivit bättre. Alltså

jag kan ringa dem när jag vill. De har en egen mobiltelefon så jag ringer dem... två gånger i månaden.

Nawin berättar: *Han [pappa] sålde typ allt för att vi skulle kunna komma till Sverige.* Om detta kan han tala med sin bror, och med vissa lärare i skolan, men inga andra vuxna. Nawin säger att han mest tänker på sin familj. *De har det dåligt där [i Afghanistan]. Jag vet inte ens om de har mat till middag... alltså det är jobbigt. Det är svårt att förklara.* När bröderna levde med sin familj bodde de på landet och hade fruktodling. Nu har familjen ingen mark kvar att odla, de bor i Kabul. Vår tolkning är att pojken skäms för att familjen knappt har mat på bordet och han verkar ge sig själv skulden för detta.

Av intervjuerna framgår att ungdomarna ger uttryck för känslor av skam och skuld, framför allt av tacksamhetsskuld för att de själva har fått det bättre materiellt jämfört med när de bodde i sitt eget land och för att föräldrarna bekostat deras resa som inneburit stora ekonomiska svårigheter för familjen. Skam är en känsla som angriper självrespekten - en känsla av att inte duga. Skam är kopplad till misslyckanden med att uppfylla omgivningens förväntningar. Skam förknippas ofta med känslor av underlägsenhet, otillräcklighet, svaghet och misslyckanden (Heberlein 2005). Skammen ligger djupt inne i människan under många lager av rädsla och tar lång tid att läka. Ett sätt att hantera skammen kan vara att tala om den med andra.

Det man sammantaget kan läsa av ungdomarnas berättelser handlar om oerhörd sorg och saknad av föräldrar, syskon och det land de flytt från. Detta framstår ännu tydligare i denna studie än i vår tidigare studie (Backlund m.fl. 2012). Av de kompletterande intervjuerna framgår att en del ungdomar uttrycker att de mår bra, medan andra - framför allt de som fått avslag på sin asylansökan - berättar att de inte mår bra.

Ytlig anpassning – brist på basal trygghet

Vid uppföljningsintervjuerna framkommer det att ungdomarna på många sätt är välfungerande; de går i skolan, har fritidsintressen, har kontakter med sina anhöriga och har vänner här. En del har dock svårt att hitta framkomliga sätt att kommunicera och missförstånd uppstår lätt på grund av både språksvårigheter och olika sätt att tänka. Fem av de sju ungdomar vi följt upp är inte nöjda med sitt boende. Det kan handla om att de varken känner sig lyssnade på, sedda eller omtyckta för de personer de är. Topor (2014) hävdar att lyssnandet inte är något passivt förhållningssätt utan en handling som förmedlar till den som pratat att man inte bara lyssnat, utan även hört vad den andre sagt.

Dawar säger om den nuvarande boendemiljön. *Jag känner mig arg. Ibland äter jag inte där [i familjehemmet]. Sen går jag ut, jag äter där ute på restaurang, där han arbetar på sin fritid. Han är missnöjd med situationen i familjehemmet och berättar att familjehemmets biologiska barn säger till honom: Du måste fråga mamma och pappa om du kan laga mat, sen kan du laga mat. Annars går det inte... Du får inte laga mat hemma, du måste prata med mamma och pappa. Det är svårt för mig.*

Han känner sig kränkt av barnen i familjen, vilket leder till att han drar sig undan.

De flesta ungdomar uttrycker längtan efter stöd och hjälp, tillit till en person de kan lita på, våga öppna sig för och anförtro sig åt. Ramin säger vid intervjun:

Ni kan träffa oss mer. Fråga om problem... Om man känner sig ledsen, jag känner dig [intervjuaren] mer, jag kan säga mina hemliga saker till dig. Och sen du vet, ja, på vilket sätt du kan hjälpa mig. Han ger här uttryck för att om man har förtroende för en person som man kan lita på, så har man lättare att tala och berätta om sina problem. Vidare berättar Ramin att han gärna vill ha en kontaktperson förutom den han har genom boendet. Ramin uttrycker att han behöver hjälp, t.ex. med CV eller att söka jobb. Han tror att det skulle vara lättare om det fanns någon som kan hjälpa honom.

Man behöver hjälp med läxor mest... Jag har bott tre år och tre månader i Sverige, men ändå, det finns mycket som jag inte kan eller jag har problem med svenskan... Så ibland får man t.ex. blankett eller nåt brev eller söka jobb eller man har nånting att göra med Skatteverket och sånt, och man behöver lite hjälp.

De som hjälper honom är i första hand hans lärare och kamrater. Bröderna Nawin och Mehran däremot har en kontaktfamilj som de träffar regelbundet. Nawin säger om kontaktfamiljen: *Vi gör typ allt tillsammans, lagar mat, tittar på film, nästan allt. Köper mat, eller handlar mat.*

Tystnad omger ungdomarnas historia – ”De säger bara ’tänk inte’”

De ungdomar vi intervjuat ger uttryck för att vuxenvärlden har liten förståelse för deras livssituation. Även om en del av dem kan tala om sina erfarenheter och svårigheter tror de inte att de vuxna kan hjälpa dem. Mehran har träffat både skolsyster och skolpsykolog men han tvivlar på att de skulle kunna hjälpa honom. *De säger bara ”tänk inte”, fast det går inte att inte tänka. De kan inte hjälpa.* Han har ständigt ont i ryggen och en läkare har uppmanat honom att träna. Hans strategi har blivit att träna på ”gym” fyra, fem gånger i veckan. Det

gör att han blir trött och kan somna på kvällarna. På läkarens inrådan har han slutat spela fotboll.

Även Nawin är tveksam till att kontakten med elevvårdspersonalen i skolan skulle kunna leda till någon förbättring. Han berättar att många människor har sagt till honom att han skulle gå till en kurator, men han vill inte.

...för man går och man bara pratar, man gör ingenting. Alltså, jag tycker inte att det är så roligt att bara prata och prata. Å andra sidan är det kanske bra att berätta för nån, fast jag vet inte. Jag mår inte bättre efter det, jag har varit där. Jag var där typ regelbundet förut i gamla skolan. Jag vågar prata, fast jag tänker mer, efter att jag pratat”.

Hans strategi har i stället blivit: *”Jag tränar ganska mycket. Jag tränar fotboll och ibland så springer jag.*

I vårt material framgår det att några ungdomar har svårt att tala om vad de varit med om. Flera forskare (Lagnebro 1994; Kohli 2006; Papadoupolos 2002) beskriver den tystnad som omger flyktingbarnens bakgrund och tidigare liv. En del av denna tystnad kan enligt Raghallaigh och Gilligan (2010) härstamma från olika kulturella normer av att inte berätta så mycket om sin bakgrund för att inte bli påmind om tidigare händelser, nuvarande situation, oro för framtiden eller rädslan av att avslöja sig själv. Raghallaigh och Gilligan (2010) kallar detta fenomen att förtrycka emotioner och söka efter distraktion. För många av deltagarna i deras studie fungerade distraktion som ett sätt att försvara sig mot svåra tankar och känslor. Det kunde röra sig om att aldrig utsätta sig för att vara ensam och att ständigt vara upptagen av olika aktiviteter. I vår studie kan distraktion ses som ett sätt att bemästra svåra, ofta negativa tankar, känslor och situationer genom att uppmärksamhet riktas mot aktiviteter.

Skiftande betydelser av tillhörighet

Med begreppet tillhörighet menar vi hur ensamkommande ungdomar upplever sin egen tillhörighet, inte hur deras tillhörighet upplevs av omvärlden. Här handlar det om hur ungdomarna uttrycker sig om sin livssituation, både nuet, det förflutna och framtiden; var känner de sig hemma, vilka personer känner de sig nära, vilka har de förtroende för, vilka identifierar de sig med och i vilka situationer vågar de vara sig själva?

Teoretisk bakgrund

Transnationell rörlighet och transnationella relationer får konsekvenser för människors identifikation och känsla av tillhörighet (Gustafson 2007). Identifikationer som innebär att man känner tillhörighet och samhörighet med två hemländer påverkar också människors föreställningar och tankar om vilka möjligheter de har i livet. Flyktingars livsplaner och livsprojekt formas inom ramen för transnationella identifikationer eller som Lundqvist (2007) uttrycker det inom ”transnationella möjlighetshorisonter” (a.a. s.189). Denna variation i flyktingarnas tillhörighetsupplevelser har olika orsaker: motiven bakom flykten, de sociala förhållandena i hemlandet och i det nya landet och det nya landets bemötande av dem.

Transnationella flyttningsmönster är ofta uttryck för fenomen där familjemedlemmars flykt syftar till att sprida risker och utnyttja möjligheter för att förbättra deras levnadsförhållanden, att ta ansvar för familjen och vid behov hjälpa familjemedlemmarna på olika sätt, inte minst genom att skicka pengar till dem som stannat i hemlandet. Penningförsändelser kan ses som uttryck för transnationella sociala band baserade på solidaritet och ömsesidighet (Guarnizo 2003).

Sicakkan och Lithman (2005 s.25) urskiljer tre former av tillhörighet. Den första är relaterad till *being* och kategoriseras i termer av kön, etnicitet och ålder. Denna form kan till sin karaktär till viss grad betraktas som statisk. Den andra formen av tillhörighet *becoming* avser att fånga den pågående processen av identifikation. Den tredje formen av tillhörighet *belonging* handlar om önsknings, viljeyttringar och längtan. Begreppen ”being”, ”becoming” och ”belonging” är tillämpbara i vår empiri, framför allt begreppen *becoming* och *belonging*. Ungdomarna identifierar sig med olika personer där identifikation blir en process som påverkar deras självupplevelse. De gör jämförelser mellan länderna, de navigerar mellan olika tillhörigheter, samtidigt som de har en stark längtan efter och saknar både människorna och det land de kommer ifrån. De försöker hitta sätt att bli inkluderade i sin omgivning och gå vidare i sina liv.

Kristal-Andersson (2001), som har mer än 25 års erfarenhet av kliniskt arbete med klienter, med handledning och utbildning av personal som arbetar med traumatiserade och/eller torterade flyktingar, migranter och deras barn, talar om tre stadier eller förhållningssätt till det nya landet och hemlandet. Hon talar för det första om *ankomst* som enligt henne innehåller kontraster, jämförelser och konflikter mellan det frånvarande hemlandet och det okända nya landet. Det andra som hon tar upp är *möte* som handlar om jämförelser mellan det självklara

tidigare hemlandet och det nya i det nya landet. Det tredje är *tillbakablick* som hänvisar till det saknade i det tidigare hemlandet och det annorlunda i det nya.

Det nuvarande i ljuset av det förflutna

Det transnationella perspektivet betonar att upplevelser av tillhörighet, identifikation och gemenskap, baserade på geografiskt ursprung i tidigare hemländer, blir viktiga förutsättningar för flyktingarnas transnationella aktiviteter och engagemang. Tillhörighet, identifikation och deltagande kan förstås mot bakgrund av de transnationella sammanhang som ensamkommande barn och ungdomar ingår i. De jämför livet i Sverige med livet i sitt hemland och upptäcker likheter och skillnader och resonerar om vad det innebär för deras del.

Nawin som var 10 år när han kom till Sverige säger att han längtar efter sin mamma. Han uttrycker: *Jag saknar maten. Min mammas mat. Hon gjorde afghansk mat. Det är ris med kött.* Mehran påpekar att det finns stora skillnader mellan Sverige och Afghanistan. Hans reflektion över tillvaron i de båda länderna är:

Man tänker annorlunda när man kommer hit alltså. Man tänker lite modernare kanske. Till exempel när man bor i Afghanistan, då tänker man inte så mycket på skolan och sånt, men när man kommer hit, då vet man att skolan är viktigast av allt... När man bor i Afghanistan, då vet man inget om vad som händer runt om i världen. Då vet man inte vad skolan är för nåt... Och när man kommer hit, då vet man allt, nästan.

Nawin som var betydligt yngre vid ankomsten uttrycker sig på följande sätt om Afghanistan: *Jag vet inte hur man tänker där.* Om sig själv säger han: *Jag tänker mer som här.* Vår syn är att människan präglas av sin omgivning vad gäller normer, värderingar, tanke- och handlingssätt etc. beroende på i vilken kontext hon lever.

Teshome och Ayana har inga släktingar i sitt hemland, men Teshome berättar att han har en längtan efter: *skola och sånt, kompisar där.* När Teshome blickar tillbaka på hur skolgången i hemlandet såg ut, berättar han om att ha blivit slagen av sin lärare: *de fick slå... de gör det för din skull alltså. Men det där att de slår, det var lite överdrivet men... Ja, det finns lärare som jag saknat också.* Teshome säger att han gärna vill åka dit. *Kolla läget eller ta semester där, kanske typ en månad.* Han har inga foton från Addis Abeba, inte på sig själv heller, när han var liten. *Bara kom med kläder.* Teshome vill efter studierna åka till Etiopien. Han har en dröm om att starta ett eget företag där: *typ svensk restaurang, kanske lite*

annorlunda, folk skulle gilla... en massa rätter, köttbullar och lax och såna grejer... svenska ingredienser. Den yngre av dem säger att när hon blir äldre vill hon åka till sitt hemland, *som turist.*

Asad berättade vid första intervjun om sitt möte med Sverige:

Nästan allt var nytt... om du jämför Sverige och där jag kommer [från] är det helt annorlunda... det är lite mer avancerat här... tekniken, byggnader ser annorlunda ut, kläder och allt det där. Det har mer struktur också, lite respekt mellan, att man visar respekt ... Att man hjälper varandra på annat sätt än vad vi kanske gjorde i hemlandet. Under de tre år som Asad bott i Sverige har han övat på att anpassa sig i det svenska samhället. Han är medveten om skillnader och likheter hur vi uttrycker oss språkligt och med gester och mimik. *I mitt land pratar man högt. Det skrämmer folk, de har svårt med det.* Han har ändrat sitt beteende till den grad att han själv censurerat sitt invanda sätt att vara. *Jag har ändrat mitt sätt att prata, pratar långsammare, har tränat och tränat på det, jag försöker anpassa mig.*

En av pojkarna blickar tillbaka och funderar över livet innan han kom till Sverige. Han berättade vid första intervjun att pappan inte var nöjd med honom utan *han slängde ut mig*, vilket gjorde att han bodde på gatan. Då var det hans mamma som hjälpte honom att fly till Sverige. Nu har han återskapat kontakten med sin familj: *varannan vecka. Jag ringer dem med mobil.* Föräldrarna har ingen dator och de använder inte skype. *Mina syskon jobbar. Min mamma jobbar och min pappa, han är lite sjuk. Syskonen går i skolan, men på sommaren jobbar de.* Vid första intervjun var han orolig för vad som hänt hans pappa som var försvunnen med tanke på att familjen var i minoritetsställning i sitt land. Nu vet han, efter att ha besökt sin familj, att pappan bor med den övriga familjen. Det innebär att han känner sig lugnare än tidigare. Ungdomarnas situation förändras i antingen positiv eller negativ inriktning då de får kännedom om sin familjs situation i hemlandet. Av kommentarerna framgår att oavsett vilka erfarenheter ungdomarna har finns tankar, känslor och längtan kvar efter hemländerna.

Villkorad tillhörighet

För att förstå ensamkommande ungdomars navigerande av sin tillhörighet argumenterar Wernesjö (2014) att uppmärksamhet riktas mot om deras tillhörighet är villkorad eller inte. Hon visade i sin avhandling att ensamkommande ungdomar inte kom in i svensk gemenskap i mindre kommuner i landet där det bor färre migranter än i storstadsregionerna. Villkoren för tillhörighet formades av andra än de ensamkommande ungdomarna själva (a.a.).

Om individen befinner sig i migrationssituation är det av betydelse att hon/han erbjuds villkor för att skapa sig ett liv där de egna förutsättningarna spelar en central roll.

Brubaker och Cooper (2000) ersätter begreppet identitet med alternativa begrepp som identifikation, självförståelse och självrepresentation som anses vara mer adekvata för att kunna handskas med tillhörigheter. Tillhörigheter betraktas som dynamiska, gränsöverskridande och mångfacetterade. När en individ inte får sin tillhörighet bekräftad av andra medför det en underordnad social status därför att man inte blir betraktad som jämbördig i socialt samspel (Fraser 2005). Detta förnekande kan skapa underordnad både kulturell, ekonomisk och politisk position i samhället (a.a.). Etniska grupper kräver ofta både kulturellt erkännande och ett jämlikt, socialt deltagande i samhället (Goldstein Kyaga & Borgström 2012). Dessa forskare hävdar att om minoriteter som grupp kräver ett kulturellt erkännande löper de också risken att särskiljas och därmed att nedvärderas av majoritetssamhället.

Att som flykting eller migrant bli behandlad annorlunda än andra förekommer givetvis också på det individuella planet. En flicka som har bott i cirka fem år i Sverige har fått kommentarer om sitt sätt att tala svenska. Hon berättade vid första intervjun:

...ibland känns det som det är bara för att jag är såhär annorlunda och har mörk hud och liksom/.../. Att de kan bättre än vad jag kan, för att de är svenskar, för det är rätt många som betar sig så... 'Men du kan ju ingen svenska' och en massa saker... Det är typ mer än hälften som säger att jag är bra på svenska.

Vid tredje intervjun har hon utvecklat en strategi för att klara sig från liknande påhopp i skolan: *Det är att inte ta åt sig och inte bry sig.* När man följer henne över tid ser det ut som att hon blev negativt överraskad av kamraternas kommentarer om hennes sätt att tala svenska. Hennes egen reaktion är att hon blir ifrågasatt på grund av sin hudfärg. Med tiden har hon lärt sig att tackla liknande situationer.

Carter (1995) som avhandlat integration i skolan lyfter fram att acceptans mer är kopplat till beteende än hudfärg. Även kön, skolresultat och socioekonomisk status är viktigare än hudfärg i valet av vänner. Det som Carter pläderar för är att kontakt inte nödvändigtvis resulterar i acceptans. ”Det är först och främst samspelet mot gemensamma mål och intressen som främjar att barn med olika etnisk bakgrund godtar varandra” (Pastoor de Wal 2013, s. 321). Carter (1995) hävdar att aktiviteter utanför skolan är viktiga för att elever med olika social,

etnisk eller kulturell bakgrund ska kunna umgås med varandra och utveckla gemensamma intressen och aktiviteter.

Nedvärdering och diskriminering kan förekomma även i andra sammanhang än i skolan. Asad berättar att inom idrotten förekommer ingen diskriminering, men vid ett tillfälle blev han misshandlad av en vakt vid gruppboendet. Nawin har erfarenhet av en familjehemsplacering där han upplevde att familjen var, som han säger: *lite rasister*. Han fortsätter att berätta, utan att gå in i detalj: *Alla är snälla... Inte alla, alltså det beror på om man känner personen eller inte. Om man har känt den personen länge, då märker man hur den är på riktigt... Det finns både snälla och dumma människor överallt men... Här försöker alla vara snälla.*

På grund av att migranters och flyktingars tillhörigheter ofta ifrågasätts och utmanas av andra har många av dem erfarenhet av att känna osäkerhet om var de har sin tillhörighet. Enligt Anthias (2006) är den känslomässiga dimensionen relaterad till sociala band. Känslan av tillhörighet eller icke-tillhörighet kan starkt aktiveras när vi som individer upplever exkludering av andra individer, ett kollektiv eller ett samhälle, vilket framkommer i våra intervjuer med ungdomarna.

Global tillhörighet

Med global tillhörighet menar vi den process där individen identifierar sig med, accepteras och blir delaktig i en global, gränsöverskridande grupp, ett kollektiv eller ett sammanhang. Dagens transnationella aktiviteter, relationer och identifikationer utspelas i en värld och tid som är starkt påverkad av gränsöverskridande globala processer. Globaliseringen innebär att individer och grupper ingår i rumsligt utsträckta sammanhang och påverkas av rumsligt avlägsna händelser och aktörer och blir alltmer medvetna om sina globala sammanhang (Thörn 2004), där sociala medier och kommunikationsteknologi påskyndar processen. Transnationalisering av människors tillhörighet har påtagliga konsekvenser för många enskilda migranters och flyktingars vardagsliv och samspelar med de mer övergripande samhällsliga förändringsprocesserna (a.a.).

”Kompisar kommer från hela världen”

I de första intervjuerna med ungdomarna framkom det att ensamkommande barn har svårt att få svenska vänner - efter tre till fem år i Sverige kvarstår detta. Vid

uppföljningsintervjun säger Asad: *Kompisar kommer från hela världen*. Inom idrotten har han svenska vänner. Ramin säger också att han mest umgås med jämnåriga kamrater som kommer från olika länder. I klassen har han svenska vänner: *Fem eller fyra, inte på fritiden, bara i skolan*. Mehran säger att även han har mest kontakt med: *mina utländska kompisar. Alltså mina polare kan man säga. Jag har många kompisar som kommer från andra länder*. Svenska vänner träffar han: *Bara i skolan*. Nawin har också globala kontakter. I skolan och på fritidsaktiviteter, där umgänget består av svenska kamrater, är svenska det dominerande språket. Vid uppföljningsintervjuerna framkom det att fyra ungdomars nätverk huvudsakligen består av jämnåriga kamrater globalt, kamrater som kommer från olika delar av världen.

För att umgås och ventilerar sina tankar, känslor och sin situation är ungdomarna oftast utelämnade till jämnåriga kamrater, eftersom vuxenrelationer i stort saknas. Ramin säger om personer som han har mest kontakt med här i Sverige. *De flesta av mina kompisar. För att jag har ingen familj, jag har ingen släkt. Det är bara mina kompisar som finns här*.

Int: Träffar du vuxna?

Ramin: *Vuxna, nej faktiskt, det är inte det. Man vill ha sin familj, sina kompisar som bodde där [i Iran]. Mest behöver man sin familj*.

Eftersom de flesta ungdomar inte kommer in i ”svensk” gemenskap, och de längtar efter sin familj är de hänvisade till att söka sig till global gemenskap med individer från olika delar av världen där deras nätverk genomsyras av det gränsöverskridande perspektivet. I och med att de har kunskaper i flera språk har de möjlighet att ingå i liknande kontext. Utan aktiv flerspråkighet hade risken för ”dubbelt utanförskap” varit överhängande, ett utanförskap i relation till både det omgivande och det lokala samhället (Bunar 2010, s. 79).

”Vi är som syskon”

Syskonen Teshome och Ayana umgås mest med svenska vänner. Teshome säger att han har: *för mycket nästan*. Efter skolan hinner han inte träffa sina kompisar, utan säger: *Jag måste plugga eftersom jag inte kan plugga på helger, då han arbetar*. Mest umgås han med en svensk pojke på sin fritid. *Vi är som syskon*. Ayana har många svenska vänner som hon umgås med på vardagar efter skolan. På helgerna träffar hon mest familjen och deras vänner, bekanta och släktingar. På sin fritid dansar hon och tränar eller går i kyrkan där hon träffar folk med etiopisk bakgrund. Dawar umgås mest med sina afghanska vänner.

Att längta efter att återförenas med sin familj

Enligt FN:s barnkonvention (Artikel 9) har barn rätt att träffa båda sina föräldrar regelbundet. Två ungdomar berättar att de en gång efter ankomsten till Sverige träffat sina föräldrar och syskon i hemlandet. Två är föräldralösa. De andra håller kontakten via mobiltelefon. Ansvaret för kontakten och relationers upprätthållande tycks ligga på ungdomarna, liksom i vår första studie. Detta framgår även av Lukkarinen Kvist (2007). Längtan efter föräldrar och syskon och oron för deras situation är mer artikulerad i denna studie än då vi träffade ungdomarna för första gången för tre till fem år sedan. Föräldrarna är fysiskt frånvarande, men mentalt närvarande i ännu högre utsträckning än vid de första intervjuerna.

Återförening med föräldrar och syskon kan ske antingen i Sverige eller i något annat land. Ungdomarna berättar att ingen av dem har återförenats med sin familj, men några har hopp om att en del eller hela familjen så småningom ska komma hit. Andra vet att det är mycket svårt, i vissa fall omöjligt. Längtan efter och saknaden av sin familj och det land ungdomarna kommer från får olika uttryck i deras uttalanden. För Ramin är kontakten med den egna familjen livsviktig. Han besökte sin familj strax före tredje intervjun och berättar: *En dag ska jag hämta. Jag vill hämta min familj... Man saknar. Det är mycket viktigt för din familj att vara nära dig. Du får mer stöd. Alltså man får stöd genom kärlek. Man är inte ensam. Man har sina syskon. Det är kul, för att jag har varit där. Det var jättebra.*

Ramin som har ett uppehållstillstånd grundat på "särskilt ömmande omständigheter" (Migrationsverket 2014) har inte haft rätt att få sina föräldrar och syskon till Sverige även om han vill.

Nawin och Mehrans föräldrar har sökt asyl i Sverige för andra gången, efter att första gången ha fått avslag på sin ansökan. Nawin säger: *Jag vill att de [föräldrar och syskon] kommer hit. De har sökt asyl en gång och då fick de avslag. Och de ska söka en gång till. Vi får se hur det går.* Mehran berättar: *Vi är åtta syskon totalt. Jag väntar på att de ska komma hit.*

Det faktum att föräldrarna inte fått asyl har påverkat brödernas bostadssituation. De har hittills flyttat sju gånger. Nawin säger: *Först trodde vi att vår familj skulle komma snart och då sade vi att vi skulle bo hos en jourfamilj... Om vi flyttade till en fosterfamilj skulle det bli krångligare. De hittade ingen fast familj till oss så vi flyttade runt. Efter ett år så... Det hände inget och så hittade de en fosterfamilj och då trivdes vi inte där.* I den nuvarande familjen verkar de inte heller trivas. När Nawin berättar om sin situation i familjehemmet, viskar han. Han är orolig

att familjehemsföräldrarna ska höra vad han säger, trots att dörren är stängd. Broderns kommentar styrker det faktum att de inte trivs i familjehemmet: *Efter gymnasiet tänker jag flytta härifrån. Då ska jag ha en egen lägenhet och bo ensam... eller med min lillebrorsa.*

Vid första intervjun berättade Asad att om han fick kontakt med sin familj, skulle han se till att de kommer hit. Vid andra intervjun säger han att han har försökt få hit sin mamma och sina syskon, men hans mamma menade att hon har: *kompisar, släkt och vänner i Somalia och kan vara ute året runt.* Hon blev avskräckt av de kalla vinterbilder med snötäckt landskap som Asad skickade till henne. Därför vill hon inte flytta.

Att ha sin tillhörighet i flera länder

Tidigare har forskningen om internationell migration präglats av nationell förståelse av migration och flyktingskap (Gustafsson 2007), där det förväntas att migranter flyttar över sin lojalitet och identifikation till det nya landet (Castles 2002). Det transnationella perspektivet ger en annan bild än nationell förståelse av migration och flyktingskap. Det uppmärksammar att flyktingar upprätthåller och utvecklar meningsfulla band till både det nya och det tidigare landet. Gustafsson (2007) skriver med hänvisning till Pries (1999) och Faist (2000) att det transnationella perspektivet riktar intresset mot transnationella sociala rum snarare än mot enbart det mottagande landet. Det är inte självklart att flyktingar flyttar över sina identifikationer och lojaliteter från hemlandet till det mottagande landet. Ofta uppstår upplevelser av tillhörighet och gemenskap som refererar till båda länderna.

Enligt vårt tidigare projekt (Backlund m.fl. 2012; Eriksson 2013) präglas barnens första tid i exil av saknad, längtan, otrygghet, uppbrott och separationer från både anhöriga men också från vuxna och kamrater som de förlorat på resan eller här i Sverige. Kalifatides (2013) säger att: *Exilen innebär inte enbart att man blir utvisad från sitt land, utan att man också blir utvisad av sig själv.* (s. 18). Enligt honom behöver flyktingar lära sig att leva på nytt.

Gemensamt för asylsökande och flyktingar är förlusten av ett hem (Papadopoulos 2002). Vad innebär det att känna sig hemma? När har man kommit hem? Känslan av hem kan innehålla både fysiska, materiella, psykologiska och existentiella dimensioner. Först när man förlorar sitt hem blir man ofta medveten om betydelsen av det, vilket sker när människor mister sitt hem och blir asylsökande och flyktingar. Enligt Papadopoulos (2002) är upplevelsen av ett hem en central del av vår existens och identitet. En känsla av hem tycks i viss

bemärkelse återskapas i ungdomarnas liv då de knyter an till viktiga personer i hemlandet och till nya människor här.

Kohli (2011) hävdar att känslan av att söka sitt hem efter påtvingad migration innebär mycket mer än sökandet efter skydd. Hem är också en plats där pålitliga relationer återskapas och bygger på ömsesidighet där vanor från det förflutna återupptas. Betydelsen av ett hem är resultatet av stabilitet, trygghet och kontinuitet där relationer utvecklas. Papadopoulos (2002) talar om ”nostalgisk desorientering” (s.5) som vid hemlöshet ofta leder till olika reaktioner som panik, depression, apati, misstänksamhet etc., vilket lätt kan missförstås och patologiseras. Han förklarar att hemlöshet hos flyktingar i många fall snarare handlar om osäkerhet, otrygghet, osynliggörande och existentiell ångest än trauma. De flesta behöver inte förtjäna rätten av att vara hemma, en flykting däremot behöver kämpa för att få tillbaka sitt hem. När hem tas ifrån en i samband med flyktingskap och migration behöver hemlöshet ingå i familjens historia (a.a.).

”Jag har två hemma”

En pojke berättade redan vid första intervjun att han kände tillhörighet med båda länderna. Vid tredje intervjun förklarar han ytterligare vad det innebär i respektive land. Han uppger att han känner sig hemma både i Sverige och i Iran. *Jag har två hemma. Jag känner mig – båda platser lika. Hos mina föräldrar och här också. Men här är lite bättre kanske.*

Mehran betonar både trygghet och frihet när han jämför hemmets betydelse i Sverige och i Afghanistan. Han säger: *Hemma är där man känner sig trygg. Just nu här i Sverige (skratt). För det finns inga problem här. Man känner sig trygg och man har frihet. Man behöver inte vara rädd för nånting. Så jag tycker att det här är hemma just nu... Det finns inga krig och sånt här och där [i Afghanistan] är det krig varje dag. Dom krigar mot varandra, dödar varandra, och det är inte så här. Folk är snällare här.”*

Hans förklaring är att eftersom det varit krig i Afghanistan under en lång tid, i mer än 30 år, är människorna som följd av krigen påverkade i negativ bemärkelse.

”Jag känner mig inte trygg”

En pojke som är placerad i ett familjehem där han inte trivs säger:

Hemma? En plats där man kan känna sig hemma, där kan man vila... Nej, den platsen man känner sig trygg. Jag känner mig inte trygg. Han har nu bott i fem år i Sverige och är placerad för sjunde gången. I känslan av att höra hemma är trygghet det viktigaste för honom.

Ramin som bor i en träningslägenhet blickar tillbaka till den tid han bodde i ett familjehem. Han ifrågasätter hur vardagslivet kan fungera i en familj i Sverige.

När jag flyttat till familjen här i Sverige, de har en regel att när ett barn ska äta måste det ha tillstånd eller fråga sina föräldrar. Men i min kultur är det inte så. När jag är hungrig behöver inte jag fråga mina föräldrar för att jag är från den här familjen. Varför ska jag fråga när jag är hungrig? Här är mitt hus, här är min familj. När jag flyttade till familjen visste jag inte, ta till exempel frukt, när jag var hungrig, jag skulle äta. Men familjen... jag visste inte att familjen inte tyckte om mig och senare förstod jag att man alltid måste fråga.

Att bli tillrättavisad i en situation där man blir överrumplad över den andras reaktion kan medföra att känslan av att höra hemma ifrågasätts och kan upphöra. För honom är det självklart att alla medlemmar som ingår i familjen har lika rättigheter och skyldigheter gentemot varandra oavsett biologisk eller familjehemsbaserad tillhörighet.

Jämförelser av familjeliv

Ramin jämför familjelivet mellan olika länder och menar att banden mellan familjemedlemmarna är tunnare här än i det land han kommer ifrån.

I Sverige finns mindre kärlek i familjen. Där [i hemlandet] finns lite mer kärlek. Till exempel, att här jobbar föräldrar, mamma och pappa. Och dom tvingar att barnen ska vara på dagis eller i skolan. Så efter jobbet när de kommer, mamma och pappa, så måste de laga mat, ta hand om huset... Och barnen ser inte så mycket av dom. Och den kärleken kommer att försvinna, så tycker jag. För att det ska finnas kärlek, måste man ha mer kontakt.

Barnen och ungdomarna i studien är upptagna av processandet av var de kan känna hemtillhörighet; i Sverige, i hemlandet, i ingenmansland eller i båda länderna. Det som skapar hemkänsla för dem är trygghet, frihet, tolerans och acceptans, att inte behöva vara rädd för något och att få vara sig själv. Med tolerans i kontakten menar vi att nyfikenheten i möte med andra människor är större än rädslan.

Strategier för att finna sin plats i Sverige

Trots ökad uppmärksamhet på fenomenet resilience har lite forskning gjorts på asylsökande ensamkommande ungdomars copingstrategier enligt Raghallaigh och Gilligan (2010). Dessa forskare intervjuade 32 ensamkommande ungdomar i åldern 14 till 19 år i Dublin. Ungdomarna i deras studie kom från 13 olika länder, huvudsakligen från Afrika. Deltagarna i deras studie var upptagna av att trots förändrade livsvillkor försöka behålla kontinuitet i sina liv som är grundläggande för en människas identitet (Erikson 1971). Det handlade om att processa det nuvarande, det förflutna och framtiden så att något nytt framträder. Raghallaigh och Gilligan (2010) identifierade sex copingstrategier som ensamkommande ungdomar använder och där forskarna lägger särskild vikt vid religionens betydelse i relation till var och en av dessa strategier. De sex copingstrategierna var:

- 1) Att behålla kontinuitet i en föränderlig kontext
- 2) Justering genom inläring och förändring
- 3) Att inta en positiv hållning
- 4) Att undertrycka känslor och söka efter distraktion
- 5) Att agera självständigt och
- 6) Misstro.

Raghallaigh (2011) resonerar vidare i en senare artikel att religiös copingstrategi är både användbar och nödvändig för de ensamkommande ungdomarna för att hantera de utmaningar de möter i livet. Religiös tro och religiöst praktiserande fungerade som en källa till kontinuitet i ungdomars liv där tron på Gud representerade något familjärt i en i stort okänd kontext. Ungdomarnas relation med Gud gav dem en känsla av mening och en ökad känsla av kontroll (a.a.).

Religionens många ansikten

Sverige är i ett internationellt perspektiv ett mycket sekulariserat samhälle. Den svenska kulturen kännetecknas av en kombination av låga nivåer för kyrkoorienterad religion och höga nivåer för en individualistisk grundhållning (Pettersson 2009). Pettersson hävdar att trots sekularisering har den kyrkoorienterade religionen influerat den svenska samhällspraktiken. Kyrkor och samfund i Sverige satsar mycket resurser på sociala insatser. Enligt Pettersson (2009) har den kyrkoorienterade religionen ungefär lika stor betydelse för människors uppfattningar i olika moralfrågor som den har i länder där religionen har ett starkt fäste. Raghallaigh (2011) ställer frågan vad religion innebär i socialt

arbete? Hans resultat visar att i arbetet med ensamkommande, både asylsökande och flyktingbarn, finns det viktiga insikter att ta del av för både socialarbetarna och andra professionella. I sin studie kom Raghallaigh (a.a.) fram till att det finns behov av att integrera religion och trosfrågor i dialogen mellan klient och socialarbetare.

Religion med skiftande betydelse

Religion syftar här på en högre makt eller gudstro. Religion kan också uttryckas i former som är förknippade med tro, antingen i speciella ritualer eller i privat utövande, exempelvis att lyssna på religiös musik eller att tala med Gud.

Vid migration och flyktingskap förs hemlandets språk, kultur och religionsutövning över till det nya landet. Kulturer är inte statiska och oföränderliga, utan kulturflöden och kulturmöten leder ofta till förändring och förnyelse i båda länderna. Kyrkor och föreningar synliggör och skapar en institutionell kontext för flyktingars närvaro i det mottagande landet. De är sociala miljöer där flyktingar kan praktisera, reproducera och återupptäcka hemlandets kultur och upprätthålla kontakter av olika slag med sitt tidigare hemland (Goldring 1999). Deltagande i transnationella aktiviteter och sociala nätverk kan vara ett sätt att göra sig hemmastadd i den nya miljön.

De flesta ungdomar som vi intervjuat verkar ha en levande dialog med en högre makt. Det innebär att de har en gudstro, men den har skiftande betydelse. Det finns både kristna och muslimer bland de intervjuade och vi har identifierat olika sätt att förhålla sig till religion.

1. Religion skapar närvaro i en osäker tillvaro. Religion har en lugnande inverkan och fungerar som inre kompass. *Alltså man känner sig jättelugn när man ber. Man känner sig piggare och lugnare. Man känner att allt går bra när man ber, efter ett tag. Så det är samma som ramadan, man fastar i en månad... och efter det är det stor fest. Då brukar man träffa sina kompisar och äta god mat och allt det där. Så det är jätteroligt.*
2. Religion som tradition och ritual. *Mest brukar jag gå [i moskén] på fredagar om jag är ledig. Det är då det är stor bön. Det är typ som att gå i kyrkan på söndagar... Jag försöker vara en god muslim. Nu åker jag dit ofta. Eller mest åker jag dit för att det är nära och alla afghaner är där... Det tar bara tio minuter. Man går och ber och så är det slut. Man pratar inte eller stannar.*

3. Religion som hjälp i existentiella frågor. *Jag blir mer avslappnad, det hjälper själen, att tro på någonting efter döden. Det är lättare att leva.*
4. Religion som revitalisering av språk och kultur. *Jag går i kyrkan, det blev ganska mycket kulturellt... De kan prata det språket. Då insåg jag att det blir så här pinsamt om jag inte kan.*

Likt våra resultat menar Cottingham (2003) att för att hålla oss samman och inte förlora det väsentliga behöver vi gemenskap, traditioner, ritualer och riter. Syskonen Mehran och Nawin fastar under ramadan, något som de inte gjort i Afghanistan. En av dem berättar: *Det är lite jobbigare när man jobbar. Man blir lite trött. Man får lite ont i huvudet också. Man blir törstig... Man får inte dricka och inte äta heller. Från tre på natten till halv tio på kvällen.* Bröderna utövar religion mer frekvent här i Sverige än i sitt eget land.

Asad, som flera andra ensamkommande ungdomar, berättar att han är en utövande muslim och att han var med i bönestunder fem gånger om dagen i Somalia. Han tycker att det är svårt att utöva religion här, men försöker göra det ändå. Asad menar att, när man mår dåligt och saknar både arbete och utbildning, är det lättare att leva om man har en gudstro. *Vi brukade åka till moskén på fredagar, fast då går jag i skolan. Vi har ingen tid.* Ramin beskriver att även han var mer religiös i sitt eget land eftersom *det är ett annat samhälle.* Nu går han i moskén någon gång varje år.

Religion betraktas av några ungdomar som hjälp i svåra situationer i livet. En av dem säger:

Religion, alltså det är nånting. Man behöver för att ibland vara i sig själv och tänka... Och det är religion som hjälper dig. Man släpper allting omkring sig, till exempel jobb, studier och så vidare. Man sitter nånstans och tänker bara.

Enligt vår studie och enligt de kompletterande intervjuerna har religion en betydelsefull roll i ensamkommande ungdomars liv. Det är påtagligt att barnen/ungdomarna påverkats i sin religion av migration och flykt. Detta bekräftas av Raghallaigh (2011) som visar att religiös coping både är användbar och har en framträdande roll för att ungdomarna ska kunna hantera de utmaningar de möter i exil. Frånvaron av viktiga personer som ungdomarna kan lita på gjorde att tron på Gud och att känna förtröstan att Gud hela tiden är närvarande blev en copingstrategi att klara av sin tillvaro. Raghallaigh ställer frågan varför människor inte använder religiösa copingstrategier trots tillgängligheten i det sammanhang de lever i. För att religion och coping ska samspela behöver religion ingå som copingmekanism i det samhälle man lever i. Att vända sig till religion måste göra skillnad och kännas rätt för individen. Det

är mer sannolikt att religion används när andra copingstrategier inte betraktas som effektiva. Att bli tvingad att lämna sitt land på grund av förföljelse eller efter att ha kommit i kontakt med tragisk eller för tidig död driver människan till hennes gränser, då det ofta blir meningsfullt och nödvändigt med religion.

Retorik och praktik i skolsammanhang

Skolan har stor betydelse som en framtidsinvestering och socialiseringsarena för ensamkommande barn men skolans uppgift är inte bara att förmedla kunskap och färdigheter utan också kultur och värderingar (Pastoor de Wal 2013). Skolan är en viktig arena för inläring och utveckling av unga flyktingar men också en salutogen arena som stödjer deras mentala hälsa och välmående (Andersson m.fl. 2010). Skolan är enligt Ascher & Mellander (2010) den näst viktigaste stödjande faktorn efter föräldrarna för flyktingbarn.

Av ungdomarnas utsagor framgår att de är mycket motiverade att gå i skolan och gör allt för att lyckas. Vid det tredje intervjutillfället svarar Nawin på frågan om han hänger med i skolarbetet: *Jag är en av de bästa i klassen... Jag förstår typ allt, eller jag förstår allt... Jag tänker att jag vill börja på ett bra gymnasium.* Trots att han sover dåligt på nätterna, förutom på helger, säger han. *Jag har faktiskt inga problem i skolan.* Dawar säger: *Allting funkar. I skolan funkar allt.*

I gymnasieskolan har Asad deltagit i IVIK (introduktionsutbildning för nyanlända) och i klass med svenska som andraspråk. Han berättar att han på det sättet läst två och ett halvt år och är klar för att påbörja ordinarie undervisning i gymnasieskolan. Asad jämför skolsystemet i Sverige och i det land han kommer från och säger.

Jag går i skolan som alla andra och har lika rättigheter som alla andra. I en diktatur är alla inte lika mycket värda. Att tillhöra en viss klan, alla har inte samma rättigheter. I Somalia kostar privatskolor mycket, alla har inte samma rättigheter och möjligheter.

Asad berättar att han diskuterar rättighetsfrågor med sin familjehemspappa och är väl medveten om sina rättigheter, men också skyldigheter, både i skolan och i det övriga samhället.

För en annan pojke har det tagit tre år att få godkänt i 13 ämnen i grundskolan. Han går nu i årskurs ett på gymnasieskolans samhällsprogram med estetisk inriktning. Om vad han vill göra efter gymnasiet funderar han: *Jag måste få lite mer information. Jag måste träffa andra personer som har gått på sån linje och få lite mer information och bestämma vad jag kan göra.*

En flicka som var yngre (9 år) än de två pojkarna vid ankomsten till Sverige har det gått betydligt fortare att komma in i ordinarie undervisning. Om hur hon lärde sig svenska, säger hon: *Jag fick lite mer såhär kontakt med speciella lärare. Det hjälpte ganska mycket.* Hon gick ett halvt år i förberedelseklass innan hon flyttade till en vanlig klass där hon hade en speciallärare vid sidan av. Hon berättar: *Jag kan bättre svenska än vad jag kan mitt modersmål.*

Lindberg och Hyltenstam (2013) rekommenderar att en nyanländ elev kan tillhöra en förberedelseklass eller motsvarande under högst ett år med successiv inlussning i ordinarie undervisning. Dessa forskare betonar att ämnesundervisning, både studiehandleddning och undervisning på modersmålet, ges under denna tid och att modersmålet får fortsätta att utvecklas för att utgöra ett effektivt instrument för kunskapsinhämtning (a.a.). När eleverna får förklaringar på sitt modersmål förstår de också innehållet i undervisningen, vilket är viktigt framför allt för ensamkommande ungdomar som i övre tonåren flyttar till Sverige. (Eriksson 1994, 2002, 2013).

Negligering av modersmål i skolsammanhang

När ensamkommande ungdomar kommer till Sverige förs hemländers kultur och språk in i det mottagande landet. De får däremot sällan hjälp i sitt eget språk. I grund- och gymnasieskolan är det ovanligt med undervisning i och studiehandleddning på modersmål.

Mehran uppger att han får modersmålsundervisning två timmar per vecka i dari, tillsammans med elever från andra skolor. Ramin som liksom Mehran har dari som sitt modersmål berättar att han får undervisning i sitt språk: *bara en timme i veckan*, tillsammans med fem andra ungdomar som är ungefär i samma ålder som han. Ingen av ungdomarna berättar i uppföljningsintervjun att de deltagit i studiehandleddning på sitt eget språk. Nawin säger att han i skolan har modersmålsundervisning i dari men det språk som är viktigast för honom är engelska. *För att jag gillar engelska, vet inte varför. Jag vill lära mig engelska och jag vill kunna prata engelska.*

Efter några år i Sverige oroar sig en del ungdomar för att de håller på att glömma både sitt skriftliga och muntliga språk. De är bekymrade över detta och försöker hitta strategier för att motverka det. Ingen i deras omgivning tar ansvar för detta utan ungdomarna själva får handskas med situationen bäst de kan. 16-åriga Teshome sade vid andra intervjun att han inte behöver oroa sig för sitt modersmål: *Jag kommer aldrig att glömma [det].* Vid tredje intervjun är han mer tveksam, till och med rädd att förlora sitt eget språk: *Jag trodde, jag skulle aldrig*

tappa det, men jag håller på. För att motverka detta är hans strategi: Jag har dator, jag håller på och kollar på filmer, lyssnar på musik.

En annan ungdom, Ayana säger att hon redan har börjat förlora sitt modersmål: *Jag har tappat bort det, så det blir såhär pinsamt när jag ska prata.* För att kompensera det deltar hon i kyrkans verksamhet, i olika aktiviteter som sker på hennes modersmål.

Nawin uttrycker att han är ledsen att inte kunna skriva brev på sitt eget språk till sina föräldrar. Han beskriver kontakten med sin familj i Kabul: *Jag kan inte skriva så bra på dari. Jag har lärt mig lite här. Det går bra att prata i telefon.* Han tycker att det är lättare att tala i telefon och blir glad av att prata med sina föräldrar och syskon. I intervjuerna framgår att det är svårare att behålla skriftliga färdigheter i sitt språk än muntliga när man befinner sig i migrationsposition.

Att bevara sitt eget språk

Om att behålla sitt eget språk säger Ramin: *Så klart, det gör man.* Även Mehran framhåller: *Jag vill behålla det [modersmålet].*

Ramin berättar om sina språksvårigheter när han besökte släkten i Iran. *Det blev lite svårare ibland när man pratar. Efter ett tag, man tappar bort några ord. Till exempel när jag var i Iran för två månader sen. Första veckan var det jättesvårt att prata mitt modersmål. Men efter en vecka kom jag igång. Och igen, när jag flyttade till Sverige, det var svårt att prata svenska.* Nawin försöker upprätthålla kontakten med sitt modersmål genom att tala dari med sin bror och genom att på egen hand läsa böcker hemma. *För att bli bra på det. Det är viktigt för mig.*

Flerspråkighet – en tillgång

En del av ungdomarna beskriver att de skaffat färdigheter i ytterligare språk sedan de kom till Sverige. Asad berättar att han har kunskaper i franska, svenska, engelska och somaliska, men i olika grad. Mehran säger att han kan dari, svenska, engelska och persiska, men han förstår även kurdiska och indiska. De viktigaste språken för honom är: *mitt modersmål, svenska och engelska.*

Flerspråkighet har positiva effekter för individens kapacitet att processa information, därför att den ger rikare möjligheter för kommunikation och mer flexibilitet för att diskutera olika begrepp (Dornic 1979). Vygotsky (1986) argumenterar att inläring av främmande språk underlättar behärskning av högre former av ens eget modersmål. Han visar att flerspråkighet har positiva effekter

på språkligt tänkande. Tvåspråkighetens fördelar hänger samman med additiv tvåspråkighet och hög färdighet i båda språken. Tvåspråkighet har visat sig främja metaspråklig medvetenhet, hur språk är konstruerade och fungerar. Den är i sin tur viktig för intellektuell utveckling, läsfärdighet och skolframgång (Lindberg 2002). Det positiva sambandet mellan tvåspråkighet och kognitiva färdigheter som finns kan ha följande förklaringar: tvåspråkiga får en högre medvetenhet om språklig form och funktion, framför allt om språkens symboliska funktion när de upptäcker att flera uttryck kan användas för samma sak. Detta anses gynna symboliskt tänkande (Hakuta 1986) och tvåspråkiga blir mer flexibla i sitt tänkande genom att kunna växla mellan olika språk (Pearl & Lambert 1962). Detta kan i sin tur gynna förmågan att se alternativa lösningar på problem.

Transnationella horisonter i val av framtidsplaner

Det kulturella kapitalet i form av utbildning bedöms ofta efter andra kriterier av migranter och flyktingar i en ny kontext (Lundqvist 2007). Enligt Similä (1994) kan migration bidra till att utbildning blir en viktig kanal för social mobilitet för personer med utländsk bakgrund i syfte att komma vidare i migrationsprocessen.

Mehran går första året i gymnasiet, där han som han uttrycker: *pluggar teknikvetenskap*. Han säger att han inte hade möjlighet att gå i skolan i Afghanistan. Om hur han lärde sig läsa och skriva säger han: *Jag lärde mig här i Sverige*. Mehrans kommentar visar att det krävs både ambition och hårt arbete för att lyckas med studierna.

Alltså om man försöker och kämpar, om man pluggar hemma, då är det lätt. Det är inte så svårt alltså, om man själv vill. Om man inte vill, då är allt svårt. Men om man vill nånting, så blir det lättare... jag har kämpat riktigt hårt. Jag hade godkänt i alla ämnen, förutom engelska, för jag har aldrig läst engelska i mitt hemland.

De linjer som Asad har sökt till är vård och omsorg, förutom fordon och transport. Han vill ta hand om folk, ha kontakt med folk, hjälpa folk, till exempel sjuka eller han vill utbilda sig till polis eller mekaniker, säger han. Tre till fyra år tror han att det tar att bli klar med gymnasiet. Dawar har jobbat som mekaniker i sitt hemland och har till skillnad från många andra ensamkommande ungdomar valt en yrkesinriktad utbildning i gymnasiet. Han utbildar sig för tillfället inom snickeri för att därefter fortsätta sin utbildning inom mekanik.

Teshome går i gymnasiet med samhällsvetenskaplig inriktning. Han säger att han har valt rätt linje men satsar inte 100 % på skolan, *95 % kanske, men det behövs mer*, säger han. Han jobbar på fredagar, lördagar och söndagar varje vecka och sparar pengar för att *ha startkapital* för egen bostad. Han tycker att det är ”tufft” med både arbete och studier. *Efter skolan, då måste jag plugga, eftersom jag inte kan plugga på helger.*

Enligt intervjuerna har det för ungdomarna tagit mellan två och ett halvt och tre år att få godkända betyg från grundskolan för att komma in på gymnasieskolan. Under tiden stannar många alltför länge i introduktionsutbildning för nyanlända, där undervisningen fokuserar på studier i och på svenska (Eriksson 2013).

Utbildningsplaner – ”Att plugga vidare på universitet”

Jämfört med vår förra studie (Backlund m.fl. 2012) då ungdomarna hade vaga uppfattningar om vad de ville bli, kan ungdomarna i denna nya studie konkretisera sina framtidsplaner. De kan tänka sig flera möjliga yrken som alla i stort sett inbegriper lönearbete med fast inkomst, med tanke på sin egen överlevnad och ansvar för sin biologiska familjs ekonomi.

Jag vill bli nåt stort, säger Nawin som vill bli affärsman eller pilot i framtiden. Nawin förklarar att hans mål i livet är: *att göra mina föräldrar stolta*. Mehrans framtidsplaner är: *att plugga vidare på universitetet*. Helst vill även han bli pilot men det kräver god ekonomi eftersom han själv måste bekosta utbildningen som antingen är privat eller organiserad av försvarsmakten. Han ser positivt även på andra utbildningsmöjligheter som *civilingenjör, dataingenjör, byggingenjör - det finns massor att välja mellan*, säger han.

Ayanas plan för framtiden är att starta eget företag. Hon vill bli hudterapeut: *Jag älskar att hålla på med hud... om man har ett företag själv, då kan man ju gå på ekonomlinjen, det känns ganska kul!* Ett annat alternativ som hon nämner är att arbeta inom socialtjänsten. *Det verkar ändå såhär ganska coolt att jobba med... att få vara med och delta ute i världen. Man syns i verkligheten.* Dawar säger vid första intervjun: *Jag kan inte se framtiden just nu.* Vid tredje intervjun är hans plan att jobba med bilar, bli verkstadsmechaniker och stanna i Sverige. *Jag trivs jättebra i Sverige*, säger han.

De föreställningar som Ramin hade när han kom till Sverige var: *Sökte någonstans, där jag skulle bo – med trygghet och ska utveckla, studera, jobba.* Nu går han i gymnasieskolan och tänker ta studenten. *”Fortsätta med den och sen jobba.”* Hans framtidsplan vid första intervjun var att bli polis. Vid andra intervjun var

han mer tveksam, efter att ha tittat på vad som krävs vid intagningen till Polishögskolan. Vid tredje intervjun håller han fortfarande sin dröm vid liv, men har även andra planer för framtiden. Ramin har tänkt sig att utbilda sig till något av följande yrken: ”polis eller regissör eller filmare, fotograf”. Han utvecklar detta: *Jag lärde mig språket, varför ska jag flytta igen? Jag försöker få extrajobb, hitta jobb och sånt, för att jag senare ska börja jobba nånstans och kan försörja mig själv.*

Samtliga ungdomar uttrycker att de har ambitioner att vidareutbilda sig, de flesta inom teoretiska inriktningar vid högskola/universitet med sikte på att skaffa egen försörjning.

Enligt de tolv kompletterande intervjuerna vi genomfört är ungdomarnas nuvarande framtidsplaner likartade dem de hade i hemlandet.

Sammanfattning

Det finns mönster i vårt material som visar att barnen/ungdomarna utvecklar förhållningssätt och strategier som går ut på att de vill behålla kontinuitet i sina liv samtidigt som den kontext de lever i är föränderlig. I materialet visar det sig hur barnen/ungdomarna anstränger sig för att få tillgång till sina resurser, hur deras hälsa formas, hur de konstruerar sin tillhörighet och hem samt vilka strategier de använder för att skapa sitt liv.

Hur visar sig barnens/ungdomarnas personliga, kulturella och språkliga resurser?

Resultaten i denna studie visar att de ensamkommande barnen och ungdomarna utnyttjar sina egna resurser för att skapa sig ett bra liv i Sverige. De försöker hitta vuxna personer att knyta an till, personer som de vågar gå in i relation med. De söker kreativa lösningar för att både behålla och utveckla sitt eget språk och fördjupa sina kunskaper i svenska. De kämpar med språken, både med sitt modersmål som de börjat förlora, och med det svenska språket som de vill erövra. Skolan ställer samma krav på dessa elever som för andra inför gymnasieintagning, men det saknas stöd och uppmuntran, framför allt vad gäller språkinläring och kunskapsinhämtning. I intervjuerna framkommer att ungdomarna utvecklar intressen för att komma i kontakt med svenska kamrater. En del uttrycker att de har ambitiösa träningsprogram för att utveckla sin talang, medan andra vill bli fysiskt starka och må bra. Skyddande faktorer för moståndskraftiga barn av ”annat etniskt ursprung” kunde enligt Werner och Smiths (2003, s. 235) longitudinella Kauaistudie vara begåvning och förmåga att

väcka positiva reaktioner i omgivningen, nära emotionella band till far- och morföräldrar eller äldre syskon, ett externt stödsystem som premierade deras kompetens och gav dem en känsla av gemenskap och nära emotionella band. Dessa resultat harmonierar väl med våra resultat i denna studie.

Hur yttrar sig barnens/ungdomarnas hälsa över tid?

Ungdomarna har relativt god fysisk hälsa men berättar att de inte känner sig tillfreds inombords. Många uppger att de mår dåligt vilket innebär att de känner oro och ängslan för både sin egen framtid och sin familjs situation. En del brottas med skuld- och skamkänslor visavi sin familj som de inte vågar kommunicera med vare sig sina föräldrar eller signifikanta andra. Detta leder till att läkning av tidigare traumatiska upplevelser kan utebli.

Hur konstruerar barnen/ungdomarna sin tillhörighet och sitt hem?

Ungdomarna har diffusa föreställningar om hur de ska få ihop sina liv med familjen i hemlandet och med sitt eget liv här i Sverige som de håller på att bygga upp. Det är som om det finns dikotomier i deras liv där det i nuläget saknas möjlighet till integrering. Det ser ut som att de lägger sin längtan och sina känslor i hemlandet, medan det intellektuella och förnuftiga får stå för livet här i Sverige. Vi frågar oss vad som händer för ungdomarna på sikt om integrering uteblir.

Göran Rosenberg (2012), journalist och författare, säger att: *hemlösheten är ett underskattat helvete* för dem som överlevt koncentrationsläger. Han kopplar hemlöshet ihop med språksvårigheter och säger: *Hemlösheten och språkförbistringen. Det ena hänger samman med det andra. Att vara hemma är att bli förstörd utan att behöva säga så mycket.* (Rosenberg 2012, s.273).

Rosenberg tror inte att någon plats i världen kan ersätta *den plats där vi första gången sätter ord på världen och delar den med andra människor och gör den till vår... Platsen som format oss fortsätter att forma oss också sedan vi lämnat den och gjort oss hemmastadda någon annanstans. Eller snarare, vi kan bara göra oss hemmastadda någon annanstans om något slags förbindelse med platsen och människorna och språket som format oss lever kvar.* (s. 274)

För en del ensamkommande barn och ungdomar finns ingen sådan förbindelse. Den plats som format dem finns inte tillgänglig för dem, inte heller människorna, språket eller minnet. Mellan dem och den värld som de en gång gjorde till sin *reser sig en mur av smärta som minnet inte förmår tränga igenom* (Rosenberg, 2012, s. 274).

Denna studie visar att barnen/ungdomarna är angelägna om att hålla de transnationella kontakterna vid liv, men ingen av de sju ungdomarna i uppföljningsstudien har lyckats återförenas med sin familj. Enligt det kompletterande materialet har två återförenats med en del av sin familj. Utifrån vårt material ser vi att ungdomarnas kontakter med anhöriga i hemlandet ökat med tiden. Leichtman (2005) anser att rasism, diskriminering och svåra förhållanden i det mottagande landet kan uppmuntra migranter att behålla och utveckla transnationella kontakter.

Resultaten i vår studie liknar Wernesjös (2014) resultat som visar att det kan vara svårt och utmanande för ensamkommande barn och ungdomar att få tillträde till gemenskaper med jämnåriga svenska kamrater samt att etablera långvariga nära relationer med vuxna i samhället. Av vuxenvärlden blir de varken tillräckligt sedda eller hörda i sina behov. Topor (2014) framhåller att om man har någon som lyssnar kan det vara som att få möjlighet att tänka vidare. Tankar kan ta nya banor, nya vägar, och de kan utvecklas åt oväntade håll. Man kan upptäcka nya perspektiv och därmed förändras och utvecklas (a.a.).

Barnen och ungdomarna i vår studie söker sig till globala vänner och identifierar sig med individer från olika delar av världen eftersom de har svårt att komma in i "svensk" gemenskap här i Sverige. Vår tolkning är att de upplever sig själva som en del av världen, snarare än som somalier, afghaner etc. För flyktingar och migranter kan tillhörighet innebära att känna sig hemma i det nya landet, i hemlandet, i ingenmansland eller i båda länderna. Ett par ungdomar uttrycker i uppföljningsintervjuerna att hemkänslan har återskapats i deras liv. Det som gett dem hemkänsla är för den ena att han känner tillhörighet till båda länderna och för den andra att en ömsesidig, nära relation med en vuxen har skapats. Hos de övriga finns stor osäkerhet huruvida de kan eller vill bo kvar i familjehemmen. En del uttrycker att de upplevt exkludering, diskriminering och nedvärdering av andra - både i skolan, i familjehemmet och på gruppboendet.

Vilka strategier använder barnen/ungdomarna för att finna sin plats i Sverige?

Vid granskningen av vårt empiriska material blir det uppenbart att religion och andlighet är viktiga frågor för barnen och ungdomarna. För socialtjänsten förefaller de däremot vara frågor som man inte förknippar med sin profession och därmed uteblir frågor om religion med barnen/ungdomarna (Eriksson & von Greiff 2014). Omgivningen är ointresserad av religion och därför kan ungdomarna varken få stöd eller uppskattning för sin religionsutövning.

Likt våra resultat anser Eisenbruck (1991) att oförmåga att lita på någon betraktas som ett tecken på en flyktings kulturella smärtsamma förluster. I

Raghallaigh och Gilligans studie (2010) talade flyktingarna om att de enbart litade på vissa personer i sin omgivning och att de endast i viss mån litade på dessa. Att inte lita på någon var ett sätt att skydda sig själv. Deltagarna i deras studie hade en stark personlig relation med Gud och kände att denna hjälpte dem att handskas med många av de svårigheter de mötte i det nya landet. De sökte inte stöd från andra människor utan de förlitade sig mer på sin tro där religionen utgjorde en bro mellan hemlandet och det nya landet. När ungdomarna mötte svårigheter i livet vände de sig i första hand till Gud för att få vägledning och stöd. Genom religionen kunde en del se mer positivt på sina svårigheter. Raghallaigh (2011) visade att flyktingar hade lättare att acceptera nya både positiva och negativa händelser genom att tro på Gud.

Religion anses fungera som en skyddande faktor för psykisk hälsa (Johnson & Thompson 2008 i Havelius & Yue Liu 2010). Individen kan externalisera svåra händelser och sätta dem i ett sammanhang genom religiös tro. Havelius och Yue Liu (a.a.) visade att de ensamkommande pojkarna i deras studie som ber när de känner sig ledsna skattade färre uppförandeproblem än andra. I vår studie framgår det att ett par ungdomar inte litar på att elevvårspersonalen i skolan kan hjälpa dem. Däremot har de kontinuerlig kontakt med sin religion som de regelbundet utövar, vilket de inte gjorde i sitt eget land. Resultaten tyder på att en del ungdomar mer litar på Gud än människorna runtomkring sig.

De empiriska resultaten i denna studie visar att ungdomarna är både motiverade och ambitiösa och strävar efter att hitta sin plats i det svenska utbildningssystemet som kan hjälpa dem vidare till sin egen och sin familjs försörjning. Att komma in på gymnasieskolan har tagit mellan två och tre år för de ungdomar som i skolåldern kom till Sverige. Skolinspektionen (2009) påpekar att eleverna hålls alltför länge i isolerade organisatoriska undervisningsformer, vilket motverkar integration. Lindberg och Hyltenstam (2013) föreslår ett år som gräns. I många andra länder är vistelsen i ”transitional classrooms” motsvarande förberedelseklass/IVIK, introduktionsprogram begränsad till sex - tolv månader (Bunar 2010, s. 89).

Det finns stora skillnader i resultat mellan infödda elever och elever med utländsk bakgrund vad gäller slutbetygen i grundskolan. Lägst resultat har elever som kommit till Sverige efter skolstart (Skolverket 2011). Några orsaker till detta kan vara: det tar fem till sex år att uppnå kognitiva, akademiska färdigheter att kunna ta till sig skolans undervisning vid ankomst i senare tonåren (Cummins & Swain 1986). För de sent anlända som får studera på sitt andraspråk där de ofta har bristfälliga kognitiva kunskaper blir det extra svårt att ta till sig information (Eriksson 2002; 2013).

Trots modersmålets positiva effekter och trots att rätten till sådan undervisning funnits i snart 40 år (Eriksson 2013) behandlas denna form av undervisning styvmoderligt i den svenska skolan. Ungdomarna i vår studie har fått ingen, eller en till två timmars undervisning i sitt eget språk i veckan. Möjlighet till studiehandledning har funnits sedan 1997, men endast någon enstaka ungdom i vår studie har erbjudits det. Oavsett på vilket språk undervisningen sker är det viktigt att eleverna inte tappar ämneskunskaperna (Skolverket 2008). Inläring av andraspråk och inhämtande av ämneskunskaper underlättas om ungdomarna får förklaringar på sitt eget språk. Goda kunskaper i modersmålet är nödvändiga och främjar tillägnandet av majoritetsspråket under skolåldern (Cummins & Swain 1986; Eriksson 1994; Hyltenstam & Tuomela 1996), framför allt i övre tonåren. Skolan är en stor utmaning för ensamkommande ungdomar, men i många skolor saknas beredskap att ta tillvara deras mångkulturella och flerspråkiga resurser och erfarenheter.

Avslutande kommentarer

Vad gäller de finska barn som flyttades under andra världskriget finns motstridiga forskningsresultat om hur det har gått för dem både när det gäller fysisk och psykisk hälsa. Det som en del forskare (Lagnebro 1994; Eriksson 1994, 2013) särskilt poängterar är språkens betydelse i samband med migration. De barn med finska som modersmål som under några år vistades i Sverige hade stora svårigheter att återuppta sitt språk när de väl var tillbaka i Finland. Vissa av dem berövades språk - inte bara en gång utan två gånger; första gången i samband med flytten till Sverige, andra gången vid återvändandet till Finland. Salminen (2007 i Paksuniemi 2014) lyfter fram att de barn som efter kriget återvände till Finland hade glömt sitt språk och hade svårt att anpassa sig både i skolan och i hemmet. Vad gäller de ensamkommande barn som kommer till Sverige ska vi inte glömma att även de brottas med språkliga och kulturella svårigheter där de sällan får den hjälp av samhället som de behöver.

Av materialet framgår att flera ungdomar tänker globalt och icke-etniskt när det gäller deras framtids- och utbildningsplaner, vilket innebär att de yrken de väljer ska kunna vara gångbara internationellt. Ungdomarna är intresserade framför allt av teoretiska utbildningar på universitets- och högskolenivå som samtidigt leder till att de kan bli självförsörjande.

För att underlätta ensamkommande ungdomars integration i samhället är det nödvändigt att både de själva och de människor de kommer i kontakt med är delaktiga i integrationsprocessen. Lyckad integration är en tvåvägsprocess där

hänsyn tas till flyktingungdomars kulturella, språkliga och andra erfarenheter (Eriksson 2013), vilket enligt vår studie sällan sker utan ungdomarna uttrycker att de i vissa situationer känner sig segregerade och exkluderade.

Med Antonovskys (1991) terminologi ser vi att de ungdomar som har en förståelse för varför de befinner sig i Sverige verkar kunna hantera sin situation bättre än de som var oinformerade om flykten och destinationen före migrationen. Vad som blir meningsfullt i en livssituation för en individ är högst personligt men vi kan läsa av materialet att egen acceptans av den nya situationen blir central för att finna mening. Även omgivningens tolerans och acceptans är av betydelse för att ungdomarna ska känna mening i livet.

Utifrån Kohlis (2011) definitioner med ”safety, success och belonging” visar resultaten i vår undersökning att ungdomarna känner sig relativt trygga och säkra i tillvaron men saknar känslomässig anknytning och samhörighet med både vuxna och ungdomar med ”svenskt” ursprung. Däremot visar de en styrka och vilja att forma sin egen framtid. Trots stress och motgångar visar de resilience och en positiv anpassning till sin livssituation. De söker sig till globala sammanhang där de skapar täta relationer med personer från olika länder med olika språklig, kulturell och etnisk bakgrund. Deras aktiva flerspråkighet möjliggör kommunikation över gränserna. Genom detta förhållningssätt visar de ensamkommande barnen och ungdomarna i vår studie att de är aktörer i sitt eget liv där de, trots motgångar och hinder, tror på livet med dess möjligheter och positiva framtidsutsikter.

Referenser

- Alastalo, H. (2013) *Early life stress and later health – Cardiovascular disease and general health among former war evacuees*. Helsinki: National Institute for Health and Welfare. Research 114. University of Helsinki.
- Alinia, M. (2007) Den kurdiska diasporan – en transnationell rörelse för hem och gemenskap. I: Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L., Wahlbeck, Ö. & Åkesson, L. (red). *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Andersson, H.E., Björnberg, U. & Eastmond, M. (2010) Introduktion. I: Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. (red.), *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs universitet: Centrum för Europaforskning.
- Anthias, F. (2006) Belongings in a Globalising and Unequal World: Rethinking Translocations. In: Yuval-Davis, N., Kannabiran, K. & Vieten, U. (Eds.), *The Situated Politics of Belonging*. London: Sage Publications Ltd.
- Antonovsky, A. (1991) *Hälsans mysterium*. Köping: Natur och Kultur.
- Ascher, H. & Mellander, L. (2010) Asylsökande barns tankar om hälsa. . I: Andersson, H.E. & Ascher, H. & Björnberg, U. & Eastmond, M. (red.), *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborgs universitet: Centrum för Europaforskning.
- Backlund, Å., Eriksson, R., von Greiff K. & Åkerlund, E-M. (2012) *Ensam och flyktigbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Forskningsrapport 2012:1. FoU Nordost, FoU-Nordväst och FoU-Södertörn.
- Bates, L., Baird, D., Johnson, D.J., Lee, R.E., Luster, T. & Rehagen, Ch. (2005) Sudanese Refugee Youth in Foster Care: The “Lost Boys” in America. *Child Welfare League of America*, 84 (5), p 631-648.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000) Beyond identity. *Theory and Society*, 29(1), 1-47.
- Brune, Y. (2005) "Invandrare" i mediaarkivets typgalleri. In: P. de los Reyes, I. Molina & D. Mulinari (Eds.), *Maktens olika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Liber.
- Brunnberg, E., Borg, R-M. & Fridström, C. (2011) *Ensamkommande barn - en forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bunar, N. (2010) *Nyanlända och lärande – en forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Vetenskapsrådets rapportserie 5: 2010. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Carter, D.E. (1995) Interracial acceptance in the classroom. In: H. C. Foot, A. J. Chapman & J. R. Smith (red.). *Friendship and social relations in children*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

- Castles, S. (2002) Migration and community formation under conditions of globalization. *International Migration Review* 36: 1143-1168.
- Cottingham, J. (2003) *On the Meaning of Life*. London and New York: Routledge.
- Cummins, J. & Swain, M. (1986) *Bilingualism in Education. Aspects of Theory, Research and Practice*. London: Longman.
- Derluyn, I. & Broekaert, E. (2007) Different perspectives on emotional and behavioral problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity & Health*, 12 (2), 141-62.
- Dornic, S. (1979) *Tvåspråkighet och informationsbehandling*. Rapport nr 28. Stockholms universitet: Psykologiska institutionen.
- Dypdahl, R, Christie, H.J. & Eid, J. (2006) Psykososialt arbeid med barn og familier som er asylsøkere og flyktninger i Norge. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 3, 1300-1308.
- Eastmond, M. (2000) Refugees and health: Ethnographic approaches. In: F.L. Ahearn (ed) *Psychosocial Wellness of Refugees: Issues in Qualitative and Quantitative Research*, 67-87. Oxford: Berghahn.
- Eide, K. (2012) Hvem er de enslige mindre-årige flyktningene? I: Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flytninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Eide, K. & Broch, T. (2010) *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Oslo: Regionsenter for barn og unges psykiske helse, region øst og sør (RBUP).
- Eisenbruch, M. (1991) From post-traumatic stress disorder to cultural bereavement: diagnosis of Southeast Asian refugees. *Social Sciences and Medicine*, **33**, 673–680.
- Eliassi, B. (2010) *A stranger in my homeland. The politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden*. Östersund: Institutionen för socialt arbete. Mittuniversitetet.
- Erikson H. E. (1971) *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eriksson, R. (1994) *Biculturalism in Upper Secondary Education. The Long Term Effects of Finnish Language Programs on Students' Educational and Occupational Careers – A Swedish Case Study*. Stockholm: Institute of International Education. Stockholm University.
- Eriksson, R. (2002) Tvåspråkighet ger goda resultat. *Sydsvenska Dagbladet*. 2002-01-21.
- Eriksson, R. (2013) Ensamt barn på flykt i Sverige. I Heikkilä, E. & Söderling, I. (eds.) *Siirtolaisuus-Migration. Unaccompanied refugee minors. Supplement 2013*. Åbo: Migrationsinstitutet.

- Eriksson, R. & von Greiff, K. (2014) *Ensamkommande barns behov – och behov av stöd i svensk kontext*. I Backlund, Å., Eriksson, R., von Greiff, K. & Åkerlund, E.M. Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar – erfarenheter från Stockholms län. FoU enheterna Stockholms län. Forskningsrapport 2014:3.
- Faist, T. (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, N. (2005) Rethinking Recognition. In: P. Leistyna (Ed.), *Cultural Studies. From Theory to Action*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing Ltd.
- Förenta nationernas (FN) konvention om barns rättigheter. (1989) Artikel 9.
- Glick Schiller, N. (1999) Transmigrants and Nation-States: Something Old and Something New in the U.S. Immigrant Experience. I: Hirschman, Ch., Kasinitz, Ph. & DeWind, J. (red.) *The Handbook of International Migration: The American Experience*. New York: Russell Sage Foundation.
- Goldring, L. (1999) Power and Status in Transnational Social Spaces. In: Pries, L. (eds.) *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot: Ashgate.
- Goldstein-Kyaga, K. & Borgström, M. (2012) Inledning. I: Goldstein-Kyaga, K., Borgström, M. & Hubinette, T. (red.). *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Stockholm: Södertörns högskola.
- Göthe, C-J. (2006) Hälsa, sjukdom och välbefinnande. *Läkartidningen* nr 5/2006, volym 103.
- Guarnizo, L. E. (2003) The economics of transnational living. *International Migration Review* 37: 666-699.
- Gustafson, P. (2007) Ett transnationellt perspektiv på migration. I: Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L., Wahlbeck, Ö. & Åkesson, L. (red.). *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Hakuta, K. (1986) *Mirror of Language. The Debate on Bilingualism*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Havelius, A. & Yue Liu, B. (2010) *Psykisk hälsa och emotionsreglering hos ensamkommande flyktingbarn. En enkätundersökning på 95 ensamkommande flyktingpojkar angående psykisk hälsa, emotionsreglering samt framtidstro*. Psykologexamensuppsats. Lund: Institutionen för psykologi. Lunds universitet.
- Hessle, M. (2009) *Ensamkommande men inte ensamma. Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Hyltenstam, K. & Tuomela, V. (1996) Hemspråksundervisningen. I: Hyltenstam, K. (red.) *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.

- Kalifatides, T. (2013) *Brev till min dotter*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Kavén, P. (2010) *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiiroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Helsinki: Humanistinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.
- Keselman, O. (2009) *Restricting participation. Unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearings in Sweden*. Linköping: Institutionen för beteende vetenskap och lärande. Linköpings universitet.
- Khawaja, N.G., White, K.M., Schweitzer, R. & Greenslade, J. H. (2008) The difficulties and coping strategies of Sudanese Refugees: a qualitative approach. *Transcultural Psychiatry*, 45(3). 489-512.
- Kohli, R. (2006) The Sound of Silence: Listening to What Unaccompanied Asylum-seeking Children Say and Do Not Say. *British Journal of Social Work* 36, 707-721.
- Kohli, R. (2011) Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review*, Volume 20, Issue 5, 311-323.
- Kristal-Andersson, B. (2001) *Att förstå flyktingar, invandrare och deras barn – en psykologisk modell*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagnebro, L. (1994) *Finska krigsbarn*. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984) *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Lindberg, I. (2002) Myter om tvåspråkighet. *Språkvård* nr 4, s. 1-6.
- Lindberg, I. & Hyltenstam, K. (2013) Flerspråkiga elevers språkutbildning. I: Olofsson, M. Symposium 2012. *Läraryrollen i svenska som andraspråk*. Stockholm: Stockholms universitets förlag. Nationellt centrum för svenska som andraspråk.
- Lukkarinen Kvist, ML. (2007) Hem och tillhörighet – sverigefinnarnas transnationella relationer och nätverk. I: Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L. Wahlbeck, Ö. & Åkesson, L. (red.) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Lundqvist, C. (2007) Transnationella horisonter i val av utbildning och karriär. I: Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L. Wahlbeck, Ö. & Åkesson, L. (red.). *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Olsson, E., Lundqvist, C., Rabo, A., Sawyer, L. Wahlbeck, Ö. & Åkesson, L. (red.). (2007) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Olsson, E. (2001) Händelse eller process? Om återmigration som frivillig återvandring. *Papers on Transcultural Studies* No. 1/01. Norrköping: Merge.

- Papadopoulos, R. K. (2002) Refugees, home and trauma. In: R. K. Papadopoulos (eds.). *Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home*. London: Karnac, 9-40.
- Paksuniemi, M. (2014) *Vahvoiksi kasvaneet. Lapin lapset sodan jaloissa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Pastoor, de Wal L. (2013) Delaktighet och utanförskap. I: Bak, M. & von Brömssen, K. (red.) *Barndom & migration*. Umeå: Boréa.
- Pearl, E. & Lambert, W.E. (1972) The relation of bilingualism to intelligence. In: Gardner, R.C. & Lambert, W.E. (eds.). *Attitudes and Motivation*. Massachusetts: Newbury House Publishers, Inc.
- Pettersson, T. (2009) Religion och samhällspraktik. En jämförande analys av det sekulariserade Sverige. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 3-4. 2009.
- Raghallaigh, M., N. (2011) Religion in the Lives of Unaccompanied Minors: An Available and Compelling Coping Resource. *British Journal of Social Work*. 41. 539-556.
- Raghallaigh, M., N. & Gilligan, R. (2010) Active survival in the lives of unaccompanied minors: coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child & Family Social Work*, 15, 226-237.
- Rosenberg, G. (2012) *Ett kort uppehåll på vägen från Auschwitz*. Albert Bonniers Förlag.
- Rutter, J. (2006) *Refugee Children in the UK*. Berkshire: Open University Press.
- Rutter, M. (2012) Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology* 24, 335-344.
- Salminen, H. (2007) *Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotilasten historia*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Santavirta, N. & Santavirta, T. (2014) Child Protection and Adult Depression: Evaluating the Long-Term Consequences of Evacuating Children to Foster Care during World War II. *Health Economics*. 23: 253-267.
- SFS 1982:763. Hälso- och sjukvårdslag (1982:763). Sveriges riksdag: Socialdepartementet.
- SFS 2005:716. Utlänningslag (2005:716). Sveriges riksdag: Justitiedepartementet.
- SFS 2009:979. Lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763). Regeringskansliet: Socialdepartementet.
- SFS 2010:175. Lag om ändring I utlänningslagen (2005:716). Regeringskansliet: Justitiedepartementet.
- Sicakkan, H. G. & Lithman, Y. (2005) Politics of Identity, Modes of Belonging and Citizenship: An Overview of Conceptual and Theoretical Challenges. In: Sicakkan, H. G. & Lithman, Y. (eds.), *Changing the Basis of Citizenship in the Modern State*.

Political Theory and the Politics of Diversity. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.

Similä, M. (1994) Andra generationens invandrare I den svenska skolan I: Eriksson, R. & Jonsson, J.O. (red.). *Sorteringen i skolan. Studier av snedrekrytering och utbildningens konsekvenser*. Stockholm: Carlssons.

Skolverket. (2011) *En beskrivning av slutbetygen i grundskolan våren 2011*. 2011-11-08. Stockholm: Enheten för utbildningsstatistik.

Sommerschild, H. (1999) Bemästrande som ett vägledande begrepp. I: Gjaerum, B.

Groholt, B. & Sommerschild, H. (red.). *Att bemästra. Motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Thörn, H. (2004) *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, välfärdssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.

Topor, A. (2014) *Boendestödjarnas erfarenhetskunskap. Boendestöd - beslut och praktik. Erfarenheter från Lidingö stads socialpsykiatri*. Stockholm: Institutionen för Socialt arbete. Stockholms universitet och Lidingö stad.

UNHCR (2012) *Global Trends 2011. A Year of Crises*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

UNHCR (2014). *Global Trends 2013. War's Human Cost*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

Urry, J. (2000) *Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge.

Vygotsky, L. (1986) *Thought and Language*. Massachusetts: The MIT Press.

Werner, E.E. & Smith, R.S. (2003) *Att växa mot alla odds. Från födelse till vuxenliv*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Wernesjö, U. (2014) *Conditional Belonging. Listening to Unaccompanied Young Refugees' Voices*. Uppsala: Sociologiska institutionen. Uppsala universitet.

WHO. (1946) www.sv.wikipedia.org. 2014.03.31.

www.migrationsverket.se (2014) Asylregler. Mars 2014.

Yuval-Davis, N. & Kannabiran, K. & Vieten, U. (2006) Introduction: Situating Contemporary Politics of Belonging. In: Yuval-Davis, N., Kannabiran, K. & Vieten, U. (eds.) *The Situated Politics of Belonging*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage Publications Ltd.

Åkesson, L. (2004) *Making a Life Meanings of Migration in Cape Verde*. Göteborg: Socialantropologiska institutionen, Göteborgs Universitet

4. Om meningsskapande, förhållningssätt och stöd – med huvudsaklig utgångspunkt i två ungdomars berättelser

Åsa Backlund

Inledning

Som beskrivits tidigare i denna rapport kan bakgrunden till att barn och ungdomar flyr sina hemländer och de förhållanden som de har haft i hemlandet, se mycket olika ut. Det gäller även hur själva uppbrottet har gått till. Samhälleliga och sociala förhållanden men också individuella drivkrafter kan samspela i samband med en flykt (Eide 2012). Likaså kan faktorer på olika nivåer få betydelse för ungdomens fortsatta liv i mottagarlandet. Vi vet dock lite om hur ensamkommande barn och ungdomar själva förstår sin livssituation och hanterar de svårigheter de möter, samt om hur detta kan samspela med omgivande förhållanden (Wernesjö 2012).

I följande kapitel görs en fördjupad beskrivning och analys av två ungdomars berättelser med utgångspunkt i de intervjuer som jag gjort med dem under en fyraårsperiod. Analysen tar sin utgångspunkt i följande frågeställningar, i samtliga frågor även med ett fokus på utveckling över tid:

Vilka förhållanden, händelser och relationer framträder som centrala i ungdomarnas meningsskapande och på vilket sätt?

Hur framträder ungdomarnas förhållningssätt till och hanterande av sina livsvillkor?

Hur skildras förhållanden och relationer i ungdomarnas omgivande miljö och i vilka avseenden kan de förstås som stödjande eller hindrande för ungdomarnas utveckling och välmående?

Meningsskapande som begrepp kan tolkas på olika sätt. I detta sammanhang avses dels min tolkning av hur ungdomarnas förstår sin tillvaro - vilka aspekter som de ger betydelse och vilken betydelse, samt hur de kopplar olika sammanhang i sitt liv till varandra. Dels avses hur ungdomarnas egen upplevda mening i en mer existentiell bemärkelse, framträder i deras berättelser.

I slutet av kapitlet presenteras även resultat från en fördjupande studie om ensamkommande ungdomars perspektiv på stöd, med utgångspunkt i (främst grupp-) intervjuer med ytterligare 18 ungdomar. Dessa ungdomar har jag bara intervjuat vid ett tillfälle.

Nedan följer en beskrivning av metod och de teoretiska perspektiv som använts i studien, samt läsanvisningar för det fortsatta kapitlet.

Metod

Kapitlet bygger huvudsakligen på fyra intervjuer vardera med två ungdomar som jag kallar "Farzin" och "Sirwan". Dessa två ungdomars berättelser är inte representerade i tidigare kapitel i denna rapport. Intervjuerna gjordes av mig från år 2010 till 2013. Farzin och Sirwan var 15 respektive 17 år när de kom till Sverige och hade när den första intervjun gjordes varit ca nio månader respektive tre år i Sverige. De kommer från olika länder. Båda ungdomarna hade vid det första intervjutillfället fått uppehållstillstånd i Sverige. Dessa ungdomars berättelser är i vissa avseenden avvikande i förhållande till urvalet som helhet i detta forskningsprojekt, medan de i andra aspekter kan ses som mer typiska fall i detta sammanhang. Det senare gäller t.ex. utifrån att det handlar om pojkar i tonåren, och att båda ungdomarna har berättat om svåra erfarenheter innan de kom till Sverige. Jag kommer att närmare redogöra för och diskutera likheter och skillnader mellan dessa fall och andra som ingår i forskningsstudien i den följande presentationen och analysen av ungdomarnas berättelser.

De första intervjuerna med dessa två ungdomar var tematiska och berörde på förhand bestämda områden såsom livet i hemlandet, familjen, boende, skola, professionella kontakter, socialt nätverk och hälsa. De senare intervjuerna har varit mer öppna och byggt på att följa upp vad som kommit fram tidigare, vad som hänt sedan sist, hur deras livssituation ser ut för tillfället samt hur de tänker om framtiden. I samtliga intervjuer har jag strävat efter att vara öppen för att följa vad ungdomarna själva tagit upp. Samtidigt kan detta ha färgats av vad jag tidigare frågat efter. Några av intervjuerna har skett där ungdomarna har bott vid intervjutillfället, några har ägt rum på mitt kontor – ungdomarna har själva fått välja var de har velat ses. Samtliga intervjuer har spelats in och transkriberats.

Samtliga intervjuer med dessa två ungdomar har genomförts utan tolk, efter ungdomarnas eget önskemål. Detta påverkar självfallet hur pass fria ungdomarna varit att formulera sina tankar och känslor, och hur väl vi haft möjlighet att förstå varandra i intervjusituationen. Jag har dock gjort bedömningen att de haft

tillräckliga språkkunskaper i svenska för att det ska vara meningsfullt att göra intervjuerna utan tolk och att det också kan vara etiskt problematiskt att insistera på att använda tolk när ungdomarna inte själva vill det.

I analysarbetet har jag inspirerats av narrativ metod. Narrativ forskningsmetod är inte enhetlig (Andrews, Squire & Tambouku 2009). I studier av livsberättelser sätts människors egna tolkningar av sig själva i centrum (Johansson 2005). Jag har inspirerats av metoden på det sättet att jag har försökt att förstå ungdomarnas hela berättelse så som den framträder i intervjuerna, genom att jag sökt efter centrala händelser, aktörer och innebörder i hur ungdomarna framställer sig själva och sin livssituation, men också efter vad deras berättelser förmedlar om den kontext som de befinner sig i (jmf Weitz 2011). Jag intresserar mig således för deras berättelser som förmedlare av konkreta erfarenheter. Jag ansluter mig dock till ett konstruktivistiskt orienterat förhållningssätt på det sättet att ungdomarnas utsagor inte förstås som ”fakta”, utan som berättelser skapade i en speciell kontext, intervjusituationen, med mig som forskare. Vad ungdomarna väljer att lägga fram i detta sammanhang beror utifrån ett sådant synsätt inte bara på vilken tillit de har till mig som forskare, utan också hur de vill framställa sig själva i detta sammanhang. Detta kan också ha förändrats under den tid som intervjuerna har ägt rum. Den kunskap som tas fram i intervjusituationen bygger på och påverkas av den sociala kontext som själva intervjusituationen innebär. Vad ungdomarna har haft för förväntningar på och föreställningar om mig som intervjuare, liksom mina föreställningar och förväntningar på dem, påverkar vilka frågor som ställs och vilka svar som ges. Ungdomarnas berättelser som de presenteras i detta kapitel har skapats genom de tolkningar som sker i själva intervjusituationen och därefter i mitt analysarbete av de utskrivna intervjuerna. Det är förstas endast brottstycken av deras livsberättelse som kan fångas in av fyra intervjuer, och de erfarenheter som de berättar om i detta sammanhang kan sannolikt berättas (och tolkas) på andra sätt, i andra kontexter.

I presentationen av ungdomarnas berättelser har jag av etiska skäl utelämnat detaljerade uppgifter som kan innebära att ungdomarna kan identifieras och i vissa fall gjort smärre ändringar i faktauppgifter som jag bedömer inte har någon betydelse för innehållet i berättelsen. Namnen är fingerade. De citat som presenteras är i vissa fall något redigerade för att öka läsbarheten och göra ungdomarnas utsagor rättvisa. Det handlar om att ta bort vissa talspråksuttryck och mindre grammatiska korrigeringar, dock inte något som jag bedömer kan ha påverkat tolkningen av utsagornas innebörd.

I slutet av kapitlet presenteras även resultat från ett kompletterande material bestående av intervjuer med 18 ”nya” ungdomar, d.v.s. ungdomar som inte ingått

i forskningsstudiens första del och som bara har intervjuats vid ett tillfälle. Fyra av dessa intervjuer har genomförts i grupp, samtliga på skolor. Fyra av intervjuerna har genomförts enskilt, tre på boenden där ungdomarna har bott eller nyligen flyttat från. Två av de enskilda intervjuerna har skett med tolk. Dessa kompletterande intervjuer har haft fokus på ungdomarnas erfarenhet av och perspektiv på stöd i Sverige där ungdomarna själva fritt har fått resonera kring frågan om vad man behöver när man kommer som ensamkommande barn till Sverige för att må bra och klara sig bra i framtiden. Dessa ungdomar har kontaktats via skolor och boenden i tre kommuner. De har kommit från olika länder, befunnit sig i olika faser i migrationsprocessen och har haft olika boendeerfarenheter. Samtliga är över 15 år, två är flickor. Analysen av dessa intervjuer har skett genom tematisering av vilka aspekter som ungdomarna lyfter fram när det handlar om behov av stöd i sin tillvaro.

Teoretiska perspektiv

Som teoretiska tolkningsredskap används i analysen en kombination av ett existentiellt perspektiv och ett salutogent/ekologiskt perspektiv. Förenande för det ekologiska och existentiella perspektivet är att se det att vara i relation med andra människor som en del av den mänskliga existensen, och att det därmed är viktigt att förstå människor genom deras relation till sitt sammanhang. Vidare är också tid en viktig dimension i dessa perspektiv. Det existentiella perspektivet betonar människans frihet att ge betydelse till sin livssituation och har genom sitt fokus på möjligheter likhet med ett salutogent perspektiv.

De teoretiska perspektiven har använts i den senare delen av analysarbetet och har inte funnits med när intervjuerna gjordes. De är valda för att ge en fördjupad förståelse för den första empirinära tolkning jag gjort av ungdomarnas förståelse av och förhållningssätt till sin livssituation och samspel med sin omgivning. De analytiska frågeställningarna som presenterades inledningsvis har successivt preciserats med utgångspunkt i de teoretiska perspektiven.

Det existentiella perspektivet har huvudsakligen använts med utgångspunkt från Sartres resonemang om situerad handling. Detta innebär att människan ständigt är "inkastad" i en tillvaro som hon inte kan välja bort - samtidigt som hon har en frihet att tolka dessa fakticiteters mening och betydelse (Österberg 1993). Den progressiva-regressiva modellen innebär att nuet måste förstås i förhållande till förståelsen av både det förflutna och av framtiden (Thompson & Walsh 2010). Enligt Sartre är det människans förflutna som är hennes livssituation - utan historia är det omöjligt att tänka något om sig själv. Samtidigt ger människan

betydelse åt sitt förflutna i ljuset av sitt projekt som är riktat mot framtiden. Framtiden ger således mening åt det förflutna, och skapar nuet (Österberg 1993, s.24). Identitet förstås ur detta perspektiv som något flytande i ständig förändring, och som en förbindelselänk mellan vårt förflutna och framtiden (Thompson & Walsh 2010). Jag har anammat denna modell som ett fruktbart analytiskt verktyg i analysen, vilket dock inte är detsamma som att jag till fullo ställer mig bakom Sartres teori om frihet.

Med "the abyss [avgrund] experience" avses i existencialistisk teori en erfarenhet av att ha varit nära sin egen dödlighet. Detta beskrivs som en emotionellt omskakande upplevelse som kan innebära förlust av identitet, självförståelse och känsla av anknytning till andra (Wilson 2006, i Thompson & Walsh 2010). Tidigare forskning, inte minst vårt eget forskningsprojekt, visar att ensamkommande barn ofta har upplevt mycket svåra och ibland traumatiserande erfarenheter (se t.ex. Ayotte 2000, Backlund m.fl. 2012, Brendler Lindqvist & Larsson 2004, Brunnberg, Borg & Fridström 2011). Thompson och Walsh (2010) lyfter fram sociala behov som särskilt viktiga vid erfarenheter av kris och trauma. Författarna menar även att berättelser kan utgöra ett potentiellt och kraftfullt stöd i bearbetning av trauma, som ett sätt att rekonstruera mening och identitet. Papadopoulos (2002) beskriver förlusten av ett hem som det gemensamma för alla flyktingar. En förlust som enligt författaren innebär en slags existentiell ångest och "spricka" i sin existens – och gör hemmet till viktig del av stödet till flyktingar. Hemmet beskrivs som en stabilitet i form av ett fysiskt och emotionellt rum, där nära relationer utvecklas (a.a.).

Det salutogena/ekologiska perspektivet används främst med utgångspunkt i en ekologisk tolkning av resilience-begreppet. Resilience-forskningen sätter fokus på processer som leder till en positiv utveckling vid utsatthet för riskfyllda situationer och miljöer (Borge 2005). Begreppet resilience skiljer sig från närliggande begrepp såsom "motståndskraft" i det att det senare i högre grad riktar fokus mot individuella egenskaper och "coping/bemästring" – som per definition kan innebära både positiv och negativa strategier (a.a.). Ett annat närliggande begrepp är skyddsfaktorer - vilket handlar om faktorer hos individen eller miljön som minskar risken för en negativ utveckling i närvaro av risk. Tillgång till en generell skyddsfaktor behöver dock inte leda till resilience för den enskilda individen, och samma faktor kan ibland utgöra både risk och skydd beroende av sammanhang (Lagerberg & Sundelin 2000). En skillnad mot begreppet resilience i den bemärkelse som här åsyftas är också att det senare tar hänsyn till samspelet mellan individ och miljö. En ofta refererad studie när det handlar om skyddsfaktorer är Werner och Smiths longitudinella studie av barn

vars föräldrar migrerat till ön Kauai (Werner & Smith 1992). Studien sammanfattar tre huvudområden av skyddsfaktorer för de barn som var utsatta för riskförhållanden: 1) Normal begåvning och en personlighet som väckte positivt gensvar i omgivningen 2) Starka känslomässiga band till föräldrasubstitut och 3) Ett externt stödsystem som premierade deras kompetens och gav en känsla av gemenskap (a.a.). Tidigare forskning om hur barn klarat av krigserfarenheter har bl.a. visat på betydelsen av goda familjeförhållanden och att i första hand flickors ansvarstagande har inverkat skyddande mot psykiska problem. Vidare att barns förståelse av det som sker är viktigt för barnens resilience, liksom att barnen har ett aktivt förhållningssätt till det som sker (Borge 2005). Hos vuxna har känsla av sammanhang (Sense of coherence) och religiös tro visat sig vara viktiga skyddsfaktorer (Antonovsky 1991, Werner 2000 i Borge 2005, s.152).

Ungar (2013) ger resilience-begreppet en ekologisk definition som innefattar både individens och omgivningens förmåga att interagera på ett sätt som stödjer en optimal utveckling. Med ett ekologiskt perspektiv förstås resilience som processer i relation till Bronfenbrenners modell över olika systemnivåer (a.a.). I denna modell betonas barnets utveckling i samspel med sin omgivning i en vid bemärkelse. Det utvecklingsekologiska systemet är indelat i olika sfärer, där den innersta cirkeln – mikronivån - utgör de närmiljöer som har direktkontakt med barnet, såsom familj och skola. Mesonivån definierar i sin tur relationerna mellan olika sådana närmiljöer, t.ex. kontakten mellan boende och skola. Nästa cirkel – exonivån – innefattar miljöer som kan påverka barnets utveckling indirekt, såsom socialtjänstens eller Migrationsverkets organisation. Alla dessa nivåer samspelar dessutom med förhållanden på makronivån som utgör värderingar, samhällsförhållanden, regler och normer på nationell nivå (Brunnberg, Borg & Fridström 2011). Ensamkommande barn har bytt miljö på samtliga dessa nivåer. Det gamla systemet kan dock i olika grad finnas kvar i det nya, där också en global nivå kan behöva räknas in (a.a.). Vad som är en positiv utveckling är inte självklart, utan är kopplat till samhälleliga förväntningar om barns utveckling (Andersson 2008, s.30). Andersson problematiserar i en longitudinell studie av barn som vuxit upp i familjehem, förhållandet mellan inre respektive yttre anpassning (a.a., s.133). Att du t.ex. presterar bra i skolan behöver inte betyda att du mår bra emotionellt. Ungar (2013) betonar att vad som är resilience i en tid och kontext, inte behöver vara det i en annan, och att tidigare resilience-forskning varit behäftad med etnocentrism.

Ungar m.fl. (2007) har undersökt resilience hos ungdomar i olika länder. Sju "spänningsområden" identifierades som kritiska för deras förmåga att klara sig

bra under stress: Tillgång till materiella resurser (även innefattande utbildning), relationer (med signifikanta andra, vänner, familj och samhälle), identitet, makt och kontroll (möjlighet att kunna påverka miljö och tillskansa sig resurser för bättre hälsa), kulturell anpassning (adherence), social rättvisa (att hitta en meningsfull roll i samhället och social jämlikhet) och sammanhang (cohesion – individens förhållande till ett samhälleligt kollektiv). Dessa olika områden samspelar med varandra, och Ungar menar att resilience handlar om att hitta ett sätt att kontinuerligt navigera inom och mellan dessa områden och att vad som skapar resilience är beroende av både individ och kontext (a.a.).

Kapitlets fortsatta upplägg

I det följande presenterar jag min tolkning av ungdomarnas berättelser, utifrån en ungdom i taget. Inledningsvis ger jag en kort beskrivning av hur situationen såg ut för ungdomarna när jag träffade dem första gången och vid den sista intervjun, samt med vilka tidsintervall intervjuerna har genomförts. Därefter redogör jag för hur *situationen i hemlandet och uppbrottet därifrån*, skildras i intervjuerna. Detta utifrån att dessa förhållanden och händelser ges en stor betydelse i ungdomarnas berättelser. När det gäller ungdomarnas beskrivningar av motiv till uppbrottet från hemlandet är det viktigt att påpeka att detta inte en fråga som har ställts direkt i intervjuerna. Det inte har legat i studiens syfte att undersöka varför ensamkommande barn lämnar sina hemländer. Ungdomarna har fått frågan om de vill berätta om hemlandet och flykten, som en del av sin livssituation här och nu. Det är min tolkning av den berättelse som de gett i detta sammanhang, och vid andra tillfällen i intervjuerna då de på eget initiativ har berättat om detta, som presenteras.

I nästa avsnitt fokuseras hur ungdomarna resonerar om sina *familjer*, även detta utifrån att familjen ges en central betydelse i ungdomarnas berättelse som helhet. Fortsättningsvis redogör jag för min tolkning av hur ungdomarna *hanterar och förhåller sig till sina livsvillkor* och därefter hur förhållanden i ungdomarnas *omgivande miljö* i Sverige skildras och på vilket sätt dessa framstår som stödjande eller hindrande för ungdomarna i deras utveckling och välmående (d.v.s. studiens två sista frågeställningar). Under respektive rubrik kommer jag, där det är relevant, att även ge en bild av hur dessa teman framträder över tid. Härefter görs en jämförande och teoretisk analys av de båda ungdomarnas berättelser.

I ett sista empiriskt avsnitt behandlas frågan om stöd till ensamkommande barn, med utgångspunkt i de kompletterande intervjuer som gjorts med ”nya”

ungdomar inom ramen för denna studie med fokus på just denna fråga. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion.

”Sirwan”

Sirwan var 17 år när han kom till Sverige. Vid den första intervjun jag gör med Sirwan har han redan varit nästan tre år i landet. Sirwan är därmed en av de ungdomar i forskningsprojektet som har bott längst tid i Sverige och han anlände det första året efter kommunernas övertagande av ansvar för mottagandet 2006. De följande intervjuerna gjordes efter ytterligare fem månader, ett och ett halvt år samt tre år, vilket innebär att Sirwan vid den senaste intervjun var 22 år och att han då hade varit ungefär sex år i Sverige. Vid det första intervjutillfället bor Sirwan i en lägenhet tillsammans med några andra ungdomar, ett slags utslussningsboende inom ramen för kommunens mottagande. Han har kontakt med sin familj som bor kvar i hemlandet. Under tiden för studien har han växelvis studerat och arbetat, och flyttat ytterligare tre gånger inom Sverige. Vid den sista intervjun delar Sirwan lägenhet med en jämnårig släkting, läser på Komvux och arbetar parallellt.

Livet i hemlandet, uppbrottets karaktär och förutsättningar

Man vill liksom komma fram i livet

I de skildringar Sirwan ger av sitt förflutna i hemlandet, är familjen central. Familjen består av föräldrar och syskon. Vid de senare intervjuerna vidgas bilden av den nära familjen till att innefatta fler släktingar på moderns sida. Sirwan beskriver vid den första intervjun sin familj som *fattig* och sina föräldrar som *gamla*. Han säger att han inte har gått i skolan i hemlandet, utan att han har arbetat sedan tidig ålder för att hjälpa till att försörja familjen. Livet i hemlandet beskrivs som präglad av samhällsliga oroligheter: *Varje dag det finns bomber och såna grejer. Det är svårt när man bor där, lever där.* Mot denna bakgrund beskriver Sirwan det som sitt eget val att lämna landet och berättar i samband med detta också att han sett släktingar på faderns sida dödas när han växte upp. Sirwan berättar att flykten möjliggjorts genom att familjen lånat pengar av släktingar, vilket kan tolkas som att han haft sin familjs stöd i beslutet. Pengarna beskrivs ha finansierat flera smugglare som hjälpt Sirwan att lämna landet.

Sirwan använder i den första intervjun ett stort utrymme till att berätta om flykten, med beskrivningar av stora strapatser och livshotande fara. Flykten ges på det sättet en central betydelse i hans berättelse. Sirwan säger att han under

flykten helst hade velat vända om, men att han då inte såg det som ett möjligt alternativ, eftersom familjen investerat stora pengar i hans flykt:

--- smugglaren sa till oss innan vi åkte: "Om ni åker med den här båten, det är ni som bestämmer, ni kanske kommer att dö." För att ... en månad innan vi åkte, det var 28 personer som dog. I den här båten. Så han sa: "Vill ni ha det?" Så vad ska vi göra? Och vi sa att "Ja det vill vi". Vad ska vi göra alltså? Och sen när vi var i Grekland, så jag skulle gärna återvända till hemlandet, men min familj har lånat mycket pengar från släktingar och allting... jag kunde inte tillbaka, jag kunde inte... så det var hemskt.

Sirwan pratar vid denna första intervju mycket om att han skulle vilja göra en film eller skriva en bok om sina erfarenheter för att varna andra ungdomar från att lämna hemlandet såsom han själv gjort. Hans budskap är att jämnåriga i hemlandet kan ha felaktiga föreställningar om vad livet i exempelvis Sverige kan innebära och att de inte inser vilka kostnader och risker en flykt kan innebära. Sirwan berättar att han försökt varna en kompis från hemlandet som flydde efter honom, men som dog på vägen:

Jag berättade allt för honom. Men han lyssnade inte. Så han dog.

I detta skede i intervjun framträder en ny dimension av Sirwans uppbrott fram, då han beskriver förhoppningar på att i Sverige kunna förverkliga egna framtidsdrömmar. Detta återkommer han till i den sista intervjun, då dessa framtidsdrömmar framstår som ett motiv till migrationen:

Man kommer hit, eller man åker någon annanstans på grund av att man vill liksom komma fram i livet. Vinna något eller jag menar, utbilda sig, att bli någonting, något bra.

Beslutet att lämna hemlandet framställs således av Sirwan som hans eget, kopplat till samhällelig oro i hemlandet och den sociala situationen för familjen. Vartefter hans berättelse växer fram över tid framträder också personliga framtidsdrömmar som kopplade till migrationen. Att beslutet framställs som ett eget val kan förstås som att Sirwan upplevt en valmöjlighet i situationen. Intrycket av en valmöjlighet förstärks av Sirwans uttryckta vilja att vilja varna andra unga pojkar i sitt hemland från att söka ett bättre liv i Europa, vilket kan tolkas som en kluvenhet eller en ånger i förhållande till sitt eget beslut. "Gör inte som jag", tycks han vilja säga. Samtidigt beskriver Sirwan att han känt sig hindrad att återvända eftersom hans familj lånat pengar för att möjliggöra hans flykt. Från den utgångspunkten kommer Sirwans valfrihet i en annan dager. Att beslutet framställs som Sirwans eget kan också förstås som ett sätt för honom att förhålla sig till sitt liv, och hur han vill definiera sig själv inför mig i intervjusituationen.

Familjen

Jag måste vara nära dem

Familjen ges en stor betydelse i Sirwans berättelse som helhet. Han har tämligen tät kontakt med familjen via Skype och han skickar också kontinuerligt pengar till dem. Samtidigt som han beskriver familjerelationerna - främst mor och ett syskon - som sina närmaste, så ger han uttryck för att det är svårt att prata om problem med dem. Sirwan vill inte oro sin mor, och han tvivlar också på att familjen skulle berätta för honom om de hade problem. *Det är samma sak, att när det händer någonting där, då säger dom inte till mig, säger han och fortsätter: När jag pratar med dom i telefon, dom säger allting är bra och så där men man vet ingenting, man ser inte dom.*

Att få vara nära familjen beskriver Sirwan återkommande som ett starkt och som jag tolkar det över tid alltmer trängande, nästan tvingande behov, vilket han själv kopplar till den kulturella miljö han är uppväxt i:

Om vi inte träffas en dag, när vi är därnere, det går inte, mamma ringer hela tiden. Även om du har gift dig eller någonting, du måste liksom... träffa din mamma och det... det är en ganska stark känsla vi har. För vår familj.

Sirwan beskriver att han i början kämpade för att familjen skulle få komma till Sverige och att det var en stor besvikelse när han fick besked att det inte gick. De senaste gångerna jag träffar Sirwan har han inte träffat sin familj på flera år. Han ger uttryck för att det påverkar hans tillvaro och psyke starkt att vara ifrån familjen:

--- jag måste vara nära dem. I samma hus. Jag vill inte lämna dem. Det är lite starka känslor liksom. Mellan oss i familjen/---/ Jag blir... jag glömmer allting liksom. Jag stressar mycket, ibland jag stressar jättemycket, egentligen det är ingenting men... du vet när man har nånting i hjärnan som man blir...

Vid de senare intervjuerna framträder också andra familjemedlemmar som viktiga för Sirwan. Släktingar på moderns sida beskriver han, *var som min mamma faktiskt*. Han berättar om hur släkten i svåra tider i hemlandet tagit hand om varandra. Dessa släktingar har dock Sirwan, av vad som framgår av intervjuerna, inte längre någon kontakt med. På frågan om han har någon kontakt med sin mormor svarar han:

Ja det var längesen faktiskt. Jag hörde att hon var sjuk, jag kunde också ringa henne och såhär men... fanns inte tid eller... jag tänkte, ah, idag jag kommer ringa men jag glömde, i morgon... Eller ibland det blir, klockan blir elva-tolv

här, så... går[det] inte [att]man ringer. Så jag tänkte, ah, i morgon... Det blir såhär. Kunde inte ringa då.

Sirwans uttalande kan tolkas som att han upplever det som svårt att i sin vardagstillvaro finna ro och utrymme att ta kontakt med sin mormor. Det skulle – med en mer djupgående tolkning - också kunna tolkas som att han ger denna förklaring till mig för att han skäms över att inte ha ringt sin mormor på länge.

Vid de senare intervjuerna beskriver Sirwan förhållandena för hans familj i hemlandet som relativt goda materiellt sätt. Samtidigt tar han upp att de har blivit äldre, och att det fortfarande är oroligheter i området där de bor. Om något skulle hända familjen så vill han vara där hos dem: *Om det händer något så, det ska hända med mig också*, säger han. En fråga som alltmer tar form under de gånger jag träffar Sirwan är om han ska resa tillbaka och bygga sitt liv i hemlandet istället.

Att hantera och förhålla sig till sin livssituation

Tankar om framtiden – omformuleringar av livsprojekt

Det enda som jag tänker på är faktiskt jobba eller hjälpa familjen

Som beskrivits ovan så framträder Sirwans migration som delvis kopplad till egna framtidsdrömmar. Han berättar att hans mormor alltid tyckt att han ska skaffa sig en utbildning. Om föräldrarna har förväntningar på Sirwans framtid framgår inte. Att betala tillbaka de pengar som familjen investerat i hans flykt framstår dock som ett viktigt framtidsprojekt för honom i ett kortare tidsperspektiv. Vid den första intervjun uttrycker han att det är viktigt för ensamkommande ungdomar att få jobb för att kunna betala tillbaka skulder.

Vid det andra intervjutillfället grubblar Sirwan över hur han ska tänka om jobb och utbildning. Han vill gärna fortsätta gå i skolan, samtidigt så vet han att han snart, när han fyller 21, behöver ordna sitt eget boende. Han säger att han tycker det är svårt att bestämma sig för hur han ska göra med sina studieplaner. Sirwan har svårt att se hur det ska gå till att klara av eget boende utan att jobba. Det står nu klart för honom att han inte kommer att kunna ta sin familj till Sverige. På frågan om hur detta påverkar hans sätt att tänka om framtiden säger han att han nu fokuserar på att jobba och hjälpa familjen. Under denna intervju upplever jag Sirwan som lite nedstämd och uppgiven. Om sina egna framtidsdrömmar säger han; *Jag tror inte det kommer att hända någonting.*

Sirwan jämför sig med sina kompisar som har sin familj i Sverige. *Dom går i skolan, dom är helt, alltså du vet, annorlunda än mig*, säger han. När jag frågar vad han menar hänvisar Sirwan till hur viktig familjen är för honom och i det land han kommer ifrån, och att de som har sin familj här inte behöver oroa sig över om familjen behöver något eller om hur de har det. Därmed kan de, säger han, lättare koncentrera sig på studier. När jag frågar om han tror att han hade valt att plugga om han haft sin familj här så svarar han att han tror det, och fortsätter: *Det bästa för mig är att familjen ska vara med mig. Ska vara med dem eller nära dem, på nåt sätt.*

Vid den tredje intervjun framträder åter igen en tydlig ambivalens hos Sirwan. Han inleder med att berätta att han nu bestämt sig för att flytta tillbaks till hemlandet för att ta hand om sina föräldrar. *Nån måste ta hand om dom eller... vara där liksom*, säger han. Sirwan säger också att hans föräldrar vill att han ska komma hem. Senare i samma intervju är beslutet att flytta tillbaka dock inte lika tydligt, då han uttrycker förhoppningar om att kanske ändå istället kunna ta hit sin familj och försörja dem i Sverige i framtiden. Detta eftersom han bedömer förutsättningarna i hemlandet som dåliga för föräldrarnas hälsa och framtid. Det främsta framtidsprojektet framstår dock nu alltmer som att få återförenas med familjen på något sätt. Att studera har han lagt ned med motivet att han inte vill låna pengar: *Nej, jag vill inte låna pengar. Så det är därför jag började jobba. Alla mina kompisar de började låna. Men jag tycker inte om det.*

Sirwan ger i flera intervjuer uttryck för att han brottas med det val han gjorde att lämna hemlandet, vilket kan förstås utifrån hans relation till familjen och att han inte fått möjlighet att återförenas med dem i Sverige. Kluvenheten kan också kopplas till en upplevelse av att ha misslyckats: *Jag har inte kommit fram, inte ens ett steg*, säger han vid den sista intervjun, och fortsätter: *Ibland jag tänker 100 procent på att det skulle vara [ha varit] bäst att stanna kvar där. Där nere. Istället för att komma hit.*

Sirwan jämför sig med kompisar som stannat kvar i hemlandet, som han menar att det har gått bra för ekonomiskt. Samtidigt är han mycket noga med att understryka att han ser positivt på förutsättningarna generellt i det svenska samhället i förhållande till hans eget hemland, främst utifrån möjligheterna till utbildning.

Vid den fjärde och sista intervjun som jag gör med Sirwan säger han att den enda anledningen till att han är kvar i Sverige nu är att han vill bli svensk medborgare. Han beskriver det som ett villkor för sig själv för att få åka tillbaka till hemlandet att få ett svenskt pass, om han inte klarar av att ordna ett bra jobb eller att få en

utbildning. En tolkning av detta är att Sirwan inte vill återvända ”tomhant”. Sirwan tänker sig att i framtiden starta ett företag och vill då kunna röra sig mellan länder. Med ett pass från sitt hemland skulle han bli ständigt misstänkliggjord säger han.

Att skapa mening av det förflutna

Jag tänker alltid att jag har förlorat fem år. Fast, jag har lärt mig jättemycket.

Sirwans uttryckta ambition vid den första intervjun att dela med sig av sina erfarenheter genom en bok eller en film, kan tolkas som ett sätt att skapa mening av de erfarenheter som han gjort genom att försöka använda dem i egna framtidsprojekt. I den sista intervjun framkommer tydligt hur Sirwan pendlar mellan att se tiden i Sverige som ”förlorade år” respektive erfarenheter och lärdomar som han kan ha användning av. På min fråga om vad han lärt sig lyfter han fram att *klara sig själv*, fler språk och att han byggt upp ett nätverk:

Om man är där nere, pappan alltid ger, ger, ger... Mamman... Man kan gifta sig, och bo med familjen och ha ett rum i huset. Det är så där borta. Jag trodde aldrig att jag kan klara mig själv. Någon gång. Och bo någonstans utan att ha familjen. Det kunde jag lära mig och allt. Och nästan två språk, tre språk har jag lärt mig/---/jag har känt en massa folk här/---/Det är bra på något sätt.

Sirwan tänker sig att hans erfarenheter och kontakter kommer att komma bra till användning om han startar ett företag i framtiden:

Jag tycker det är bra grejer jag har lärt mig. Då kommer jag inte att göra de misstagen jag har gjort här, jag kommer inte att göra det igen. Det jag har förlorat här, det kommer jag att få där. Istället för att förlora.

Det ”gamla” och det ”nya” livet – att koppla samman olika livsvärldar

Jag blir inte van

Vid den sista intervjun berättar Sirwan om vänner han haft i hemlandet, som han tappat kontakten med. Han säger att han skulle vilja återuppta kontakten – *det är minne liksom* – men att det är svårt att ta sig tid att ta tag i det:

Jag kan säga till min mamma att hon ska gå och leta och sådär [i det område där familjen bodde tidigare]... hitta dom eller... det går så. Men... jag är så jävla upptagen! Jag kan inte, jag bara springer här och där hela tiden...

Sirwan definierar här (liksom när han pratar om sin mormor, se ovan) sin vardagstillvaro som ett hinder för att kunna bibehålla tidigare relationer. Detta sätt att resonera återkommer i förhållande till en annan slags tillhörighet som i hans berättelse framstår som avbruten. Sirwan berättar att han praktiserade sin religion mycket i sitt hemland, dock inte i Sverige. Hans svar på varför han inte gör det i Sverige är lite tvetydligt. Dels kan hans svar tolkas som att han känner tvivel kring sin egen tro, men han motiverar det också med att vardagens tillvaro gör det svårt för honom rent praktiskt:

Å: Varför inte? [varför han inte praktiserar sin religion i Sverige]

S: *Ja, jag var hela tiden, alltså hur man säger... inte säker på, allting alltså.*

Å: På vad du trodde?

S: *Ja. Hela tiden, man ändrar sig... och sådär. Tänker på nånting och det här... och så. Det är därför jag inte är där. Jag försökte göra, i början, jag gjorde tills jag flyttade till [gruppboende]. Sen slutade jag. Ibland jag började, sen slutade och såhär. Man ber, man måste be, alltså fem gånger om dagen. På morgonen, middag och kväll, och natten och sådär. Man måste vara i rätt tid, förstår du?*

Å: Mm.

S: *Men, jag kunde inte hinna alltså. Göra det. Då måste jag, om jag inte kunde göra på morgonen, då måste jag göra på middag. Om inte på middag så då måste vara i... eftermiddagen.*

På min fråga om Sirwan hade velat fortsätta att utöva sin religion svarar han tydligt *Ja absolut*. Om detta är ett uttryck för vad han känner att han borde vilja utifrån att ha vuxit upp i ett mer religiöst sammanhang, eller för vad han egentligen vill, är svårt att veta. Sirwan beskriver sin mormor som mycket religiös, och möjligen kan den brutna kontakten med mormodern hänga samman med att Sirwan inte utövar sin religion aktivt. Sirwan själv beskriver således sin vardagstillvaro i Sverige som ett hinder för att kunna upprätthålla kontinuitet i tidigare relationer och tillhörigheter. Detta skulle också kunna förstås som svårigheter för honom att koppla samman och upprätthålla parallella livsvärldar, kopplade till olika förväntningar.

Vid den sista intervjun beskriver Sirwan att han har svårt att finna sig tillrätta med vardagstillvaron i Sverige. Han förmedlar känslor av alienation och tomhet: *Alltså här, jag jobbar bara och sen kommer hem, sen sover, jobbar, kommer hem... tränar lite ibland... Det är... jag vet inte jag... jag blir inte, hur man säger, jag blir inte van. Jag vet inte varför.*

På grund av att Sirwan saknat pass under en lång tid har han inte haft möjlighet att hälsa på sin familj på flera år och han uttrycker i de senaste intervjuerna en stark frustration över att inte kunna resa någonstans. Han säger att det känns som om han ”*sitter i fängelse*”, vilket kan tolkas som en känsla av social isolering. Han berättar hur han tänker när han får se bilder som familjen skickar på dem och från hans hemstad: *Min lillasyster är lika lång som mig och alla, det har liksom... om vi säger så här, hela staden ändrar sig.*

Hans uttalande kan tolkas som att både den fysiska plats och i viss mån även det sociala sammanhang som tidigare varit ”hemma” för Sirwan, nu börjar kännas främmande för honom.

Omgivande miljöer – stöd och hinder

Boendemiljöer

Det var 18 personer och de bråkade nästan varje dag

Ett centralt socialt sammanhang i Sirwans berättelse är de olika boendemiljöer som han vistas i, vilka ges både positiva och negativa betydelser. Efter några dagar på ett s.k. transitboende fick han komma till ett gruppboende för asylsökande där Sirwan säger att han trivdes bra. På min fråga om vad som var bra säger han att de hade mycket aktiviteter tillsammans med personal och boende, och han tyckte om chefen. Sirwan beskriver personalen på boendet i termer av ”*snåla*” eller ”*snälla*”. De förra beskrivs som mer regelstyrda, till exempel att ungdomarna inte fått äta om de kommit hem efter en viss tid. Sirwan berättar att han ifrågasatt personalens förhållningssätt: *Vi brukade bråka med dem: ”Varför? Vi är hungriga”, så. De bara – ”Nej det är regler. Ni måste vara hemma i tid, annars får ni inte äta”.*

Ett problem som enligt Sirwan präglade tiden i det första boendet var att de relationer till andra ungdomar som han fick där ideligen avbröts. Att ungdomar flyttades in och ut med korta tidsintervall innebar för honom att hans möjligheter att skapa nya relationer hindrades. Sirwan berättar att han brukade säga till personalen: *Varför flyttar ni mig inte? Alltså jag vill inte bo här kvar... de som kommer blir kompisar med mig och sen flyttar ni dem...* Även här beskriver Sirwan således att han ifrågasätter det som sker omkring honom.

Sirwan bodde på det första boendet i ungefär ett halvår, innan han blev anvisad ett boende i en annan kommun för ungdomar med uppehållstillstånd. På detta boende trivdes Sirwan inte lika bra säger han. I svaret på min fråga om vad det var som gjorde att han inte trivdes lika bra, poängterar han att boendet var större

än det förra och att det uppstod mycket konflikter. *De fattar inte varandra, så de bråkade, säger han.* Jag tolkar Sirwan som att han uppfattar att konflikterna berodde på ungdomarna inte kunde förstå varandra. Han säger att boendepersonalen inte kunde hantera konflikterna som uppstod, utan att han själv och andra kompisar fått rycka in och avstyra bråken. För sin egen del säger Sirwan att han själv hållit sig utanför konflikter, till exempel genom att vara snäll och göra tjänster åt de andra ungdomarna.

Efter ungefär ett år på det nya boendet, fick Sirwan och några av de andra ungdomarna från samma gruppboende dela en lägenhet i trakten, där de får sköta sig lite mer själva. Det är i denna lägenhet Sirwan bor när jag träffar honom första gången. Han berättar att han och de andra ungdomarna själva valt att bo med de personer från det förra boendet som kom från samma land/folkgrupp. När jag vid den andra intervjun frågar hur han trivs med sitt boende säger han ”så där” och motiverar det med att han tycker det är jobbigt att de gamla kompisarna flyttar och det kommer in nya killar, som han inte tycker att det är någon ”ordning” på. Boendepersonalen som är kopplad till träningslägenheten beskriver han som ”snälla” och hjälpsamma.

När Sirwan fyller 21 avslutas kommunens stöd och han berättar att han hänvisats till att själv ordna med bostad. När han vid den tredje intervjun berättar om detta uttrycker han stor frustration över bristande stöd från ”kommunen” i övergången till eget boende. När han nu blickar tillbaka tycker han att personalen varit lite för hjälpsam tidigare och att han hade behövt mer stöd i att förbereda sig för ett självständigt liv:

S: Förut, det är personalen som sköter det här. De gjorde allt. De skulle [ha] visa[t] oss liksom, vad vi ska göra innan vi flyttar. Men de gjorde själv allting. Så vi visste inte vad...

Å: Hade det varit bättre om ni hade fått göra mer saker själva?

S: Ja. Det skulle bli... bra liksom. Om vi skulle göra det själv. Eller de skulle visa oss, två tre gånger. Nej, de gjorde själva. Varje gång. Det där funkar inte.

Vid de två senaste intervjuerna bor Sirwan i en egen lägenhet tillsammans med en släkting och några vänner till honom som kommer från ett annat land. Han beskriver det som lite kaotiskt, men ett *skönt kaos*, till skillnad från det kaos i form av oordning och *bråk* som han beskriver rådde i hans tidigare boenden. Min tolkning är att han känner större samhörighet med dem som han bor med nu: *Jag tycker om det, jag menar kaos att många bor här, men de är rena, de.... lagar mat och det... Vi har inte samma språk men ändå det... man känner sig inte liksom... ensam.*

Vad som framstår som stödjande i Sirwans boendemiljöer kopplas enligt min tolkning sammanfattningsvis till i vilken möjlighet som ges till att utveckla nära relationer och känsla av samhörighet med dem som han delar hem med, i vilken mån han uppfattar personalen som omsorgsfull och förmögen att skapa en trygg miljö, men också utifrån om han fått adekvat hjälp i olika faser i livet.

Skola och arbete

Jag sa till chefen att jag går inte till den här klassen

Sirwan har enligt vad han berättar ingen skolerfarenhet alls från hemlandet. Han säger att han trivdes mycket bra i den skola som han gick i det första halvåret i Sverige då han bodde på transitboendet. På min fråga om vad det var som var bra nämner han först att han hade kompisar från samma land som han själv och från andra delar av världen och sedan att han tyckt mycket om läraren. Det är alltså utifrån de relationer som skolmiljön bestod av, som Sirwan definierar den som positiv. I samband med flytten till den kommun han blev anvisad till fick Sirwan dock byta skola. Denna nya skola, berättar han, valde han själv att sluta på. Hans motivering till detta är att det inträffat en incident på skolan där han känt sig orättvist beskydd och bestraffad. Även om skolan enligt Sirwan bett om ursäkt då det kommit fram att han inte varit den skyldige, valde Sirwan att inte gå tillbaka till skolan. Även i detta fall är det relationerna som är centrala i hur Sirwan beskriver sin skolmiljö, men denna gång i negativa termer. Efter denna incident ordnas situationen via skolan och boendet så att han istället får fortsätta studera på SFI (svenska för invandrare) för vuxna istället. Detta sammanhang får dock inget utrymme i Sirwans berättelse, mer än att säger att det är bra, för att studiekamraterna är mindre barnsliga. Som beskrivits ovan så blir Sirwan över tid allt mer fokuserad på arbete än studier. Det framträder i hans berättelse inte någon som uppmuntrar honom till att studera.

Under åren i Sverige har Sirwan varvat och kompletterat studierna med olika tillfälliga arbeten. Det framgår att han genom sina kontakter med arbetslivet delvis utvidgat sitt nätverk och fått möjlighet till flera olika sociala sammanhang, och att arbetet ibland har erbjudit stimulans. Han skildrar dock även situationer när han känt sig lurad och utnyttjad i arbetslivet genom att villkoren varit tuffa och att han inte fått en lön som han kunnat leva på.

Skolan som arena för stödjande relationer framstår således som påtagligt frånvarande i Sirwans berättelse, den som fanns i början tvingades han flytta från och han har själv initierat ett uppbrott från vad han uppfattat som en negativ

skolmiljö. Arbetslivet har erbjudit ett utvidgat socialt nätverk, men har också varit förenat med svårigheter kopplade till att hantera arbetsmarknaden.

Professionella stödkontakter

Ja personalen, de hjälper oss mycket, med allt alltså.

Stödet från professionella framstår i Sirwans berättelse som i första hand praktiskt inriktat från boendepersonal fram till det att han skulle fylla 21 då detta enligt Sirwan emellertid fick ett abrupt slut. Sirwan ger positiva beskrivningar av enskild personal i boende och skola, men ingen framstår som särskilt nära. På min fråga vid den första intervjun (d.v.s. tre år efter att han kom till Sverige, då han ännu fanns kvar i mottagningssystemet) om han har någon att vända sig till om något bekymrar honom svarar han: *Mmm... nej. Inte så mycket, men ibland jag ringer hem.*

Socialtjänsten i bemärkelsen socialsekreterare är helt frånvarande i Sirwans berättelse. När han får frågan vet han inte om han har någon socialsekreterare, det är boendepersonalen som sköter allting praktiskt runt honom. Det är först i samband med att Sirwan ska ordna egen bostad som han själv kommer i direktkontakt med socialtjänsten och då har han ingen personlig relation till, eller erfarenhet av kontakt med någon där.

Socialt nätverk

Jag är sån, alltid om jag hamnar någonstans så börjar jag liksom... det är lätt att få kontakt med någon

Sirwan framställer sig själv som en person som har lätt att få kontakt med människor Samtidigt uppfattar jag Sirwans sociala nätverk, utöver sin kontakt med familjen, som relativt fragmentariskt och ytligt. Den bild jag får är att han förutom familjen inte har några riktigt nära relationer – inga tydliga ”signifikanta andra”. Vid den andra intervjun frågar jag honom om han tycker att han har tillräckligt med personer som bryr sig om honom i Sverige:

S: Nej. Inte så mycket nej.

Å: Nej. Känner du dig ensam?

S: Ja. Hela tiden faktiskt.

Vid denna intervju uttrycker Sirwan en föreställning om att "svenska" ungdomar festar och röker mycket, och eftersom han inte tycker om att göra det så upplever han detta som ett hinder för få kontakter med "svenskar". Vid en senare intervju berättar Sirwan att han i samband med att han flyttat till en annan stad hamnat i umgänge där det förekom droger, och att han valt att flytta därifrån för att hålla sig ifrån detta umgänge, för att inte själv hamna i dåligheter: *Jag tänkte att det är bättre att vara borta ifrån sånt. Annars jag kommer att hamna i såna... liksom. Jag kommer också att börja.*

Sirwan beskriver att han ibland blir hembjuden till kompisars familjer. Detta är i ett sammanhang när vi pratar om ramadan, den muslimska högtiden, och jag förstår det som att det är vid detta tillfälle som han brukar bli inbjuden till kompisar som firar denna högtid. Han säger dock att han inte alltid vill, för att han *skäms*. Han kan inte riktigt förklara varför han skäms, men säger att det är ok ibland, men inte varje dag. Han lägger dock till att han känner sig välkommen hos en kompis familj, *de tycker om mig*, säger han.

Några relationer, till en flickvän och hennes familj, samt till en kusin, står i de senare intervjuerna fram som mer betydelsefulla än andra. Sirwan uttrycker att han *känner sig som hemma* hos sin flickvän och hennes familj. Som svar på min fråga om vad detta innebär för honom svarar han sig i termer av att känna sig omtyckt och avslappnad, att kunna vara sig själv i kontakten och inte behöva *skämmas*. En hemmatillhörighet i denna bemärkelse sätter Sirwan själv i kontrast till hur han upplevt att vara hemma hos sin mormor i hemlandet, vilket han förknippar med skam. *Jag skäms liksom*, säger han och ger exemplet att han inte skulle kunna besöka mormodern med kortbyxor på sig. En tolkning av detta är att Sirwan upplever relationen till sin mormor som mer förknippad med förväntningar på en viss roll, att vara på ett visst sätt, medan han i relation till sin flickvän och dennes familj upplever sig som mer fri att vara den han vill vara.

Vid den sista intervjun säger Sirwan att kusinen som han bor tillsammans med är den enda i Sverige som han pratar med om sådant som bekymrar honom. De delar på flera sätt livssituation. Flickvännen och hennes familj har nu flyttat utomlands. Sirwan ger uttryck för att detta fått stor betydelse för hur han ser på sitt liv i Sverige: *Det var faktiskt, det var... det enda som jag hade bra här i Sverige, när hon var här och sen, när hon åkte härifrån... så tänkte jag liksom att, ah, jag åker hem direkt.*

I utsagan ovan blir det tydligt att "hem" här inte definieras som Sverige för Sirwan, samtidigt som han tidigare sagt att han känt sig hemma hos sin flickvän när hon bodde i Sverige. "Hemma" förefaller alltså för Sirwan vara nära knutet

till upplevelsen av nära relationer där han befinner sig. Även om Sirwan verkar vara en person som har lätt att få sociala kontakter är mitt intryck att han har mycket få sådana nära relationer.

Sammanfattande tolkning av Sirwans berättelse

Viktiga förhållanden i Sirwans meningsskapande är dels relationella - hans relation till familjen och hans relationer i Sverige – och dels materiella i bemärkelsen hur han uppfattar förutsättningarna för sin livssituation i hemlandet och i Sverige när det gäller ekonomi och arbete. Sirwan presenterar en förståelse av uppbrottet från hemlandet som ett eget val baserat på samhälleliga och sociala förhållanden i hemlandet. En central händelse i berättelsen är själva flykten som beskrivs som en dramatisk och omskakande upplevelse. Över tid ger Sirwan också uttryck för egna framtidsdrömmar kopplade till migrationen. Ett tydligt tema i Sirwans berättelse om hur han förhåller sig till sina livsvillkor handlar enligt min tolkning om ambivalens. Denna ambivalens kan kopplas till förståelsen av flykten som ett eget val, till hans relation med familjen samt de ”fakticiteter” som präglar livsvillkoren i hemlandet och i Sverige. Sirwan ger en huvudsaklig positiv skildring av sina familjerelationer och uttrycker en stark tillhörighet till sin familj, som också är kopplad till känslor av ansvar. Samtidigt förmedlar han svårigheter att upprätthålla dessa relationer på avstånd, och att kunna använda dem för att kunna få stöd i egna bekymmer och funderingar. En annan central händelse för Sirwan är beskedet att han inte kommer att kunna återförenas med sin familj i Sverige. Min tolkning är att Sirwans egna framtidsdrömmar över tid hamnar i konflikt med hans alltmer tilltagande längtan efter och känsla av ansvar för familjen. Hans sätt att hantera denna konflikt är enligt min tolkning att omformulera det egna framtidsprojektet på ett sätt så att de erfarenheter han har gjort i och med att han lämnat hemlandet, blir meningsfulla. Sirwans över tid allt starkare betoning på behov av att få vara nära sin familj, kan förstås i förhållande till att han ser en sådan närhet som möjlig och valbar i någon mån.

Sirwan skildrar en positiv miljö i det första boendet och skolan han kom till, miljöer som han emellertid fick bryta upp ifrån. Därefter handlar Sirwans skildringar av sin resa genom mottagningssystemet till stor del om brist på samhörighet och nära relationer. Övergången från träningsboende till eget boende framstår utifrån Sirwans berättelse som tämligen abrupt, där han inte känt sig tillräckligt förberedd. Den ”hjälpsamhet” som han uppfattar som positiv i ett skede, uppfattar han senare som ett bristande stöd i att klara sig själv. Sirwan

beskriver sig själv som relativt aktiv och ifrågasättande i förhållande till sin omgivning. Hans förhållningssätt kan förstås som ett sätt att försöka förändra villkoren för sin tillvaro och att skydda sig själv från det som han uppfattar som en negativ miljö. På liknande sätt kan man förstå Sirwans val att sluta på skolan efter vad han uppfattat som en orättvis behandling och hans ambition att undvika umgänge som han förknippar med misskötsamhet. Mitt intryck är att Sirwan brottas mycket med att finna mening i sin tillvaro och att upprätthålla kontinuitet i sitt liv, samt att han är mycket ensam i de frågor han tampas med. Delar av Sirwans berättelse präglas av känslor som alienation, isolering, ambivalens, tomhet och ensamhet.

”Farzin”

Farzin var 15 år när han kom till Sverige. När jag träffar honom första gången har han varit här i nio månader och bor på ett gruppboende. Vid detta tillfälle har Farzin ingen kontakt med sin familj, dem har han skilts från under flykten. Vid följande intervjuer var det ett, två respektive tre år sedan Farzin kom till Sverige. Vid den sista intervjun är han 18 år och har återförenats med delar av sin familj i Sverige. Farzin går då på gymnasiet och arbetar vid sidan om studierna.

Nedan kommer jag liksom för Sirwan först att beskriva hur Farzin skildrar uppbrottet från hemlandet och sin relation till familjen. Därefter fokuseras hur Farzins eget hanterande av sin livssituation, hans omgivande miljö och hans samspel med denna framträder i intervjuerna.

Livet i hemlandet, uppbrottets karaktär och förutsättningar

Jag hade ett bra liv, men jag fick problem

Farzin bodde på landsbygden i sitt hemland med föräldrar och syskon. Familjen hade djur och odlingar, där Farzin brukade hjälpa till. Farzin kopplar i sin berättelse uppbrottet från hemlandet till den samhällsliga situationen i hemlandet och specifikt till en dramatisk händelse som drabbat familjen. Han beskriver livet i hemlandet som bra fram till det att denna händelse drastiskt förändrade livet för familjen. Han berättar att fadern i familjen med anledning av händelsen tog ett plötsligt beslut att hela familjen skulle lämna landet. I Farzins berättelse framstår situationen som akut och livshotande, där han själv inte hade något inflytande över beslutet att fly. Enligt Farzin tog det bara en dag från den dramatiska händelsen till det att familjen lämnade landet. Han berättar att fadern velat att de skulle ta sig till Sverige då familjen har en släkting i Stockholmstrakten. Familjen

flydde tillsammans, men förlorade kontakten med varandra under flykten. De smugglare som familjen anlitat gav efter några dagars flykt beskedet att familjen måste dela på sig och att Farzin måste fortsätta själv med en av smugglarna. Farzin vill inte berätta mer om själva flykten. Han berättar att en av smugglarna följde honom till Sverige och lämnade honom på flygplatsen, med beskedet att hans familj skulle komma efter. När jag träffar Farzin första gången vet han ingenting om var hans familj finns eller om de är vid liv.

Jag uppfattar under den första intervjun med Farzin att han gärna vill ge sin berättelse om vad som låg bakom flykten, då han själv tar initiativ till att prata om det. Han poängterar också, när vi pratar om tiden då han väntade på besked om uppehållstillstånd, att han inte tror att någon vill lämna sitt land. *Alla har problem*, säger han.

Familjen

Den enda problemet är att jag inte har kontakt med familjen

I den första intervjun med Farzin framstår den förlorade kontakten med familjen som det mest betydelsebärande i hans liv den första tiden i Sverige. Allt annat bleknar i relation till detta faktum. Farzin ger uttryck för hur den brutna kontakten påverkar honom på olika sätt. Framförallt är han mycket orolig för sin familj, och han bekymrar sig även om att hans mor ska vara orolig för honom.

Även om jag har problem, kanske lite problem här i boendet, men det är inte så stort problem. Mitt stora problem är familjen. Att – var är de? Vart bor de? Och – har de problem?

Vid den andra intervjun så har Farzin just fått kontakt med sin mor för första gången. Han kan dock inte kontakta henne när han vill, eftersom hon saknar telefon. Farzin väntar på besked på ett överklagande av Migrationsverkets beslut att han inte ska kunna få återförenas med sin familj i Sverige, vilket oroar honom mycket. På liknande sätt som Sirwan, berättar också Farzin att han uppfattar att modern inte ville berätta allt för honom:

F: Jag frågade jättemycket att... varför du mår inte bra? Men hon... grät lite.

Å: Så du vet inte varför hon var ledsen?

F: Nej, jag vet inte/---/ Jag frågade efter min pappa, men... hon sa ingenting.

Efter två och ett halvt år i Sverige får Farzin återförenas med delar av sin familj. Fadern och ett syskon är dock fortfarande utanför Sverige. Den senaste gången jag träffar honom är det några månader sedan modern och systemen kom till

Sverige. Han uttrycker att han är mycket glad för att ha fått återförenas med modern och systemen. När jag frågar om hur det var att träffa sin mor igen, räcker orden inte till - *Det var underbart, jag kan inte berätta om känslorna som jag hade när jag träffade henne*, säger han.

Farzin tar dock tidigt i intervjun själv upp att det också har inneburit problem för honom när familjen kom. Detta eftersom kommunen inte kunnat erbjuda familjen något boende och han vill att familjen ska kunna bo kvar i Stockholmstrakten där de har lite släkt. Farzin lämnades enligt honom ensam med att ordna boende för familjen. Farzin berättar att hans mamma mår psykiskt dåligt och är analfabet. Hans bekymmer och praktiska ansvarstagande för familjen har gått ut över skolarbetet, och hans lärare har sagt till honom att det är hans föräldrar som ska ta hand om honom och inte tvärtom. Farzin säger att han inte tycker om att ta så mycket ansvar. *Men hon [modern] kan ingenting*, säger han och fortsätter: *Hon behöver mig, och hon behöver... hjälp*. Samtidigt beskriver han också att han får en praktisk omsorg av sin mor som han uppskattar: *Men det är bra, när man kommer hem då har man färdig mat. Och man behöver inte tvätta sina kläder*.

Även om Farzin beskriver en relation som jag tolkar som nära till sin familj, uttrycker han liksom Sirwan att det kan vara svårt att prata med föräldrarna om sådant som bekymrar honom, av hänsyn till föräldrarna: *Men du vet när jag har bekymmer, jag vill inte prata med min mamma. För att om jag pratar med min mamma, då blir hon ledsen. Ledsnare. Och jag vill inte göra henne ledsen*.

Vid den sista intervjun (tre år efter att han kommit till Sverige), uttrycker Farzin att han blivit mer familjär. Han har nu, förutom kontakt med sin mor och syster, mer kontakt med sin kusins familj. De fanns i trakten även tidigare, men Farzin hade inte lika mycket kontakt med dem då. Han säger att han tidigare föredrog att vara på gruppboendet. När jag frågar hur han tänkte då svarar han att han hade saker att göra på boendet och kompisar att vara med. Att hans kusin och dennes barn är äldre än honom och att de hade egna vänner. *Jag vet inte, jag kunde inte umgås med dem. Men nu, har jag förändrat mig*, säger han. Han berättar att han nu har fått lära känna kusinen och dennes familj lite mer via sin mor och vill umgås mer med dem. Farzins berättelse visar på betydelsen av modern som en länk för honom att kunna knyta närmare relationer med de anhöriga som fanns i landet vid ankomsten.

Att hantera och förhålla sig till sin livssituation

Tankar om framtiden – fokus på utbildning och tilltro

Man måste tro på processen

För Farzin handlar tillvaron till att börja med mycket om att bara hitta sätt att härda ut med och hantera smärtan här och nu och att återfå kontakten med familjen. Han ger samtidigt uttryck för att han tidigt fokuserat på utbildning som ett sätt att finna mening i tillvaron. Han berättar att hans föräldrar alltid uppmuntrat honom att utbilda sig, för att bli en ”god människa”. Farzin för själv in skolan som samtalsområde i flera av intervjuerna. När jag träffar honom för andra gången inleder han t.e.x. med att berätta att han fått bra betyg i skolan. Även vid den tredje intervjun börjar han med att berätta om sin skolsituation. Han har då just fått beskedet att han kommit in på det gymnasium som han sökt och han är mycket nöjd med detta och med sina bra betyg. När Farzins mor och syster kommit till Sverige upptas som nämnts ovan Farzin mycket av att ordna situationen för familjen, vilket tar energi från skolarbetet och han kommer efter. Han säger också att han behöver ordna ett jobb, så att familjen kan få hyra en lägenhet. Jag uppfattar att han är lite orolig för hur det ska gå med hans studier, eftersom familjens praktiska situation hänger mycket på honom. *De [hyresvärdarna] godkänner inte att man får pengar från socialtjänsten. Så det där är lite svårt, men det ska fixas på något sätt, jag vet inte men...* säger Farzin, men uttrycker sedan att han väljer att ha tilltro till framtiden.

Att prata om sina problem och distraktion

När man berättar om problem blir hjärtat lugnt

Redan vid det första intervjutillfället ger Farzin uttryck för att han tycker det är viktigt att prata om sin historia och sina bekymmer. Rådet att prata om sina bekymmer fick han vid det första boendet han kom till. Farzin säger också att han ville berätta - *annars blev jag ledsen* - och att boendepersonalen brukade fråga honom mycket. Erfarenheten av att prata om det som smärtar blev positiv och Farzin ger uttryck för att han tror att detta kan vara ett bra sätt att hantera svårigheter i livet.

Det är främst professionella stödpersoner som Farzin säger att han vänder sig till. Att prata om sina bekymmer är dock inget som han har haft med sig hemifrån: *Jag har vuxit upp i en familj där man kunde inte säga om sina problem. Till sina föräldrar. Eftersom de var... de var inte hårda, men, man kunde inte säga det.*

Han fortsätter:

Man gjorde inte så. Men egentligen ska man göra det. Måste man göra det. Jag borde göra det. Och det är samma sak tänker jag när jag kom till Sverige, jag tänkte att man måste inte säga, man behöver inte säga. Men när jag pratade med personalen, med socialen och med andra, med dig, så jag kom på en sak. Allt måste man säga.

Trots att Farzin är tydligt positiv till samtalskontakt och har svåra erfarenheter bakom sig, har han enligt vad han själv säger inte blivit erbjuden någon terapeutisk kontakt. Han säger att han gärna skulle vilja att det fanns fler personer som han kunde prata med.

Ytterligare en slags coping-strategi som Farzin ger uttryck för kan tolkas som olika former av distraktion från det som är svårt och tungt att tänka på. *Jag gör saker så att jag kan glömma bort*, säger han. Att umgås och ha roligt med kompisar eller träna till exempel. Det är svårt att stå ut med smärtan ensam och därför är det bra att bo där det finns andra ungdomar, säger han.

Att fokusera på det positiva och anpassa sig

Jag struntar i dåliga saker

Farzin uttrycker under samtliga intervjuer ett starkt fokus på möjligheter och att tolka sin situation och människor runt om honom på ett positivt sätt. Han jämför sig med andra ungdomar som han menar "tjafsar" med varandra och personalen om regler och villkor i boendet. Han beskriver det själv delvis som en slags strategi att anpassa sig till de förhållanden han mött:

Jag hade aldrig bråkat, för att jag visste att... Jag visste att, jag måste utnyttja den här situationen. Jag utnyttjade den faktiskt. Du vet när jag fick mitt jobb, det var på grund av en personal som uppmanade mig att, du måste praktisera bla bla två veckor, du måste visa att du är duktig, torka bord. Och sen fick jag jobbet där. Utan intervju fick jag jobba på Mc Donalds.

Förhållningssättet att anpassa sig framträder också som ett uttryck för tillit till personalen: *Jag tänkte för mig själv att nej, personalen har bestämt att vi ska göra den här, de förstår, de har planerat*, säger han.

Jag frågar vid detta tillfälle Farzin om det kan vara så att han inte vågat säga ifrån om saker som han inte tyckte var bra. Han håller delvis med om detta, men framhärdar att det är viktigt att fokusera på det som är bra:

Eh... Alltså jag har känt att jag är lite feg ibland. Att jag vågar inte säga. Dåliga saker. Om en person. Jag vågade faktiskt inte säga saker, som var dåligt. Men det var typ 95 procent bra saker. Och jag brydde mig inte om... dåliga saker. För att dåliga saker var bara fem procent.

På min direkta fråga om vad han kan ha upplevt som dåligt ger Farzin följande exempel:

Du vet andra ungdomar, de sa att den här maten är dålig. Och personalen sa att, vi jobbar och betalar skatt för att ni ska få mat. Och det här är den maten som kommer, så det kan inte bli bättre. Så ni får kaka det här. Det är vår skatt...

Farzin berättar att han blev ledsen när han hörde detta, men att han valde att strunta i det. *Jag visste att en dag jag kommer att jobba och betala skatt också*, säger han. Jag förstår detta som att Farzin först tolkar det som händer som sårande, men att han sedan väljer att inte ta åt sig av vad personalen sagt utan att tänka i ett vidare perspektiv, som får honom att må bättre. En reflektion här är att förhållningssättet från personalen som Farzin beskriver här är rätt anmärkningsvärt. Liknande exempel ge från andra ungdomar i studien (se nedan, om fördjupningsstudien).

Det ”gamla” och det ”nya” livet – att förändras

Man får nya perspektiv

Ett tema i intervjuerna med Farzin handlar om att förändras. Han reflekterar själv över detta vid flera tillfällen de gånger som jag träffar honom. Redan vid den första intervjun uttrycker han att hans uppbrott från hemlandet har inneburit att han fått nya perspektiv på sitt tidigare liv: *Jag var lycklig när jag var i [hemlandet], men jag förstod inte att jag var lycklig....*

Vid det andra intervjutillfället berättar Farzin att han förändrat sin syn på kvinnor. Tidigare tänkte han att kvinnor *inte kan bli någonting* eller vara *snälla* (min tolkning är att han med ”snäll” här avser ungefär ”pålitlig”). Men efter att ha sett hur människor lever i andra länder har han ändrat sin uppfattning och fått nya perspektiv säger han. Inför återförenandet med sin mor och syster frågar jag honom om han tror att de kommer att märka att han har förändrats. Det tror han.

F: De kommer märka. De kommer märka.

Å: Tror du att de kommer att tycka det är bra?

F: Eh, ja. De kommer tycka att, det är bra. Det är ett bra sätt att leva.

Jag återkommer till frågan när vi träffas nästa gång, då Farzin bott tillsammans med sin mor och syster i några månader. Han svarar då att hans mor märkte att han förändrats redan första veckan, och skrattar. När jag frågar hur hon märkte detta svarar han:

Du vet när jag var i [hemlandet], jag ville inte att min syster ska ha tajta byxor och att hon ska vara utan sjal. Och här, jag sa till min syster att "du behöver ingen sjal, du får göra som du vill". Och min mamma sa att, "du har förändrat dig mycket".

Åter igen betonar Farzin att han har förändrats av att flytta till ett annat land. En kommentar här är att Farzin i citatet ovan framstår som den som ges mandat att bestämma över sin systers klädsel, även om han väljer att inte göra det. Detta kan tolkas som att Farzin fått överta en roll i familjen som traditionellt innehas av fadern i det land som han kommer ifrån.

Farzins inställning till sin religion förefaller utifrån vad som framkommer i intervjuerna enligt min tolkning som lite 'ljum'. Vid den första intervjun säger han att han ibland ber på sitt rum och att han kan besöka en moské om han vill, men att det tar lite lång tid att åka. Han säger att han skulle vilja gå varje fredag som man gjorde i hemlandet, men att det inte går eftersom han har skola då: *Det går inte. Absolut det går inte. Men, på helg, ibland på helgdagar, till exempel på sportlovet, eller på sommarlovet, jag ska försöka*, säger han. Att Farzin inte är mer aktiv kan således tolkas utifrån att det vardagslivet i Sverige inte lämnar så mycket utrymme för praktiskt utövande av den egna religionen. Det skulle också kunna förstås utifrån att han i sitt hemland erfarit religiös extremism, vilket bl.a. var en del av bakgrunden till hans flykt. Farzin uttrycker själv redan vid den andra intervjun att han om det blir fred i hans hemland i framtiden, vill han kunna resa tillbaka och dela med sig av sina vidgade perspektiv, att lära folk att *inte tänka på små saker, utan tänka stort*, säger han och fortsätter: *De är lite extremister... De har misstolkat, från religion... Som, mycket bekymrar.*

Farzin har under den tid som jag träffar honom inga kontakter med någon i hemlandet. Hans övriga familjemedlemmar är på flykt i andra delar av världen. Vid ett tillfälle då vi har pratat kring en nätverkskarta som visar hans nuvarande kontakter frågar jag hur den hade sett ut om han hade ritat den när han bodde i sitt hemland. Han berättar då om andra släktingar och vänner som bodde nära honom, men som han nu förlorat kontakten med.

Omgivande miljöer - stöd och hinder

Boendemiljöer

Jag har fått jättemycket erfarenhet här

Farzin lyfter fram flera stödjande aspekter i boendemiljön. En sådan är uppfattningen att han har fått bra stöd från boendet i skolarbetet – de har haft lärare tillgängliga på boendet för dem som vill ha hjälp. På det första boendet han kom till, där han fick bo i tre månader, hade de inga lärare, men personalen ordnade med undervisning under sommarlovet: *Det var personalen som undervisade oss. Och det var jättebra tror jag. Efter tre månader som jag bodde där, när jag kom till Stockholm, jag kunde prata.*

En annan stödjande aspekt av boendet som Farzin nämner är att umgänge med kompisar i boendet kan ge tillfällig lindring i smärtan av att vara ifrån sin familj. Glimtvis kan han glömma och ha roligt med jämnåriga.

Det första boendet får en särskild betydelse i Farzins berättelse, då han där fått rådet att prata om sina bekymmer: *När jag precis kom till Sverige och all personal till exempel övertalade mig att man måste säga om sina problem, eftersom man känner sig glad sen.* Denna ”strategi” har han därefter hållit fast vid. Han berättar att han har kunnat prata med enskild personal på boendet över tid.

Att ha fått olika former av kunskaper är ännu en positiv betydelse som Farzin tar upp i förhållande till boendemiljön. Hur man får jobb, hur man lär sig språket, om det svenska samhället t ex. *Jag har fått jobb, på grund av personalen, jag har fått bra betyg på grund av personalen,* säger han. Bland annat säger Farzin att han fått lära sig *hur man ska vara i Sverige.* Som exempel på detta svarar han när jag frågar: *Att vara positiv och inte bråka... och att jobba och plugga.* De strategier som Farzin själv beskriver att han anammat (anpassning, tänka positivt, fokus på utbildning, prata om sina problem) stämmer således väl överens med hur han uppfattar att personalen anser att han bör agera.

Farzin beskriver huvudsakligen sin boendemiljö som trygg, att han kunnat få hjälp när han har behövt. Ett undantag är då han skulle flyttas från det första transitboendet och trodde att han skulle utvisas:

F: Personalen sa till mig att du ska skickas till [annan kommun].... Och när de sa till mig jag trodde att dom ska skicka mig till [hemlandet].

Å: Du förstod inte vad det betydde?

F: Och jag var jätteledsen. Jätteledsen. Jag trodde att de ska skicka mig och de ska fängsla mig.

Dagen innan hade Farzin sett att de hämtat en annan kille från boendet som skulle skickas tillbaka till sitt hemland. Han trodde att personalen skulle lura honom. *Jag var jätterädd. Jag kunde inte fråga*, säger han.

En negativ aspekt av boendemiljön som Farzin återkommer till i flera intervjuer, är att han upplevt boendemiljön som *stökig*, att han blir störd av andra ungdomar när han ska sova eller studera. På det boende där Farzin bor vid de tre första intervjuerna, bodde nära 20 ungdomar. Han säger vid den första intervjun att han önskar att bo på ett lugnt ställe, där han kan få studiero. Vid den tredje intervjun tar han åter igen upp ”stökigheten” och att detta gör att han inte kan sova på nätterna:

Det blir stökigt, det blir jättestökigt. Jag har skrikit åt dem. Flera gånger. Men jag känner mig jätteledsen när jag skriker. Så när jag har kommit in i sängen så... det har hänt flera gånger att jag kunde inte sova igen eftersom jag har tänkt att varför har jag skrikit åt dem...

När det blir stökigt känner man sig inte så hemma, säger Farzin.

Den sista gången jag träffar Farzin berättar han att han fått besked av sin socialsekreterare att han måste flytta till en annan del av landet när hans familj kommer eftersom den kommun där han bor inte kan hjälpa dem med bostad. Farzin har valt att istället själv försöka ordna ett boende i Stockholmstrakten, vilket han främst motiverar utifrån hur han tänker sig att situationen annars kommer att bli för hans mamma:

För min mamma, hon hade fått depression och hon hade blivit sjuk och jag tänkte att min mamma behöver vara nära mina kusiner och nära mina släktingar. Vi har ingen, ingen alls i andra städer än Stockholm, i Sverige.

Farzin har på egen hand lyckats ordna ett par rum i en delad lägenhet i en förort till Stockholm, där familjen nu bor. Han säger att detta är bra för honom också - *för jag hade mina vänner, jag hade min skola, jag hade precis vant mig med folk här*. Han ser dock behov av att arbeta för en förändring av familjens boendesituation på längre sikt, eftersom han upplever att hans mamma tycker det är svårt att leva inneboende hos en annan familj.

Skola och arbete

Vi träffas ibland utanför skolan. Det känns bättre faktiskt.

Farzin uttrycker vid den första intervjun att han går i skola med *vanliga svenskar*. Eftersom han snabbt lärt sig en del svenska, fick han redan efter några månader börja i vanlig klass. Farzin beskriver hur hans snabbt utvecklade kunskaper i svenska gett positiv feedback i form av positiva kommentarer och uppmuntran från personal i skolan och i boendet: *Jag kunde prata svenska och när jag kom hit till Stockholm, de sa att: "du kan bra, du har bott här tre månader, du är ganska bra!"*

På detta sätt kan man anta att Farzin stärkts i den strategi att satsa på skolarbetet och att lära sig svenska som är tydlig i hans berättelse som helhet. Farzin har också fått extra hjälp från skolan, bl. a. genom att kunna ta igen uppgifter han missat under sommaren när han kommit efter i samband med att hans mamma kom till Sverige. Samtidigt framträder i intervjuerna aspekter av skolmiljön där Farzin ser att ett bättre stöd hade underlättat för honom att nå sina studiemål. Bl. a. har han inte kunnat använda sig så mycket av studiehandledning på hemspråket eftersom läraren inte har kunnat ämnena tillräckligt. Han berättar också om att han satsat mycket på att få ett högt betyg i ett ämne, men upplever inte att han fått chansen att visa hur mycket han kan: *Uppgiften som vi fick i skolan var bara på G-nivå. När jag fick reda på det att jag bara får G, blev jag jättearg eftersom jag satsade på VG eller MVG [väl godkänd respektive mycket väl godkänd], säger han.*

Vid den första intervjun berättar Farzin att han känner sig annorlunda i förhållande till sina skolkamrater som har en familj att gå hem till, och säger att han skäms för att prata med dem om sin situation. Det är inte så ofta som någon frågar honom om hans familj, och om någon gör det uttrycker Farzin att han möts av en slags handfallenhet:

--- det är inte så många som frågar mig. Det är bara kamrater som ibland, de frågar mig; "Bor du med din familj"? Och jag bara svarar att "Nej, jag bor inte med min familj". Så frågar de "Saknar du dem?" Och jag svarar "Ja". Så det är slut. Det är ingen annan fråga.

Att inte kunna dela och samtala om det som berör mest i livet, sätter förstås gränser för hur nära relationerna blir. Den bild som Farzin förmedlar av sina relationer till skolkamrater vid de första intervjuerna är att det handlar om relativt ytliga relationer som han har till jämnåriga i skolan. I senare intervjuer beskriver han dock att han fått mer kontakt med skolkamrater, även om de då bytts ut eftersom han bytt skola. Nu framstår relationerna som mer genuina och

ömsesidiga, där de även umgås utanför skolan vilket Farzin värdesätter. Han förstår den utökade kontakten som en konsekvens av att han har lärt sig mer svenska.

Farzin har också ett arbete vid sidan av sina studier. Via arbetsplatsen har han utvidgat sitt sociala nätverk ytterligare. Han nämner tre svenskklingande namn, två tjejer och en kille som nya vänner han lärt känna via arbetet. De trivs tillsammans på jobbet säger han. Det framgår inte om han umgås med dem utöver arbetet.

Professionella kontakter

Jag vände mig alltid till henne

Förutom familjen så är de personer som Farzin beskriver som närmast i början de professionella som han upplever att han kan prata med om bekymmer. Han beskriver sin gode man som den närmaste professionella relationen, utifrån att han uppfattar den som ömsesidig: *Jag är viktig till honom och han är viktig till mig.* Han jämför med relationen till advokaten, som han menar är viktig för Farzin, men där Farzin inte känner sig viktig för advokaten. Vid den första intervjun har Farzin kontakt med sin gode man nästan varje vecka. *Ibland jag ringer honom och ibland han ringer mig. Och han frågar mig – "har du problem?"* berättar han.

Även socialsekreteraren lyfts fram som en viktig person för Farzin. Han kallar socialsekreteraren vid namn och säger att han pratar med henne om det mesta som bekymrar honom. Farzin kommer även ihåg den socialsekreterare han hade kontakt med i ankomstkommunen, och berättar att denne, liksom den gode mannen, ofta frågat honom om hur han hade det. Detta att någon frågar om hur man har det och mår, framstår som viktigt för Farzin. Han säger också uttryckligen vid ett tillfälle när vi pratar om vilka han kan prata med om sin livssituation, att han berättar om någon frågar. *Annars jag berättar inte,* säger han vid den första intervjun. Det är dock viktigt att frågan ställs vid rätt tillfälle och inte t.ex. tillsammans med kompisar, förtydligar han. Farzin tycker också det är viktigt att de stödpersoner som ska finnas för honom är tillgängliga. Vid den andra intervjun säger han att han skulle vilja träffa sin socialsekreterare oftare: *Socialen har inte träffat mig på fem månader. Och advokaten har inte ringt mig och när jag ringer, svarar han inte.* Detta är i samband med att Farzin överklagat det avslag han fått på familjens ansökan om återförening, vilket innebar stor oro för honom.

Vid den tredje intervjun nämner Farzin sin socialsekreterare som en av de personer som har varit viktigast för honom under sina då två år i Sverige. På frågan om på vilket sätt socialsekreteraren varit viktig nämner han de samtal som hon haft med honom och att han fått hjälp med att få flytta från gruppboendet så att han kunde få lugn och ro för sina studier. Den sista gången jag träffar Farzin uttrycker han dock stor besvikelse i förhållande till sin socialsekreterare, i och med beskedet att kommunen inte kunde hjälpa honom med bostad när familjen skulle komma:

När man är ensam här, inget jobb och ingenting. Ingenting alls. Jag har mina kusiner här, men du vet här i Sverige, ingen kan hjälpa/---/Och du vet hon skickade ett papper till mig, att, ni får ingenting alls. I Stockholm. Ni måste flytta.

Farzin beskriver att den nya livssituationen påverkade honom mycket. Han bestämde sig för att försöka ordna boende själv och detta uppfyllde hela hans tillvaro:

Och det påverkade mig mycket mitt liv och det var, värsta alltså, känslan som jag fick. Jag kunde inte plugga, jag kunde inte sova. När jag sov då drömde jag alltid om lägenheter. Men vad ska man göra. Åt saken. Jag hade inget alternativ. Antingen fixa själv, eller flytta.

Beskedet att han inte skulle få någon hjälp med boende var den sista kontakten Farzin hade med sin socialsekreterare. Även om han uttrycker besvikelse över det uteblivna stödet från socialsekreteraren, så säger han att inte tror att det är dennes fel: *Det är ju kommunen, som inte vill ta emot, familjer som kommer från [hemlandet].* En tolkning av detta är att Farzin väljer att förstå händelsen på ett sätt som inte hotar hans tillit till socialsekreteraren. En kommentar är att han förefaller ha tolkat beslutet som att kommunen inte vill hjälpa familjer från just det land som han kommer ifrån - vilket inte förefaller särskilt trovärdigt. Farzin berättar att han vet att familjer fått hjälp med bostad i en annan kommun i Stockholmstrakten. Hade han tillhört den kommunen, säger han, *då hade jag inte hamnat efter i skolan.* Han lägger till att han ändå är nöjd - *jag har min mamma och syster här.*

Vid den sista intervjun jag gör med Farzin har det professionella nätverket försvunnit, förutom *lite kontakt* med gode man. Han betonar att det nu är hans mamma som är ansvarig för honom nu, vilket kan tolkas som att detta är det besked som han själv har fått. Om han har bekymmer nu, väljer han att prata med sina närmaste vänner säger han.

Socialt nätverk

Man känner sig glad när man berättar till de personer som har haft samma situation

Farzin ger i alla intervjuer uttryck för att han har personer runt omkring sig som han kan prata med, även om han gärna vill ha fler. Vid den andra intervjun ber jag honom rita en nätverkskarta över de personer som han upplever som viktiga för honom. När han reflekterar över kartan säger han: *Det viktigaste är här [pekar på familjen] och vänner, och de här professionella. För att de vet. Jag kan säga allt till dem. Jag kan säga mitt problem till dem.*

Min tolkning är att Farzin när jag träffar honom i de senare intervjuerna strävar efter att skapa egna genuina informella relationer där han också kan prata om sådant som bekymrar honom. Han resonerar i intervjuerna kring hur han väljer relationer. Han skulle gärna ha fler nära vänner, samtidigt har han ganska höga krav på dem han väljer som nära. Farzins föreställning om vänskapliga relationer är att det krävs att man har en likhet i erfarenheter för att man ska kunna förstå och bry sig om varandra: *Om du berättar om ditt liv för dem, de har haft samma liv. Så de kan, de vet. De vet att... att det gör jätteont...*

Det är bara några få vänner som Farzin upplever kan förstå honom på det sättet. Han exemplifierar med att peka på nätverkskartan vi har framför oss där han har skrivit in viktiga personer i sitt liv, på ett namn som tillhör en svensk jobbarkompis, och fortsätter: *Till exempel, om jag berättar om mina historier, till den här kompisen, hon vet ingenting om mitt liv. Hon har aldrig haft den erfarenheten som jag har haft.*

De som inte har liknande erfarenheter menar Farzin, *bryr sig inte*. Han gör dock i en senare intervju en skillnad mellan vad man kan tolka som en professionell förståelse och omsorg och en som grundar sig på delade erfarenheter:

Förutom de som jobbar med det här, till exempel socialen bryr sig, absolut. Men socialen har inte erfarenheten som jag. Har inte ont i hjärtat som jag. Men de jobbar med det, eller god mannen jobbar med det, [person på boendet] jobbar med det... så de lyssnar. Eftersom det är deras jobb. Men... ja, det är skillnad.

Över tid ger Farzin en bild av att hans nätverk fördjupas och utvidgas, och så även hans syn på vad som krävs för att kunna skapa en nära relation. Han säger i den tredje intervjun att han nu inte tänker att man måste ha exakt samma erfarenhet för att kunna förstå varandra. Han reflekterar nu också över att han har kommit att uppskatta mer att vara med kompisar. Detta kan tolkas som ett uttryck för att han när han fått besked att hans mor och syster ska få komma till Sverige,

kan få mer ut av att umgås med kompisar. Samtidigt säger Farzin att han över tid insett att det krävs mer än språkkunskaper för att komma in i ett nytt samhälle. Han berättar att han kan uppleva distans i förhållande till sina klasskamrater, t.ex. genom att inte dela humor:

När jag pratar, när jag skämtar med dem, det blir lite konstigt för dem. Och de garvar inte alls, de skrattar inte alls. Om de skrattar så skrattar de bara för att jag blir glad, men egentligen så är det inte alls roligt. För dem.

Liksom Sirwan så tar Farzin i intervjuerna på eget initiativ tydligt avstånd från människor som han uppfattar som störande, kriminella, som röker eller beter sig illa mot kvinnor. *En läkare kan aldrig vara vän med en kriminell*, säger han t.ex. som en illustration över hur han menar att vänskap kräver likhet.

En kompis från samma land som bor på samma boende beskriver Farzin som den närmaste och viktigaste vännen vid den tredje intervjun: *När jag har tråkigt, så går jag till stan med honom. Vi äter och dricker, vi går på Mc Donalds, vi har samma idéer och vi garvar och skrattar... Det känns jättebra.*

Farzins vän har dock fått utvisningsbeslut, vilket Farzin uttrycker stor sorg och maktlöshet över. Detta är ett exempel på hur ensamkommande ungdomar kan utveckla nära och viktiga relationer till jämnåriga som plötsligt rycks ifrån dem – en erfarenhet som i sig kan vara mycket tung och svår att hantera.

Sammanfattande tolkning av Farzins berättelse

Uppbrottets karaktär får i Farzins berättelse en central betydelse, i det att det framstår som en plötslig och traumatisk erfarenhet där han rycks från sitt sammanhang och från sin familj utan förberedelse eller möjlighet till eget inflytande. Farzin uttrycker redan vid första intervjun tydligt egna strategier för att hantera sin svåra livssituation. Dessa strategier – bl. a. fokus på utbildning, att prata om sina problem, tilltro till framtiden och anpassning - förefaller till stor del sammanflätas med förväntningar från hans omgivande miljö i Sverige. På motsvarande sätt verkar Farzin kunna använda sig av de resurser och strategier som erbjuds honom. Han förefaller också både ha haft tillgång till, och tagit i anspråk, stödjande relationer kring honom.

En annan central händelse är när Farzin får återförenas med sin mor och syster, men också det uteblivna stöd som han upplever i samband med detta återförenande, vilket bl.a. innebär att han hamnar efter i skolan. Liksom för Sirwan är viktiga förhållanden i Farzins meningsskapande både relationella och materiella - i det senare avseendet främst utifrån sin bostadssituation i Sverige.

Farzins relation till sin familj framstår liksom för Sirwan vara av avgörande betydelse för hans meningsskapande, men för Farzin framträder också professionella relationer som viktiga i detta sammanhang. Min tolkning är att Farzin har en grundläggande tillit till sin familj som också präglar hans sätt att förhålla sig till nya relationer - att han väljer att lita på (vuxna) människor och ha tilltro till sin framtid. Det är tydligt att det för Farzin har varit mycket viktigt att få prata om det han har varit med om, och det som tynger honom. Viktiga aspekter av den stödjande miljön handlar för Farzins del om ömsesidiga relationer, aktivt frågande och tillgängliga stödpersoner, stöd i skolarbetet samt möjlighet att kunna dela erfarenheter och känna samhörighet. Negativa aspekter är en boendemiljö som upplevs som stökig och uteblivet stöd i en kritisk situation i livet – återföreningen med familjen.

Liksom för Sirwan kan Farzins sätt att förhålla sig till sociala relationer ses som en form av ”bemästring” av sin tillvaro. Han väljer relationer där han upplever att han kan dela erfarenheter och nå ömsesidighet, och väljer bort sådana som han inte vill identifiera sig med eller där han inte tror att han kan bli förstådd. Över tid ger Farzin en bild av ett vidgat nätverk, men också en vidgad syn på vilka relationer som han ser som möjliga.

Mitt intryck är att Farzin lyckas tämligen bra med att finna mening i sin tillvaro. Till skillnad från Sirwan har han ingen kontakt med sitt hemland, men han har däremot fått möjlighet att återförenas med delar av sin familj i Sverige. Hans familj har därmed en annan insyn i hans vardagstillvaro och är också beroende av hans hjälp, vilket möjligen kan göra det lättare än för Farzin att förhålla sig till ”det gamla” livet och att integrera det gamla och det nya.

Farzins berättelse bär som helhet starka drag av tillförsikt, tillit och anpassning.

Jämförande och teoretisk analys

Här vill jag först påminna läsaren om att dessa ungdomars berättelser inte bör förstås som ”fakta”, utan som berättelser skapade i en specifik intervjusituation. Det är de berättelser som de intervjuade ungdomarna har valt att ge mig i intervjusituationerna och min tolkning av dessa, som analysen bygger på. Själva intervjusituationen kan dock förstås som ett av många olika sammanhang där ungdomarna konstruerar sin förståelse av sig själva och sin omvärld.

Nedan ges först en sammanfattande analys där de ovan redovisade ungdomarnas berättelser jämförs med varandra och diskuteras med utgångspunkt i studiens frågeställningar samt i förhållande till tidigare forskning och de teoretiska

perspektiv som presenterats i kapitlets inledning. Därefter kompletteras denna analys med en presentation av vad som framkommit i en fördjupningsstudie om ensamkommande ungdomars uppfattningar om och erfarenheter av stöd. Slutligen förs en sammanfattande diskussion kring resultatet.

Centrala förhållanden, händelser och relationer i ungdomarnas meningsskapande

Centralt i min tolkning av hur ungdomarnas förstår och ger betydelse åt sin tillvaro är deras förståelse av uppbrottet från och situationen i hemlandet, relationen till familjen och möjligheter till egna framtidsprojekt, samt av de villkor som omgärdar dessa faktorer. Dessa faktorer kopplas också till varandra i ungdomarnas berättelser.

Förståelse av uppbrottet och förhållningssätt till hemlandet

Både Sirwan och Farzin kopplar uppbrottet från sina hemländer till den samhälleliga situationen som rådde där. I övrigt så skiljer sig dock Farzins och Sirwans berättelser om uppbrottet åt. Eide (2000) har beskrivit ensamkommande flyktingbarns uppbrott från hemlandet som *planerade* eller *oväntade*, respektive som *motvilliga*, *frivilliga* eller *kaotiska*, vilket stämmer överens med bilden av samtliga ungdomars berättelser i detta forskningsprojekt (Backlund m.fl. 2012).

Farzin skildrar ett akut och konkret hot mot livet för honom och hans familj. Utifrån Eides kategorier framstår uppbrottet som kaotiskt och oväntat. Han beskriver inte något eget inflytande i beslutet att lämna hemlandet eller några egna förväntningar kopplade till flykten. Han förlorade kontakten med sin familj under flykten och situationen vid ankomsten kan sannolikt definieras som en krissituation.

Sirwans uppbrott kan däremot utifrån Eides kategorier däremot betecknas som ett planerat och ”frivilligt” uppbrott. Det bör kommenteras att Sirwan på det sättet inte är representativ för urvalet i denna studie. Att uppbrottet beskrivs som ungdomens eget val är mycket sällsynt bland de ungdomar vi träffat. Den bild Sirwan ger av uppbrottet som ett eget val är dock något motsägelsefull då han samtidigt skildrar att han känt hindrad att återvända eftersom hans familj lånat pengar för att möjliggöra flykten.

De förhållanden som präglat uppbrottet och situationen i hemlandet innan men också efter flykten – och ungdomarnas förståelse av dessa förhållanden –

återspeglas i ungdomarnas berättelser om och förhållningssätt till sin livssituation. För Sirwan som ger en bild av flykten som i någon mån planerad och ett eget val, framställs uppbrottet över tid som knutet till egna (och eventuellt familjens) förväntningar på hans framtid. Det finns ett stråk av upplevt misslyckande, ambivalens och ånger i Sirwans berättelse som kan kopplas till sådana förväntningar, där också en upplevd möjlighet att återvända till hemlandet spelar in och övervägs. För Farzin handlar den första tiden mycket om att finna sätt att hantera den dramatiska och plötsliga livsomställningen och att återfå kontakt med familjen. Någon möjlighet att återvända till hemlandet framträder inte som ett reellt alternativ inom en överblickbar framtid för Farzin, som inte heller har sin familj kvar där eller har någon kontakt med hemlandet. Även Farzin uttrycker dock en önskan om att kunna återvända om situationen i hemlandet förändras.

Hur uppbrottet och situationen i hemlandet förstås av ungdomarna kan således få betydelse för vilka svårigheter som de kan möta och vilka förhållningssätt som de ser som möjliga och önskvärda. Denna förståelse kan förändras över tid och få betydelse för deras resilience. Värt att kommentera är också att det inte alls inte är självklart att ungdomarna föreställer sig en framtid i Sverige.

Familjen som stöd och svårighet

Relationerna till den egna familjen och förutsättningarna för denna relation framträder som det allra mest centrala i de båda ungdomarnas meningsskapande. Ungdomarnas familjerelationer finns tydligt i och påverkar deras livsvärld, hur de förstår sig själva och sin situation, även om familjen inte finns i deras fysiska närhet. Detta är ett tydligt tema i forskningsprojektet som helhet (se Backlund m.fl. 2012 samt andra kapitel i denna rapport) och kan förstås som en naturlig följd av att familjen är det mest centrala sociala sammanhanget för ett barn. Utifrån ett existentialistiskt perspektiv kan fokuseringen på familjen också tolkas som ett sätt att försöka bibehålla en känsla av samhörighet och identitet i en situation där känslan av sammanhang skakats om av uppbrottet från allt det som varit känt. I de länder som dessa och andra ensamkommande barn kommer ifrån har familjen i regel en än mer central betydelse, något Sirwan reflekterar över i intervjuerna. Över tid framträder familjen i en utvidgad bemärkelse tydligare och viktigare, där kontakten framstår som bruten med anhöriga i hemlandet som tidigare stått ungdomarna nära (jmf Åkerlund i denna rapport).

Forskning om flyktingbarn som anlant till Sverige med sina familjer har särskilt lyft just föräldrarnas betydelse för barnen under asylprocessen (Ascher &

Melander 2010, Björnberg 2010). Separationen från föräldrarna har lyfts fram som det som gör ensamkommande barn särskilt sårbara (Wernesjö 2012). Både Sirwan och Farzin har kontakt med sina familjer, vilket inte gäller för alla ensamkommande barn. De ger också uttryck för att de har nära relationer till sina familjer (åtminstone till mödrar och syskon), vilket inte heller är självklart för alla. För Farzin, liksom för många andra ensamkommande barn, var dock kontakten bruten under lång tid, och bara delar av familjen har kunnat återförenas. Sirwan har inte kunnat återförenas med sin familj i Sverige - en situation som många andra ensamkommande barn och ungdomar delar. Att leva separerad från familjen framstår i ungdomarnas berättelser nästan som ett slags osynligt handikapp förenat med smärta och skam.

Tydligt kopplat till familjerelationerna är i ungdomarnas berättelser känsla av ansvar. Goodman (2004) identifierar i sin studie av sudanesiska flyktingpojkar ansvarstagande för andra, såsom familjemedlemmar, som ett sätt att skapa mening med sitt liv. Ansvarstagande för familjen kan således ses som något positivt och stödjande för barnen. Samtidigt kan det också tolkas som något dåligt i en svensk kontext (t. ex. påpekandet från Farzins lärare att det är hans mamma som ska ta ansvar för honom och inte tvärtom). Även Luster m.fl (2010) identifierade det att hjälpa anhöriga i hemlandet som viktigt för sudanesiska ensamkommande ungdomarnas resilience – medan fosterföräldrarna såg ungdomarnas ansvarstagande för anhöriga som en risk. Ansvarskänsla för familjen ger enligt min tolkning en mening i Sirwans och Farzins liv som får stor betydelse för dem. Att det finns nära anhöriga som behöver dem och som de har möjlighet att hjälpa i någon mening, innebär att de åtminstone har detta att falla tillbaka på och bygga sina liv kring (i fördjupningsstudien om stöd som beskrivs nedan uttrycker t.ex. en pojke att det att hans familj behöver honom är det enda som gör att han inte tar sitt liv). Ansvarstagandet framstår dock samtidigt som en börda, när det hamnar i konflikt med egna framtidsprojekt. Farzin uttrycker själv att han inte vill ha så mycket ansvar. Det ligger en slags tragisk ironi i att han lämnas utan stöd när hans mor kommer till Sverige - eftersom hon som förälder är ansvarig för honom - samtidigt som detta i praktiken innebär att han lämnas ensam med att ta ett stort ansvar för modern. Båda ungdomarna uttrycker att ansvaret och oron för familjen gör det svårt för dem att kunna satsa på sina studier. Båda ungdomarna vittnar också om att känslan av ansvar kan innebära ett hinder för att familjen ska kunna användas som ett emotionellt stöd och stöd i egna bekymmer. Huruvida ansvarskänslan för familjen leder till resilience eller inte kan därmed ses som en fråga om vilka konsekvenser det kan få för

ungdomarna i relation till olika kritiska områden, såsom tillgång till emotionellt stöd och utbildning (jmf Ungar 2007).

Förhållningsätt och hanterande av livsvillkor

Att välja och välja bort relationer

Både Sirwan och Farzin ger ett intryck av att vara socialt intresserade personer (inte minst visar sig det genom deras intresse för att ställa upp i denna forskningsstudie) och ha ganska lätt att få kontakt med människor, vilket kan ses som en resurs ur ett resilience-perspektiv. Båda ungdomarna ger uttryck för hur de på olika sätt söker nya nära relationer i sin omgivning. Ett centralt socialt sammanhang i de båda ungdomarnas liv är de boendemiljöer som de passerar genom mottagningssystemet. Både Farzin och Sirwan betonar vikten av relationer med personer som de kan känna någon slags samhörighet med utifrån en upplevd delad erfarenhet och ömsesidig förståelse. Relationer till andra ungdomar framhålls också som viktiga för att kunna erbjuda ett mer lättsamt vänskapsomgäenge som kan distrahera från smärtsamma tankar och känslor. I detta sammanhang står relationer till andra ungdomar på boendet fram som viktiga, även om det också är mycket tydligt att känsla av samhörighet och förståelse inte per automatik uppstår i förhållande till alla andra ungdomar på boendena. Tvärtom förmedlar ungdomarna att det kan vara tämligen påfrestande att leva med människor som man inte valt, och som kommer från olika delar av världen.

Det blir också tydligt att båda ungdomarna aktivt väljer och väljer bort relationer kring dem i den mån de kan. Båda uttrycker att de väljer bort relationer med ungdomar som de uppfattar ”missköter sig” i olika avseenden. Detta kan tolkas som ett uttryck för att det är relationer som de ser som riskfyllda för dem själva och/eller som de inte vill identifiera sig med. Det skulle också kunna tolkas som ett uttryck för att de känner att de måste positionera sig i förhållande till fördomar om utländska män och ensamkommande ungdomar (jmf Wernesjö 2013). I den fördjupande studien (se nedan) beskrev de intervjuade ungdomarna tydligt upplevelser av att möta negativa fördomar.

Sirwan förefaller ha ett relativt stort nätverk i kvantitativ bemärkelse. Det är däremot få som beskrivs som nära, undantaget en flickvän (som flyttade) och en kusin. Farzin ger en annan bild av relativt få men närmare relationer. Över tid skildrar Farzin ett utvidgat nätverk. Han ger också uttryck för en vidgad syn på vilka relationer som han ser som möjliga och önskvärda. Arbetslivet framstår

som en viktig arena för båda ungdomarna till att knyta nya kontakter. För Farzin är även skolan central i detta avseende – medan skolan i Sirwans berättelse är i princip frånvarande som arena för nya sociala kontakter.

I Farzins berättelse framträder relationer till personer som arbetar i mottagandet som viktiga i högre grad än för Sirwan. Det är tydligt att Farzin själv aktivt använder utvalda personer i mottagningssystemet till att berätta om sina problem, och att han blivit aktivt uppmuntrad från omgivningen till detta.

Att 'hitta sig själv' mellan dåtid och framtid

Enligt den progressiva-regressiva modellen ger människan betydelse åt sitt förflutna i ljuset av sitt projekt som är riktat mot framtiden (Thompson & Walsh 2010, Österberg 1993). Med detta synsätt blir människans förståelsearbete centralt, och mer specifikt hur förståelsen av det förflutna och framtiden knyts till varandra. Egna ambitioner och förhoppningar inför framtiden och den upplevda tilltron till möjligheterna att genomföra dessa, är central i de båda ungdomarnas förståelse av och förhållningssätt till sin livssituation. De resonerar kring egna framtidsprojektet i förhållande till de fakticiteter som tillvaron innebär och hur de ska förhålla sig till dessa, villkor som också förändras över tid. Att fokusera på egna framtidsprojekt kan bli ett sätt att skapa mening men kan också, om tilltron saknas, göra att tillvaron upplevs som meningslös.

Sirwan ger uttryck för att han brottas mycket med att skapa mening av sina erfarenheter, parallellt med att hitta ett förhållningssätt till framtiden. Han förmedlar delvis hopplöshetskänslor. Min tolkning är att han har svårt att finna hur han ska förhålla sig till sina livsvillkor och skapa kontinuitet i sitt liv. Utifrån ett existencialistiskt perspektiv kan man tolka det som att han brottas med att hitta "sig själv" på ett sätt som kan knyta samman det förflutna och framtiden. Sirwans sätt att hantera detta tolkar jag som omformuleringar av framtidsprojektet, som görs med en ambition att ge sina erfarenheter en mening inför framtiden. Mitt intryck är att Sirwan är mycket ensam i detta förståelsearbete och med sina tankar om framtiden.

För Farzins del så kan hans tidiga och starka fokus på utbildning och tilltro till framtiden förstås som ett sätt för honom att skapa hopp och ge mening i den krissituation han befinner sig i till en början. Han betonar också att hans föräldrar alltid uppmuntrat honom att utbilda sig. Efter att han fått kontakt med sin mor växer det fram ett parallellt projekt som handlar om att få återförenas med sin familj i Sverige. Svårigheter uppstår när de båda projekten sammanfaller och ett stort ansvar faller på Farzin att ordna situationen praktiskt för familjen samtidigt

som han kommer in på gymnasiet. För Farzin är den närmaste framtiden på ett tydligare sätt än för Sirwan fokuserad på ett liv i Sverige. En tolkning är att detta påverkar hans sätt att se på sitt tidigare liv, hans uttryck för att han har förändrats och fått nya perspektiv.

Tidigare forskning (Goodman 2004, Raghallaigh & Gilligan 2010) framhåller betydelsen av att skapa mening och kontinuitet - vanligen genom religion - som en viktig coping-strategi för ensamkommande flyktingpojkar, i dessa fall främst från afrikanska länder. Varken Farzin eller Sirwan nämner religionen som ett stöd för dem. När jag frågar dem om deras religion ger båda ungdomarna uttryck för att de finner det svårt att praktisera sin religion i Sverige. Religion kan kopplas till det utvecklingsekologiska systemets makronivå (såsom kultur, värden, lagar), där dessa ungdomar kan behöva förhålla sig till dubbla (eller flerdubbla) och sinsemellan konflikterande system. Om religionens perifera plats i dessa ungdomars berättelser ska förstås utifrån den förklaring som ungdomarna själva lägger fram - hinder i (den svenska) vardagens praktiska utformning - eller om det också kan vara ett uttryck för förändrade perspektiv hos ungdomarna och/eller svårigheter att förena det religiösa med det sekulära samhällssystemet och sättet att leva i Sverige, är svårt att veta. Farzin beskriver t.ex. att han har förändrat sitt perspektiv på livet utifrån de nya erfarenheter och perspektiv han fått under flykten och livet i Sverige och att han vill dela med sig av sina vidgade perspektiv till landsmän i hemlandet som han menar är ”*lite extremist*”. I fördjupningsstudien om stöd (se nedan) togs vid en gruppintervju frågan upp vad man kan och bör fråga ensamkommande barn om. I detta sammanhang beskrev ungdomarna religion som ett exempel på en känslig fråga som det kan vara svårt att prata om då det är något man vuxit upp med och kan ha svårt att sätta ord på, men också utifrån att det kan vara något som man inte vill definieras utifrån.

Raghallaigh och Gilligan (2010) lyfte också fram anpassning och förändring som coping-strategier hos sudanesiska flyktingungdomarna i USA. Både Farzin och Sirwan ger uttryck för att de upplever att de har förändrats som personer i och med flykten och livet i Sverige. De resonerar också kring hur dessa förändringar innebär skilda perspektiv och levnadssätt i förhållande till vad de är uppväxta med. Om dessa skillnader skapar konflikter i just dessa ungdomars liv förtäljer inte de intervjuer jag har haft med dem, även om Sirwan ger uttryck för en slags alienation – *jag blir inte van*. Det är dock troligt att sådana skillnader *kan* skapa svårigheter för ensamkommande ungdomar som har anpassat sig till förväntningar och förhållanden i exempelvis Sverige, och som sedan – kanske efter flera års tid – ska återförenas med sina familjer.

Stöd och hinder i ungdomarnas samspel med den omgivande miljön

Tidigare forskning pekar på betydelsen av att ha en tillitsfull relation till åtminstone en omsorgsperson. En sådan relation är enligt Eide (2000) viktig att utveckla under den första tiden i landet för att dessa omsorgspersoner ska få mandat av det ensamkommande barnet/ungdomen att kunna ledsaga genom andra faser som de går igenom som nyanlända. För Farzins del är det flera personer som framträder som viktiga i detta avseende och som han också använder sig av. Inte minst ges socialsekreteraren en viktig roll i Farzins berättelse, vilket inte är signifikant för de barn och ungdomar vi träffat i forskningsprojektet som helhet. Kontrasten framstår som tydlig i relation till Sirwans berättelse, som inte innehåller några personer med denna funktion och där socialsekreteraren är helt osynlig. Detta behöver inte betyda att det inte har funnits professionella som har brytt sig om Sirwan. De har dock inte getts någon betydande roll i hans egen berättelse i detta sammanhang.

I Farzins fall blir det tydligt att professionella runt omkring honom upprepande frågar om hur han mår och uppmanar honom att berätta, och att detta upplevs som positivt och läkande för honom. Thompson och Walsh (2010) menar att sociala behov blir särskilt viktiga vid erfarenheter av kris och trauma och att berättelser kan vara ett potentiellt och kraftfullt stöd i bearbetning av sådana erfarenheter, som ett sätt att rekonstruera mening och identitet. Vikten av att vuxna vågar fråga och visar att de kan ta emot barns berättelser, betonas också i en rapport av föreningen Maskrosbarn (2014).

Sirwans uppdelning av ”snäll” respektive ”snål” personal i boendet, kan förstås som ett uttryck för hur han har uppfattat relationerna till personalen. Positiva relationer till boendepersonal kopplas i hans berättelse till att inte vara regelstyrd och att göra saker tillsammans. Liknande kategoriseringar och negativa upplevelser av regelstyrt bemötande från boendepersonal, liksom uppfattningen att personalen ”bara gör sitt jobb” har framkommit i flera andra ungdomars berättelser (se t.ex. nedan), vilket kan tolkas som ett uttryck för samma sak – en längtan efter mer genuina relationer och ett mer personligt förhållningssätt från personalen. Ett alltför regelstyrt bemötande där ungdomarna inte känner sig bemötta utifrån sin förståelse av tillvaron, kan vara ett hinder för att skapa tillit. Även Farzin skildrar liknande förhållningssätt från personal men tycks i högre grad än Sirwan aktivt ha valt ut personal att anförtro sig åt.

Att befinna sig i en miljö som erbjuder trygghet, lugn och ro, vänskapsrelationer och känsla av samhörighet framstår som mycket viktigt för båda pojkarna. Även om de ger uttryck för att de har fått mycket stöd från sina boenden, både praktiskt

(Sirwan) men också kunskapsmässigt och emotionellt (Farzin), så ger båda ungdomarna en bild av gruppboendena som ganska stora, institutionslika och stökiga miljöer, där uppstår mycket konflikter mellan ungdomar och det kan vara svårt att sova och studera. Detta är något som båda tar upp som påverkat dem negativt och som gjort det svårt för dem att "känna sig hemma". Båda ungdomarna uttrycker strategier i form av att försöka hålla sig utanför konflikter och att välja umgänge med dem som de uppfattar som likasinnade.

Werner och Smith (1992) menade ett stödsystem på samhällslig nivå som premierar kompetens och ger en känsla av gemenskap var en viktig skyddsfaktor för barnen på Kauai. I detta avseende förefaller Farzin - utifrån vad som framkommer i intervjuerna - ha fått bättre förutsättningar än Sirwan. En alternativ eller kompletterande tolkning är att Farzin har lyckats bättre med att förhålla sig till olika kritiska områden och att inom dessa kunna utvinna resurser på ett sätt som blir meningsfullt för honom (jmf Ungar 2007). Sirwan beskriver på ett helt annat sätt än Farzin upplevelser av att känna sig misslyckad och ensam. Detta kan förstås ha att göra faktorer kopplade till individen som personlighet och uppväxtmiljö. Sirwan beskriver dock i högre grad än Farzin en social miljö i Sverige präglad av uppbrott och diskontinuitet i boende och skolan den första tiden och i hans berättelse finns färre exempel på aktivt stödjande vuxenrelationer och sociala gemenskaper. Att ungdomarna behöver bryta upp från relationer och sammanhang gör det också svårare att skapa tillitsfulla relationer och möjlighet till samhörighet, vilket vi har skrivit om tidigare i detta forskningsprojekt och vilket Sirwans berättelse ger en tydlig illustration av. På liknande sätt riskerades Farzins känsla av kompetens och gemenskap genom det uteblivna stödet i samband med familjeåterföreningen. Dessa brister i stödet kan kopplas till hur mottagningssystemet ser ut och fungerar – vilket ur ett utvecklingsekologiskt perspektiv kan härröras till exonivån, d.v.s. samhälleliga förhållanden som påverkar individen indirekt. Liknande exempel på hur mottagningssystemet fungerar hindrande snarare än stödjande för ungdomarnas utveckling, tas även upp i andra delar av denna forskningsstudie (Backlund m.fl. 2012 samt 2014).

Sammantaget framträder i Farzins berättelse fler uttryck för resilience i samspelet med den omgivande miljön än för Sirwan. I vilken mån detta beror på att ungdomarna har fått olika stöd eller att de upplevt och förhållit sig till stödet olika är svårt att veta. För att resilience ska uppstå krävs också att det stöd som erbjuds också tas i anspråk (jmf Stretmo & Melander 2013). Något man kan reflektera över är dock att Sirwan i sina berättelser i högre grad framställer sig själv som en ifrågasättande person, medan Farzin tydligt ger uttryck för att han

oftast anpassar sig. En möjlig tolkning är att Farzin med ett mer 'välanpassat' beteende har haft lättare att få personalens tycke och stöd. Att Farzin är yngre och att han vid tidpunkten för intervjuerna varit kortare tid i Sverige kan också spela in. En studie av socialtjänstens arbete med ensamkommande barn i Storbritannien visade att äldre ungdomar generellt sett fick mindre stöd än yngre (Wade 2005). Ytterligare en brittisk studie om risk och resilience för ensamkommande asylsökande barn visade att ökad ålder ökade risken för dåligt mående hos ensamkommande barn till skillnad från barn som anlät med sina familjer. PTSD-symtom var också signifikant högre för de barn som bodde i boenden med lägre grad av stöd, vilket oftare gällde äldre ungdomar (Hodes m.fl. 2008).

Samtidigt som det förefaller som att Farzin har fått och kanske även sökt mer stöd än Sirwan, så kan det tyckas anmärkningsvärt att en ungdom med de erfarenheter som Farzin beskriver, och med en så tydlig vilja att tala om sina erfarenheter, inte (utifrån vad han själv säger) har erbjudits professionellt samtalsstöd i högre grad. En möjlig tolkning är att han, just därför att han är så "välanpassad", inte har getts denna möjlighet. I andra delar av denna forskningsstudie framgår av socialsekreterares perspektiv att det ibland kan krävas ett problematiskt beteende för att få extra stöd (Backlund m.fl. 2014).

Erfarenheter av och uppfattningar om stöd – en fördjupning utifrån kompletterande intervjuer

Som beskrivits i inledningen till detta kapitel har jag inom ramen för denna studie även intervjuat 18 "nya" ensamkommande ungdomar (fyra grupper och fyra enskilda intervjuer) med fokus på deras upplevelser av och uppfattningar om stöd under tiden i Sverige. Dessa ungdomar har endast intervjuats vid ett tillfälle. Ungdomarna kommit från olika länder och kommuner, de har befunnit sig i olika faser i migrationsprocessen och har haft många olika boendeerfarenheter. I det följande kommer jag att relatera och komplettera analysen ovan till vad som framkommit i dessa intervjuer om ungdomarnas perspektiv på stöd.

Alla är inte lika

Ett tema i dessa intervjuer är att ungdomarna själva, i synnerhet i gruppintervjuerna, ger uttryck för och diskuterar sinsemellan olika förväntningar och förhållningssätt till de livsvillkor som de möter i Sverige och det stöd som de uppfattar att de får eller inte får. Att man kan ha kommit till Sverige av olika

anledningar, med olika erfarenheter och förväntningar samt att man kan befinna sig här på mycket olika villkor diskuteras särskilt i en gruppintervju. Diskussionerna innefattar besvikelse över att inte ha fått det bättre liv eller det stöd som man förväntat sig, men också uppfattningen att man måste vara tacksam för det stöd som ges. Ett annat förhållningssätt som lyfts fram att det är upp till var och en att göra något av de förutsättningar som ges. Tydligt i diskussionerna är att ungdomarnas olika erfarenheter och bakgrund till att de befinner sig i Sverige, olika villkor som deras asylstatus ger dem samt olika förhållningssätt skiljer sig och påverkar hur de ser på det stöd som de får.

Att kunna påverka var man ska bo

Ett annat tema i intervjuerna handlar om inflytande över var man ska bo. En pojke berättar att han först placerats långt norrut i Sverige där han bodde i två år och vantrivdes. Han säger att han inte kunde lära sig någon svenska där därför att han inte kände sig glad och inte hade någon att prata med:

Migrationsverket måste först fråga ett barn – vill du bo där? För jag tycker om att bo mellan människor. Jag är social. Men Överkalix det är en liten by, en jätteliten by i Sverige. På hela dagen ser du kanske bara tre eller fyra personer.

Denna ungdom uttrycker ilska mot Migrationsverket som bestämt var han skulle bo och menar att han på grund av detta inte kommer att hinna börja gymnasiet. Några andra ungdomar uttrycker mer tillförsikt till myndigheternas beslut – att de vet bättre vad som är bäst när man just kommit till Sverige. Brist på inflytande tas också upp när det gäller att kunna flytta från ett boende man inte trivs på. En ungdom berättar att han tagit upp med sin god man och med socialtjänsten att han vill flytta: *Dom sa, nej du kan inte flytta. Du måste vara här.*

Personalen är viktigast

Relationen till boendepersonalen ges ett stort utrymme i gruppintervjuerna, främst i kritisk bemärkelse. I den mån vuxna professionella omnämns som viktiga är det dock oftast personal på boendet. En pojke berättar särskilt om en kontaktperson som betydde mycket i början. Att uppmuntran är väldigt viktigt, trycker en annan särskilt på. Flera ungdomar tar upp att de önskar stöd av boendepersonalen i skolarbetet, helst av en utbildad lärare i boendet vilket en del ungdomar har erfarenhet av och är mycket nöjda med. Andra har haft tillfällig ideell hjälp med skolarbetet på boendet. Personalen kan inte alltid hjälpa med läxor, av tidsbrist eller för att de inte kan. Det framgår att detta stöd är mycket

olika på olika boenden. En pojke säger att det inte är någon på boendet som kan hjälpa med läxor. *Personalen går och sätter sig ensamma där*, säger han och pekar på personalrummet.

Särskilt i ett par av de gruppintervjuer som ägt rum i skolans lokaler uttrycker en del ungdomar stark kritik mot sina boenden när det gäller relationen till personalen. En ungdom, som har svårt att uttrycka vad han vill på svenska, säger att han upplever sitt boende *som ett fängelse*:

Ibland kan jag inte sova. På natten. Och när jag säger till personalen - de lyssnar och: "Ok, du kan inte sova. Vill du träffa doktor? ". Ja jag vill träffa doktor. Dom, dom är inte som... föräldrar eller nån bra kompis. Dom bara jobbar där, dom går hem. Dom har ingen känns som... De pratar inte, jag kan inte förklara, det är jättesvårt!

Jag tolkar pojkens uttalande som att han inte känner att personalen riktigt bryr sig om honom och att han önskar att de kunde prata mer med honom, inte bara hänvisa till "doktorn". Jag frågar i intervjun vidare hur pojken tycker att en bra personal ska göra. Han svarar:

Dom kan prata... "Vad vill du, vad ska vi göra?... Vi kan gå ut tillsammans... Vi kan göra några aktiviteter eller, spela tillsammans." Det blir bra. Ibland man var ledsen. Man kan prata om varför du är ledsen, varför du pratar inte... Men dom gör inte såhär. Dom bara kommer, lagar mat och städar, sen - gå hem, hejdå. Hej - hejdå.

Personalen är viktigast, hävdas i en gruppintervju - om personalen är bra, är boendet bra. *Dom måste bli som vänner*, säger en ungdom. *För ibland vill vi berätta någonting*, säger han och fortsätter - du kan inte träffa en doktor varje dag. Även andra ungdomar fyller i - att kunna prata om känslor och att kunna berätta allt för någon är viktigt. En pojke säger att det är viktigt att fråga vad man behöver hjälp med, för det kan vara olika. Några ungdomar uttrycker att de upplevt negativt bemötande från personal på boendena. Att personalen har haft fördomar om det liv de levt innan de kom till Sverige, eller att de uppfattat att personalen gett dem skuldskänslor.

När man flyttar från boendet skiter de i oss

Liksom i fallstudierna ovan framkommer från de ungdomar som har haft erfarenhet att flytta till ett mer självständigt boende, att de för det mesta anser att de har fått för lite stöd i samband med denna övergång, både praktiskt och emotionellt. Det framkommer också uppfattningen att man inte heller vill be om

hjälp – man vill klara sig själv. En person som nyligen flyttat till träningslägenhet träffar en kontaktperson ett par timmar i veckan. Det är dock en ny person, inte någon från boendet. *Hon bara lyssnar men hon kan inte hjälpa*, säger han. Att en kontaktperson som kommer två timmar i veckan inte räcker så långt, framförs också av flera. En kille berättar att han inte träffar någon förutom i skolan. Han har bott i Sverige ett år och pratar inte så bra svenska. Ett par andra beskriver att det bara fanns en vaktmästare när de flyttade till träningslägenhet, ingen att prata med eller få hjälp med läxor av. Några uttrycker också att de fått för lite hjälp i att lära sig att klara sig själv innan de flyttade ut ur gruppboendet. Samtidigt framförs också av flera att det inte är bra att bo längre än något år i gruppboende. En pojke som väntat länge på egen lägenhet uttrycker skepsis till att han fått beskedet på boendet att han måste lära sig att laga mat för att få flytta. *Men jag har varit på andra boenden och lärde mig laga mat. Nu har jag kommit hit och ska också lära mig att laga mat. Men de kan inte laga mat själva och vad ska jag lära mig av dem?* Han säger också att de inte lagar maten tillsammans - *de ger oss något att äta*. Han tycker det är viktigt att man får stegvis hjälp att bli självständiga - *inte bara lämna oss här och tiden går*. En annan som nyss flyttat ut från samma boende är dock mycket nöjd med det stöd han fått inför att klara sig själv: *Jag kan laga mat, tvätta städa, allt*, säger han.

Kontakten med stödpersonal från boendet när ungdomen har flyttat verkar i regel vara beroende av den unges initiativ. En pojke berättar att han bodde hos en familj i ett år men att de inte ringde en enda gång efter att han flyttat. Ungdomarna ger också uttryck för bristande tillit till socialtjänsten i denna fas. *Kommunen ringer en gång i månaden - de måste veta att vi lever*, uttrycker en annan. *De ringer aldrig till mig*, säger en tredje. En person uttrycker att han *hatar sin socialtjänst* och han vill inte ha kontakt med sin socialsekreterare. *Det var hennes mål att flytta mig och inget mer* säger han. Men han har sagt till sin god man att han vill ha en kontaktperson att prata med och som kan hjälpa honom med skola och kontakt med Migrationsverket.

Kontakt med andra ungdomar

Även umgänget med andra ungdomar på boendet diskuteras i intervjuerna, främst utifrån att man önskar hjälp med att skapa närmare relationer genom gemensamma aktiviteter. En pojke berättar att han sagt till personalen att han önskat att de ska få göra aktiviteter tillsammans på boendet. Svaret från personalen var enligt honom att han som svensk måste klara sig själv: *Som svensk pojke måste du göra själv dina aktiviteter. Du måste gå ut själv och du*

måste gå på fotboll själv. Du måste göra allt själv. Ytterligare en ungdom upplever inte att de har någon gemenskap på det boende han bor i. Ungdomar kommer och går, och de gör inte några aktiviteter tillsammans: Dom bara bor här. För ett år, två år sen, dom går. Vi är inte nära kompisar. Vi pratar inte så mycket. Vi är inte som kompisar.

Det sociala umgänget med andra ungdomar kan också, liksom Sirwan förmedlar i sin berättelse ovan, innebära negativa påtryckningar. En pojke berättar i en gruppintervju att hans kompisar uppmuntrat honom också till att dricka alkohol för att glömma det som smärtar honom.

Skolarbete och kontakt med svenskar

När det gäller stöd i skolan framkommer i intervjuerna att förutsättningarna är mycket olika från kommun till kommun. Studiehundledning är något som lyfts fram som viktigt, men som flera ungdomar tycker de får för lite av. Ett exempel som ges är att sex personer delar på en timme i veckan. När det gäller modersmålsundervisning, framför ungdomarna att det är viktigt att lärarna har rätt kompetens, både i hemspråket och i svenska och i pedagogik. Det framgår att det kan vara mycket olika vilka resurser som finns tillgängliga när det gäller modersmål och att kompetensen ibland kan vara bristande.

Kontakt med svenskar är också ett tema som diskuteras i intervjuerna, främst i samband med diskussioner om skolan och utifrån möjligheten att praktisera svenska, vilket flera lyfter fram som viktigt. På en skola där introduktionsprogrammet ligger på en stor gymnasieskola uttrycker ungdomarna att de har bra kontakt med andra ungdomar på skolan. *Alla är snälla*, säger en pojke. De har dock ingen gemensam undervisning utan träffas på raster och i korridoren. De tycker att det är bra med egen klass i början så att de lär sig lite svenska. På en annan skola där introduktionsprogrammen ligger i en separat skola uttrycker ungdomarna stort missnöje med att skolan inte erbjuder kontakt med svenskfödda ungdomar. På denna skola uttrycker ungdomarna att de finner det svårt att få kontakt med svenskar generellt. *De (svenskar) är lite annorlunda*, säger en pojke. *Ibland tycker jag att de är rädda för oss. De tänker att de är invandrare, han kanske är terrorist*, fortsätter han och uttrycker att han inte tror att svenska ungdomar vill ha kontakt. Att i Sverige umgås svenskar bara med varandra och invandrare med varandra. *Det är skitdåligt*, säger han. Andra berättar om erfarenheter av att bli förföljda i affären och att vuxna personer har flyttat på sig på tåget när de har kommit, eller pratat om ”svartskallar”. De reflekterar i intervjuerna över att mediabilden nog påverkar människors attityder.

De resonerar också kring att de tror detta är värre på landsbygden än i Stockholm. Ungdomarna på den stora gymnasieskolan tyckte sig inte ha blivit rasistiskt bemötta i Stockholm, men menar att de haft sådana erfarenheter i norra Sverige.

Att ta vara på rättigheter

Ett tema i dessa intervjuer handlar om stöd i förhållande till rättigheter. Detta berörs i första hand av ungdomar som saknar permanent uppehållstillstånd, och av de som likt Sirwan har försökt men inte fått möjlighet att ta hit sin familj. Dessa ungdomar ger uttryck för att de inte upplever att de får tillräcklig hjälp med att ta reda på och ta vara på sina rättigheter, dels i förhållande till möjligheter för familjeåterförening och dels i förhållande till egna rättigheter till läkarvård och ekonomiskt stöd. En ungdom uttrycker rädsla för Migrationsverket som han upplevt ställt konstiga frågor, frågor som barn inte kan svara på. Han berättar också att de inte trott på honom när han sagt hur gammal han är. En pojke säger att han inte har fått information om vilka lagar och regler som gäller. Han säger också att han inte har fått hjälp av någon att förstå beslutet att hans familj inte kan få komma och att han inte har någon vuxen som han litar på. Han har berättat sin historia för socialtjänsten och sin psykolog. *I början trodde jag att de kunde hjälpa mig* säger han, *men de vill bara veta vad som har hänt, hur det ser ut och vilka upplevelser hade jag. Inte göra något åt dem.* Han fortsätter:

Mitt liv är inte som en film som man kan njuta av eller inte njuta av. Jag har berättat om vad jag har för svårigheter och problem. Men ingen vill göra något, eller gör något. Om det inte var problem så skulle jag inte berätta.

Dessa ungdomars erfarenheter kan förstås som exempel på hur ensamkommande ungdomar kan "tystas" av att de inte upplever att deras berättelser blir tagna på allvar genom att de inte blir trodda eller får hjälp med det som de uppfattar är problemet.

Familjerelationer och psykisk ohälsa

Nära kopplat till stöd i förhållande till rättigheter är stöd i förhållande till familjen och de svårigheter som det kan innebära att leva åtskild från sin familj. Två ungdomar berättar att de har försökt men inte fått möjlighet att ta hit sin familj och för dem är detta, liksom för Sirwan och Farzin i början, det överskuggande problemet. Det är också bara de som nämner familjen i dessa intervjuer, vilket kan förstås utifrån intervjuernas fokus på stöd i mottagarlandet

och att de flesta intervjuer skett i grupp. En av dessa ungdomar separerades (liksom Farzin) från sin familj under själva flykten. Nu känner han skam och skuld inför sin familj för att han inte kunnat göra något för dem. *Jag är här och de är där, och hur svårt har de?* Han säger att det känns som att han *brinner inuti. När de ringer och gråter – vad ska jag göra? Det finns inget att göra.* Den andra pojken ger ett starkt depressivt intryck när jag träffar honom. *Jag orkar inte med skolan, inte med livet. Ibland vill jag ta livet av mig,* berättar han i gruppintervjun. Det framgår då att även andra i gruppen har haft sådana känslor, men det verkar inte vara något som de har pratat om tidigare. Pojken har psykologkontakt. Det känns bra när han är hos psykologen säger han, men när han kommer hem kommer alla dåliga tankar igen; *Vad händer i framtiden, varför är jag ensam, jag har inget mål med mitt liv, massor av frågor...* Hemma har han ingen att prata med. Han har viss kontakt med det gruppboende han bodde på tidigare genom att han går dit själv, eller att kompisar hälsar på eller ringer. Det är dock ingen personal som hör av sig till honom. Han har inte träffat någon socialsekreterare på länge – han tror sex månader. Det enda som gör att han kämpar vidare är, säger han, att han har familjemedlemmar i livet utanför Sverige som behöver honom.

Sammanfattande diskussion

I det som har belysts i detta kapitel finns en del teman som är gemensamma med andra i denna rapport. Det handlar kanske främst om familjekontextens centrala betydelse för ungdomarna, och hur denna kan innefatta både stödjande och försvårande omständigheter. Att se och möta de ensamkommande barnen som barn i en familjekontext, oavsett om denna familj finns fysiskt närvarande i Sverige eller ens är i livet, förefaller utifrån detta angeläget. Detta ska inte förstås som att bortse från det faktum att barnen oftast saknar vårdnadshavare i Sverige, utan att ta hänsyn till den familjekontext som finns – oavsett var den finns. Nära kopplat till familjen är frågor om mening, identitet och samhörighet som är centrala för barnens resilience. Det handlar inte minst om att ge barnen det stöd som går att ge ifråga om kontakt och/eller återförening med familjemedlemmar och andra anhöriga, vilket också kan innefatta att stödja barnen i att bevaka och ta vara på sina rättigheter och att underlätta för familjerelationer över nationsgränser. Det kan även handla om stöd i levandegöra viktiga relationer från hemlandet som det inte är möjligt för barnen att ha kontakt med, samt att hantera ansvarstagande, skam och skuld-känslor kopplade till familjerelationerna.

Relationer till familj och anhöriga är också viktiga för att skapa kontinuitet i livet. Att få ihop det ”gamla” och det ”nya” livet är ett närliggande tema som har framträtt tydligt i den longitudinella studien av ungdomarna som helhet, bl.a. utifrån möjligheten att upprätthålla relationer och att kunna förhålla sig till olika livsvärldar. Detta kapitel har pekat på att ungdomarnas förståelse av upprottet från hemlandet, dess förutsättningar och konsekvenser, kan vara viktiga aspekter att ta hänsyn till för att kunna ge ett adekvat stöd. Både förutsättningar i hemlandet och förståelsen av upprottet kan också förändras över tid och få betydelse för den upplevda livssituationen och för vilka förhållningssätt som ses som möjliga och önskvärda - även långt efter det att de har anlänt till Sverige. Det är också tydligt, i detta och i andra kapitel i denna rapport, att det alls inte är självklart att ungdomarna föreställer sig en framtid i Sverige. Att få stöd i att formulera tankar om framtiden och att kunna se egna möjligheter till agerande i olika framtidsscenarioer framstår som viktigt- vilket inte minst gäller för barn som befinner sig i asylprocessen. De svårigheter som dessa ungdomar möter kan väcka svåra existentiella frågor och risken om de inte får hjälp i att hantera dessa är att de inte ser några vägar framåt till en framtid som känns meningsfull för dem. Detta är frågor som enligt denna studie också kan väckas hos ungdomarna i senare faser i migrationsprocessen, och en del ungdomar i denna studie förmedlar tydliga depressiva tankar och känslor.

I detta sammanhang framstår det som viktigt att ensamkommande barn/ungdomar också kan få stöd i hur de kan förhålla sig till olika och ibland konflikterande framtidsprojekt, makrosystem (faktorer kopplade till samhällsnivå i mottagarlandet och ursprungslandet), och därtill kopplade förväntningar, i hur de kan skapa mening av sitt förflutna samt i att utveckla konstruktiva copingstrategier. Det som är en positiv strategi i en situation eller aspekt kan vara negativ i en annan. Denna studie tyder på att ansvarstagande för familjemedlemmar i eller utanför Sverige både kan främja och hindra resilience beroende på vad detta ansvarstagande får för konsekvenser för ungdomen i andra viktiga avseenden, såsom tillgång till emotionellt stöd och utbildning (jmf Ungar 2007). Distraction framstår som en viktig strategi för flera ungdomar i denna studie liksom i tidigare forskning, men på sikt kan detta vara en problematisk strategi (Goodman 2004). Att kontinuerligt erbjuda stöd i att på olika sätt närma sig det förflutna, även om ungdomarna inte den första tiden önskar detta, kan därför vara angeläget. Farzins exempel i detta kapitel pekar också på att nya copingstrategier kan läras in. Anpassning är en annan strategi som uttrycks av ungdomarna både i detta och i andra kapitel i denna rapport. En baksida med anpassning som strategi kan vara att ungdomarna håller inne med

missförhållanden och att de mår dåligt i tysthet. En studie av ensamkommande flyktingpojkar psykiska hälsa i Sverige visar t.ex. att nära hälften av dessa ungdomar ansågs må psykiskt dåligt, i synnerhet när det gällde emotionella symtom, samtidigt som en hög andel ansågs ha ett prosocialt beteende och en låg andel uppförandeproblem (Havelius & Liu 2010). Författarna kommenterar att detta kan innebära att de ungdomar som mår dåligt inte upptäcks. I övriga kapitel i denna rapport skildras också hur de intervjuade ungdomarna kan dölja smärtsamma känslor och missförhållanden för sin omgivning.

Tidigare forskning och även föregående kapitel i denna rapport har lyft fram religionen som central i ensamkommande flyktingbarns copingstrategier. I de ungdomars berättelser som presenteras i föreliggande kapitel framträder en mer problematiserad bild. Dels beskrivs praktiska svårigheter att utöva sin religion, dels antyder ungdomarna ett kluvet förhållningssätt till religionen. Tillsammans med tidigare forskning tyder denna studie som helhet på att religion kan vara en viktig aspekt att ta hänsyn till som både möjlighet och svårighet för barnen, där det senare kan gälla både svårigheter att ta tillvara religionen som resurs och/eller svårigheter som kan handla om en kluven inställning till religionen och hur ungdomen ska förhålla sig till den i det sekulära Sverige. I gruppintervjuerna ges också exempel på att ungdomarna kan uppleva frågor om religion som känsliga.

Bristande stöd i övergången till vuxenliv eller i samband med återförening med familjen är ett tema i denna studie och har också har belysts i andra delar av detta forskningsprojekt utifrån socialsekreterares perspektiv (Backlund m.fl. 2014). Bristande stöd i samband med utslusning från samhällsvården har också belyst i forskning om barn i samhällsvård generellt och är ett område som definierats som kritiskt för barnens fortsatta utveckling (se t. ex. Höjer & Sjöblom 2010, 2014, SOU 2011:9). Praktiska kunskaper för att kunna ”klara sig själv” pekas i tidigare forskning ut som viktiga, men inte desto mindre tillgång till socialt nätverk som kan bistå med fortsatt stöd av både praktisk och mer existentiell karaktär i livet som ung vuxen, bl.a. i förhållande till sina familjerelationer. Schofield (2001) framhåller förmågan att aktivt kunna planera och göra val som resilience för ungdomar som lämnar samhällsvården men också att tillgång till stödjande vuxna är viktigt även i vuxenlivet och ömsesidigt beroende (interdependence) snarare än oberoende som en nyckelfaktor för välbefinnande i vuxenlivet.

Möjligheten till nära relationer och sociala gemenskaper framstår som centralt för ungdomarnas resilience, där ungdomarna generellt sett efterfrågar mer genuina och ömsesidiga relationer till sina omsorgsgivare och mer stöd i att skapa sociala kontakter. En viktig fråga i detta sammanhang är hur själva

mottagningssystemet i sin uppbyggnad bättre kan främja kontinuitet i ungdomarnas sociala sammanhang. Att göra sig oberoende och "klara sig själv" är som något som både ungdomarna själva och personalen lägger stor vikt vid i denna studie (se Backlund m.fl. 2014). Det individfokuserade och många gånger ensamma livet i Sverige framställs dock även av ungdomarna som främmande och ibland meningslöst. En fråga mot denna bakgrund är om det stöd som ges inom ramen för mottagandet kan behöva lägga en större tonvikt vid att kunna behålla och utveckla nya och gamla sociala sammanhang som kan bekräfta och stödja ungdomarna i de svårigheter som de möter i livet som ung vuxen. Spänningen mellan barns och ungdomars längtan efter en mer känslomässigt nära omsorg och HVB-personals syn på sitt uppdrag som givare av en mer sekundär omsorg, liksom regleringen av tid och rum i den kollektiva miljön som HVB-hemmen utgör, är också teman som har behandlats i tidigare forskning om barn i samhällsvård (Sallnäs 2012). Även om inte personalen vid dylika institutioner övertar föräldraskapet för placerade barn, så finns ett handlingsutrymme när det handlar om i vilken grad som känslomässigt stöd kan ges. En reglering av tid och rum som inte upplevs som skapad utifrån omsorg om individen, riskerar att försvåra för tillitsskapande relationer, vilket ungdomarna i denna studie ger uttryck för.

Mot bakgrund av vad vi vet om föräldrars betydelse för asylsökande barn är det en angelägen fråga i vilken mån ett sådant stöd kan skapas av ansvariga omsorgspersoner i mottagandet för de ensamkommande barnen. Papadoupulus (2002) beskriver det att återskapa ett hem där nära relationer kan utvecklas som en viktig del av stödet till flyktingar. Frågor att diskutera i detta sammanhang är hur de stödjande miljöer som byggs upp för ensamkommande barn och ungdomar bättre kan tillmötesgå barnens längtan efter närmare relationer och behov av sociala gemenskaper – både genom det handlingsutrymme som finns i de professionella relationer som omger barnet, men också genom att hjälpa barnen att använda andra barn och ungdomar i liknande situation som resurs. Ett tema som berörs i denna studie och som har behandlats i forskning om barn i institutionsvård handlar om kamratgruppens betydelse på gott och ont (Sallnäs 2012), frågor som är viktiga att ta hänsyn till när det gäller institutioner för ensamkommande barn och ungdomar och där relationerna blir än mer komplexa p.g.a. att ungdomarna kommer ifrån olika länder. Gruppbaserat stöd har prövats med goda erfarenheter i USA (Luster m.fl. 2009) och av Rädda Barnen i Sverige². När det gäller kontakter med andra ungdomar och majoritetssamhället

² Seminarium "Gruppsamtal för ensamkommande flyktingbarn utifrån traumamedveten omsorg", med Camilla Küster och Josefin Michanek, Rädda Barnens Centrum för barn och ungdomar i utsatta

så är skolan en central arena. Att skolan erbjuder naturliga kontaktytor för sådana kontakter förefaller vara av stor betydelse för ungdomarnas möjligheter att både praktisera svenska språket och att ge ett vidgat utrymme för sociala gemenskaper i samhället.

Sociala aspekter och behov såsom möjlighet till samhörighet är utifrån ett existentialistiskt perspektiv särskilt viktigt för människor med erfarenhet av kris eller trauma, för att undvika känslor av existentiell ensamhet (Thompson & Walsh 2010). För ensamkommande barn och unga är detta särskilt påkallat eftersom de i regel också förlorat sitt sociala, kulturella och språkliga sammanhang. Att utveckla former för socialt stöd i ensamkommande barns och ungdomars vardag är utifrån detta perspektiv angeläget.

Referenser

- Andrews, Molly, Squire, Corinne & Tamboukou, Maria (red.) (2008). *Doing narrative research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Andersson, G. (2008) *Utsatt barndom – olika vuxenliv – ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Ascher, H. & Melander, L. (2010) Asylsökande barns tankar om hälsa. I Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Göteborgs universitet, Centrum för Europaforskning.
- Ayotte, W. (2000) *Separated Children Coming to Western Europe: Why They Travel and How They Arrive*. London: Save the Children.
- Backlund, Å. Eriksson, R., von Greiff, K., Åkerlund, E-M. (2012) *Ensam och flyktningbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Forskningsrapport 2012:1. Stockholm: FoU-Nordväst, FoU-Nordost och FoU-Södertörn.
- Backlund, Å. Eriksson, R., von Greiff, K., Åkerlund, E-M. (2014) *Socialsekreterares arbete med ensamkommande flyktningbarn*. Stockholm: FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn. Kommande publikation.
- Björnberg, U. (2010) Socialt kapital, tillit och resilience hos asylsökande barn och föräldrar. I Andersson, H.E., Ascher, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. *Mellan det förflutna och framtiden. Asylsökande barns hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Göteborgs universitet, Centrum för Europaforskning.
- Borge, A. I. Helmen (2005). *Resiliens: risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Brendler Lindqvist, M. & Larsson, J. (2004) *Att möta de ensamkommande barnen*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Brunnberg, E. , Borg, R-M, Fridström, C. (2011) *Ensamkommande barn - en forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Eide, K. (2012). Hvem er de enslige mindreårige flyktningene? I Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykosocialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Eide, K. (2000) *Barn i bevegelse. Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger*. Porsgrunn: Högskolan I Telemark. Refererad i Eide, K. (2012) *Barn på flukt. Psykosocialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s.24.
- Goodman, H. (2004) Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research*, 14(9), 1177-96.

- Havelius, A. & Yue Liu, B. (2010) *Psykisk hälsa och emotionsreglering hos ensamkommande flyktingbarn. En enkätundersökning på 95 ensamkommande flyktingpojkar angående psykisk hälsa, emotionsreglering samt framtidstro*. Psykologexamensuppsats. Lund: Institutionen för psykologi. Lunds universitet.
- Hodes, M., Jagdev, D., Chandra, N. & Cunnif, A. (2008) Risk and resilience for psychological distress amongst unaccompanied asylum seeking adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49 (7), 99 723-732.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2010) Young people leaving care in Sweden. *Child and Family Social Work*, 15, 118-127.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2014) Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: "There is so much I need to know!". *Australian Social Work*, 67 (1), 71-87.
- Johansson, A. (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000) *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia.
- Luster, T., Qin, D., Bates, L., Rana, M. & Ah L. (2010) Successful adaption among Sudanese unaccompanied minors. Perspectives of youth and foster parents. *Childhood*, 17(2), 197-211.
- Luster, T., Saltarelli, A.J., Rana, M., Baird, D., Quin, D., Bates, L. & Burdick, K. (2009) The experiences of Sudanese Unaccompanied Minors in Foster Care. *Journal of Family Psychology*, 23 (3), pp 386-395.
- Maskrosbarn (2014) *Frågar man inget - får man inget veta. En kvalitativ och kvantitativ intervjustudie med 50 ungdomar*. <http://www.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2013/09/Rapporten%C3%A5r2014.pdf> Hämtat juni 2014.
- Papadopoulos, R. K. (2002) Refugees, home and trauma. In: R. K. Papadopoulos (eds.). *Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home*. London: Karnac, 9-40.
- Raghallaigh, M., N. & Gilligan, R. (2010) Active survival in the lives of unaccompanied minors: coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child & Family Social Work*, 15, 226-237.
- Sallnäs, M. (2012) Institutionsvård för barn och unga. I Höjer, I., Sallnäs, M. & Sjöblom, Y. (red.) *När samhället träder in – barn, föräldrar och social barnavård*. Lund: Studentlitteratur.
- Schofield, G. (2001) Resilience and family placement. A life span perspective. *Adoption & Fostering*, 5 (3), 6-19. I Andersson, G. (2008) *Utsatt barndom – olika vuxenliv – ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, s.42.

SOU 2011:9 *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården. Betänkande av Upprättelseutredningen*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Stretmo, L. & Melander, C. (2013) *Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar I Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Göteborg: FoU I Väst/Gr.

Thompson, N. & Walsh, M. (2010) The existential basis of trauma. *Journal of Social Work Practice*, 24 (4), 377-389.

Ungar, M., Ghazinour, M. & Richter, J. (2013) Annual research review: What is resilience within the social ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 54 (4), 348-366.

Ungar, M. , Brown, M., Liebenberg, L., Othman,R., Kwong, W.M., Armstrong, M. & Gilgun, J. (2007) Unique pathways to resilience across cultures. *Adolescence*, 42 (166), 287-310.

Wade, J., Mitchell, F. & Baylis, G. (2005) *Unaccompanied asylum seeking children. The response of social work services*. BAAF Adoption & Fostering.

Weitz, Y. (2011) Spånberger Weitz, Y. (2011). *Ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande: En studie av fem livsberättelser*. (ak.avhandling). Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Werner, E.E. & Smith, R.S. (1992) *Att växa mot alla odds. Från födelse till vuxenliv*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Wernesjö, U. (2013) *Conditional Belonging. Listening to Unaccompanied Young Refugees' Voices*. Uppsala: Uppsala universitet, Acta Universitatis upsaliensis.

Wernesjö, U. (2012) Unaccompanied asylum seeking children – whose perspective? *Childhood* 19 (4) 495-507.

Österberg, D. (1993) *Jean-Paul Sartre – Filosofi, konst, politik, privatliv*. Bokförlaget Korpen. Uddevalla.

5. Några nedslag i ett barns erfarenheter av flykt och migration – sammanfattning i en essäistisk betraktelse

Eva Nyberg

Ett barn som typexempel

I projektet *En longitudinell studie av ensamkommande barn* är ett antal barns röster om sin historia och vardag i ett nytt land en del av undersökningsmaterialet. Analysen av intervjumaterialet från barnen presenteras huvudsakligen som ett tvärsnitt, dvs är styrt av teman som uttolkas ur materialet. Barnens utsagor och berättelser får tjäna som illustrationer till sammanfattningar och tolkningar.

I följande avsnitt illustreras en del av de slutsatser som barnmaterialet genererat med ett barns erfarenheter, i hopp om att ett enskilt barns livsvillkor kan fördjupa kunskapen om hur de olika slutsatserna hänger ihop och interagerar med varandra. Slutsatserna handlar framför allt om begrepp relaterade till studiens frågeställningar som fokuserar socialsekreterarens idéer och praktik med ensamkommande barn samt om det ensamkommande barnets syn på majoritetssamhällets mottagande.

Det barn som får utgöra en sådan illustration kallar vi Namir. Hans ursprungsland är Afghanistan, ett av de aktuella flyktinggenererande länderna under den tid som denna studie genomfördes. Namir lämnade sin livsmiljö och sin familj när han var 14 år. Han valdes därför att hans livsvillkor inbegriper kontakten med en särskilt förordnad vårdnadshavare och en återförening med mor och syster genom deras ankomst till Sverige. Både rollen som god man/förordnad vårdnadshavare och familjeåterföreningen efter flera års separation är tämligen okända fält kunskapsmässigt. Den beprövade erfarenheten inom dessa områden är knapphändigt dokumenterad och systematiserad och den här typen av fallbeskrivningar kanske kan bli en inspiration till start av studier.

Storytelling – en metod att illustrera ett typiskt händelseförlopp

Inom den induktiva vetenskapstraditionen, särskilt när frågeställningarna är väldigt breda, används ofta en händelsenära berättelse för att illustrera den slutsats som dras, eller den sammanfattning som presenteras. *Storytelling* betyder att kortare (oftast) berättelser får utgöra exempel och ytterligare belysa slutsatsen eller sammanfattningen. ”Storyn” är en ingång till ämnet, ibland en avslutning. En sådan story kan förstås användas också för det motsatta syftet, för att presentera atypiskt material, avvikelser från det typiska händelseförloppet. Ursprunget till storytelling finns inom andra fält än beteendevetenskapen. Intresset för metoden inom beteendevetenskaplig forskning anknyter till idén om att berättandet och konstruktionen av en berättelse har ett informationsfokus men också en terapeutisk innebörd för en person eller för en relation (Asplund Ingemark 2013). Särskilt i forskningsrelationen med ungdomar finns en lång tradition av reflektion kring de berättande metodernas terapeutiska funktion, eftersom de erfarenheter som söks i en forskningsintervju är det ofta en ungdom formulerar sig omkring för första gången.

Storytelling som en metod att låta ett konkret exempel beskriva ämnet som studeras kan kanske närmast jämföras med critical incident-metoden, där man låter vissa kritiska händelser belysa ett mer omfattande och längre utvecklingsförlopp. Metoden critical incident har mest använts för att beskriva utveckling av olika verksamheter. Den bygger på teorin att utveckling sker i kvalitativa steg, inte kontinuerligt (Hansson 1995). Ett exempel på en studie där critical incident-metoden blir belyst i praktisk användning är Bons & Ginner Hau (2013), som har studerat några kommuners förebyggande arbete med ungdomar och låter personal inom olika ungdomsprojekt karakterisera sitt arbete genom beskrivningar av ”kritiska situationer”.

Här är det i stället en personlig utveckling under en omvälvande period i livet som ska belysas genom en ung människas berättelse som tolkas i ett processperspektiv. Då är storytelling en adekvat metod att låta sekvenser ur ett barns historia belysa situationen för barn med liknande livsvillkor. De valda stories som presenteras skildrar processer som har särskild betydelse för migrantens motiv för att förändra sin situation. Visserligen är varje story här redigerad på grund av språkskäl, men den blir ändå något torftig. Det är svårt med nyanserna på annat språk än modersmålet. Vår unga ”storyteller” har fortfarande begränsade kunskaper i svenska, berättelserna är från sista halvåret innan hans 18-årsdag. Berättelsen startar en kväll i en by på landsbygden i Afghanistan hos en familj med två barn, som får ett ovälkommet besök av personer med makt.

I anslutning till de livserfarenheter som presenteras i berättelserna, olika "stories", diskuteras betydelsen av dessa erfarenheter för en ung person som tvingas leva utan sin familj utanför sitt ursprungslands gränser, oftast väldigt långt från hemmet. Det handlar om förhållanden som traditionellt sett, för barn som erfarit liknande omständigheter men av andra skäl, förutsatts ha omvälvande betydelse för den personliga utvecklingen, och för hans eller hennes psykiska hälsa. Andra begrepp är vanliga generaliseringar inom migrationsforskningen och anknyter till migrationsprocessen. En hel del av dessa diskussioner, om teman som illustrerar olika levnadsvillkor som individen sällan har egen kontroll över när de inträder eller inträffar, ligger inom det psykologiska eller socialpsykologiska vetenskapsfältet. En del begrepp finns behandlade inom forskningen, andra saknas fortfarande studier kring. Där finns dock ibland en omfattande beprövad erfarenhet, som då används för att beskriva och diskutera ett begrepp. Fortfarande är migration och flykt ämnen som är svagt belysta på djupet.

Många uppgifter i denna pojkes historia är ändrade av anonymitetsskäl. För att ändå kunna presentera logiskt sammanhängande erfarenheter med avseende på kultur och livsomständigheter har fragment från andra barns berättelser i studien använts i ändringarna.

Några livsavgörande ögonblick ur en pojkes liv

Att inte komma hem igen – men vad hände?

När det knackade på dörren förstod jag att det inte var några av våra vänner eller grannar som var på andra sidan om dörren. Det var någon som knackade hårt. Jag minns att jag stod bakom min mamma när min pappa öppnade dörren. Min yngre syster var i ett rum längre in i huset, jag vet inte vad hon gjorde. När de två männen, den ena hade uniform, började prata med min pappa sa han till oss att gå in i köket. Så sa min mamma till mig att springa till en annan familj i byn, de är våra släktingar. Jag ville inte, stannade bara kvar, men min mamma såg arg ut och föste ut mig genom baddörren på huset och sa: spring! Då sprang jag.

Därför såg inte jag när min pappa blev skjuten. Av de här männen bara gick utan att säga något, berättade min mamma senare.

Sedan den kvällen har inte jag varit i vårt hus. Jag stannade hos våra släktingar. Efter några veckor sa de att jag måste resa, det är farligt för mig

att stanna. Så började min resa till Sverige. Men när jag kom till Sverige visste jag först inte var jag var.

Hur många barn i världen delar inte Namirs erfarenheter av att ett kort möte med representanter för makten ödelägger livet för alltid och skapar minnen som aldrig lämnar den växande individen. För Namir betydde den här kvällen en fysisk förlust för alltid av fadern, början på en lång separation från mamma och lillasyster, en förlust av alla andra personer som på olika sätt är pusselbitar i ens liv, en förlust av en invand livsmiljö, en förlust av kära ägodelar, ett obegripligt och snabbt händelseförlopp som skapar skräck och maktlöshet.

Att möta barnets trauman – om de finns

En stor del av de barn som har erfarenheter som de som beskrivs ovan lever vidare i en skräckfylld och utsatt tillvaro, som i ett flyktingläger bland tusentals andra med liknande erfarenheter, i en by eller stad i ruiner, eller gömd med de familjemedlemmar som finns kvar utan att våga gå ut, väntande på att makten återkommer med nya övergrepp. Men några få ger sig av, under förhållanden som vi numera är ganska bekanta med. Flykten kan vara en flygresor med ett möte med den internationella flygplatsmiljön i en intensiv känsla av att någon tjänsteman skall fånga in och stoppa dig. Den kan vara oändliga vandringar över berg, oftast i mörker, med fara för livet genom både farlig natur och nära gränspatruller med vapen.

Det är dessa barn som möter tjänstemän i Europa, socialarbetare, personal på boenden, skolpersonal etc. Dessa kommer att associera barnets erfarenheter, ofta både motiven för flykten och själva flykten, med begreppet trauma, på ett eller annat sätt. Trauma är ett motsägelsefullt begrepp för personal inom olika organisationer och myndigheter i Sverige. Det ständiga samtalet om det ensamkommande barnet som traumatiserat eller inte, vilka förpliktelser man själv har i arbetet om så är fallet, blir en belastning hos dessa tjänstemän själva, och medför en upplevelse av otillräcklighet i kontakten med barnet.

Sammanblandningen mellan de yttre händelser som kan skapa ett trauma och själva traumat, som är en inre mental process, gör också frågan komplicerad. Vem är traumatiserad och hur ser jag i så fall det som en tjänsteman ansvarig för barnet?

Skuld och skam finns också ofta i samband med reflektionen över de händelser som innebar katastrof och kris för en själv och familjen. Barnet känner att det inte gjort nog för att skydda familjen, för att varna familjen, för att gömma små

syskon etc. Känslor av skuld och skam utvecklas inte sällan till depressivitet och nedstämdhet (Bremer, Brendler-Lindqvist & Wrangsjö 2006). Skuld och skam förekommer också hos den svenska tjänstemannen som tar emot barnet, för att han eller hon inte förstår hur dessa känslor finns hos barnet. Det kan till exempel uppfattas som orimligt att barnet tar på sig ett sådant ansvar för andra.

Förlust är ett begrepp som använts flitigt i samband med flykt och migration. Om en vuxen persons migration alltid innehåller något hopp om en bättre framtid så är det ensamma barnets migration helt och hållet mentalt förknippad med förluster. Ett barn har svårare att föreställa sig en framtid i en okänd miljö.

Två olika referensramar – trots att alla barn väl är av samma sort?

Det är intressant att svenska barn nog faktiskt aldrig fått vara modeller för barnet generellt i det svenska traumasamtalet. Vissa erfarenheter som karakteriserar vanliga livsvillkor för nästan alla barn från andra länder med erfarenhet av flykt och migration räknas så gott som självklart traumaskapande när de drabbar det svenska barnet. Att samhället då skall tillhandahålla ett professionellt stöd är förgivettaget (Socialstyrelsen 2013, Andersson & Lindström 2007, Raundalen, Dyregrov & Hjermann 2005). Även om det är etiskt tveksamt att sätta drabbade barngrupper mot varandra är det svårt att inte ägna en tanke åt att barn drabbade på samma sätt som av tsunamin 2004 fanns sedan länge i Sverige. Men de var inte svenska. Samhällets stödresurser för dem, som varit av utländsk härkomst, har alltid varit ytterst begränsade.

Finns en likaså förgivettagen uppfattning om att svåra erfarenheter inte sätter samma känslomässiga spår hos ett barn som kommer från miljöer där krig och förföljelse oftare hör till vardagens villkor? Att resiliens, motståndskraft eller förmågan att bemästra, är något som kan läras in under tuffare levnadsförhållanden? Med en definition av resiliens som en process, eller komplex interaktion mellan individ och miljö så kan en sådan fråga vara relevant (Gjærum 1999).

Motstånd mot traumabegreppet

I arbetet med flyktingar, inte minst med ensamkommande barn, kan också ett motstånd mot att närma sig traumabegreppet i arbetet sammanhålla med att dess existens kräver aktion. Om ett barn är traumatiserat så måste jag göra något, men jag vet inte vad. Ett dilemma som grundar sig i anspråk på att arbeta med traumabearbetning. Under en period fanns också föreställningen om

debriefingens nödvändighet för att inte befästa traumat. Debriefing handlar om att upprepat berätta om den traumaskapande händelsen, och det är upprepat som fungerar terapeutiskt (Mitchell & Everly 1996). Mitchells och Everlys metod utvecklades för personal som konfronterats med katastrofarbete men har alltså kommit att användas på personer och familjer som varit de direkt utsatta för krigs- eller tortyrhandlingar.

Mot arbetsmetoden debriefing har ställts begreppet *timing*. Utan att individen själv upplever sig beredd att konfrontera sig med tidigare svåra erfarenheter så är inte berättelsen terapeutiskt fungerande, snarare tvärtom (Blomberg 2011, Sundberg m.fl. 2009).

Samförståndets betydelse i det stödjande arbetet

Resultatet av en, som kanske kan kallas irrationell, respekt för begreppet trauma såväl i praktik som teori, har ofta blivit att de tjänstemän som möter de ensamkommande barnen undviker sådana samtalsämnen som kan anknytas till begreppet. Det finns kanske inga mellanlägen mellan att göra ingenting och att genomföra en kvalificerad psykologisk behandling om man hamnar i den situationen att ett barn berättar om svåra och dramatiska erfarenheter som finns i livshistorien (Backlund m.fl. 2012).

Men emellan ingenting och den avancerade psykoterapin ligger ”socialt stöd” och ”psykologiskt stöd”. Det kan förmedlas av dem som har en beteendevetenskaplig utbildning med samtal som arbetsmetod, vilket omfattar barnens handläggare, en hel del boendepersonal, personal med pedagogiska uppgifter etc. Det är svårt att hitta specifika definitioner av vad sådant stöd är men att *samtalet* är en grundsten och en förutsättning för dess utövande är nog ett relevant antagande, även om särskilt socialt stöd traditionellt är en blandning av ord och handling. Det måste finnas en tillit för att ett sådant samtal skall uppstå, det betyder att man måste ha viss kännedom om varandra, vara en person för varandra. Vetskap om varandras livserfarenheter ingår. Under de förutsättningarna skapas ett *samförstånd*, trots olikheter i levnadsomständigheter så når man varandra i en vad vi i det här projektet om ensamkommande barn kallar en *professionell närhet*. Samförståndet inom den professionella närheten, att känna till och lyssna till barnets alla sorters erfarenheter fungerar också terapeutiskt. I en skrift från Allmänna Barnhuset ges flera exempel på vardagskommunikation kring svåra upplevelser som kan fungera hälsosamt för ett barn med flyktingerfarenheter (Malmström 2006).

Den vardagsnära kontakten med barnets erfarenheter som utgångspunkt, anknyter också till *resiliens*-begreppet, genom att sådan kontakt bygger upp resurser för resiliens, återhämtning. Den resiliensanknutna resursen innebär social förmåga och strategier som man kan använda sig av när man hamnar i nya situationer (Helmen Borge 2009). Denna resurs är närbesläktad med begreppet *skyddsfaktor*, som räddar ett barn i social risk (Cederblad 2003). Det finns ett stort behov av resiliens för det ensamkommande barnet inför den anpassningsprocess som väntar efter ankomsten, i form av kontakter med migrationsverket, jurister, socialtjänst, skola etc., kontakter som alla kräver ny energi.

Känslor av främmandeskap och överklighet – något nytt

När jag kom till Sverige bodde jag först en kort tid på ett transitboende. Men ganska snabbt flyttade dom mig till en liten stad. Det blev samma känsla igen. Jag visste inte var jag var första dagen i Sverige och nu visste jag inte igen. Man lär sig hur det ser ut runt omkring så småningom, en liten bit i taget. Först är man på sitt rum, öppnar dörren och tittar ut. Man behöver kunna komma till badrum och till kök när man ska äta. Sedan ska man utanför huset, man följer med någon till skolan.

Man gör det som alla säger till en. Och det blir kompisarna för dom pratar samma språk. Det är lätt att man blir påverkad av vad de tycker om allt, under den här tiden när man inte förstår. På varje nytt ställe, som i skolan möter man olika personer som man inte vet vilka de är. Man måste lyssna på flera sätt för att förstå vem som gör vad, och vem som bestämmer. Det tar tid. Innan dess är man ingen person, man är inte sedd.

Liknande beskrivningar av en ofrivillig, eller okontrollerbar, känsla av att vara distanserad från sin omgivning känner vi från såväl fack- som skönlitteraturen om vuxnas asyl och migration. För de flesta sammanhänger detta tillstånd med en känsla av skörhet. Det är en period då bristen på kontroll över det vardagliga livet är ganska total. Upplevelsen av fysisk distansering till omgivningen i kombination med faktiska brister i vetskapen om hur man förväntas uppträda är ursprunget till bristen på kontroll. Ungdomars formuleringar om hur man skickas till olika platser, eller att tjänstemän gör olika val som får betydelse för livsvillkoren under ankomsttiden, illustrerar ungdomarnas upplevelse av att sakna kontroll. Att inte förstå maktens språk ännu förstärker förstås en frågande hållning: vad händer med mig idag och vad kommer att hända i morgon? Känslan av främmandeskap och överklighet under den här perioden är en typ av de olika utanförskap som man kommer att utsättas för i mötet med de nya krav som följer

med en migration. Utanförskapets subjektiva definition handlar om en känsla av fysiskt avstånd till omgivningen. Dess objektiva definition, som interagerar med den subjektiva, handlar om majoritetssamhällets organisation av bemötande och omhändertagande av nyanlända.

Om man har tidigare erfarenhet av flyttningar till nya kulturella sammanhang där främmandskapet står fram i mötet med vardagen, då kan upplevelsen kännas igen. Att komma till Sverige är inte den första erfarenheten av livet i exil och mötet med en ny kultur. Man är en globetrotter, en roll som vissa av de här ensamkommande barnen kan ha erfarenhet av vid yttre betraktelse, eller i den egna identifikationen. En del av dem har tvingats klara sig och överleva i ett flertal länder och miljöer innan ankomsten till Sverige. Dock kan det vara så att bristen på reflektion över dessa erfarenheter kan innebära att de barn det kan gälla inte får nytta av en globetrottereffekt. En sådan är mera uppmärksammas hos vuxna och betyder att man slipper en del svårigheter, det finns en igenkännande faktor i att känna främmandskap.

I generationen vuxna är det lättare att finna andra att reflektera ihop med, i den här frågan vad man kan ha för nytta av tidigare erfarenheter av mötet med det okända och obegripliga. Av naturliga skäl har barn inte den livserfarenhet som krävs för att vara delaktig i att skapa sådana reflektionstillfällen. De professionella som möter de ensamkommande barnen har inte alltid kännedom om de olika processer som en migrant genomlever, inte heller finns alltid ambitionen att se vardagslivet med migrantens ögon. Då blir de inga effektiva samtalspartners i frågor där initiativet till en gemensam reflektion över migrationserfarenheter som skulle lära dem båda något.

Hos vuxna brukar ”globetrotter-effekten” fungera som vaccination mot känslan av främmandskap i samband med ankomsten till en ny etableringskultur (Nyberg 1993).

Några strategiska begrepp för att bemästra en ny vardag

Det finns några begrepp som är nära anknutna till en period under ankomsttiden som domineras av en upplevelse av såväl fysiskt som mentalt utanförskap. Ett sådant begrepp är *delaktighet*. På ett generellt plan, i en historisk betraktelse, är diskursen om delaktighet av samma generation som barnkonventionen. I program- och policytexter om mottagandet av ensamkommande barn har begreppet delaktighet en framträdande plats i arbetet (tex. Socialstyrelsen 2013, Rädda Barnen Sverige 2010). Barnen ska vara samarbetspartners i de beslut som

de professionella tar i samband med deras ankomst och etablering. Men såväl en bristande vetskap om det man förväntas vara delaktig i beslut om, som den känsla av främmandeskap som kan inträda inför nya livsvillkor, leder snarare till fördjupad distans till besluten än befrämjar delaktighet.

Vervliet (2013) konstaterar i sin avhandling om ensamkommande barn i Belgien att de som ingår i hennes undersökningsgrupp styrdes i stor utsträckning av vuxna närstående både i beslutet att lämna sitt land och sin familj och i vilka ambitioner och strävanden i den nya miljön som följde barnen. Tunström (2010) har i sin terapeutiska praktik med ensamkommande barn funnit detsamma, att barnens delaktighet i beslutet att ge sig av från sin familj varit liten. För barn som flyr med sina föräldrar har man länge kontrasterat deras förhållande till flyttningen så att man menar att barn åker från något medan de vuxna åker till något. Motsvarigheten för ensamkommande barn verkar med ovanstående referenser vara att barn åker från något – de vuxna skickar dem till något. Även om det i kapitlet om barnen i denna skrift faktiskt finns exempel på barn som själva varit djupt delaktiga i beslutet att fly sin hemmiljö (Åkerlund denna publ.).

Begrepp kommer och går. Man kan fundera på om delaktighet är en utveckling av begreppet *agens*, som ofta användes tidigare i beskrivning av flyktingens insikt i att myndighetskontakterna sällan infriade sina löften om att deras modell var den bästa vägen till ett integrerat liv i det nya samhället. *Agens* infördes i Sverige som begrepp inom socialpsykologin och betyder väl närmast att själv ta tag i sin situation (Westin 1989, Lange 1991). Vervliet (2013) tar med hjälp av socialpsykologiska referenser upp en tredelad definition av begreppet *agens* (agency) som inbegriper autonomi och konstruktion. *Agens* består av förmåga att ge mening åt sina tolkningar av händelser, att initiera förändring och att välja.

Hon diskuterar också i sin avhandling om ensamkommande barns hälsa hur *agens* och ambitioner i den nya tillvaron samverkar. Det är vanligt att barn som flyr till Sverige framhåller möjligheterna till egen utbildning, självklart associerat med framgång i livet.

Delaktighet kan vara ett resultat av önskemål om att formulera något mer dialogt än *agens*, som är ett personligt initiativ oftast i förhållande till myndighetsvärlden. *Agens* är något man återtar efter att ha förlorat den. Positionen som migrant är nog det livsvillkor som oftast aktualiserat begreppet inom såväl forskning som omsorg.

På temat begrepp som kommer och går är det också relevant att återvända till globetrotter-effekten, som på motsvarande sätt kan ha sin moderna motsvarighet i *transnationaliteten*. Från vissa nationer, eller områden med etnisk samhörighet,

med hög emigration har vissa befolkningar spridits över flera världsdelar och familjemedlemmar har kontakt med varandra över stora geografiska avstånd. Motiven har ofta varit en blandning av svåra politiska och ekonomiska förhållanden. Några exempel där Sverige varit ett av de länder som varit mottagare för enskilda och familjer från sådana nationer är Polen, Kurdistan, Libanon, Chile, Somalia, m.fl. Det tycks som om transnationalitet som begrepp definieras just genom familjens fysiska delning i boende mellan flera platser som ligger långt från varandra (Eastmond & Åkesson 2007), med tillägg av en del praktiska konsekvenser för vardagslivet av en sådan delning. Att beskriva vilken betydelse familjemedlemmars olika kulturella kontakter kommer att få för familjens samvaro, eller snarare brist på samvaro, som helhet är ett betydligt större projekt som kanske ingen ännu tagit tag i. Frågan om vad det innebär att familjen är delad i flera bosättningar med stora geografiska avstånd behöver studeras mer.

Det förefaller som om transnationaliteten är en utveckling av det tidigare brukade begreppet *kedjemigration*, som innebär att en stor familj delas i oftast två bosättningar. Motivet för att börja röra på sig är svårigheter i hemlandet av politisk, etnisk eller ekonomisk natur. Fördelen med en kedjemigration, eller en transnationell fördelning av familjen, är att familjemedlemmar kan röra sig mellan bosättningarna, för att migrera, fly vid förföljelse, besöka familjemedlemmar/släktingar i annat land osv. Den mest utförliga beskrivningen av en omfattande kedjemigration är nog fortfarande Björklunds avhandling (1981) om den assyrisk/syrianska bosättningen i Södertälje, med start på 1970-talet. Nyberg (1993) beskriver starten på en sådan kedjemigration i en chilensk utvidgad familj. Intressant är om målgruppen för detta projekt, ensamkommande barn, blir de först ankommande i en sådan migrationsprocess. Det som talar emot är att de förefaller ha ett mycket uttunnat familjenätverk omkring sig. De ensamkommande barnens återförening med sina familjer har nog hittills mest handlat om att några personer ur kärnfamiljen här flyttat till Sverige, eller att några barn flyttar hem igen, och då kanske tillfälligt för att ge sig av igen.

Det här avsnittet har handlat om ett begrepp som också ligger i tiden, nämligen *utanförskap*. I enlighet med en granskning av de migrationsrelaterade begreppens historia anknyter utanförskapet till det tidigare *marginalitet*. Att vara marginaliserad innebär en stigmatisering på individens flesta livsområden. Marginalitet handlar om ett utanförskap inom arbetsliv, socialt liv, politiskt liv, skolmiljö m.m. beroende på individens ålder. Marginalitet stänger alla dörrar, med synonymer som utdömd, åsidosatt, utslagen etc.

Att karakterisera en person med utanförskap låter faktiskt mindre stigmatiserande och inte så genomgripande bestämmande för tillvaron som marginalitet. Det låter som om det är lättare att ta sig ur ett utanförskap än marginalitet. Utanförskap kan definieras med en parallell modell till identitet (Westin & Lange 1981, Allwood & Franzén 2000) genom att använda dikotomin objektiv – subjektiv, i kombination med den ekologiska utvecklingsmodellen (Bronfenbrenner 1979, Backlund denna publ.).

UTANFÖRSKAP i förhållande till en majoritetskultur

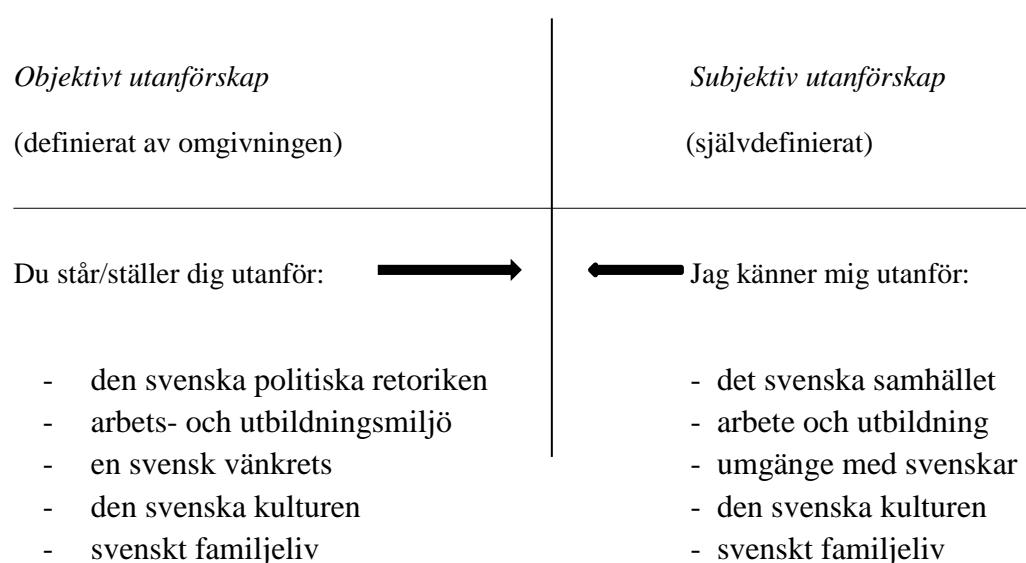

Fig. 1 Modell för positionering i utanförskap för en migrant

Definitionen av utanförskap är i denna modell, liksom i modellen för identitetens definition, fäst i relationerna, eller kanske i upplevelsen av relationens karaktär. Det är interaktionen mellan omgivningens bild av ditt utanförskap och din egen bild av det som främjar en utvecklande reflektion och därmed möjliggör förändringar i positionen. Egentligen finns nog en tredje dimension i dessa tankemodeller som inte finns med men som är betydelsefull för migrantens självuppfattning, nämligen hans eller hennes *uppfattning om* den objektiva bilden av sig själv som individ. Hur jag uppfattar att omgivningen ser på mig är också intressant, och vet vi, något som upptar migrantens funderingar. Och är ute och går i förväntningarna på hur man ska bemötas, i nästa steg hur man förhåller sig själv till dessa förväntningar. De ensamkommande barnen i denna undersökning

finner den juridiska kategori som de benämns med, att benämnas ”ensamkommande flyktingbarn” som stigmatiserande (Backlund m.fl. 2012).

I diskursen om integration har man främst intresserat sig för migrantens kontakt med majoritetssamhället som huvudsakligt ”integrationsmätt”, och det är i detta intresse som begrepp som marginalitet och utanförskap blir aktuella. Men i varje beskrivning av migrantens kontakter utifrån ett eget perspektiv framkommer en närhet till olika grupper av landsmän, som släktingar (som benämns familj) eller landsmän som man lärt känna i Sverige eller som är bekanta redan i hemlandet. Detta förefaller också gälla de ensamkommande barnen (se andra texter i denna publikation). I många såväl forsknings- som verksamhetssammanhang har faktiskt också påpekats att karakteristiken utanförskap generellt måste ifrågasättas när det finns en gemenskap inom gruppen landsmän. Men det är vanligt att kontaktnätet inom landsmannagruppen inte ”räknas” som en typ av inklusion. Det är kontakten med majoritetssamhället som är intressant i perspektivet inklusion – exklusion. Ett intresse för samhällsfrågor i hemlandet, då man också har en roll i hemlandets politiska liv genom utländska grenar brukar heller inte heller räknas som en motvikt mot utanförskap. Konsekvenserna av detta synsätt är att kunskapen om olika kontacters betydelse är väldigt begränsad.

Att återhämta sig från en förlorad kontroll

Att ta ansvar för sig själv och andra

Efter en tid tänker man att det känns inte bra det här med att man inget förstår, både av språket och hur samhället fungerar. Samtidigt som tiden går så förstår man ju faktiskt alltmer. Man får ett liv i Sverige, det är väldigt annorlunda, men man förstår mer. Då kan man bli mera självständig gentemot kompisar till exempel. Som tiden går så börjar man också fundera över sin familj, var är dom? Finns dom? Jag började fråga alla afghanska familjer jag visste, sedan andra som dom visste... I Malmö fanns en familj som visste var min mamma fanns. Att hon fanns. Det var så vi fick kontakt igen.

Min mamma och min syster hade lämnat vår by och flyttat till en släkting i Kabul. Min mamma är rädd efter att min pappa blev dödad och de satt bara inne, vågade inte gå ut. Det var då jag tänkte att min mamma måste också lämna Afghanistan. Min syster kunde inte längre gå i skolan. Under hela mitt liv hade det varit så att man kunde gå till skolan ibland i vår hemby, särskilt flickor måste ibland stanna hemma. Det var när talibanerna kom. Sedan blev de

ivägkörda av regeringstrupperna, då öppnade alla skolor igen, också för flickorna. Men i Kabul ville inte min mamma skicka min syster till skolan, hon var rädd att något skulle hända med henne.

När jag började förstå att jag var den som fick ta ansvar för att min mamma och syster skulle kunna komma till Sverige så tänkte jag hur jag måste göra. Jag var ensam så jag måste ha hjälp. Jag förstod att jag måste ta hjälp av min gode man, av Anna som är min kontaktperson på boendet, av lärare, av alla som kan hjälpa i Sverige.

Det finns en del samtalsämnen som ofta uppstår i barnens kontakt med de professionella som de möter. Ett sådant ämne är barnens uttryck för sitt ansvar för sin familj. Men när barnen arbetar för att skicka pengar hem till sina familjer väcks den normativa frågan –är det bra för ett barn att känna att familjens överlevnad hänger på honom eller henne? En lika aktuell fråga med anknytning till ansvar är återföreningen med familjen. Om den ska ske i Sverige, dvs. om familjemedlemmar ska komma till Sverige, så får barnet ta på sig att ombesörja det praktiska och det juridiska kring den.

De tämligen få studier som finns kring de ensamkommande barnen som migranter visar att familjekontakten bedöms av barnen själva som det viktigaste inför framtiden

(Backlund m.fl. 2012, Stretmo & Melander 2013, Wernesjö 2014). Det gäller också denna publikation. Det betyder inte att barnets professionella kontakter präglas av detta samtalsämne, snarare tvärtom, främjande av kontakt mellan barn och familj undviks snarast som direktiv för uppdraget inom professionerna. Eller kanske man kan uttrycka det så att hjälp med sådana kontakter överlämnas till den enskilda professionella, socialsekreterare, lärare, boendepersonal etc. En kanske något spekulativ slutsats om orsaken är att det svenska samhället inte vill medverka till att flera personer från andra länder flyttar in. En annan slutsats kan vara att svenska tjänstemän inte har någon rutin på att arbeta över nationsgränser, man tar tag i de frågor som tillhör existensen i landet Sverige, punkt.

Sammanfattningsvis kan synen på barnens engagemang för sina familjer formuleras som att de professionella finner det oförenligt med en normal ”barnroll”, samtidigt som man inte bistår med hjälp. Tjänstemannens bedömning av vad som tillhör en barnroll tycks ofta intuitiv, eller bygger på vars och ens personliga erfarenheter. En del professionella bistår barnen i att söka efter familjen, motivet tycks då vara hjälpsamhet och humanitet, inte något som särskilt anknyter till den professionella uppgiften (Åkerlund i personalrapport, detta projekt).

Ansvar för familjen ur barnets egen synvinkel...

Om barnen utsätts för påfrestningar i sitt engagemang för sin familj, vari består då deras förlust? Tänkbart är att det är identitetssökande aktiviteter som går förlorade, det är sådana som associeras med tonåren i Sverige, liksom övriga nordiska och västerländska nationer. Sättet att se på utvecklingen i fasen tillhör den psykoanalytiska grundidén som finns mer eller mindre förgivettagen i detta kulturella sammanhang. Men sedan lång tid vet vi att utvecklingspsykologin är kulturbunden. De barn som kommit till Sverige som flyktingar under de senaste decennierna har sitt ursprung i kulturer med den utvidgade familjens utvecklingspsykologi. Något självförverkligande eller identitetssökande, som präglar ungdomsåren i kärnfamiljssystemets utvecklingspsykologi finns inte i den, utan i stället en förberedelse på att ta ett vuxenansvar i sin utvidgade familj. Det växer man in i kontinuerligt genom att delta i vuxensammanhangen i allt större utsträckning med åren. Vuxenansvaret i den utvidgade familjen sammanhänger med en statusposition när det utövas på ett stödjande sätt gentemot familjemedlemmarna och är en position i familjen som föräldrar önskar för sina barn. Det kan ligga nära till hands för en professionell person som möter ett ensamkommande barn som far illa psykiskt att formulera en förbättring för barnet i självständighetstermer, att barnet skulle bli starkare om dess självständighet ökar. För få av de här barnen är det nog dock så. Det är inte självständighet, snarare återupptagna nära relationer som är verksamma ur barnets eget perspektiv. De här ungdomarna är inte tonåringar i den västeuropeiska utvecklingspsykologiska betydelsen – innan de har lärt sig att bli det i den nya livsmiljön. De förbereder sin vuxentid.

Det kan vara ett motiv för att vår berättare ovan ser det som självklart att ta tag i frågan om sin familjeåterförening, från att finna sin familj till att ordna praktiskt för deras resa till Sverige. Ansvaret känns inte som något nytt, det är den ensamma positionen när man ska göra detta som känns ny.

Ett sympatiskt intryck som skyddsfaktor

Cederblad (1993) kan nog numera betraktas som ett klassiskt verk inom nischen risk- och skyddsfaktorer. De ensamkommande barnen betraktade ur detta perspektiv blir svårbedömda eftersom de flesta faktorer handlar om deras uppväxtmiljö, inte minst relationerna till föräldrar. Faktorer som blir svårbedömda när föräldrarna inte finns i deras närhet. Men en personlig skyddsfaktor är att barnet uppfattas som sympatiskt. Att barnet ger ett sympatiskt och trevligt intryck mobiliserar omgivning till att ge stöd och hjälp. Hos vår

storyteller ovan är rollen som en sympatisk och samarbetsvillig ungdom otvivelaktig enligt information från hans vuxna omgivning. Nu när han förstår att han behöver stöd i sin kontakt med samhället, kanske framför allt Migrationsverket, har han hjälp av ett gott renommé. Han vänder sig till det vuxna stöd som kan vara betydelsefullt, och han får den hjälp han söker. I hans egen berättelse finns också en rekommendation till unga landsmän i samma situation att försöka få denna hjälp. Coping både med landsmän och det svenska samhället blir en strategi som underlättar viktiga ambitioner.

När anhöriga är asylsökande och på väg mot familjeåterförening

När jag fick kontakt med min mamma berättade hon att hon känt sig hotad ända sedan min pappa blev dödad och det var därför hon flyttade från vår by. Den här tiden när min mamma och min syster sökte uppehållstillstånd i Sverige var väldigt lång och de var rädda hela tiden. Då mådde jag dåligt. De måste också göra flera resor från Kabul till Islamabad där DNA-prover görs. Det är farliga resor.

Men sedan kom de till Sverige. Först var vi tillsammans hela tiden, jag gick med dem. För språket. Och för att de skulle känna sig bra, du vet. Men, första tiden var vi nog inne mest. Det finns familjer från Afghanistan där vi bor. De hälsade på oss. Man kan nog säga att vi känner en del personer och familjer där vi bor nu. Nya vänner, inte som vi kände hemifrån.

Innan min mamma kom så pratade min vårdnadshavare, och min handläggare, med mig om att det kunde bli svårt för oss att bo i familj igen. Men det har gått bra. Ibland blir jag trött. Min handläggare ringer till mig och lämnar tider och meddelanden till min mamma när jag är i skolan. Då säger jag att jag kan inte använda telefon i skolan. Men det går bra, det är inte så stort problem. Både min mamma och min syster går ute själva nu, de känner sig trygga, det är lugnt där vi bor.

Barn som experter på ett nytt samhälle innan förälder blir det

Ännu ett kontroversiellt område kring "barnrollen" i socialt stöd och terapi med ensamkommande barn är deras hjälp och stöd till ankommande familjemedlemmar, såväl vuxna som barn. Det handlar åter om ansvarsfrågan, man ser det för tungt för barnet att engagera sig i de nyanländas situation. Det är en gammal fråga när det gäller familjer som inflyttat tillsammans, eller när någon av föräldrarna har kommit före den andra och man har delat på barnen. Det är en

väldigt vanlig migrationssituation, att inte hela familjen lämnar hemlandet tillsammans. Kanske det vanligaste genom åren har varit att pappan har rest först. Barnen har rest med den först avresande föräldern, med den som anlant senare, eller har delats på. Så det ensamkommande barnets mottagande av anhöriga är bara ett specialfall av en familjs vanliga migrationsmodell. I alla konstellationer är det en påfrestning att skiljas åt och en del av familjen vänjer sig vid nya levnadsvanor före andra familjemedlemmar. Även i familjer där alla familjemedlemmar kommit tillsammans är familjemedlemmarnas kompetens på det nya samhället ofta olika och om barnen lär sig svenska snabbare än föräldrarna. Så blir även dessa barn belastade av att vara tolkar, att berätta om olika förhållanden som de känner till och inte föräldrarna etc.

Men: I litteraturen om migration, och bland professionella med uppgifter gentemot migranter, har också funnits den synpunkten att det stärker barn att vara kompetenta på uppgifter som främjar familjens överlevnad. En diskussion har kontinuerligt förts särskilt om att använda barn som tolk för sina föräldrar i myndighetskontakter. Synpunkterna på att det är olämpligt att barn används som tolkar för sina föräldrar har ibland avbrutits av röster som menar att det är bra för barnet med uppgifter som är viktiga för familjen.

Kanske det märkliga med familjeåterföreningar, med tanke på att fenomenet är vanligt, är att det inte studerats. Frågorna ”hur blir det?” och ”hur kan återföreningen underlättas?” är dåligt belysta. När familjeåterföreningen dessutom sker i Sverige, och inte i hemlandet genom barnets återresa, eller i ett tredje land, så har vi ju praktiska möjligheter att studera skeendet genom en enkel dialog med de inblandade.

En alternativ förståelsemodell – barnet som mottagare och inte förälder till förälder

En annan infallsvinkel på relationen barnet och anhöriga, när barnet migrerat tidigare än övriga familjen, är att se relationen i dimensionen ankommande-mottagare inom den migrationsform som benämns kedjemigration. Det är beskrivet ovan: en stor familj delas i två bosättningar genom att en del av familjen flyttar, vanligtvis i en kontinuerlig process över många år. När barnens roll i en sådan process fokuseras så kan man se hur de mottagande barnen tar ansvar för ankommande familjemedlemmar genom informativ och praktisk hjälp, ibland till och med under litet påträngande former (Nyberg, 1993). Intressant med dessa roller är hur mottagarna faktiskt ofta, i en initial period för de ankommande, begränsar de ankommandes rörelsefrihet och initiativ, kortfattat

deras agens. De ankommande uppfattar det lätt som att mottagarna anser dem vara inkompetenta på det nya samhället på så sätt att de måste ha hjälp med det mesta. Frågan kan också bli vem de nyanlända ska få och ta hjälp av. Men så småningom tappar mottagarna greppet, ibland därför att det blir konflikter på området hjälpbehov för nyanlända, och de ankommande återtar sin agens.

Hur är det i fallet med vår storyteller här? Under de första veckorna var det rätt klart att de ankommande, mor och syster, inte rörde sig mycket utan vår huvudpersons fysiska sällskap. Men ganska snart var både mor och syster tämligen hemmastadda i omgivningarna runt bostaden, och vardagslivet med skola, inköp och andra ärenden låg nära bostaden. Det underlättade. De nya bekanskaperna bland gruppen landsmän medverkade också till en känsla av trygghet, särskilt för mamman.

En storytellers karta över sitt nätverk – i hemlandet och i Sverige

Nätverkskartan är ett bra sätt att få en överblick över en individs sociala liv och vilka personer som är signifikanta och står individen nära. Att infoga den egna verkligheten i en modell man tidigare inte är bekant med, ger nya reflektioner över den (Bons & Nyberg, 2013). Nätverkskartan är likaså en bra illustration av nätverkets förändring i samband med andra förändringar i livet. Här använder vi en nätverkskarta som modell för att förstå vad som hände med en familjs sociala liv i samband med en ofrivillig förändring i form av långvarig separation, flykt från hemlandet och migration.

Namir har först ritat familjens nätverk innan de händelser som motiverade hans avresa, och så småningom att även mor och syster lämnade hemlandet. Namir väljer att presentera sin nätverkskarta enligt modellen nedan och har ritat den tillsammans med sin särskilt förordnade vårdnadshavare. Hennes vana vid att illustrera familjers sociala liv, och kännedom om denna familjs historia, har nog medverkat till att kartan blivit mera fullständig både vad gäller privata och offentliga kontakter än om Namir skulle ha ritat den helt själv.

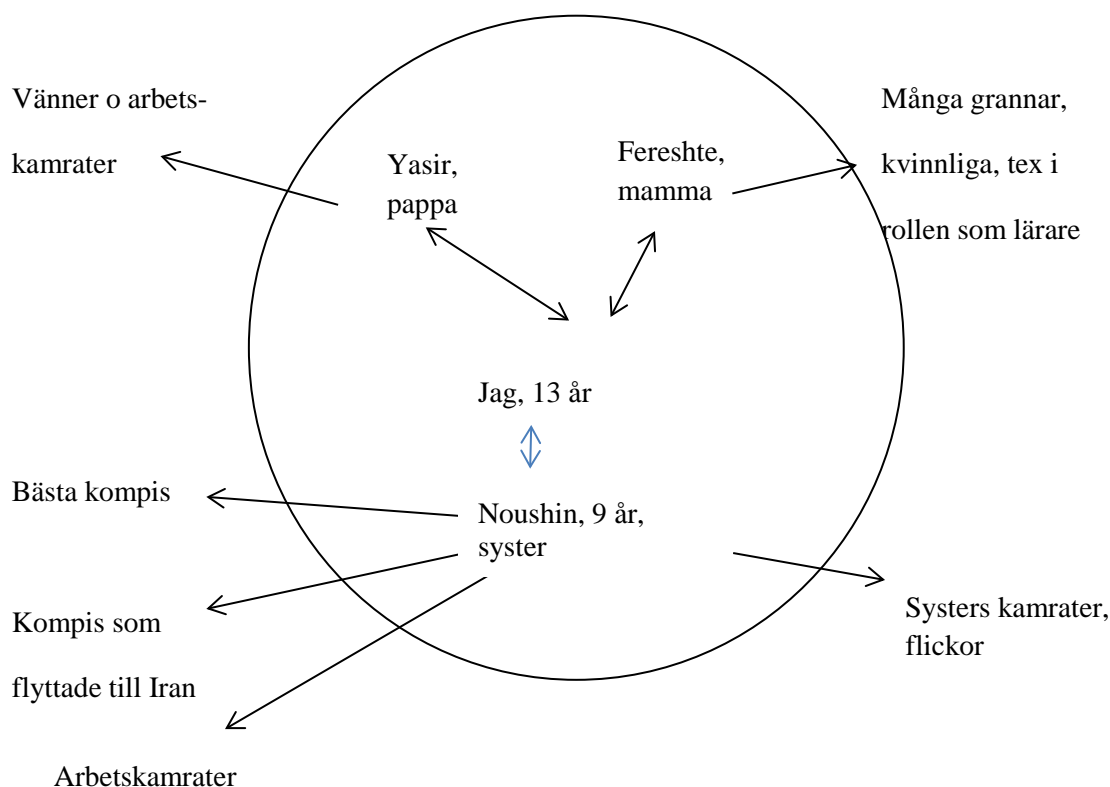

Fig. 2 Familjens privata nätverk i hemlandet innan Namirs avresa – i en ungdoms minne

Vi hade mycket människor omkring oss. Men vår familj var ganska liten och vi var nära varandra, därför har jag ritat oss i en cirkel, som vi fyller bara vi. Jag och mina föräldrar och min yngre syster. Jag vet inte riktigt men jag tror att det var de långa krigerna som hade splittrat vår familj under åren. Jag kommer ihåg att min mamma hade en bror som dog under krig. Min pappa hade en syster, hon hade familj och vi vet inte var de finns. Andra människor blir nog särskilt viktiga när man förlorar sin familj, grannar kanske ersätter familjen. Jag tänker på min mamma, hon samlade många kvinnor hos sig, hon undervisade dem också för hon kunde läsa och skriva.

Sen fanns det runt oss sånt som var till stöd för familjer i den situation som vi levde i. Vi hade moskén med en imam som var viktig. I skolan hade jag speciell kontakt med vissa lärare, skolan var ganska stor, kanske 30 lärare jobbade där. När den var öppen. När det fanns män med vapen omkring, talibaner, så stängdes skolan och andra platser där folk arbetade, framför allt kvinnor. När de motades bort så blev allt och det blir som vanligt igen. Och så

kunde det fortsätta. I vår by hade vi också ett modernt sjukhus där man kunde få bra hjälp. Det betyder mycket i ett sånt land. Där fanns också kvinnliga läkare, så kvinnor kunde få vård.

Namir beskriver familjens sociala kontakter i hemlandet som ganska typiska. Hans berättelse om det sociala livet i hemlandet är positiv trots en långvarig krigshistoria. I mötet med det nya samhället framstår drag i ursprungssamhället som brister i välfärden, vilka föranleder kompensation från de privata systemen, familj och vänner, de senare är framför allt grannar.

När Namir berättar om sin pappas stora kontaktnät inom sitt arbetsliv, och sin mammas verksamhet med undervisning av främst grannkvinnor i hembyn, allt filtrerat genom en 13-årig pojkes minne, väcks funderingar över om föräldrarna hade roller och funktioner som var särskilt betydelsefulla för många i grannskapet. Det är ju inte ovanligt att det är familjer som står ut genom yrkesmässig, humanitär, facklig etc. verksamhet som blir de som tvingas leva i exil.

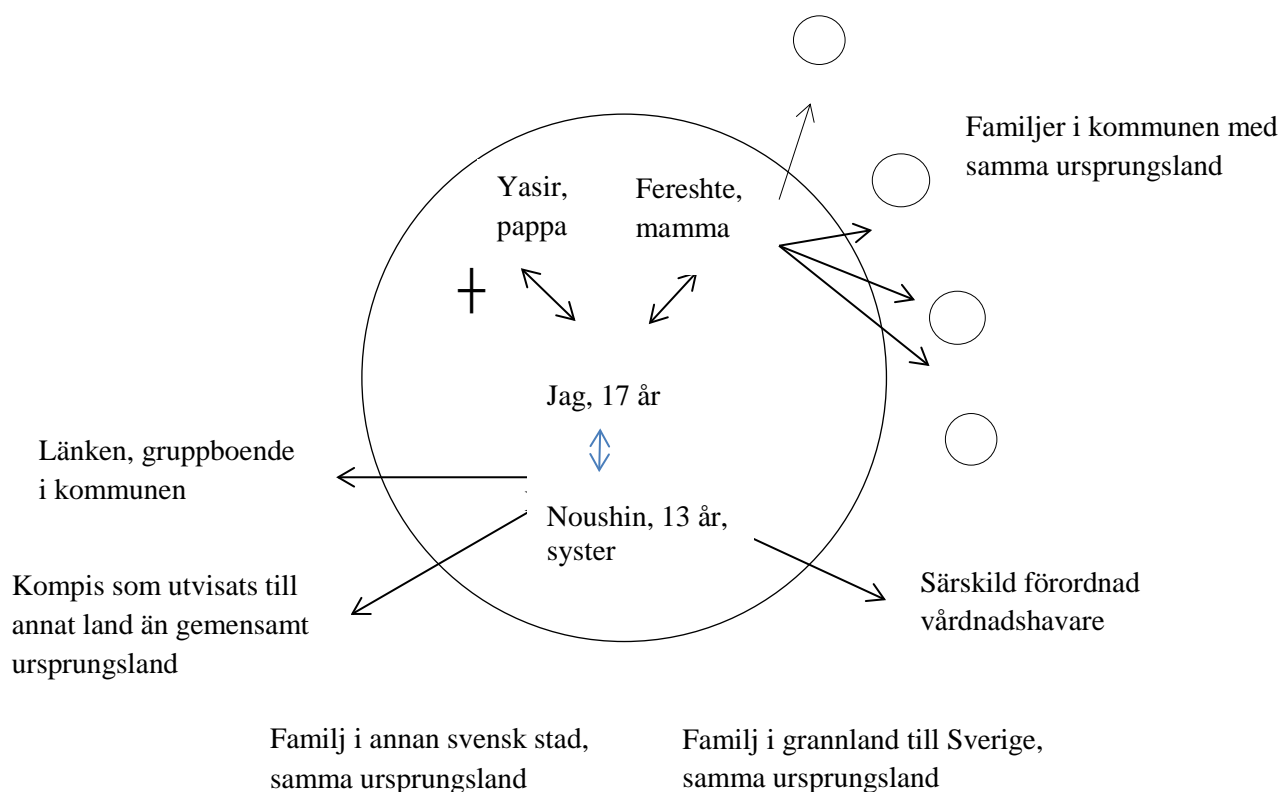

Fig. 3 Familjens privata nätverk i Sverige kort efter familjeåterföreningen – enligt Namir

Liksom vid nätverkskartan för familjens liv i hemlandet är det de privata kontakterna som fått ta plats, medan de offentliga lämnats utanför. I det förra fallet är de offentliga kontakterna nämnda i citat från Namir. Här nedan listas de, eftersom de är så många fler i Sverige än i hemlandet. Nyanlända mor och syster har en del egna kontakter också.

Offentliga kontakter för Namir: Skola för samtliga familjemedlemmar, kommunens socialtjänst, arbetsförmedlingen, försäkringskassan, sjukvården, gruppboendet, särskilt förordnad vårdnadshavare.

Gruppboendet Länken, Namirs bostad tills mor och syster kom till Sverige, är förstås en offentlig kontakt men motiverar sin plats i det privata nätverket då kontaktmannens relation till Namir i vissa avseenden går utöver den professionella rollen.

Den särskilt förordnade vårdnadshavaren och Namir står varandra mycket nära och omfattar aktiviteter och ett engagemang som gör skäl för formuleringen att vara ”i förälders ställe”, i alla tänkbara avseenden. Vid mammans ankomst var Namir och mamman överens om att be om ett förlängt förordnande för vårdnadshavaren till Namirs 18-årsdag. Många skäl finns som motiverar vårdnadshavarens position i det privata nätverket.

Nätverkskartorna i jämförelse

Vårdnadshavaren: När man jämför de här två nätverkskartorna, det var intressant faktiskt, så ser man att allt umgänge hemma var uppdelat i kvinnor och män. Så är det ju inte alls här.

Namir: Det tänkte jag inte på. Här i Sverige blir det självklart att hela familjen är tillsammans. I lördags så var vi hemma hos en familj från vårt land. Vi har inte känt dem förut. Det finns inga personer hemifrån som vi träffar nu som vi kände hemma. Men bara efter ett par dagar så hälsade andra familjer på oss.

Vårdnadshavaren: Det är överraskande hur fort det kan gå, att man ses över könsgrensarna. När det verkar nästan sällsynt i hemlandet.

Namir: När min mamma går ut här själv så känner hon sig säker. Det är språket som hindrar henne, att hon vill att jag ska gå med. Men hemma var hon osäker, det är inte bra för kvinnor att vara ute för mycket själva, långt hemifrån. Det ändrade sig också fort.

I det här samtalet mellan vårdnadshavaren och Namir är det hon som uppmärksammar skillnaderna mellan hemlandets och Sveriges olika gränser för

kvinnors rörelsefrihet, här framför allt i fysiskt avseende. Anledningen till hennes reaktion är hur de sociala kontakterna tar sig uttryck i de två nätverkskartorna. Exempelvis betyder arbetskamrater för såväl pappan som Namir (som hade deltidsarbete för att bidra till familjens försörjning) enbart manliga personer.

När den andra nätverkskartan utformas är en av huvudpersonerna, som Namir också betonar som en nära relation, död. Det är ändå självklart att pappan finns med i den innersta kretsen, inne i cirkeln. Däremot uppfattar inte Namir någon av faderns kontakter som fortsatt aktuell eller relevant för familjen. Men Namir själv är övertygad om att hans mamma vet mer om motiven för faderns död än han själv har fått veta.

Vilka vuxna i ursprungsmiljön som varit delaktiga i Namirs avresa och boende utomlands förutom mamman har han också diffus bild av, och några personer som refereras till som stöd och hjälp i det avseendet finns inte med på kartan.

Det är markant få familjemedlemmar i nätverkskartorna, i definitionen medlemmar i en utvidgad familj. Många i farföräldragenerationen finns inte i livet och Namir har nästan inga minnen av gamla. Flyktingar från länder där en stor familj behöver stå för det sociala försäkringssystemet, i brist på ett offentligt, brukar behålla sina band till ursprungsfamiljen även om familjen splittras genom medlemmars flykt till olika delar av världen. Men när krig och förföljelse under generationer funnits nära befolkningen så kan långvariga splittrande faktorer, i kombination med allmän fattigdom, ha löst upp det ursprungliga familjesystemet med det gemensamma ansvaret för hela familjen. På samma sätt som tiden fungerar upplösande efter flera generationers skilt boende och få beröringsytor mellan familjemedlemmarna (Nyberg 1998). Många av de ensamkommande barnen som anländer nu till Sverige har ursprungsländer med en historia av decenniers krig och politisk oro, med systematiska övergrepp mot befolkningen.

Tidigare har diskuterats Namir benägenhet att ta hjälp av alla myndighetspersoner han har omkring sig när han hamnar i situationer som han själv inte bemästrar. Då rörde det sig om återförening av familjen. I nätverkskartorna framkommer att offentlig verksamhet var viktig redan i hemlandet. Det väcker tanken om att ungdomar med en positiv erfarenhet av offentliga institutioner från hemlandet också kan ha lättare än andra att ta hjälp av myndigheter även i Sverige. Det finns hjälp att få utanför familjen.

Ett möte mellan en ungdom och en ”särskilt förordnad vårdnadshavare”

En minderårig person som får uppehållstillstånd i Sverige får en ”särskilt förordnad vårdnadshavare”. Liksom för funktionen ”god man” är uppdraget inte entydigt och det får i praktiken många olika utformningar, beroende på den person som innehar uppdraget.

Under sin asyltid hade Namir en god man. Han tyckte inte att det gick att prata med henne. När han fick uppehållstillstånd och en vårdnadshavare skulle tillsättas önskade han en ny person för detta uppdrag.

Den vårdnadshavare som tillsattes av tingsrätten har erfarenhet av arbete inom socialtjänst både med vuxna och barn, har en psykoterapeutisk utbildning och har tidigare haft uppdrag som god man för vuxna.

Vårdnadshavaren formulerar innehållet i sitt uppdrag på en tidslinje,

för 2 år sedan fram till idag:

I ett möte träffades vi och Namir önskade sig en vårdnadshavare ”som man kan prata med”.

Vi tyckte båda att tingsrätten tog väldigt god tid på sig med tillsättningen av vårdnadshavare.

Jag såg min uppgift som ”att vara i förälders ställe”. Min förebild var som mina föräldrar var mot mig. Tänkte att Namir skulle vara ”min son till låns”.

Även om Namirs egen önskan var att få någon att prata med så var den pratkontakten litet speciell under lång tid. På alla frågor om sitt vardagsliv sa han att det var ”bra”, boendet var bra, skolan var bra, kontakten med socialtjänsten var bra. Han sa att han mådde bra, det fanns inga problem. Så småningom, efter lång tid faktiskt, kanske nästan ett år, framkom alltmer att

han kände sig ensam på boendet, saknade sin familj, berättade att han var illa omtyckt av en pojke på boendet som demonstrerade sin illvilja öppet.

Man kan ju så här i efterhand fundera över hur det utvecklades och att det tog så lång tid för honom att berätta hur han "egentligen" uppfattade sin situation:

Kan det vara att det inte hjälper mot problem att prata om dem, i hans värld. Det är ju väldigt speciellt för oss att vi har som förgivettaget att prata hjälper.

Kan det vara en kulturell fråga kanske, det vanliga samtalet är så: det är bra. Som en vana.

Kan det vara hans artighet, han är ju väldigt artig. Kanske han tyckte att det skulle vara oartigt att belasta mig med sina problem.

Kanske en förklaring kan vara otacksamhet, man pratar inte negativt om livet i Sverige – ett land som tagit emot en när man behövde.

Vi bestämde från början att vi skulle träffas en gång i veckan. Det blev ofta med en gemensam måltid hemma hos mig. Det var viktigt att NAMIR blev bjuden till ett hem, alltså ett svenskt hem.

Jag förstod rätt snart att jag behövde hjälpa till med olika kontakter även om Namir var tystlåten om sin situation. Det blev personalen på boendet, inom socialtjänsten, i skolan och senare Migrationsverket. De här kontakterna har varit med hela tiden, alltid finns det något som måste lösas. I skolan har det handlat om de är ovana där att ordna skolgången individuellt, att bli mera flexibel när man ska organisera undervisningen för barn med annan skolbakgrund än den konventionella i Sverige.

Också på boendet har vi pratat en del om skolan, eftersom personal där också haft synpunkter på den.

Mötena med socialtjänsten nu på senare tid har förstås handlat om att mamma och syster ska komma och hur livet ska bli då.

Så finns det en god-man-förening, regionalt, jag är med på deras möten, det är en gång i månaden.

Så tog jag med Namir när jag träffade min familj och mina vänner. Så fick han se vilka människor som finns kring mig. Det blev också litet annat i vår kontakt när andra var med, mycket var ju problematiskt och jobbigt. Då är det bra att inte alltid träffa människor med samma problem, att få tänka på något annat. Hans pappa var död och han visste inte till att börja med var mamman fanns. Han hade en nära kompis som inte fick uppehållstillstånd, den pojken fanns på samma boende. Han blev utvisad senare.

Bör sägas att med tiden så växte det fram en ömsesidig respekt mellan oss, och fördjupat förtroende.

I våra samtal blev det alltmer att vara ”mamma till ett barn som är på väg att bli vuxen”. Särskilt när det kom att handla om att det fanns vuxna som tyckte att Namir skall gifta sig. I en kontakt mellan mamman och andra familjer pratade man om Namir och en flicka från ursprungslandet, nu bosatt i ett grannland till Sverige. Sedan skulle nog i för sig inget hända förrän Namir blev återförenad med sin mamma.

Så fick jag en viktig roll i återföreningen med mamman, som så småningom kom hit med Namirs syster. Då var det mycket kontakter med myndigheter, inte minst Migrationsverket. Så hade vi en del samtal om hur det kunde bli när mamman kom, känslomässigt.

Efter att mamma och syster nu har kommit hit så är min tanke att fortsätta att vara ”vän” till hela familjen. Jag ska förändra min roll alltså.

Kanske det här avsnittet med anteckningar över innehållet i uppdraget som särskilt förordnad vårdnadshavare talar för sig själv. Den här vårdnadshavaren tar sin uppgift på allvar. Det är också ganska klart att det hon gör för och tillsammans med "sin son till låns" är något han som ensamkommande barn med en dramatisk avfärd hemifrån faktiskt behöver. Liksom i den här undersökningen så är ett entydigt resultat av studier av det ensamkommande barnets framtoning ensamhetskänsla och övergivenhet (tex Backlund m.fl. 2012, Stretmo & Melander 2013, Wernesjö 2014). En kontakt som innebär struktur och omtanke i vardagen kan motverka övergivenheten. Samtidigt kan det vara så att få av barnen som har god man eller särskilt förordnad vårdnadshavare får den här omtanken. Särskilt om starten på kontakten mellan vårdnadshavare och barn ser ut som ovan, att det tar lång tid innan barnets presentation av sig själv övergår från en idylliserad bild till en realistisk och problematiserande. Som vuxen kontakt till ett barn som utelämnar svårigheter i sitt liv är det lätt fångas av den oproblematiska bilden, eller att minska kontakt och umgänge för att man tolkar behovet som litet.

Boende och kontinuitet – två behov som inte kompar ihop

Boendekollektivet – en plats för stöd och konflikt

Boendet för barn och ungdomar i Sverige som inte kan leva tillsammans med sina föräldrar har under några decennier styrts av idén om att familjetillhörighet främjar barnets hälsa och utveckling. Tror jag. Samtidigt med en flitig placering av barn i familjehem har parallellt funnits institutioner med ett kollektivt omhändertagande, särskilt för dem som är svåra att ha hand om. När gruppboendena för ensamkommande flyktingbarn har växt i antal i många kommuner har nog erfarenheten att det är extra svårt att placera barn i familj över kulturella gränser (Backlund m.fl. 2012) bidragit till den utvecklingen. Det stora barnet utagerar lätt den frustration som väcks av ett främmandeskap inför de finstämda olikheter i familjemönster mellan barnets ursprungsfamilj och familjehemmet. Det är olikheter som är svåra att formulera och svåra att se både för fosterbarn, familjehem och socialtjänstens professionella som arbetar med placeringar av flyktingbarnen.

Men placering inom ett barnkollektiv med anställd personal har sina fördelar, men också sina problem. En ingående och unik skildring av ett gruppboende för flickor har tagits fram inom ramen för detta projekt och kommer att publiceras som en avhandling (Åkerlund, 2014, under arbete).

Vår storyteller Namir har bott under en lång tid av sin ungdom på gruppboenden, ganska stora institutioner till antalet barn. När han flyttat därifrån, till en lägenhet med mamma och syster, funderar han över det senaste kollektivboendet med killar i ungefär samma ålder, från olika länder.

Egentligen tycker jag inte om Länken, fast jag är ju tacksam över att jag fick bo där också. Men det fanns inget val. Känslan så här efteråt är att det var ganska rörigt. Och nu har det blivit ännu större, så det måste vara ännu rörigare. Det fanns alltid några som inte kunde sova, personalen försökte prata med dem men det blev så att de var uppe på nätterna och störde andra. Mycket aktivitet var datorn. Och filmer. När personalen försökte bestämma så fanns en grupp killar som pratade samma språk, dom började prata illa om personalen. Och personalen förstod inte. Jag gillade inte det.

Så var det ofta bråk mellan killarna, för alla är ju stressade. För att man också blir påmind om att man själv kanske inte blir där så länge heller, när man ser hur killar kommer och försvinner. En del får uppehållstillstånd och flyttar, men en del får inte och de försvinner också. Min bästa kompis på länken, en kille från mitt land men som bott i ett annat land nästan hela sitt liv, han blev hämtad av polisen och ivägskickad.

Det var jobbigt för mig för jag var bättre på svenska än många av killarna, trodde personalen i alla fall. De frågade mig ofta om jag kunde översätta när de ville säga något till alla. När det var bråk så fick jag ofta tolka också, och personalen ville ofta att jag skulle säga till någon som gjorde fel. Det var svårt faktiskt.

Förutom de konfliktorsaker som finns genom ”vanliga” olikheter mellan individer som delar kulturell bakgrund finns i boendet för ensamkommande barn en mängd stressorer som hör till situationen som nyinvandrad från annat kulturellt sammanhang än det svenska, i en process med ansökan om asyl, med en mer eller mindre lång och svår resa bakom sig.

Några orsaker till oro på ett boende för ensamkommande flyktingbarn

Att vänta på uppehållstillstånd är en situation som det mottagande samhället förbinder med stress och oro för den väntande. Vid närmare studier av väntetiden så kan det betraktas som en förenklad bild. I samband med ansökan finns fortfarande en känsla av att bli väl bemött och att myndigheter lyssnar. Problem blir det när väntetiden börjar bli längre än andras. När andra asylsökande i ens närhet börjar få besked från Migrationsverket men inte man själv, då börjar oron

öka och känslan av stress smyga sig på, en erfarenhet inte minst från den social och psykologiska praktiken. Psykosomatiska symtom och frustration i form av irritation är vanliga reaktioner, som får konsekvenser för den närmaste omgivningen. Tidsmässigt sammanfaller oron för asylbeskedet med insikter om att projektet flykt och migration kommer att bli svårare än man förväntat. Brekke (2004) som undersökt asyltidens livsvillkor, har uppmärksammat erfarenheten att mycket lidande skulle kunna undvikas om tiden för ansökan om asyl regleras. Brekke använder begreppet *relativ väntan* för att uttrycka jämförelseaspekten i flyktingarnas syn på sin väntetid på asyl.

Brist på kontinuitet

I flera bidrag i denna publikation påpekas hur separationer och uppbrott hör till det ensamkommande barnets vardag. En del uppbrott ligger i själva organisationen av mottagandet i kommunen, andra är oförutsedda och handlar om att något gick fel. Det är till exempel vanligt att föra in en s.k. boendekedja i mottagandet, när vissa villkor i barnets liv är uppfyllda så är det dags att packa och flytta till nästa ställe. När det går fel kan det handla om sammanbrott i familjehemsplaceringen, eller att en ungdom gör sig omöjlig på ett gruppboende. Att barn avvisas eller på eget initiativ försvinner för att leva gömd hör till vardagen på ett sådant boende. Omsättningen på barn i ett gruppboende gör att vardagslivet framstår med en *brist på kontinuitet* som höjer ångestnivån inom institutionen.

Allierad med personalen, eller med subgrupper bland barnen?

Det tycks som om Namir blir den samarbetsvilliga och trevliga ungdomen som *personalen kan uppfatta som sin allierade*. Namir uppfattar att de gör honom till sitt stöd när en grupp ungdomar gör sig svårnådda och avståndstagande till krav och regler och samtal om hur samvaron skall vara. Personalen använder Namir både som förmedlare av budskap och som tolk. Utan att personalen förstår det, kanske, medför det att han inte uppfattar sig höra hemma i någon grupp, varken i barngruppen eller personalgruppen. En upplevelse av alienation, brist på mening och tillhörighet, interfererar med trivseln för Namirs del. Denna komplicerade roll som personalens samarbetspartner diskuteras också i Malmstens (2013) studie av barnens erfarenheter av ett transitboende i Malmö.

Tidigare har *användning av barn som tolkar* kommenterats i termer av lämplighet ur ett barnperspektiv. Det tycks som om frågan aldrig får något slut, troligen beroende på att frågan bara betraktas ur ett praktiskt perspektiv, man tar till den tolkmöjlighet som finns närmast. Att använda professionella tolkar

problematiseras ofta, och de villkor som tolkar arbetar under innehåller exempelvis

- nya tolkar krävs ständigt till nya språkgrupper, behovet följer de flyktinggenererande konflikthärdarna i världen,
- upphandlingsförfarandet pressar tolkersättningarna och minskar statusen i yrket,
- tolkarnas arbetsvillkor främjar inte kunskapsöverföring ens inom en och samma tolkorganisation,
- handledning eller mentorskap ingår inte i tolkars villkor ens i den svåraste kontakttolkning,
- i tolkanvänderorganisationer som socialtjänsten är personalomsättningen hög och användarkompetensen förblir på nybörjarnivå.

Det som följer är att studier av tolkrollen ständigt visar samma problem, tolken tolkar fel, har för dåliga kunskaper i något av språken, tolkförmedlingen skickar tolkar med fel språk. Eller tar tolken på sig oprofessionella roller som att läxa upp yngre landsmän han tolkar för genom att säga till att de inte ska sitta och ljuga för svenska tjänstemän, eller att de ska uppföra sig ordentligt och visa respekt. Några senare studier av tolkens arbete för ensamkommande flyktingbarn är Keselmans avhandling (2009) och ”Tolkprojektet” vid Lunds universitet (Norström, Gustafsson & Fioretos 2011). Wadensjös avhandling (1992) om kontakttolkning står sig annars bra som en nyanserad och problematiserande presentation av den komplicerade tolkrollen, med fokus på dess möjligheter som länk mellan personer utan gemensamt språk. Det är en analys av tolkade samtal med frågeställningen om tolken som ”språkmaskin eller kulturförmedlare” i fokus.

Den återkommande ensamheten

Ensamheten är det ensamkommande barnets ständiga följeslagare, med stöd i alla de studier av gruppen som förekommit på senare år. Det gäller även för denna publikation. Det förefaller inte ha så stor betydelse under vilka former man bor, känslan av ensamhet formuleras av såväl barn i familjehem som i olika typer av gruppboenden.

Ensamheten känns i olika situationer. I den här studien är det nog framför allt tre situationer som knyts till den:

- att inte ha sin familj omkring sig, och att själv tvingas vara huvudaktör i alla försök till återseende eller återförening,

- att tvingas till tystnad i sina kontakter med familjen kring vissa omständigheter som man bedömer bäst att tåga med, och att bemötas med samma strategi från familjen,
- att ha en begränsad kontakt med svenska jämnåriga, såväl i skolan som på fritiden.

Kanske de två första källorna till ensamhetskänslan är lättare att förstå än den sista. De svenska jämnåriga finns ju nära, inga band finns sedan tidigare - komplikationer i relationen med dem blir svåra att tolka. De Wal Pastoor (2013) som undersöker barns samvaro i skolan med fokus på kulturella relationer har beskrivit olika mekanismer som förklarar inklusion-exklusion i barnsamvaro.

Unga och relationer – ett försummat område återigen?

Det är en fråga nu om jag ska gifta mig. Min mamma säger att hon börjar bli gammal, hon vill se att jag gifter mig. Det finns en flicka i Danmark, hon går i skolan. Hon och hennes familj kommer från samma land som vi. Men jag vet inte om det fungerar. Kanske hon kan bo hos oss. Men hon måste fortsätta sina studier, det blir svårt i vår stad. Men jag vet att det kan bli problem att gifta sig om man ska gå i gymnasiet. Det är bättre att vänta. Men föräldrarna tycker att det skulle vara bra. Jag vet inte faktiskt, vet inte hur jag ska göra. Jag måste inte gifta mig, min mamma förstår om jag inte vill.

Ett tidigt giftermål för en ungdom som själv strävar efter en lång utbildning är av tradition kontraindicerat i Sverige. Vuxenvärlden har den uppfattningen att vänta är bra. Ett tidigt giftermål med en person från hemlandet innebär att få in ungdomarna i en fast relation till familjerna, bra och tryggt för alla. Vuxenvärlden från ursprungslandet möjliggör genom giftermålet en relation mellan de unga, vänta har inga fördelar.

Den särskilt förordnade vårdnadshavaren blir Namirs rådgivare i frågan om giftermål. Hon föreslår en förlovning, vilket de unga tycker är en god ide, och när de ses igen förlovar de sig. I vilken form finns förlovning i deras hemland? Kanske ingen har frågat.

Men den åtminstone tillfälliga kompromissen i frågan är en intressant utgång som får karaktären av en kulturell medelväg. Den illustrerar vilka svårigheter barnen kan få att fatta kloka beslut mitt emellan två vuxenvärldar med synpunkter på deras tänkande och agerande, familjen i hemlandet och den svenska tjänstemannen.

Såväl ensamkommande unga som unga som redan har bildat familj när de flyttar till Sverige, har behov av att prata om kärleksrelationer mellan människor, i det land som de kommer ifrån och i det land de flyttar till. Erfarenheten visar att det framför allt blir när något speciellt inträffar som sådana samtal förs med unga migranter. Ett exempel är när Namir ställs inför de vuxnas önskemål om att han ska gifta sig, eller inte gifta sig. Ett annat exempel finns i Åkerlunds (avhandling 2014, under arbete) fältstudie av ett gruppboende för flickor. Maria har träffat en ung man som står inför att avvisas från Sverige. Hon vill gifta sig med honom för att öka hans möjligheter att få ett uppehållstillstånd. Den vuxenvärld som finns nära henne agerar med synpunkter på hennes beslut.

Ett annat skäl till att mottagandet av unga personer bör innefatta samtal om kärlek och relationer är risken för att hedersfrågan ska ta sig tragiska uttryck inom de grupper som kommer från länder där skam huvudsakligen står för den sociala kontrollen. Det förefaller inte ha funnits några arenor för sådana samtal genom åren. Det finns ingenting som visar på att en sådan prevention initieras nu heller, varken med ensamkommande unga, med deras föräldrar i hemlandet eller med unga föräldrar som flyttar till Sverige.

Till slut – kort om en oviss framtid

Mitt liv har förändrats mycket på sista tiden sedan min mamma och syster kom hit. De behöver hjälp med språket. Men det är mest det. Men jag pratar med min vårdnadshavare och hon säger att det ska finnas hjälp för dem, jag ska inte behöva göra allt med det som de behöver. Jag vill att min vårdnadshavare finns kvar en tid, tills jag fyller 18 år. Hon ger alltid en bra hjälp. Det ska gå bra tror jag. Min mamma går i skolan, där känner hon redan många. Min syster går i skolan, en förberedelseklass med några syriska och några arabiska barn. Men hon har redan fått vara i en vanlig klass på engelskan eftersom hon är bra på engelska. Hon har lärt sig engelska själv. Nu ska jag gå i ett program på gymnasiet så att jag kan komma in på universitetet.

När vi lämnar Namir så har han varit i Sverige ca 4 år. Namir har en historia i sitt hemland som är ganska typisk. En tragedi för livet utgör huvudsakligt motiv för detta barns avresa från familj och hemort. I hans resa till Sverige användes smugglare men han har ingen klar bild av hur hela resan organiserades. När Namir kom till Sverige fick han erfara en fortsatt resa i mötet med ett system för mottagande av ensamkommande barn som han nu har många bestämda uppfattningar om. Ibland har han fått anpassa sig efter regler som han inte sett meningen med, och misslyckats att göra sin röst hörd i försöken att få göra på ett

annat sätt. Ibland har han lyckats få omgivningens öra och det har lett till att han blivit nöjd med den hjälp och stöd han efterfrågat. En del av Namirs situation är möjligen litet exceptionell, nämligen relationen mellan denna pojke och den särskilt förordnade vårdnadshavaren. Med sin erfarenhet av stödjande relationer från olika professionella positioner bedömde hon kontinuerligt hur hon kunde vara till hjälp under olika perioder av pojkens migrationsprocess, inte minst i hans kontakter med representanter för myndigheter och institutioner. Till fördel för Namir var också att hans mamma och vårdnadshavaren hade ett respektfullt förhållande. Många relationer mellan god man och barn, eller vårdnadshavare och barn, förefaller lämna mycket i övrigt att önska och problembilderna av denna relation är många, såväl i studier som i praktisk erfarenhet. Det här fallet kan betraktas som ett gott exempel på hur uppdraget kan utformas. Frågan behöver studeras långt vidare.

Det praktiska dominerar samtalet

Namir berättar gärna om aktiviteter, händelser och situationer som sammanhänger med hans försök att bemästra sin vardag. Ofta är det lätt att förstå hur han upplevt aktiviteter och situationer utifrån det allmänmänskliga perspektivet, men det blir huvudsakligen i normativa termer. Något har varit positivt eller negativt, trivsamt eller otrivsamt, bra eller dåligt etc. Särskilt när man inte delar modersmål karakteriseras samtalet av brist på nyanser. Man blir fåordig kring sina upplevelser eftersom sambandet mellan språk och känsla saknas, liksom det abstrakta språk som behövs för att prata om fenomen som tillit, respekt, stöd, kontakt etc. Forskaren framhärdar sällan i eget behov av tolk när en samtalspart med ursprung i annat land än Sverige avböjer med motivering att det inte behövs. Därför blir det främst den praktiska omsorgen som blir granskad i en undersökning som har språket som kontaktmedel. Som forskare kan man anse att barnets situation trots allt blir väl genomlyst. Ur barnets perspektiv kan det ändå vara otillfredsställande.

Referenser

- Allwood, M. (2000) Tvärkulturella möten. I Allwood, C.M. & Franzén, E. *Tvärkulturella möten*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson, H. & Lindström, T. (2007) *Det ändamålsenliga stödet efter en allvarlig händelse. En sammanställning av studier om det psykologiska/psykosociala omhändertagandet efter tsunamikatastrofen i Sydostasien 2004*. Ersta-Sköndal högskola, C-uppsats.
- Asplund Ingemark, C. (Ed.) (2013) *Therapeutic Uses of Storytelling. An Interdisciplinary Approach to Narration as Therapy*. Lund: Nordic Academic Press.
- Backlund, Å., Eriksson, R., von Greiff, K. & Åkerlund, E-M. (2012) *Ensam och flyktingbarn – barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. FoU-enheterna Stockholms län: Forskningsrapport 2012:1.
- Björklund, U. (1981) *North to another country. The formation of a suryoyo community in Sweden*. Stockholm university: Department of Social Anthropology. Diss.
- Blomberg, B. (2011) Barnets rum – migration och övergångar. *Mellanrummet: Tidskrift om barn- och ungdomsterapi*, 25. www.mellanrummet.net
- Bons, T. & Ginner Hau, H. (2013) *Förebyggande och uppsökande arbete med ungdomar*. FoU-rapport. FoU Södertörns skriftserie nr 117/13.
- Bons, T. & Nyberg, E. (2013) *Med mobilisering i fokus – röster om nätverksarbete*. FoU-rapport. FoU Södertörns skriftserie nr 118/13.
- Brekke, J-P. (2004) *While we are waiting – Uncertainty and empowerment among asylum-seekers in Sweden*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Bremer, S., Brendler-Lindqvist, M. & Wrangsjö, B. (2006) *Ungdomar och hedersrelaterat våld: om transkulturellt behandlingsarbete*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Cederblad, M. (2003) *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- De Wal Pastoor, L. (2013) Delaktighet och utanförskap. I Bak, M. & von Brömssen, K. (red.) *Barndom och migration*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Gjærum, B. Att bemästra omfattande problem hos barn och föräldrar – har vi empirisk kunskap att bygga på? I Gjærum, B. & Grøholt, B. & Sommerschild, H. (red.) (1999) *Att bemästra. Motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.
- Eastmond, M. & Åkesson, L. (red.) (2007) *Globala familjer. Transnationell migration och släktskap*. Gidlunds förlag.
- Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (1989)

- Hansson, P. Critical incident metoden i Sverige : några anteckningar. I Stensmo, C. & Isberg, L. (red.) (1995) *Omsorg och engagemang*. Uppsala universitet: Pedagogiska institutionen.
- Helmen Borge, A.I. (2009) *Resiliens. Risk och sund utveckling*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Keselman, O. (2009) *Restricting Participation. Unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearings in Sweden*. Linköpings universitet. (Diss.)
- Lange, A. (1991) *Flyktingskap, boende och agens*. Stockholm : Centrum för invandringsforskning (CEIFO); Forskningsprojektet Flyktingmottagandet.
- Malmsten, J. (2012) *I transit – ensamkommande barn berättar*. FoU Malmö: FoU-rapport 2012:1.
- Malmström, C. (red.) (2006) *Satsa på barnens vardagsmiljöer - mottagande och introduktion av flyktingbarn och ungdomar*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset: Skriftserie 2006:3.
- Mitchell, J.T., & Everly, G.S., Jr. (1996) *Critical Incident Stress Debriefing (CISD): An operations manual for the prevention of traumatic stress among emergency services and disaster workers*. Second Ed. Ellicott City, MD: Chevron Publishing.
- Nyberg, E. (1993) *Barnfamiljers migration. Familjers relationer i en förändrad livssituation*. Pedagogiska Institutionen, Stockholms universitet. (Avhandling)
- Nyberg, E. (1998) *Spädbarn och deras mödrar i ett mångkulturellt område*. Stockholms läns landsting, FoUU-enheten. FoU-rapport 98-01.
- Raundalen, M., Dyregrov, A. & Hjermann, R. (2005) *Arbetsbok för barn och ungdomar som upplevde flodvågen. En praktisk handledning för dem som arbetar med barn och unga som var med om flodvågskatastrofen i Sydostasien*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Rädda Barnen Sverige (2010) *Checklista för ett bra mottagande av ensamkommande flyktingbarn*.
- Socialstyrelsen (2013) *När förälder oväntat avlider. Resultat och slutsatser från tre kartläggningar om ansvar samt strukturer för information och stöd*.
- Socialstyrelsen (2013) *Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar – en vägledning*. Artikelnr 2013-5-2.
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013) *Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. FoU i Väst: Rapport 2:2013.
- Sundberg, L., Fredelius, G., Lindqvist, C., Sandell, R., Sandahl, C., & Schubert, J. (2009) *Prioritering av patienter för psykoterapi. Formella och informella kriterier i praktisk tillämpning*. Psykoterapi: forskning och utveckling, nr 29. Centrum för

psykiatriforskning: Basresurs Psykoterapi & Stockholms läns landsting:
Psykoterapiinstitutet.

Norström, E., Gustafsson, K. & Fioretos, I. (2011) *Tolken – en kulturell mellanhand. Bakom stängda dörrar*. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet:
Slutrapport, Tolkprojektet.

Tunström, A. (2010) Att lämna sin familj och sitt land. Tidskriften *Invandrare och Minoriteter*, nr 5-6.

Vervliet, M. (2013) *The trajectories of unaccompanied refugee minors: Aspirations, agency and psychosocial well-being*. Gent: Academia Press. (Diss.)

Wadensjö, C. (1992) *Interpreting as Interacting*. Tema Kommunikation, Linköpings universitet. (Avhandling)

Wernesjö, U. (2014) *Conditional Belonging: Listening to Unaccompanied Young Refugees' Voices*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. (Avhandling)

Åkerlund, E-M. (2014) *Vardagsliv bland ensamkommande ungdomar*. FoU-Södertörns Skriftserie nr ? / Avhandlingsmanus.

I denna rapport presenteras en studie som handlar om hur ensamkommande barn och ungdomars livssituation utvecklas över tid under deras första år i Sverige. Studien är en fortsättning på det forskningsprojekt som redovisades i rapporten *Ensam och flyktingbarn—barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige* (Forskningsrapport 2012:1). I föreliggande studie har forskargruppen fortsatt att följa 17 av de 28 barn och ungdomar som deltog i forskningsprojektets första del. I studien har även ytterligare ungdomar intervjuats om sin livssituation ur olika aspekter. Fokus i rapporten ligger på de barn och ungdomar som har deltagit i båda studierna för att lyfta fram det longitudinella perspektivet. Studien belyser barnens och ungdomarnas livssituation över tid bl.a. avseende frågor om identitet, tillhörighet, förhållningssätt och stöd.

Studien är genomförd i ett samarbete mellan de tre kommunala FoU-enheterna i Stockholms län, FoU-Nordost, FoU-Nordväst och FoU-Södertörn, med medfinansiering från EU:s flyktingfond. En annan del av samma forskningsprojekt fokuserar hur socialtjänstens arbete med ensamkommande barn har utvecklats över tid och presenteras i rapporten *Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar—erfarenheter från Stockholms län* (Backlund, Eriksson, von Greiff & Åkerlund 2014:3).

De kommunala FoU-enheterna är forsknings- och utvecklingsenheter som ägs gemensamt av ett antal kommuner. FoU-miljöns arbetsfält är individ- och familjeomsorgen, socialpsykiatri och funktionshinderområdet inom socialtjänsten. Verksamheten bedrivs i nära samarbete med praktiken med studier och utvecklingsarbeten som har relevans för socialtjänstens metodutveckling. FoU-enheterna har egna hemsidor med information om verksamheten.

Denna rapport är den fjärde i den gemensamma rapportserien inom samarbetet *Ensamkommande barn – studier av barns/ungdomars bakgrund, ankomsttid och framtid i Sverige*.

FoU-Nordost

www.founordost.se

FoU-Nordväst

www.fou-nordvast.se

FoU-Södertörn

www.fou-sodertorn.se

ISBN 978-91-637-6590-2